

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

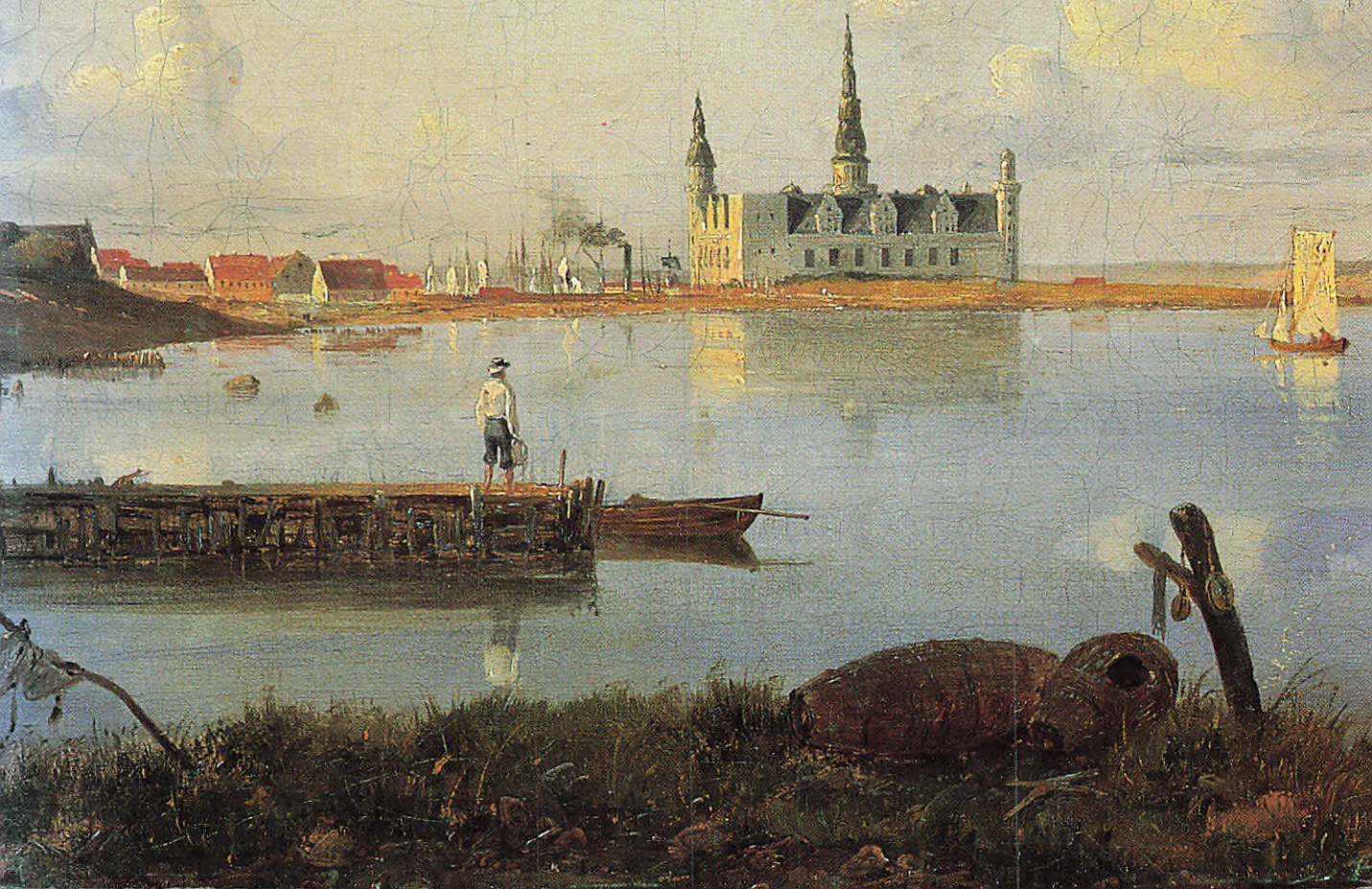
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

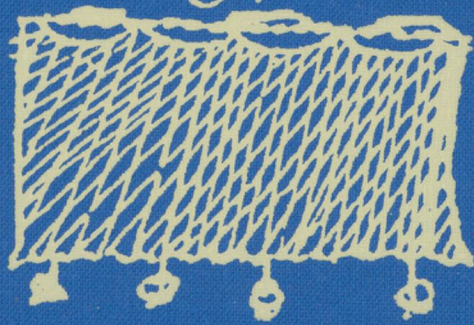
Birger Mikkelsen

Fiskerne

-fra Kronborg hage til Sletten

Bueno fidei

Birger Mikkelsen

Fiskerne

-fra Kronborg hage til Sletten

Billedredaktion
Elisabeth Bjørn-Petersen

Nordisk Forlag
for Videnskab og Teknik

Fiskerne
-fra Kronborg hage til Sletten
af Birger Mikkelsen
er sat med 10 punkt
Trump ordinær og kursiv
og trykt på Patricia
135 g hos
Nofo-print, Helsingør
© Nordisk Forlag
for Videnskab og Teknik,
Helsingør

ISBN: 87-88245-16-0

*Omslag efter maleri
fra 1897 af Emanuel Larsen*

Denne bog er skrevet, illustreret og produceret i nært samarbejde med arkitekt m. a. a. Per Christiansen, Espergærde. Store dele af materialet er hentet i samlingen »Fiskerne«, Flynderupgård, som Per Christiansen har skabt. Meget kommer fra hans private arkiv og meget fra fiskere og andre af kystens beboere, som Per Christiansen utrætteligt har besøgt.

Bogens tilblivelse er kun blevet mulig ved Per Christiansens hjælp. Siden drengeårene har han haft et enestående tillidsforhold til fiskerbefolkningen, og han har åbent og inspirerende stillet sin indsigt til rådighed. Personligt takker jeg Per Christiansen for et venskabeligt og entusiastisk samarbejde. Han kender og værdsætter fiskerne som ingen anden, og denne forståelse har han rundhåndet og uden forbehold givet mig del i, da bogen blev skrevet.

Helsingør, november 1986
Birger Mikkelsen

Indhold

Ålekuben	5
Middelalderens sildebjerger	13
Helsingørs fiskere	21
Staderne i Sundet	29
Huse og lejer	43
En fri mand	59
Kroge og isfiskeri	70
Små og store garn	79
Slottefiskeriet	85
Ruser og bundgarn	92
Både og bådebyggerier	103
Havnene	113
Stejlepladserne	128
Kadrejere, ankerfiskere og bjergelag	143
Fiskehandel	155
Landliggerne	167
Livet i lejet	179
Slægtens højtider, tro og overtro	189
Øresund giver altid en glæde	197
Fiskerne, Flynderupgård	209
Kilder	211
Register	212
Oversigtskort	217

Ålekuben

Espergærde havn er i dag et mødested for fritidsfiskere og fritidssejlere. Om sommeren er der knap plads til dem alle, men om vinteren svinder aktiviteten ind til et minimum. Fartøjerne er trukket på land, for ingen skal leve af at have båd i søen. Fiskernes bådhavn er blevet et rekreativt anlæg, hvor der er adskillige års ventetid på kajplads til motorsejlere og familiebåde, og på samme måde er det gået med havnene i Snekkersten, Humlebæk og Sletten.

Fra 1960 til 1980 voksede Espergærde fra 3000 til 13.000 indbyggere, og en uundgåelig følge var, at byens tyngdepunkt blev de nye kvarterer mellem Kystbanen og motorvejen. Havnen blev et sted, hvor man mødes i fritiden, og hvor de »rigtige« erhvervsfiskere blev en absolut minoritet - i 1980 på fem personer, alle oppe i årene. Overfor dem var en majoritet på 300 medlemmer i Espergærde Sejlsklub, 40 i Espergærde Sportsdykkerklub og 25 i Espergærde Lystfisker- og Fiskerlaug. De sidste stod og står for traditionerne på stedet, idet det er folk med en pension eller et job på land, men også med en særlig

trang til at gå på søen, sætte garn og ruser og hente gode fangster hjem. Fiskeriet er ikke en betingelse for eksistensen, men det dyrkes ikke mindre alvorligt af den grund.

Enkelte yngre erhvervsfiskere bruger Espergærde og de øvrige havne, for Øresund har - efter at meget af forureningen er fjernet - igen fiskerigdomme, som det er værd at beskæftige sig med. Det er især store sildestimer, der har vist sig i de senere år, men fiskeriet er ikke lokalbestemt. De moderne kuttere finder stimerne med elektronik og haler dem ind i nylongarn. Det meste af året er bådene dog nede i Østersøen, oppe i Kattegat eller på endnu fjernere positioner.

Det gamle fiskeri holdt sig til selve kysten og til de fiskepladser i Sundet, som kunne nås på een dag. Det var basis for en livsform, som nu er forsvundet fra lejerne, selvom de endnu har nogle beboere fra den tid. I disse gamle hjem kan man møde minder og traditioner fra snekkerstenjollernes store dage, men de fleste fiskerhuse er overtaget af nye beboere, der har indrettet sig moderne under stråtagene. Hele kysten mellem Helsingør

og Nivåbugten er blevet eet stort boligområde, hvor havne og stednavne markerer fortidige særpræg, men hvor tilflytning og nybyggeri har fået alt til at flyde sammen i en helhed.

På disse få kilometer af Strandvejen passerer strømmen af bilister grænserne for seks gamle fiskersamfund uden at opdage det, for nok skifter omgivelser og udsigter, men det sker glidende. De engang øde strækninger mellem fiskerlejerne er udparcelleret igen og igen, og byggeriet har bredt sig op over kystskrænten, over landsbyernes marker og til motorvejens firsporede kurve.

Sammen med de gamle fiskere er deres redskaber forsvundet fra kystens stejlepladser, og man må til Flynderupgård for at se dem. Her ligger de i monrer, slidte, selvlavede og mørke af alder, vidt forskellige fra nutidens grejer. Dagens rødspættegarn er af lyseblåt nylon, en bøjle er hidsigt orangerød og alt har industriproduktets skinnende, præcise form.

De gamle redskaber på museet kan opleves som ren æstetik, for deres former er enkle og smukke, dannet ved mange generationers

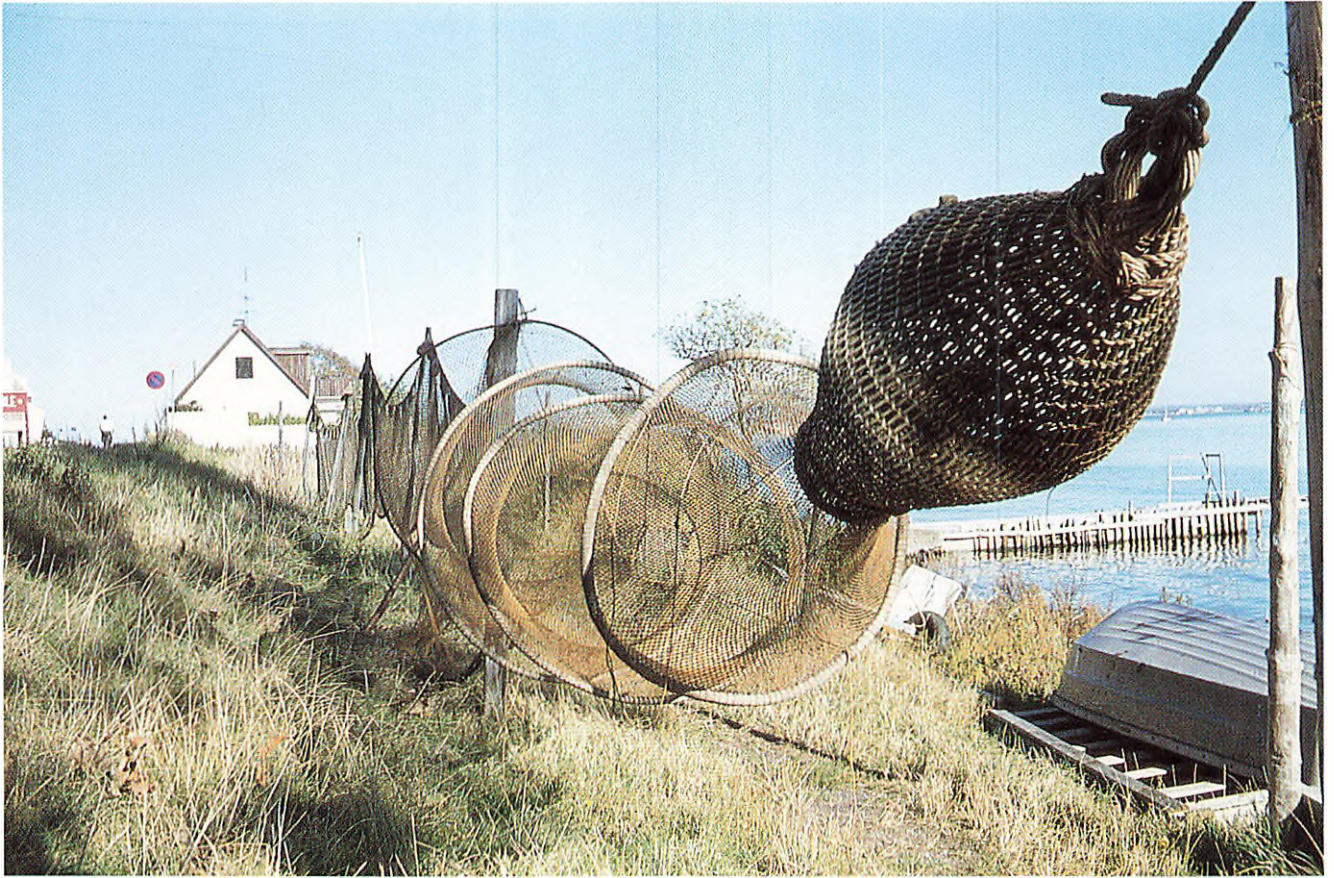

Espergærde havn er kystens mindste, men måske også den kønneste. Den er mødested for adskillige hundrede mennesker, der sejler, fisker, snakker eller spadserer. Ved nordre mole nærmest land lægger fiskerlaugets både til, og flere af dem er historiske snekkerstenjoller. Iøvrigt er alle pladser i havnen optaget - og der er lang venteliste. (Fiskerne, Flynderupgård).

arbejde med træ, vidjer, hampe-snor og høgarn. Der er en utrolig mængde ting i mange størrelser og former til arbejdet på havet og på stejlepladsen. Skiftende årstider og et stort antal fangstmetoder har gjort variationen nødvendig, men hver del har sin særlige hensigtsmæssighed, suveræne form og bestemte navn. Man standser ved een af dem - en stor konstruktion af fletværk. Den er et højt udviklet specialværktøj, et stykke ædelt kunsthåndværk, hvor de komplicerede former er

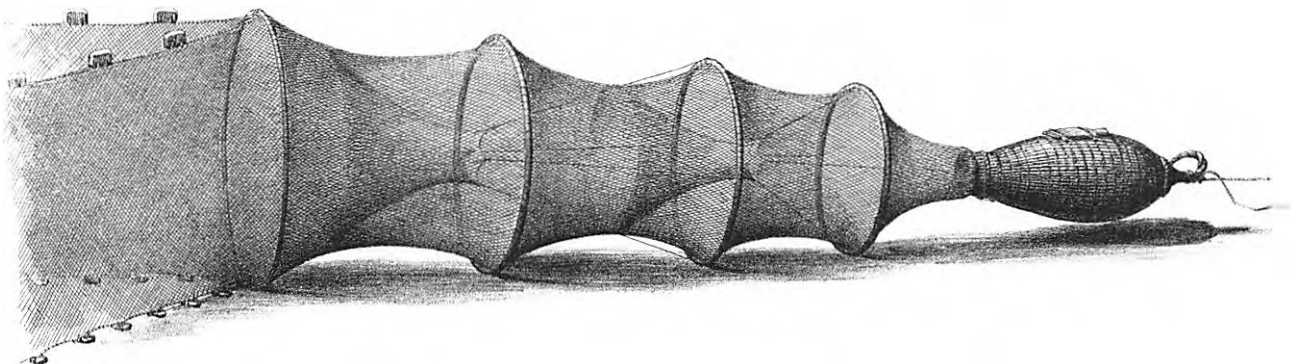
gjort enkle på helt nutidig måde. Men det er skabt af en meget gammel sum af erfaring og praktisk kunnen. Det er en ålekube.

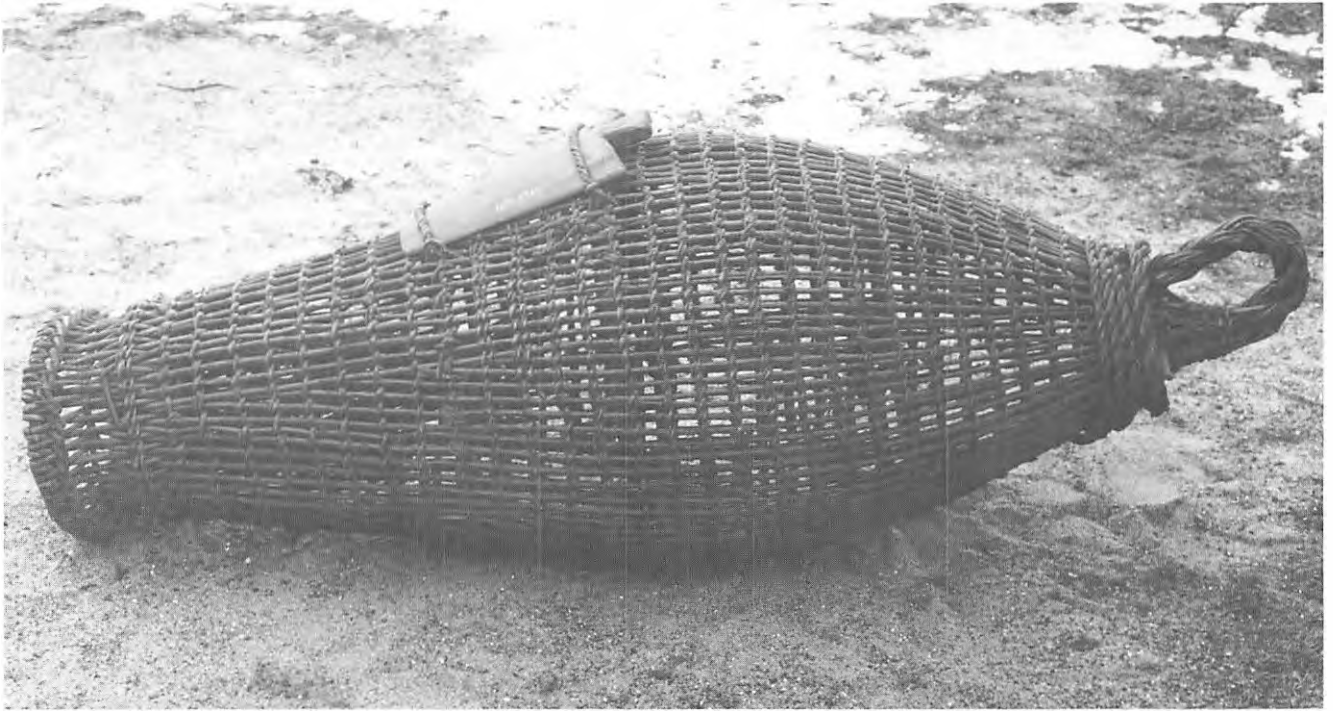
Ligesom en hikube skal rumme en bisværme, skal der være ål i en ålekube. Den var sidste led i en ålruise, og før man fik havne med roligt vand, brugte fiskerne også kuber til at gemme ål i ved stranden. En ålekube skulle altså være af et materiale, der kunne tåle at være længe i vand. Den skulle være stærk og tæt nok til at holde på fiskene,

I fiskenetfabrikken »Danmark«s katalog fra ca. 1910 findes denne instruktive tegning af en blankåls-ruse med arme, bøjler og kube. Mellem bøjlerne og bag den ydre netvæg ses de tragtformede kalve. (Fiskerne, Flynderupgård).

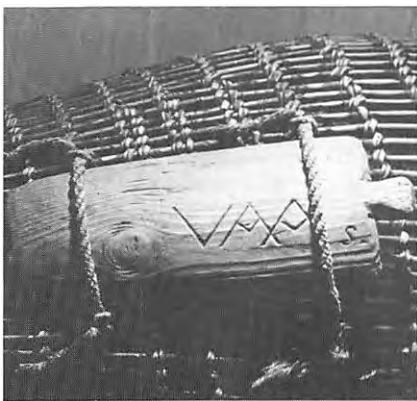
Åleruse hængt på stejler i Snekkersten omkring 1969. Fjernerst i billedet ses rusens arme, derefter bøjlerne og endelig kuben, som ligesom i havet er bundet til rusens gump. (Fiskerne, Flynderupgård).

Denne ålekube kan nu ses i samlingen på Flynderupgård. Den er flettet af fisker Lauritz Pedersen, Humlebæk, som i sin have havde

speciel »søstærk« pil. Hele udformningen er i nøje overensstemmelse med traditionen. (Fiskerne, Flynderupgård).

Træpladen dækker hullet i kubens væg, hvor ålene kunne tømmes ud. Denne har tilhørt fisker Viggo Aanonsen, Humlebæk, viser initialerne. Aanonsen levede 1873-1960. (Fiskerne, Flynderupgård).

men også så åben, at den kunne gennemstrømmes af frisk vand.

I stenalderen blev ålekuben brugt som et selvstændigt fiske-redskab, der blev lagt på bunden i søgræsset nær land på den rute, ålene om efteråret følger på deres vej mod gydepladserne. Ålen kan lide at svømme ind i dunkle kroge og huler, så kuben var tillokkende - især hvis man lagde den ud med agn af fordærvet kød, rogn af kvabsøer eller blot nogle æggeskaller. Det kunne også være nok at fortøje kuben til nogle sten, men hvis den stod uroligt, blev den undgået af ålene.

Denne enkle brug af kuben

blev i 1800-tallet efterlignet af lejernes børn til en spændende leg ved stranden. De lavede deres egne små kuber, hvorfra de måske kunne bære nogle fede ål hjem. De voksne fiskere havde naturligvis langt mere effektive redskaber, hvoraf et af de ældste var blankålrusen, der kun er kendt fra lejerne syd for Helsingør. Den består af en netspærring, sat på tværs af ålens vej, som fører fiskene til selve rusen af net over bøjler. I rusens »gump« bandt man den pileflettede kube, hvor ålene samlede. En beretning fra Humlebæk fra år 1700 fortæller, at der i sådanne ruser udover ålene blev fanget

Thorvald Villumsen begyndte arbejdet med at skarpe kransen sammen af to kraftige pilekviste. Den blev prøvet over hovedet for at få den rette størrelse, og her sad den meget praktisk, mens kvistene til det videre binderi blev ordnet på trillebøren - fiskerens karakteristiske type uden sidefjæle. (Nationalmuseet).

Piben er færdig, og Villumsen er ved at fastgøre de lange sættekviste. Over disse bindes kubens ydre kammer. (Nationalmuseet).

Kuben afsluttes ved at sættekvistene løber sammen i et kompakt bundt. De udragende ender tvinges sammen for at danne redskabets hank. (Nationalmuseet).

I den sidste fase af arbejdet - udførelsen af den svære hank - må Thorvald Villumsen have hjælp af sønnen og sønnesønnen. Kuben hviler på en omvendt stol og støttes af drengen, mens de voksne fletter sættekvistene sammen. (Nationalmuseet).

torsk, berggylte, kuller, hvilling, ulk, flynder og skrubbe.

Hver fisker havde brug for adskillige kuber, for han nøjedes ikke med at sætte een ruse - han satte hele rækker på sit stude. Desuden kunne han have en halv snes kuber liggende ved stranden med levende ål, mens han ventede på, at prisen blev ordentlig.

Omkring 1890 begyndte fiskerifabrikkerne at tilbyde færdige ruser med samlegarn, som ikke behøvede kuber. Alligevel holdt fiskerne fast ved den gamle metode, for de regnede det for en

fordel at bruge kube. Den beskyttede fangsten mod sælcerne, og »ålen går hellere i kuben«, sagde de erfarne.

Det krævede stor erfaring og lang øvelse at binde en ordentlig ålekube, og det var langt fra alle, der var fingernemme nok, så de, der lavede de bedste og smukkeste, kunne altid let sælge, hvad de havde, til overs. Prisen for en kube var omkring 1870 ni mark (tre kroner) og 50 år senere 10-12 kr.

Snekkersten-kuberne regnedes for de bedste på kysten, og det var kun rimeligt, mente man i 1876. Det år var der en stand med redskaber fra Snekkersten og Skotterup på fiskeri-afdelingen af den svenske landbrugsudstilling i Norrköping. Mest beundret blev en model af en snekkerstenjolle og en ålerruse med kube, bundet af fisker V. Villumsen, Snekkersten. Den var, sagde dommerne, »overordentligt fint udført, et virkeligt mønsterredskab«. Man forstår godt, at der i Ålsgårde var tradition for, at man ikke selv forsøgte sig med binderiet - fiskerne sejlede til Snekkersten og købte kuber, for bedre kunne ikke fås.

Arbejdet begyndte med, at man skaffede sig de rigtige pilevidjer, og alene dette krævede en viden, samlet ved lang erfaring, idet kun få af mange sorter piletræer kunne bruges. Fisker Lauritz Pedersen i Humlebæk havde plantet sådanne træer i sin have, men det havde de færreste jord til. Fra Snekkersten var det almindeligt, at man sejlede til Hven, men der kunne også hentes kviste i Søborg ved Gilleleje

Ålekuberne blev som alle andre redskaber tørret, eftersat og hødet på stejlepladsen. Her er tre generationer af en fiskerfamilie i Humlebæk i arbejde engang sidst i 1800-tallet. (Det kgl. Bibliotek).

De et års kviste blev skåret, når de ved juletid havde fået den første frost, og ved hjemkomsten til lejet blev de sorteret i seks bundter efter længde, tykkelse og bøjelighed - hver af dem til brug på bestemte dele af kuben.

I 1951 var inspektør i Nationalmuseet Peter Michelsen i Snekkersten, hvor han fotograferede og beskrev, hvordan den 83-årige fisker Thorvald Jonassen Villumsen bandt den formentlig sidste kube, der er blevet til på lejet. Villumsen tilhørte en af Snekkerstens ældste fiskerslægter, og han bandt sin kube efter traditioner, som var videregivet fra generation til generation. I sine unge år sad han på slagbænken ved vinduet og bandt ved siden af bedstefaderen og karlen, der også lavede kuber. Midt på gulvet sad bedstemoderen og moderen - der blev enke, da Thorvalds far i 1876 omkom på Øresund - og spandt hør til rødspættegarnene. I denne stue havde Villumsen som barn lært teknikken, for når de voksne arbejdede, samlede børnene de afskårne tynde kvistender op fra gulvet og lavede deres egne små kuber, som de så legede med.

Binderiet begyndte med »kran-sen« eller »piberingen« - den svære munding, der blev »skar-

eller Lersøen i København, hvor der groede mange piletræer i tørlagt søbund.

Fiskerne kunne bedømme træerne og gå forbi de fleste, der havde for hårde eller for bløde vidjer. Nogle blev kasseret, fordi de havde bladene siddende lige overfor hinanden, så kvistene let knækkede, andre mistede let

barken og atter andre gik hurtigt i opløsning i saltvand.

Når de få træer med egnede kviste var fundet, skulle der forhandles med bonden, som ejede dem. Af og til fik fiskerne lov at tage, hvad de havde brug for, men for det meste blev der krævet betaling med levende eller saltede ål.

ret« sammen af to kviste. De blev først bøjet over knæet og bagefter samlet til en ring. Fra denne opbyggedes så den tragtformede »pibe« med vægge af lange kviste, som løb sammen i et bundt. Kvistene blev holdt på plads af et spiralformet fletværk, der dannede et spidst kammer, hvor kun de yderste, fjedrende ender var fric. Her kunne ålen let smyge sig frem til kubens bagerste store kammer, men de kunne umuligt komme den anden vej.

Udenom piben og igen med udgang fra kransen bandt Villumsen dette kammer, hvor ålene ville blive forsvarligt fanget. Denne yderste del af kuben havde en mere eller mindre hvælvet form, som den enkelte fisker fandt smuk og praktisk. Villumsen kunne således altid kende de kuber, han selv havde bundet, for det personlige præg var let at se for det trænedede øje.

Den første del af binderiet kunne man sidde med på skødet, men når kammeret skulle laves af 160-170 cm lange kviste, måtte kuben først lægges på og siden surres til en stol. Til afslutningen, hvor de lange, udragende kviste blev flettet sammen og tvunget tilbage som en hank, var

der brug for to mænds kræfter og et barn til at holde på redskabet.

Efter mange timers koncentreret slid med lidt fiskesnøre til hjælp og kniv og pren som eneste værktøj var den ca. 1½ meter lange kube klar til brug. I oversiden blev skåret et lille, firkantet hul, hvor fangsten skulle tages ud. Det blev dækket med en træplade - et stykke af en tøndestav var velegnet - og her skar ejeren sine initialer eller sit bomærke, så han kunne kende sine kuber fra de mange andre på lægtestativet på stejlepladsen. I vandet var kransen omhyggeligt fastgjort til netrusens gump, og en line fra hanken til en »krabbe« - et stenanker - på havbunden holdt kuben på plads.

Thorvald Villumsen og de øvrige fiskere på kysten arbejdede efter metoder, der kan føres tilbage til de ældste tider i Danmark. Risflettede rusekurve som deres kuber er fundet i en eng ved Villingebæk og andre steder på Sjælland, og de har været brugt af fiskere for 7-8000 år siden. De er, skriver Peter Michelsen, »udført i en teknik, der i høj grad stemmer overens med Thorvald Villumsens«, selv om materialet i stenalderen var

et andet - nemlig lind. I Åmosen i Vestsjælland er fundet et rusefragment af birkeris og fyrrerødder, og Michelsen konstaterer, at »bindemåden ganske svarer til den i Snekkersten«.

Industriens produkter gjorde til sidst ålekuben overflødig, men i årtusinder var den det bedste, der kunne fås. Den stod sig godt mod sælers angreb, saltvandets tæring og ålens pres. Den var nem at røgte, når man halede den op ved hanken og skød træpladen til side for at hælde den bugtende fangst ud i båden, og den var smuk at se på, som godt værktøj altid er.

Ålekuben er en del af kystfiskeriets forsvundne hverdag, som nu kan forekomme enkel og idyllisk, men som til eksistensen på den barske naturs betingelser krævede opfindsomhed, udholdenhed og kyndighed. Fiskernes redskaber - hvoraf kuben er et enkelt blandt mange - fortæller om den højt udviklede og særprægede kultur, bestemt af lokale vilkår, som fandtes i fiskerlejerne fra Kronborg hage til Sletten. Denne kultur er bogens emne.

Middelalderens sildebjerger

Fiskernes arbejdsplads var Øresund, som ved en svensk-dansk traktat i 1932 blev defineret som den 50 nautisk mil lange havstrækning mellem Sjælland og Skåne. Mod nord slutter Sundet i linien mellem Gilbjergshoved og Kullen, mod syd mellem Stevns fyr og Falsterbo.

Fra lejerne mellem Helsingør og Sletten kunne man med de åbne joller fiske fra Kronborg hage til Nivåbugten, og mod øst kunne man gå helt ind under den skånske kyst ved Råå og Hven. Til gengæld kunne skåningene bruge fiskepladser på den danske side.

Forbindelser og ligheder mellem de nordsjællandske og nordvestskånske fiskersamfund gik tilbage til middelalderen, og de blev ved med at bestå, efter at Øresund i 1660 var blevet rigsgrense. Indtil der i anden halvdel af 1800-tallet kom gode bådebyggerier på kysten syd for Helsingør, var det en selvfølge, at fiskerne dér købte deres joller i skånelejerne. Der skete også en stilfærdig befolkningsblanding, som fik sit karakteristiske præg fra »venepigerne«. De kom fra Hven og fra selve Skåne som tjenestepiger til de danske lejer,

og meget ofte blev de der som fiskerhustruer.

På søen brugte de to landskabers fiskere stort set de samme redskaber, og et af de vigtigste på begge sprog »næringen«. Det er et rektangulært garn, der holdes opret i vandet af flod på »oversimen« og synk på »undersimen«. Simerne var de liner, hvor garnet ofte fastgjordes med et stik for hver maske, floddene var træstykker og synkene var i ældre tid sten med naturlige huller. Disse sten kan findes på stranden, og de er i stort tal dukket op i udgravninger i Falsterbo, hvor de middelalderlige sildemarkeder var. Næringen er et karakteristisk redskab for Øresund, og den adskiller sig i flere detaljer fra Storebælts hankegarn og Bornholms manser, der ellers er af samme type. Kystens fiskere brugte det til flere fangster, og Helsingørs byskriver tegnede det i 1569 i tingbogen i præcis den samme form, som det havde 400 år senere.

I 1866 var Rigsdagen i København begyndt at forhandle om den fiskerilov, som blev vedtaget 12 år senere. I den anledning ville man aftale en fordeling af

territorierne i Øresund, men svenskerne sagde nej. Danske og svenske havde altid fisket side om side, og det havde givet begge lande fordel, fordi bankerne så udnyttedes bedre. Med vrag eller drivgarn - den bedste metode til sildefangst - kunne territoriale grænser ikke respekteres, for bådene måtte drive med strøm og vind, ofte i tåge og mørke, så sømærker ikke kunne ses.

Svenskerne mente, at opdeling af Øresund ville give »processer og stridigheder«. Ganske vist var voldsomheder også opstået tidligere, men de skyldtes ikke bitterhed mellem nationerne, men »den naturlige vildsindethed i en forholdsvis udannet og til sig selv overladt befolkning«. Almindelige ordensregler for afstand mellem bådene og maskestørrelser, respekt for andres ejendom, forbud mod udkastning af affald og flere inspektionsskibe var efter erfarne svenske mænds mening regulering nok. Det bøjede danskerne sig for, så hvad fiskeriet angår, er Øresund aldrig blevet opsplittet nationalt, men der er sluttet saglige aftaler, hvoraf den vigtigste nok er forbud mod vodfiskeri

Hærens ingeniørofficerer kortlagde i 1700-tallet Helsingør-egnen, og i arkivet findes endnu dette smukt kolorerede eksemplar. Landskabet syd for byen er nærmest et

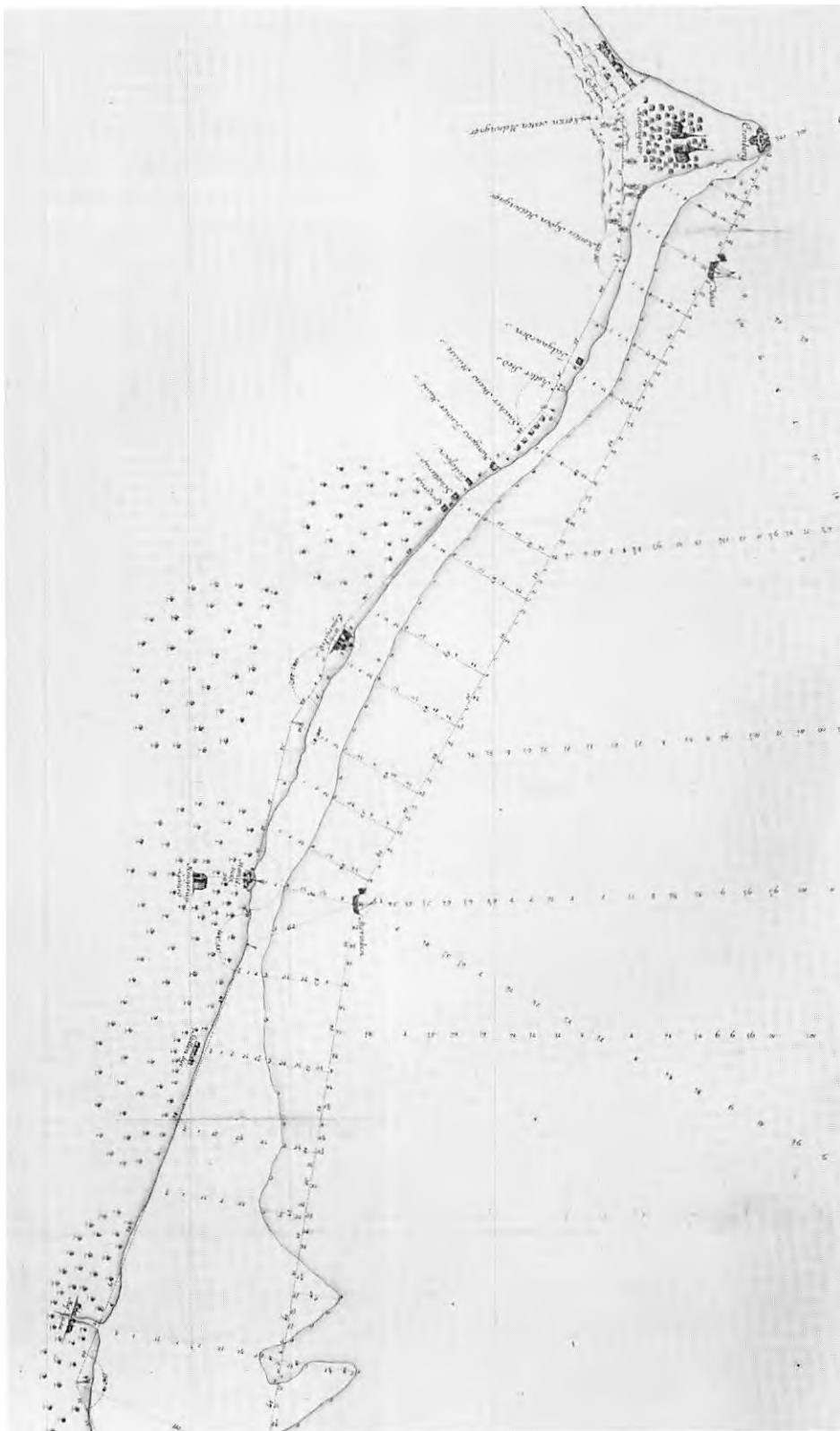
stort naturområde med søer og vandhuller, skove, enge, moser og buskadser. (Forsvarets Bygningstjeneste).

i det smalle farvand.

Selv fra de tider, hvor Danmark og Sverige var i krig, er der ingen melding om ufred mellem fiskerne, for den fælles udnyttelse af mulighederne byggede på en meget gammel tradition. Den går sikkert helt tilbage til middelalderens berømte sildefiskerier i Øresund, som gjorde Skåne til en af de rigeste danske landsdele. Ingen ved, hvornår »eventyret« begyndte, men Knytlinge saga fortæller, at Knud den Hellige i 1080'erne straffede skåningene med forbud mod fiskeri. Det har ikke været for at hindre dem i at hente fisk til middag, men for at standse organiseret fangst og salg.

Saxo fortæller i sin krønike fra begyndelsen af 1200-tallet, at der var en sådan overflod af sild, at man næppe kunne ro sig frem gennem stimerne, og at man ikke behøvede net for at få fangst - man kunne skovle sild op med de bare hænder. Saxo skrev også, at den skånske kyst var som besået med fiskelejer, og Arnold

Valentin Lorentz foretog i 1688 denne kortlægning af Øresundskysten, som her vises på strækningen fra Helsingør til Nivå. Syd for købstaden er angivet teglgården og mellem denne og »Snecher Steens Huuse« det gamle rettersted med galgen tæt ved Strandvejen. »Schotterup« og »Lockerup« ligger tæt ved hinanden og længere mod syd Espergærde, Humlehæk med alléen op til Krogerup og »Sletten bye«. (Det kgl. Bibliotek).

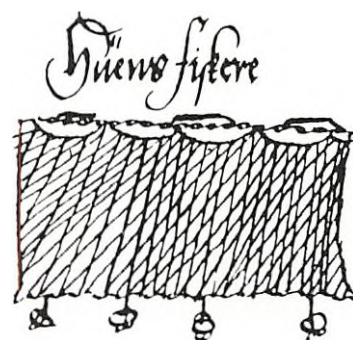

Vilhelm Petersen tegnede 1836 kysten ved Sletten, som den havde set ud i århundreder. Det var steder som dette, middelalderens sildefiskere valgte til de fiskelejer, hvor de opholdt sig nogle uger hvert efterår. (Privateje).

af Lübeck berettede syrligt om tiden 1171-1209, at »de danske har overflod af al slags rigdom på grund af det årlige fiskeri ved Skåne, hvorhen alle nærboende folks købmænd kommer og bringer dem guld og sølv og alle slags kostbarheder og tilbyder sig deres sild, som Gud giver dem for intet«.

Lybækkerne var foretagssomme gæster på Skånemarkedet, som hvert år holdtes fra Bartolomæi dag, den 24. august, til Dionysii dag, den 9. oktober. Da kom høstsilden i så store mængder, at en rejsende fortalte, at man kunne jage et spydskaft ned i en stime og se det stå oprejst i vandet.

Øresunds særlige garntype er næringen, mens Storebælts er hankegarnt og Bornholms er mansen. Næringen brugtes i århundreder i præcis samme udførelse, som den har i den marginal-vignet, skriveren tegnede i Helsingørs stadsbog i 1569. (Helsingør Kommunes Museer).

I dag er Nordsjællands kystområder tæt bebygget, og det er svært at forestille sig, at de har været øde, nøgne og ganske barske. Dette maleri af Vilhelm Petersen, dateret 12. august 1854, viser dog det oprindelige landskab. Strandvejen går som en smal sandvej over broen over Søbækken og op ad Tibberup bakke mod stubmøllen, som nu er tæt omgivet af huse og haver. (Helsingør Kommunes Museer).

En sildeestime kan virkelig pakke så tæt sammen, at der midt i den opstår et »sildebjerg«, men hele havet var naturligvis ikke fyldt med så kompakte mængder. Hvor store stimer og fangster, der reelt har været tale om, kan ikke siges, og iøvrigt har der sikkert været store periodiske udsving. Stimerne flytter sig, og det var en gammel erfaring på lejerne, at der efter 10-12 gode sildeår kom ligeså mange dårlige. Det er beregnet, at Skånemarkedet i storhedstiden blev besøgt af 40.000 mennesker, og at det i nogle hektiske efterårsuger leverede 200-300.000 tønder saltede sild.

Skånemarkedet blev holdt i Falsterbo og Skanør på den lave sandøde i Skånes yderste syd-

vestlige hjørne, men det rykkede siden lidt mod nord. I 1422 regnede kong Erik af Pommern også Dragør og Malmø med til »Vore markeder og fiskelejer«. Malmø, opstået af det gamle leje Skvalperup, var da blevet en købstad, og på samme måde er det sandsynligt, at Helsingør, Helsingborg og Landskrona, har været lejer, før de blev byer. Njals saga kalder Helsingborg en »samlingsplads for fiskeskuder«, og Arild Hvitfeldt skrev om Helsingør, at »tilforn var det kun et fiskerleje«.

Skippere og købmænd fra Tyskland, Nederlandene og Skotland kom for at købe spegesild til fastemad, og stranden ved Falsterbo blev en midlertidig by, der vrimlede af mennesker, som

Hven var i 1800-tallet en ret isoleret ø, hvor der ikke var sket meget siden 1660, da den fulgte med Skåne til Sverige. De danske fiskere hentede pil til deres kuber på Hven, og »venepiger« kom i tjeneste i mange af kystens hjem. Måske kom nogle af pigerne fra dette fiskerhus på Hven, som Carl Baagøe tegnede i 1854. Kystens egne huse har ikke været stort anderledes. (Handels- og Søfartsmuseet).

rensede og saltede sild og handlede med fisken og mange andre varer. Selve fiskeriet var forbeholdt danskere, og der var detaljerede regler for, hvordan sildene skulle fanges, landes, sælges og beskattes - for markedet var en af kongens store indtægtskilder.

Danskere fra hele riget tog også til Øresund for at fiske sild til sig selv, og dette indenlandske

forbrug skulle ikke over Skanør, selv om man måske solgte nogle bådfulde dér for at få salt. Man tænker sig, at der hele vejen langs Øresunds kyst har været lejer, der kun har været i brug i sildetiden. Fiskerne kamperede »helst hvor kysten gjorde nogen bugt eller hug ind« og rejste »hytter af træer og grene«, så de havde et sted at hvile, tørre og bøde garn og behandle fangsten. Rester af disse lejer er fundet i Skåne - nogle godt seks meter lange lergulve uden ildsted, som i sæsonen fik overbygninger af træ eller sejldug. De har sikkert været brugt til lager af forråd og fangst, mens man sov og lavede mad i løvhytterne.

Endnu i 1800-tallet drog folk fra Midtjylland ud til Vestkysten, hvor de slog sig ned i boder i fisketiden. På samme måde kom man i middelalderen fra mange landsdele til Øresund for at få forsyninger af saltet sild, der

ikke var en vare, man købte, men noget man selv skaffede sig. Der skulle bruges meget af den, for alle spiste spegesild hver dag. På Sjælland var det den traditionelle morgenmad.

Det var så populært at være med i sildefiskeriet, at det gav problemer i fjerne købstæder og landsbyer, hvor arbejdskraften forsvandt i fisketiden. I Christian II's købstadslov fra 1521 blev det derfor forbudt smede, skræddere, skomagere, tømrere, bryggere, bagere og murere - mestre og svende - at drage på høstfiskeri. De skulle passe deres »embede«, men de måtte betale andre for at fiske for sig. Peblinge og degne fik »under Vor højeste straf« et lignende forbud - »de skulle blive ved skolen at lære og ej tage dem anden løsagtighed for«.

På Lolland måtte man i 1446 forbyde lejerdrengene - tjenestekarlene - at forlade bønderne og tage på fiskeri. Den hårde straf var konfiskation af redskaberne og bøder på tre mark til kongen og tre mark til husbonden - et så svimlende beløb for karlene, at forbudet i virkeligheden må have været et forsøg på at skræmme fra noget, myndighederne ikke kunne forhindre. Virkeligheden så man i 1453, da Stege slap for indkvartering af soldater, fordi alle i byen var på fiskeri på Øresund.

Anarki og blodige slagsmål på de mange hundrede fiskerbåde var altid en risiko, som kronen søgte at mindske med detaljerede regler for redskaber og metoder. En af de vigtigste sagde, at man ikke måtte fiske nærmere

Svenskeren Olaus Magnus udgav 1555 en berømt skildring af Skandinaviens natur. Et af bogens træsnit viser sildefiskeriet i Øresund, hvor en hellebard holdes oprejst af en stime. Fiskeren får ketcheren fyldt ved at dyppe den i vandet, og på stranden ligger sild i dynger. (Helsingør Kommunes Museer).

end 12 favne (ca. 23 meter) fra en anden båd - kom man nærmere, kunne man straffes på liv og gods, for så var der alvorlig fare for konflikt. Ingen måtte sejle ud uden at have garn i båden, da dette tydede på, at man var ude efter andres garn. Hver båd måtte kun have to sæt garn, og de måtte kun røgtes om dagen, så fangsten kunne kontrolleres.

Sildefiskeriets redskab var næringen, der blev sat i en lang kæde, »lænket« sammen ved simernes »ørestropper«. Garnet blev forankret med store sten og afmærket med vagere, så det kunne findes og identificeres, når fiskerne næste dag sejlede ud »på standende garn« for at røgte disse og sætte nye.

En anden og senere mulighed var at bruge næringerne som drivgarn, hvor den ene ende blev fastgjort til en vager og den anden til bådens tofte. Så drev båden om natten for vind og strøm sammen med så mange andre, at Frederik II i 1564 måtte

forbyde store skibe at sejle i mørke mellem Ørekrog og Falsterbo i sildetiden. Skibene skulle ligge for anker og have tændt lys, så drivefiskerne kunne undgå dem.

I 1520'rne deltog ca. 7500 både i fiskeriet, og de var naturligvis været meget forskellige i type og størrelse. En af dem er fundet ved en udgravning - en klinkbygget båd, som er 18 meter lang og 3,5 meter bred. Den har nok kunnet rumme en læst, som var den enhed, man regnede med. En læst bestod af 12 tønder saltede sild, der havde en værdi af 15 mark.

Fiskerne sluttede sig sammen i selskaber på 4-6 mand, der lededes af en eller to særligt erfarne, som sikkert også har ejet båd og redskaber eller har været hyret af stormænd, der havde flere både med. De få kilder giver ingen fingerpeg, men man kan tænke sig, at det var disse kyn-dige fiskere, der slog sig ned og blev fastboende, da sildeeventy-

ret og sæsonfiskeriet ophørte i 1500-tallet.

Man sagde, at sildenes forsvinden skyldtes trolddom, »grove synder og laster« i fiskelejerne eller mere alment »menneskenes ugudelige og uskikkelige levned«. Senere forklaringer er ændringer i klima og vandforhold, så gydepladserne flyttede fra Østersøen til Kattegat, hvor der sidst i 1500-tallet blev rigt fiskeri ved Marstrand i det da norske Bohus len. I 1568 fik Malmø og Falsterbo ordre til at sende deres store mængde af tomme tønder derop, og i 1582 fik Steges borgere eftergivet restancer og nedsat byskatten, fordi »fisken hos dem er afslagen«. 500 mænd, der før havde været vederhæftige bosiddende og formuende, var nu næsten forarmede, fordi der ikke var flere sild i Øresund.

Men selvom silden var kommet som før, havde Skånemarkedet alligevel haft sin tid, og nu var den forbi. Reformationen i

Nordeuropa havde fjernet de mange katolske fastedage, hvor folk skulle spise fisk, så saltet sild var ikke mere en stor eksportvare, men billig mad til den hjemlige husholdning. Den begyndte man at lade en særlig fiskerbefolkning skaffe, da danskerne blev mere differentierede og stabile i deres erhvervsfordeling.

Høstens togter i bådelaug til sundfiskeriet var en tradition fra vikingetiden, og den forsvandt fra denne del af landet i 1500-tallet. Landbrugerne blev ved deres marker og havde, som det blev berettet fra Lolland-Falster, kun »nødtørftigt husbehovfiskeri«. I 1776 sagde man endda, at lollikerne, hvis forfædre havde været så ivrige sildefiskere, nu havde en »medfødt frygt for at leve på søen«.

I hele Nordsjælland havde folk - også i købstæderne - levet af både landbrug og fiskeri, men i 1500-tallet skilte en særlig fiskerbefolkning sig ud og slog sig ned på kysten hele vejen fra Halsnæs til København. Disse

udsatte og før så øde egne var nu blevet beboelige, fordi myndighederne havde fået udryddet det meste af sørøveriet, som endnu i 1400-tallet havde været en hård plage.

Udgravninger og arkiver fortæller næsten intet om fiskerlejernes opståen som faste bebyggelser, men måske har nogle »fødte« fiskere valgt en fri tilværelse som helårsbeboere i sildefiskeriets midlertidige lejer. De har så fundet andre fangstmuligheder, flere mennesker er kommet til, og pladserne har udviklet sig til det, vi nu forstår ved fiskerlejer. Tidligere havde dokumenterne kaldt dem »fiskelejer« - altså steder, hvor man lå over, når man fiskede.

Espergærde og Mørdrup er eksempler på, hvordan de nye forhold blev. Mørdrup er den gamle landsby, som hørte under Krogerup gods. Bønderne vendte ryggen til kysten, hvor de kun kom ned for at hente tang og købe fisk. Til gengæld opstod Espergærde som en lille by på det lave areal under kystskrænten,

hvor kilderne nævner det første gang som fiskerleje i 1560. Indtil det nye byggeri fra 1960 fik de to byer til at flyde sammen til een, var der en uhåndgribelig, men meget skarp grænse mellem Espergærde og Mørdrup. De to samfund, der levede af fiskeri og landbrug, havde helt forskellige traditioner, livsvilkår og kultur.

Erhvervsfiskerne kommer ind i den skrevne historie med skatteregnskaberne, for kronen måtte naturligvis have penge fra dem, ligesom den før havde fået det fra sildefiskeriet med åresild, landtold og bodepenge. I et kongeligt brev fra 1. april 1586 eftergives restancer af landgilde fra en række fiskere, heraf flere kvinder, ved strandsiden i Kronborg len, og i lenets regnskaber er der for første gang 1617-32 en særlig rubrik for fiskere med 50-100 navne. Samtidig faldt antallet af husmænd, så datidens fiskere har sikkert som deres efterkommere boet i små huse med havelodder nær stranden.

Helsingørs fiskere

Når Fisker blev et slægtsnavn som Møller, Bager og Brygger, var årsagen familiens erhverv i en købstad, hvor navnet fortalte, hvem der sørgede for forsyninger af levnedsmidler. Disse købstadsfiskeres tidlige historie er lige så lidt kendt som fiskerlejerne, men det er givet, at de var vigtige for Helsingør. Byen var jo ifølge Arild Hvitfeldt begyndt som fiskerleje, men allerede 1231 nævnes den som købstad i kong Valdemar den Stores jordebog, og 1426 fik den nye købstadsprivilegier af Erik af Pommern. Men fra vikingetiden havde den været det vigtigste overfartssted til Skåne, og den havde levet af Øresund - landet bagude på pynten var mest ufrugtbar og udyrket.

Før laugs- og standsvæsen satte grænser mellem Helsingørs lodser, færgemænd og fiskere, beskæftigede disse søfolk sig med lidt af hvert, og også byens håndværkere og handlende deltog i fiskeriet - enten personligt eller med penge. Det vigtige var, at alle muligheder for fiskeri blev udnyttet, for landbrugsvarer skulle hentes langvejs fra, og de var dyre.

Fiskens betydning i den dag-

lige kost fremgår af et »inventarium« fra Helsingborg slot i 1537, hvor det meste af madforrådet stammede fra havet. Der var bl.a. en tønde saltet sild, otte tønder tørret sild, syv tønder røget kuller og kabliau, en tønde hvalspæk, en tønde sælspæk, 420 kulmuler, 427 kabliau, 3800 flyndere, 120 rokker og 800 tørrede kuller.

Fiskeriets værd for Helsingør blev også dokumenteret i 1563, da Frederik II begyndte Den nordiske Syvårskrig mod Sverige. Kongen udskrev da en »madskat« i købstæderne, som skulle præstere forsyninger af øl, brød, kød, flæsk, fisk og anden fetalje til hæren.

I Helsingør samledes borgerne på tinget og godkendte et forslag, som borgmester Henrik Mogenssen havde aftalt med byens råd. Fordi »tiden er så hård mod almuen, og man ikke lettelig kan bekomme i denne egn flæsk, smør, brød etc.« ville Helsingør betale madskatten udelukkende med saltet fisk »og ingen anden fetalje«.

Alle fiskere, »som her i Helsingør bosiddende er og stranden bruger«, skulle hver med sit selskab arbejde i rådstuegården

med at salte alle de torsk og kuller, de kunne fange. Byen skulle sørge for tønder og salt, og fiskerne skulle have betaling for deres arbejde, efterhånden som de blev færdige med deres part. Torsk og kuller måtte ikke sælges til andre, før kongens behov var dækket.

36 borgere blev udpeget til at have opsyn med arbejdet, som i første omgang blev betalt med en sum, byens Helligøjsthus havde fået ind ved at sælge en ejendom i Helsingborg. Dette var imidlertid de fattiges penge, så det var et lån, der skulle tilbagebetales af alle i Sct. Olai menighed, når de var »kommen til bjergning med fiskeri og andet sådant, at man da kunne lade gå en skat over menigheden«.

Det skete året efter, da man besluttede, at en trediedel af den almindelige byskat skulle betales i »rund mønt« - lodige førkrigspenge - i stedet for de »klippinge«, der var krigstidens påtvungne penge. Det var skillingstykker, som man havde hakket stumper af for at gøre sølvmengden mindre. Værdiforskellen mellem de to møntsorter gik til Helligøjsthusets beboere.

I en trængt situation kunne

helsingoranerne således klare sig med et fiskeri, som derfor må have været stort og alsidigt. Her var det i årstiden for torskefangst, mens det i andre måneder kunne have været sild, hornfisk eller makrel. Helsingørs stadsbøger - bytingets protokoller om retssager, ejendomshandler, skatteudskrivning og mange andre fælles anliggender - har da også mange notater om fiskere og fiskeri, og man kan danne sig et godt indtryk af, hvordan mulighederne på havet blev brugt.

Helsingør var købstad i Skåne-markedets storhedstid, men i modsætning til Helsingborg, Århus, Sønderborg, Flensborg, Svendborg, Nyborg, Kerteminde, Vordingborg, Præstø og mange andre havde byen ikke »fed« - et stykke af stranden - ved Skanør. Man må derfor gå ud fra, at helsingoranerne fiskede hjemmefra eller fra lejer i Sundets nordlige del. Silden har de selv spist, eller de har solgt den til skippere, og rensning og nedlægning er foregået i eller ved byen. Stadsbogen fortæller, at der ved toldboden var oplag af »toldsalt«, hvor vægterne efter nogle tyverier måtte patruljere om natten. Ved køb af toldsaltet betalte man en afgift til kronen.

Til sildefiskeri drog man ud i en båd i selskaber på to-tre mand eller flere, som kunne være væk i flere uger. Dette måtte borgmestre og råd have kontrol med, så stadsbogen refererer næsten hvert år, at reglerne er blevet indskærpet på tinget. Typisk siges det, at 28. juli 1550 blev der advaret om, at »ingen skulle drage til fiske, førend de havde

udgivet synsskat, præstepenge, jordskyld og kongens sisse« - ingen måtte sejle ud i det uvisse fra diverse skatterestancer.

Målet for sejladerne var til 1550'erne Øresund, men da de store stimer flyttede til Kattegat udfor Bohus len, fulgte helsingoranerne med på imponerende togter i åben båd. Lensmand Herluf Trolle på Krogen indskærpede, at det skulle ske med tilladelse fra ham eller kongens foged, og også byfogeden skulle have besked, »hvor eller til hvad fiskeleje de agte at drage, på det at man ved at søge dem, om noget påkomme«.

Under Syvårskrigen mod Sverige blev det naturligvis ekstra farligt at sejle på fiskeri, men sild kunne man ikke undvære. I høsten 1563 var Niels Gjødesen, Mads Smed og Jørgen Fynbo taget af sted trods forbud, og da flere selskaber havde gjort sig klar, måtte der findes en løsning på problemet.

16 borgere fik til opgave at skrive nogle regler, som derefter blev vedtaget på tinget. Det var givet, at man ikke kunne lade alle de borgere, der ønskede det, sejle til Norge, for »krig og fejde er for hånden, og fjenden er nærværende«. Derfor måtte der i hvert selskab kun være een borger, og han skulle være skipper for de øvrige, som så kunne være folk uden borgerskab. Selskaberne skulle følges i grupper på tre eller fire både.

De borgere, der ikke måtte følge med deres selskaber, men som skulle have deres andel af fangsten, skulle hæfte for skipperne. Hvis en skipper blev

udskrevet til krigen, måtte garantierne stille »en vederhæftig karl« i hans sted, og i øvrigt måtte de »gøre fyldest, så ingen tynge forsømmes«. Den, der ikke rettede sig efter disse regler, havde »sin boelslod forbrudt uden al undskyldning« - han fik altså sin ejendom konfiskeret.

Sildefiskeriet må være gået godt, for i 1564 gav rigsråd Mogens Gyldenstjerne helsingoranerne sin »gunstige tilladelse til at alle, der har udrustet for at sejle til Norge, må udløbe på deres næring«. De skulle tage »pasbord« fra borgmester og råd, og dette dokument skulle fortælle, hvor de hørte hjemme, og hvad deres ærinde var. Hustruen skulle vide, hvor manden var, hvis han »hasteligen skal møde med harnisk, våben og væрге«, men bortset fra disse formaliteter fiskedes der i krigstid som i fredstid.

Udover at deltage i sildefiskerierne har helsingørske fiskere sikkert sat næringer for andre stimefisk som hornfisk og makrel, og man vidste, at det var vigtigt ikke at ødelægge yngelen ved at bruge for finmaskede garn. 24. marts 1550 læstes på tinget et brev fra kongen, »lydendes at hver skal vide, at ingen herefter bruger noget fiskergarn med smerre (mindre) masker, end som det skelle og nedbør (mønster og maskevidde) viser, som hænger slaget på rådhusdøren«. Et stykke garn var altså ligesom statens alen og pottemål en autoriseret norm, som alle i byen kunne måle efter, og der gjaldt ingen undskyldninger, når alle garn blev kontrolleret før

sildefiskeriet. I 1550 var der udtaget fire borgere for hver fjerding i byen til at foretage dette syn, og overtrædelse blev straffet »lige med den som bruger falsk handel«.

Alle mænd i byen kunne åbenbart deltage i sildefiskerierne. De, der havde formue til det, kunne udruste både og antage skipper og mandskab, men de kunne også selv tage med på de sikkert eventyrlige togter. De menige kan have været håndværkere, arbejdere og tjenestekarle, men der må også have været

mænd, der var fiskere hele året - enten med egen båd eller som skipper. I begyndelsen af 1560'erne var Bent Fisker borger på tinget, og han ejede gård med hus og jord på Kagholmen - det område, hvor Kongensgade blev anlagt en snes år senere. Hans ejendom havde $22\frac{1}{2}$ alen (14 meter) facade mod Kampergade, og den strakte sig $72\frac{1}{2}$ alen (46 meter) bagud i terrænet mellem Oluf Ipsen Skrædders og Peder Kempes gårde, hvoraf den sidste gav gaden dens blivende navn. Peder Hansen Fisker var også

Helsingør Statshavn var - indtil Nordhavnen blev bygget i 1934 - også en arbejdsplads for fiskerne, der lagde til, hvor nu DSB's bilfærgeleje er. Husrækken i Havnegade blev nedrevet i 1939, da Jernbanehotellet - til højre i billedet - var brændt. På karréens tomter er der nu parkeringsplads. (Helsingør Kommunes Museer).

Gyldenstræde hed engang Fiskerstræde, mens Svingelport kaldtes Fiskerporten. Hele dette kvarter var i Sundtoldstiden beboet af fiskere, færgemænd, lodser og søfolk. (Fiskerne, Flynderupgård)

borger og en af de fire, som tinget i 1555 udvalgte til at have opsyn med »kød til menige mand« - holde kontrol med slagterne. Han havde 1552 købt Lauritz Bryggers gård, så han var også en holden mand.

Ingen kan sige, hvor mange fiskere der var, eller om de havde flere erhverv, men fiskeriet i byen var stort nok til at give omsætning til fire krogemagermestre med svende og lærlinge.

8. maj 1564 samledes i Helsingør de ialt ti krogemagere fra Helsingør, Helsingborg, Malmø

og København for at danne laug og aftale vilkår for konkurrencen. De lovede hinanden at ophøre med at »fare til fiskclejerner« med deres varer og kun at sælge hjemme »i deres hus og for deres dør«. Ingen mester måtte holde mere end een karl og een dreng, og vandrende svende måtte højst beskæftiges i fire uger. Der aftaltes også minimumspriser - 100 kroge af bols-tråd skulle koste fire skilling dansk og 100 kroge af middel eller fin tråd mindst 10 album dansk, både på markedet og på værkstedet. Eneste undtagelse var Falsterbo marked - »der må hver sælge som han kan hedst«.

Aftalen blev suppleret med bestemmelser om, at enhver overtrædelse skulle straffes med bøder på 20 mark til kongen og 20 mark til byen. Det hele blev indført i Helsingørs stadsbog og bekræftet med underskrift af de fire lokale mestre - Jens Ipsen,

Anders Laursen, Niels Jacobsen og Christen Svendsen. De er de først kendte leverandører til de lokale fiskere.

Fiskeri med garn og kroge på havet var frit for alle, men en anden fangstmetode blev et privilegium. Det var fiskeri med hundgarn, der hyppigt nævnes i stadsbogen. Det foregik under kysten med redskaber, som man ikke kender, men som sikkert har været forankrede garn, der kunne tage stimefisk som hornfisk og sild, men også ål og torsk. Senere brugtes på kysten store og kostbare bundgarn, men det er ikke til at sige, om 1500-tallets helsingoranere har brugt tidligere eksemplarer af samme type.

I købstadens ældste tid var der ikke flere indbyggere, end at alle kunne få plads til garn ved stranden, men senere blev der trængsel. I 1552 blev det derfor besluttet på tinget, at alle, som havde bundgarn, skulle »forsamles på rådhuset, når 12 slår, og der udi borgmesters og råds nærværelse forhandle den ene med den anden, at den, som ikke part tilforn havde, måtte og have den ene med den anden fordel«.

Fra denne dag var bundgarnsfiskeriet ikke mere frit. Vandområdet langs stranden blev opdelt i stader, og meget praktisk ordnedes fordelingen ved, at byen krævede afgift af det. Iøvrigt var det et foretagende for mænd med formue og embede, for dengang som siden krævede det mandskab og kapital at bruge et hundgarnsstade. Man skulle have store mængder garn og pæle, solide både og på land et eller flere skure til redskaberne.

Fangsten var sikkert først og fremmest ål i efterårets mørke nætter, men der blev også hentet andre fangster, fremgår det af regnskaberne, som fra 1556 opregner hundgarnsstadepenge og ruseafgifter. I 1556 betalte Søren Munk afgift for sit selskab med 1½ tønde hornfisk og i 1557 med to tønder torsk.

Indtil 1574 gav stadepengene hvert år indtægt fra seks-otte selskaber, men fra 1575 til 1584 udeblev fiskene. I 1585 arbejdede to selskaber, og i 1587 var man nået op på otte selskaber, så udsvingene var store. Det var de også i byens regnskaber, hvor stadepenge varierer fra seks til

103 mark om året. Bundgarnsfiskeriet i dets daværende form har altså været et udpræget chancenpil, som har krævet en så stor indsats, at der var god mening i at overlade det til pengestærke folk.

Formentlig i 1600-tallet - nærmere kan det ikke siges - blev staderne en indtægtskilde for byens embedsmænd. Fra Julebæk, forbi Lappen, rundt om Kronborgpynten og frem til Skyttenstræde var der fire borgmesterstader, så fulgte byfogedstaden under Borrevoldsbakken, rådmandsstaden ved Bergmannsdal og endelig det sidste borgmesterstade, der gik til Slibemølle-

Emanuel Larsens maleri fra 1897 viser bugten syd for Helsingør, hvor nu Færgevej og DSB's terræner. I forgrunden ses Trykkerdammens stejleplads med garn og kuber og bag den lejets lille havn. Til venstre går Strandvejen op over Flynderborgbakken med kurs mod Svingelport. (Privateje).

Trykkerdammen - som stedet hedder efter et fortidigt vandreservoir oppe på bakketoppen - er både en helsingørsk forstad og et selvstændigt fiskerleje, hvis historie måske går tilbage til Valdemarernes Flynderborg, der lå hævet op i terrænet. Trykkerdammens stejleplads eksisterer fortsat som et idyllisk og traditionsrigt mødested for byens fiskere. (Fiskerne, Flynderupgård).

broen ved grænsen til Kronborg Teglgårds jorder og dermed ud til kronens område.

Med fiskerettighederne kunne byen lønne sin myndighed uden at skulle af med rede penge. Staderne blev nok passet af folkeholdet i renæssancens borgmestergårde, mens senere tiders kongeligt ansatte embedsmænd, som ikke direkte gav sig af med forretning, lejede ud til erhvervsfolk, der betalte med penge og fisk. Denne skik fortsatte til 1898, da Finansministeriet opdagede, at byens borgmester »uden føje« fik en årlig afgift på 80 kr. af rådmandsstadet, selvom embedet som kgl. rådmand forlængst var nedlagt.

Derefter gik pengene i kommunekassen.

Efter at 1500-tallets storborgere havde overtaget bundgarnerne, kunne enkelte fiskere - måske stads-ejernes betroede folk - få tilladelse fra borgmestre og råd til at sætte flyndergarn, oftest for et år ad gangen, så alle muligheder for fangst under kysten blev udnyttet.

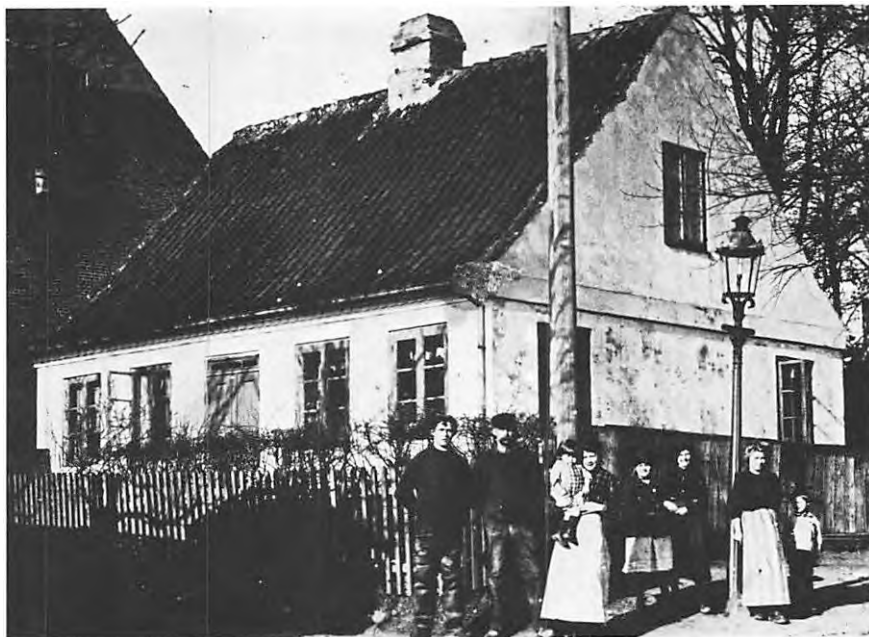
Der var således mange i byen, der selv fiskede eller lod deres tjenestefolk gøre det - både til middagsbordet og til nedsaltning. Men der var også handel med fisk i små og store partier, og dengang som senere var det en uudryddelig skik, at man gik ned til stranden for at købe, når

bådene kom ind med fangst. Fiskerne fik tilladelse fra borgmestre og råd til at sælge til husmødre og tjenestepiger, „men til fremmed folk må de ikke sælge deres fisk ved stranden“.

Som andre levnedsmidler skulle fisk helst sælges på torvet, hvor myndighederne kunne have kontrol med kvaliteter og priser. Torvet med byens »fiske-skammel« - en lav disk - fandtes ved Sct. Olai kirke, hvor der også i de gode sildeår var op til 50 »fiskebænke«, som byen fik leje af. På tinget blev det »advaret, at fiskerne her udi byen skal bære den ferske fisk til torvet, som de fanger, og lade borgerne den næst være for pengene, før de købslå med nogen fremmed etc.«. Hvis fiskerne blev taget i at omgå torvet og sælge ved »forprang«, blev fangsten konfiskeret og fordelt med halvdelen til byen og halvdelen til anmelderen.

Trods skrappe regler var det ikke let at skaffe de skattebetalende borgere fisk til rimelig pris. I 1563 blev der af et antal menige borgere klaget over, at fiskerne - især Sorte Rasmus og lille Søren Knoldt - solgte »ganske såre dyrt«, så at byens egne måtte betale »som fremmede, om de vil have noget at bispise deres hus med«. Og to år senere truedes bundgarnsfiskerne med, at de ville miste deres stader, hvis byen ikke slap for »det store dyrkøb på fisk«. Det fremgår ikke, om klagerne har hjulpet.

Fiskerne gav myndighederne andre kvaler. Redskaber og sejl kunne være svære at få opbeva-

ret, når man ikke havde råd til skur eller udhus, så i 1563 var man begyndt at stuve dem i Sct. Olai kirkes våbenhus. Grejerne blev beordret ud med trusler om bøder på 30 skilling, men så lod fiskerne åbenbart tingene ligge i bådene på stranden. Også dette måtte forbydes som en uorden og en opfordring til tyveri, men bestemmelsen blev gentaget så ofte på tinget, at den næppe har haft stor virkning.

I 1563 blev der klaget over fiskerne Lille Jens, Anders Danemand og Peder Bentsen, der havde ladet deres båd ligge med »sejl, årer og andet redskab« på stranden ved Hellebæk, skønt også det var forbudt. Denne og andre hændelser viser måske, at fiskerne var begyndt at leve på den tidligere så øde kyst i stedet for i købstaden, hvor alt var blevet dyrt og hesværligt for dem.

Fiskerhuset Trykkerdammen 2, der er fotograferet omkring 1910, adskilte sig måske ikke meget fra de øvrige lejers boliger. Men man var i købstaden, viser den flotte kommunale gaslygte. (Fiskerne, Flynderupgård).

I 1600-tallet skilte færgemændene i Helsingør sig ud som et laug med eneret til den trafik til reden og Helsingborg, som fiskerne før havde haft del i. Opkrævningen af sundtold og den handel med skibene, den medførte, skabte sociale og økonomiske ændringer.

Fiskeriet blev dog ved med at være et vigtigt erhverv, fremgår det af en protokol over Helsingør bys herligheder, der blev skrevet i 1681. Her står, at der var »ad-

Trykkerdammens bundgarnslag på stejlepladsen i 1913. Medlemmerne er fra venstre August Jørgensen, Otto Larsen junior, Niels Larsen og familiens overhovede Otto Larsen senior, kaldet »ålekongen«. (Fiskerne, Flynderupgård).

skillige gode strandfisk, som af fiskerne på alle sider søges«, og at der desuden var »særdeles god sildefangst, som en del borger-skab tilligemed fiskerne hver efterhøst på deres sildebåde vinder, såsom Vorherre giver velsignelse til«. Desuden nævnes ti åleruser og stader »som ligge fra Skjellebækken og indtil byen under landet« - det er magistratsstaderne, som i dette dokument, skrevet af embedsmændene selv, behandles overbærende. Hvis ejeren ikke selv ville sætte rusen, kunne han leje det ud, men »ikkun for en otting ål årlig af hver stade«.

En række notater i stadshogen synes at vise, at fiskerne i 1500-tallet boede i et område, der kaldtes »Sletten« eller »Sanden«. Man gætter på, at det har været en flad, åben strækning foran åsen »Bjerget«, der gav Bjergegade navn. Herfra har der

været let adgang til fælleden Grønnehave - dengang et område med fri strand og plads til at hale bådene på land og til at arbejde med redskaber og fangst.

»Sletten«s fiskere har været menigt mandskab i sildefiske- og bundgarnsselskaberne, og de har selv fisket fra kysten med næringer, ruser og kroge. Da jorden i byen blev for kostbar, trak de sig tilbage mod periferien, væk fra området med alle købmændenes og færgemændenes landingsbroer og færgebåde. Mod nord slog mange sig sikkert ned på Lappen, som indtil 1851 var et selvstændigt fisker- og færgemandskvarter, der lå uden for Helsingørs bygrænse og byporte. Det havde karakter og traditioner som et fiskerleje.

Andre fiskere kom til at bo mod syd i Strandgade-kvarteret nærmest Svingelport, som i

dokumenterne også kaldes Fiskerporten, ligesom Gyldenstræde hedder Fiskerstræde. I 1704 boede der i dette kvarter 18 fiskere og 37 færgemænd.

Syd for bygrænsen, i bunden af Trykkerdamshugten, opstod et lille fiskerleje, hvis huse, stejleplads og landingsbro stadig findes, og hvorfra der sættes ruser og garn. Stedet kaldes Trykkerdammene efter det reservoir for byens gamle vandforsyning, som fandtes oppe på toppen af kystskrænten. Det er på mange måder ligesom Lappen blevet en forstad, men nøjere betragtet har det individualitet og fælles træk med lejerne længere mod syd. Her er fiskere med særlig trang til selvstændighed og frihed søgt hen, da Helsingør fra Kronborgs byggeperiode i 1580'erne blev en by med streng laugsopdeling og myndigheds-kontrol.

Staderne i Sundet

Lejerne fra Trykkerdammen til Sletten opstod på den smalle strimmel land mellem havstokken og den høje kystskrænt, som er stenalderhavets hævede strand. Under skrænten som ved Espergærde var på knap seks meter, var umuligt at bo, før sørøveriet blev udryddet i 1400-tallet. Mens den skånske kyst i middelalderen var et rigt kulturlandskab, lå den nordsjællandske hen som vildmark og urskov, og Saxo beskrev hele det østlige Sjælland som en øde og gold egn.

Koloniseringen blev foretaget af cisterciensermunkene, som ærkebisp Eskil i 1135 fik til Danmark fra moderklosteret i Clairvaux i Frankrig. Ordenen byggede sine klostre i øde, naturskønne egne, hvor deres gudsdyrkelse kunne ske uforstyrret. I Danmark fandt de et egnet sted i Esrum, som var beskyttet af de store Esrum og Gurre søer og af borgene i Søborg og Gurre.

Esrum blev stamkloster for cistercienser-anlæg i Danmark, Halland og Nordtyskland, og i de 400 år til reformationen i 1536 voksede det til et stort og rigt kompleks, der ejede over 1000 bøndergårde og byejendomme.

Cisterciensernes klosterregler

befalede faste hele året, og det blev overholdt, selvom idealet om livsvarig askese ikke lod sig virkeliggøre. Munkene forstod at gøre fastemaden gastronomisk, og en af godsdriftens vigtige opgaver blev at skaffe lækre grøntsager og fisk til Esrums refektorium, klosterets spisesal. Særligt uundværlige var retterne af »herrefisk« som karpe, karusse, brasen, gedde, krebs og ål. Af disse blev der organiseret rigelige forsyninger.

Da Esrums kældermester - den økonomiske forvalter - i 1497 opregnede indtægterne af jordegodset, spillede egnen syd for Helsingør en vigtig rolle. Her sad lægbrødre i Munkegårde ved det nuværende Kvistgård, og de ydede både lødigt sølv, forsyninger og hoveri til klosteret. I den forsvundne landsby Egebæk, hvis navn er bevaret i Egebæksvang, var der to fæstere, Lasse Jacobsen og Thorkild, som betalte med naturalier, og på samme måde kom der indtægt fra klostergods i landsbyerne Lokkerup, Rørtang, Flynderup og Mørdrup.

I 1151 havde pave Eugenius III taget klosteret i sit værn, og siden var det skik, at de skiftende

paver udstedte »værnebrev« for Esrum. Hver gang nævntes specielt, at munkenes fiskeretigheder skulle respekteres, og dette blev der også sørget for, da kong Christian I i 1467 og kong Hans i 1483 gav enslydende garantier for munkenes »gods, frihed, fiskevand, jagt, skov, ager, eng og alt andet«.

Klosteret havde fiskemestre og mandskab, der tog sig af avl og fangst i søer, vandløb og kunstigt anlagte damme. De har også sørget for fangster af saltvandsfisk ved kysten syd for Helsingør, hvor et kongeligt åbent brev i 1449 gav munkene lov til »nu at lade bygge en havn og nogle ålegårde ved stranden« udfor klosterets jordegods i det senere Espergærde og Humlebæk. Kongen forbød alle og enhver, men især sine fogeder og embedsmænd at hindre disse anlæg, og der var sikkert stridigheder om fangstmulighederne, som skulle standses med brevet. Det var høstens træk af fede blankål langs kysten, som både gejstlige og verdslige stormænd ville have del i. Dette sæsonfiskeri krævede anlæg på land - skure eller boder, hvor mandskabet kunne bo og arbejde med redskaber og

Der er kun bevaret en enkelt fløj af cisterciensernes Esum kloster, men herfra overvågedes fangsterne på ålestaderne ved kysten. (Helsingør Kommunes Museer).

fangst, tørrepladser og i stranden måske spærringer med pæle og fletværk til at lede ålene i rusene. Pladserne kunne også udnyttes i sildetiden, og det er sandsynligt, at de efterhånden har fået en fast befolkning - at de altså har udviklet sig til fiskerlejerne.

1559 flyttede Esums sidste abbed og 11 munke til Sorø. Alt godset - også ålegårdsrettighederne - blev overtaget af kronen, og selve klosteret blev af kongen kaldt »Vort jagthus Esserom«. På samme måde gik det med augustinerklosteret Æbelholt ved Hillerød, så selvom nogle rigdomme gled over til adelen, kunne kongemagten gøre Nordsjælland til sin private del af riget, senere markeret med slottene Kronborg, Frederiksborg og Fredensborg.

På kysten syd for Helsingør ejede kongen ikke blot jorden, men også fiskestaderne i søen ud for stranden, og de blev fæstet eller - som i tilfældet Krogerup -

givet bort, næsten altid sammen med huse på land. I 1800-tallet købte fiskerne staderne, som de fik tinglyste skøder på. Der var tale om særlige, lokale forhold, der adskilte sig en del fra det, som i øvrigt gjaldt for dansk fiskeri.

En meget gammel regel, som blev stadfæstet i middelalderens landskabslove, sagde, at fiskeri på åbent hav var frit for alle, men at forstranden var kongens ejendom. Derfor kunne han kræve skat som »sandtold« og »åresild« af sildefiskeriet, for det var hans strand, der blev brugt til at lande, salte og sælge fisken.

Denne strandret sikrede adelen sig del i med kongernes håndfæstninger fra 1500- og 1600-tallet, og i Christian V's Danske Lov udvidedes retten sluttelig, idet der står: »Enhver må nyde ålegårde for sin egen grund, undtagen de fjorde, som kongen og den menige mand have skade af«.

Denne ålegårdsret er op gen-

nem tiden udnyttet mange steder i fjordene og de indre farvande med faste redskaber, der kunne røgtes fra land. På de sydfynske øer brugtes således »landtøj«, hvor en rad fra stranden førte ud til en ruse med kube. Denne rad, som var den egentlige ålcgård - ordet betyder egentlig ålegærde - var lavet af en dobbelt pælerække med en væg af risfletværk og øverst en ganglægte, så rusen kunne røgtes uden båd.

En så stor stationær indretning passede ikke til bundforhold og strøm i Øresund, så her udvikledes i stedet den blankåleruse, der er noget særligt for kysten, og desuden brugtes forankrede bundgarn, som kunne fange stimefisk. Der er altså tale om andre metoder end de, der omfattes af den traditionelle ålegårdsret, men også et andet juridisk forhold. Ålegårdsretten var en begunstiggelse for de grundejere, der lagde strand til fiskeriet, men ejendomsretten til staderne

Snekkersten Kro udviklede sig til et aneligt badehotel, inden den brændte i 1950 og blev efterfulgt af »Kystens Perle«. Men kroen og dens folk bevarede den nære tilknytning til fiskeriet. På dette foto fra 1916 ses støjlepladsen foran kroen og på stranden nogle krabber, de karakteristiske stenankre. Kromanden var fra gammel tid fæster af Vedbo stade. (Helsingør Kommunes Museer).

i Øresund var betalt og matrikuleret separat, og ruser og bundgarn blev sat fra både, for det meste uden forbindelse med stranden indenfor.

Diskussionen om forskellen på de almindelige ålegårdsrettigheder og de særlige staderettigheder på kysten syd for Helsingør kan i dag synes spidsfindig. Fra 1888, da den første lov om saltvandsfiskeri blev vedtaget, og til 1961, da staten overtog alle rettighederne, var den dog meget vedkommende langs kysten. Kun de fiskere, der ejede et stade helt eller delvis, kunne være med i det indbringende ålefiskeri. De kom derfor i stærk modsætning til »de frie fiskere« - de mange, især i Sletten, som ikke var stade-ejere, og som krævede en total liberalisering af fiskeriet på havet. Det var en dyb social og økonomisk konflikt, der gav utallige sammenstød i hverdagen, og som var uløselig for lejerne selv. Man måtte vente på en afgørelse ved lov, og da den

endelig kom, var det i virkeligheden for sent, fordi staderetten havde mistet sin værdi.

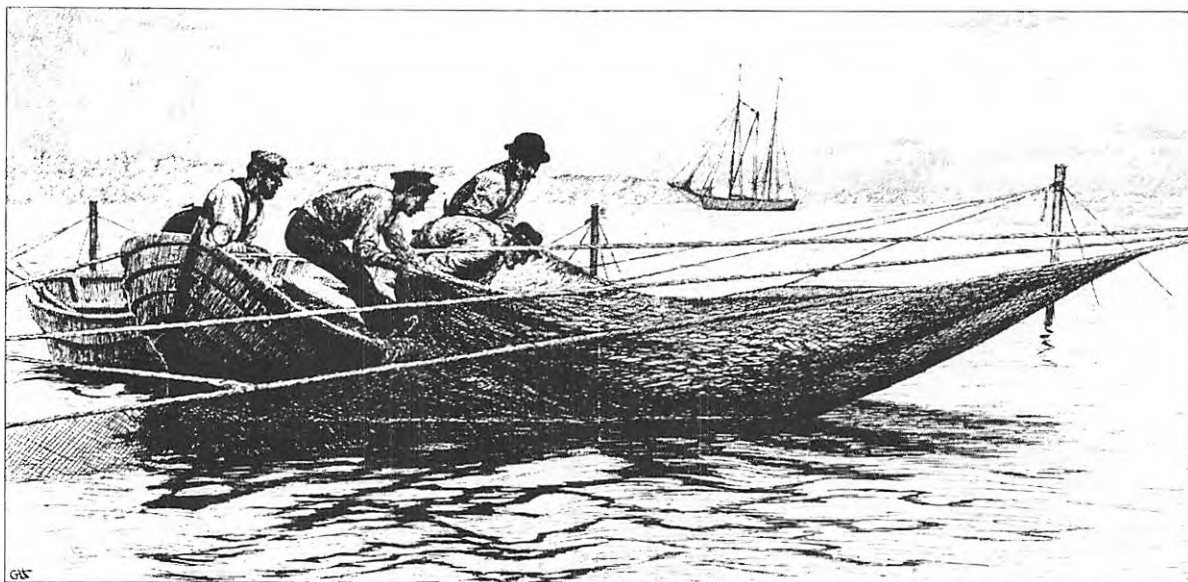
Fra Helsingørs bygrunde til skellet mellem Kronborgs og Københavns amter i Smidstrup var der ialt 33 stader, hvoraf de første syv var de tidligere nævnte magistratsstader. Hele den øvrige række var krongods i 1500-tallet, men nogle af dem gik med tiden over i privat eje. Tilbage var i 1850, da forholdene ændredes markant, 18 stader, der som »domæner« var fæstegods under kronen. De blev administreret af amtsforvalteren eller regimentskriveren på Kronborg Ladegård i Helsingør, og det skete på samme måde som med ejendom på land. Staderne havde fra 1682 matrikelnumre, og deres »bonitet« var vurderet i skæpper eller tønder fiskestadehartkorn, hvorefter fæsteafgifter og skatter blev beregnet.

Stadernes placering og udstrækning var længe fastlagt af gammel sædvane, som det ses af

et dokument fra 1803, da »Herren til Krøgerup« begyndte at sælge ud af sit gods. Handelen drejede sig i dette tilfælde om en gård og »et i søen ved Espergærde beliggende fiskestade, som strækker sig fra Ole Svendsens hus til stengærdet, Ellekilde stade kaldet«.

Fiskerne satte deres bundgarn og ruser efter pejlemærker som huset og stengærdet, og på lejerne er disse grænser for staderne blevet respekteret i generationer. I 1833 og 1834 viste der sig imidlertid store sildestimer i Øresund, og fiskerne fik interesse for at sætte bundgarn - et fiskeri, der var gået stærkt tilbage i Englænderkrigen 1807-13, og som først nu kom til kræfter igen.

I Rentekammeret i København registrerede man et øget antal ansøgninger om staderet til bundgarn, og i 1839 fik zoologen Henrik N. Krøyer til opgave at rejse til lejerne og undersøge forholdene for dette fiskeri.

Krøyer mødte en stor og alsidig fiskerbefolkning, og han skønnede, at bundgarnsfiskeriet med en passende regulering fra statens side ville kunne give større udbytte. En forudsætning måtte dog være, at man havde overblik over de eksisterende staders udstrækning, men det kunne hverken amtsforvalteren i Helsingør eller birkeskriveren i Esrum sige noget om. »Fiskerne vide selv besked herom«, sagde de til Krøyer, som anbefalede, at der blev oprettet en stads-protokol.

Rentekammeret gav amtsforvalter H.C. Fasting ordre til at tage sig af sagen, og på den dag den 19. oktober 1839 - klarede han opmålingen af alle staderne syd for Helsingør, siger traditionen.

To gamle fiskere, der som drenge havde assisteret Fasting, fortalte, hvordan det var gået til. Embedsmanden brugte »som måleline et krabbetov med

knuder til mærker, hvilket blev betjent af fiskerdrengene i de byer, der passeredes«. Fra Helsingør til Humlebæk arbejdede Fasting på Strandvejen, og derpå fulgte han strandkanten til og med Svalegab stade ved Nivå. De voksne fiskere har sikkert fulgt opmålingen med vågne øjne, for rettigheder måtte værnes og fremtidige stridigheder undgås.

I den protokol over udskriften, som Fasting underskrev 6. februar 1840, slutter han med at meddele, at stadernes udstrækning på land var »rettet efter de af fiskerne angivne gamle mærker«. Disse skel blev nu markeret med sten, og dermed var formaliteterne i orden for det følgende halve århundrede. Om stadernes udstrækning udefter i søen blev der intet høgført. Fasting noterede blot, at »fiskerne sætter garnet fra landet, hvor græs bunden begynder, indtil brynet på 7 á 8 favne vand«.

Staderne blev fæstet bort

Det var et slid at røgte de store sildebundgarn som her på et af kystens stader i 1903. Fiskerne er i karakteristisk arbejdstøj for tiden - skjortærmer, vest og rundpudtet hat eller kasket med blank skygge. (Fiskerne, Flynderådgård).

sammen med de huse, der udgjorde lejernes oprindelige bebyggelse. Det skete med hestemølmelser om, at fæsteren ikke blot havde ret, men også pligt til at passe fiskeriet, og afgiften blev ofte betalt med fisk. Formen var arvefæste, så fra generation til generation var en familie knyttet til et bestemt hus og stads. Hvis en fisker døde, kunne enken antage en karl til at passe arbejdet, og kun meget sjældent kunne en ny mand overtage et fæstemål. Så var det sikkert fiskernes fællesskab, der udpegede en person med tilstrækkelig erfaring og kapital.

Stadesten af ældre type, der viser årstallet 1791. BS betyder formentlig bundgarnsstade, mens meningen med tallene i midten er usikker. Denne sten var opstillet i haven ved villa »Glittre«, Strandvejen 133, Espergærde. Den står ved Egebækken og markerer Egebæks stade. (Foto: Georg Larsen).

Dette system blev brat ændret, da Rigsdagen i 1852 vedtog en lov om salg af en række domænejendomme - gammelt krongods, som det nye nationalliberale styre ville overlade til privat foretagsomhed. 16 stader blev solgt 1855-66, 1 i 1871 og 1 i 1876, men det gik ikke glat, fortalte fisker Peter Jonassen Villumsen, Snekkersten, i 1892: »Nogle solgtes ganske vist hurtigt og til gode priser, men flere blev først solgt ved fæstledighed, og enkelte af disse gik ikke højt i pris«. De bedste priser fik man i Snekkersten og Espergærde, hvor fire stader gav hver 400 rdl., men længere mod syd,

hvor ålefangsterne var mindre, blev de billigere. I 1856 indbragte Mikkelsborg og Sophienberg stader kun 50 rdl., da de blev solgt under eet.

Da staderne senere kom i fri handel, blev de handlet til højere priser. Villumsen fortalte således i 1892, at han havde betalt 300 kr. for en ottendedel af Bo stade ved Snekkersten, som derfor må have været 2400 kr. værd. Det svarer til 1200 rdl., men i 1863 blev Bo stade solgt for 400 rdl.

Af de oprindelige seks Krogerup-stader blev tre solgt i 1803, 1807 og 1808, men tre forblev ved godset, lige til det blev overtaget af staten i 1942, og i Helsingør blev de syv magistratsstader ved med at være byens ejendom. Endelig var der to stader, som hørte til Kronborg Teglgård og Vor Frue Kloster i Helsingør, og som senere skal omtales.

Allerede Fastings protokol viste, at brugsretten til staderne var delt på indtil fem parter, og denne opsplittning blev ført videre, da staderne blev handlet, og da der kom mere effektive fiskemetoder. I 1880-erne var det ikke usædvanligt med en opdeling på otte parter som på Bo stade, så alene af den grund var det vigtigt at få en mere præcis kortlægning end den, Fasting kunne give. Det var uholdbart, at juristerne måtte skrive skøder med upræcise formuleringer, som da det om Vedbo stade hed, at det var køberens egen sag »at udfinde stadets grænser i søen«, idet han skulle respektere »vedtægter med hensyn til garnsætning eller lignende, som måtte

De gamle stadesten har overlevet på mærkelige måder. FS 12 fra Wasse stade er blevet en del af havemuren til ejendommen Strandvejen 368 i Espergærde. (Foto: Georg Larsen).

have dannet sig imellem brugerne af de forskellige fiskestader ved Snekkersten fiskerleje«. Og da Anders Larsen i 1860 overtog Tornebuske stade, måtte han love at »holde sig de ældre vedtægter om staders brug og benyttelse i alle måder efterrettelig« - navnlig i forhold til den fiskerenke, der havde fæsteretten til nabostadet.

Fiskeriloven i 1888 stadfæstede ålegårdsrettighederne, fordi de sagkyndige mente, at de var »til stor gavn« for udbyttet af ålefiskeriet, der var landets tredievigtigste - kun overgået af sild og torsk. På faste stader, hvor der på længere sigt kunne

Stadesten for Lokkerup stade, der fik nr. syv i Fastings protokol i 1840. Den står på stejlepladsen i Skotterup, og FS betyder fiskestade. (Foto: Georg Larsen).

investeres i det nødvendige materiel, kunne det hedst »beskyttes som et meget vigtigt og kostbart fiskeri, der ikke tåler mange uheld«.

Loven blev fulgt op med en revision af matrikuleringen, da Fiskeriinspektionens dampskib »Hauch« i juni 1892 foretog en opmålingsrejse langs kysten. Som målepunkter brugtes de

gamle mærkesten på land, og det viste sig, at de angav stadernes udstrækning med få alens nøjagtighed, mens længderne i Fastings protokol næsten overalt var for små. Den manglende præcision i det hurtige arbejde med krabbetovet lod sig dog forklare: »At denne måling med de midler, der anvendtes, ikke kan have været nøjagtig følger af sig selv; også kan omlægning af landevejen have forårsaget forandringer«.

Kommentaren kom fra løjtnant Vilhelm Grove, der ledede opmålingen, som i alle detaljer blev fulgt af de to stadejerforeningers formænd, Jens Thomasen fra Snekkersten og Hans

Larsen fra Humlebæk. Desuden var de enkelte ejere med, når deres stader blev opmålt, og selvom resultaterne ikke kunne »opfylde kravene til nøjagtig triangulering« gav »fastsættelsen af de omdisputerede grænser« ingen vanskeligheder. I 1899 gav de tre lokale retsinstanser - Helsingør byting, Kronborg østre birks ting og Hørsholm birks ting - stadeejerne nye skøder, hvor »Hauch«s opmålinger udtrykkeligt blev stadfæstet. Senere blev kun et enkelt resultat rettet med få alen efter aftale mellem de implicerede.

Farvandet under kysten havde dermed fået sin definitive opdeling i stader, der var af ret forskellig længde. Kortest var Vedbo stade ved Snekkersten, der var på 404 alen (254 meter), og længst var Mikkelsborg stade på 3680 alen (2311 meter). Det svarer til det generelle forhold, at staderne var kortest - og at redskaberne dermed stod tættest - på de nordlige stader, mens spredningen blev større, efterhånden som man nærmede sig Nivåbugtens lave vand.

Heller ikke denne gang kom der svar på, hvor langt staderne rakte mod øst, ud i Øresund. Efter traditionen, som var gammel allerede på Fastings tid, var syv-favn-kurven, altså ca. 13 meters dybde, det yderste, man kunne sætte hundgarn, men omkring år 1900 havde bedre både og redskaber gjort det muligt at gå længere ud, så man fandt pælerækker på både 14 og 15 meters vanddybde. Denne manglende grænse udefter blev årsag til megen strid mellem

stadeejerne og de frie fiskere.

Derimod blev grænserne mod nord og syd respekteret meget nøje. De var for hvert stade markeret med sten, hvoraf der endnu står adskillige ved Strandvejen - rå marksten af passende højde, hvori er indhugget F.S. for »fiskestade« og et nummer, der passer til matriklens. Hvert sted stod der to sten som bagmærke og formærke, så man fra søen kunne »tage med«, d.v.s. sigte, ved at holde dem over eet. For at gøre det lettere at finde sigtelinien blev stenene kalket hvide, eller man anbragte op ad dem en brækket åre eller et kosteskæft med et stykke hvidt tøj. Denne

metode var dog ikke tilstrækkelig for Grove på »Hauch«, så han brugte retningspunkter i Skåne. For Kronborg Teglgårds stade var det Råå havn, men for alle de andre stader var det Glumsløv kirke, »hvilket retningspunkt iøvrigt har hævd over hele kysten«.

I det daglige brugte fiskerne ikke stadenumre, men navne, der er med i Fastings protokol fra 1840, og som allerede da må have været gamle. De henviste til bebyggelse, vandløb eller andre karakteristiske ting på land inden for stadet. I tre tilfælde blev en sikkert mindeværdig fiskers navn knyttet fast til

Georg Larsen, John Magnussen og Edmund Larsen røgter bundgarn på Tornebuske stade udfor Humlebæk i 1939. Båden ligger i hovedet af garn nr. tre af ialt fem, som »Råboens selskab« satte på stedet. (Fiskerne, Flynderupgård).

et stade, og endelig er der navne, hvis tydning er glemt - f.eks. Vedbo, Guldkande og Wasse staders.

De syv magistratsstader fra Julebækhuset, rundt om Kronborg hage til Slibemøllebroen over Søbo-rendens udløb i Tryk-

No. 4. Syd og Tyde Rigsbankstilling Selsk.
 Betales med 41 Skilling

Hiort

1823.

Falsenskiold

Uden Rasmus Holger Ludvig Olrik
 Justitsraad, kapital og lande for i
 fælleskab med Ernst Rasmussen i
 1816 kjøbt her i...
 1) at...
 2) at...
 3) at...
 4) at...
 5) at...
 6) at...
 7) at...
 8) at...
 9) at...
 10) at...
 11) at...
 12) at...
 13) at...
 14) at...
 15) at...
 16) at...
 17) at...
 18) at...
 19) at...
 20) at...
 21) at...
 22) at...
 23) at...
 24) at...
 25) at...
 26) at...
 27) at...
 28) at...
 29) at...
 30) at...
 31) at...
 32) at...
 33) at...
 34) at...
 35) at...
 36) at...
 37) at...
 38) at...
 39) at...
 40) at...
 41) at...
 42) at...
 43) at...
 44) at...
 45) at...
 46) at...
 47) at...
 48) at...
 49) at...
 50) at...
 51) at...
 52) at...
 53) at...
 54) at...
 55) at...
 56) at...
 57) at...
 58) at...
 59) at...
 60) at...
 61) at...
 62) at...
 63) at...
 64) at...
 65) at...
 66) at...
 67) at...
 68) at...
 69) at...
 70) at...
 71) at...
 72) at...
 73) at...
 74) at...
 75) at...
 76) at...
 77) at...
 78) at...
 79) at...
 80) at...
 81) at...
 82) at...
 83) at...
 84) at...
 85) at...
 86) at...
 87) at...
 88) at...
 89) at...
 90) at...
 91) at...
 92) at...
 93) at...
 94) at...
 95) at...
 96) at...
 97) at...
 98) at...
 99) at...
 100) at...

27. Novbr. 1823.
 Holger Ludvig Olrik

Dette fæstebrev fra 1823 gælder det halve af Kloster Stade, som hospitalsforstander og justitsråd Holger Ludvig Olrik overlader til fisker Ernst Rasmussen, Snekkersten. Det er sket efter auktion,

hvor Rasmussen forpligtede sig til at betale en årlig fæsteafgift på 16 rigsdaler og 3 mark «rede sølv». Desuden skulle han betale alle »kongelige kontributioner og pålæg«. (Fiskerne, Flynderupgård).

kerdamsbugten udgjorde en gruppe for sig selv, idet der for dem aldrig havde været tale om tilknytning til fæstehuse på land. De blev forretningsmæssigt udlejet.

I 1816 bortfæstede borgmester Bertel Bjørnsen og rådmand H.L. Olrik således »de vore embeder som magistratsmedlemmer her i byen tilhørende ålerusestader« til brygger Niels Mørck og fiskehandler Ole Nielsen. Aftalen, som gjaldt de to udlejeres »embedstid«, omfattede alle stader undtagen Byfogedstaden på »den ganske strækning fra Slibemøllebroen til udenfor Lappen«. Der var kun ret til at sætte åleruserbundgarnsretten var forpagtet væk til andre. Afgiften var 300 rdl. og pligt til at levere ål eller anden fisk »til magistratens eget bord«, ål til højst 3 mark pundet og anden fisk for, »hvad prisen er«. De to fæstere må have haft lønnede fiskere til at arbejde for sig på den lange strækning uden om Kronborg, og noget lignende er sket, da borgmester J.A. Stenfeldt og rådmand C.B. Rogert i 1834 bortfæstede »de vore embeder som emolumenter fra arilds tid tilhørende bundgarns- og ålestader« til færgemand N.J. Wiboe og fiskehandler Ole Nielsen, som dermed fortsatte virksomheden med en ny partner.

En kontrakt, der afspejlede en ældre tids forhold, indgik borgmester Tehwis Wilde i 1792, da han bortfæstede to stader for en årlig afgift på 18 rdl. samt »en fjerding gode, grønsaltede ål og en fjerding gode, saltede sild af den bedste sort, som Gud hvert år her af Sundet nådelig vil for-

unde og ugentlig tvende retter fisk af, hvad Gud giver, så længe de haver fiskeredskaber i Sundet«. Her har brugerne givetvis været fiskerne selv, og de har tjent en faderlig myndighed, som i 1800 lempede kravet om de to retter fisk om ugen, »da fæsterne ei ser sig i stand til at stricte opfylde denne ret«. Borgmesteren erklærede sig fornøjet med, »hvad de, af hvad Gud giver, mens fiskeredskabet er i søen, redelig og jævnlig til mig yde, hvad billigt kan være«.

Magistratstaderne, som var matrikuleret sammen med købstadens markjorder, blev i 1920'erne vurderet til ialt 21.500 kr., idet de mest værdifulde lå mod syd i læ af Kronborg hage. Bedst var det yderste, Første Borgmesterstade, der var vurderet til 5.000 kr.

I 1952 blev der fisket på fem af de syv stader, idet strækningerne udfor Lappen, Kronborg og bykernen frem til Skyttenstræde var blevet opgivet i 1942. De fem stader gav det år ialt 21.300 kilo ål, der blev taget i 13 ruser og otte bundgarn.

Umiddelbart syd for købstadens skel lå Kronborg Teglgård, som havde leveret sten til slotsbygget. Det var kongelig ejendom, som Christian IV i 1633 overdrog til »Os elskelige William Mortensen, øverste toldskriver i Vor stad Helsingør«. Han fik frit fiskeri i stranden ud for »den teglgård, han haver og bruger«, og typisk for stadedokumenterne blev afgrænsningen angivet ved sømærker og sigtelinier - her med at man skulle »holde den fjællebro midt for

teglgården på adelvejen over et vandsted«.

Stadet var - bortset fra Krogerups - det eneste, der ligesom en mark eller en have hørte til en privat ejendom og blev handlet sammen med denne. Det skete i 1879, da Kronborg Teglgård blev solgt med »ret til fiskeri i stranden langs grunden« og med løsøre: to fiskerbåde med tilbehør, tre bundgarn og fire ål-ruser. Stadet var iøvrigt tre gange så stort som de nærmeste ved Snekkersten - Fasting opmålte det til 1245 alen (780 meter), og endnu i 1952 gav det 3500 kilo ål i seks ruser og to hundgarn.

Kronborg Teglgård, hvis hovedbygning stadig ligger ved Sdr. Strandvej (nr. 98), var teglværk, landbrug og havde vandmølle ved Skellebækken. Den hørte til Tikøb sogn, selv om ejerne var i Sct. Olai menighed i Helsingør. Sidst i 1700-tallet blev den lystgård, ligesom de to andre teglværker i nabolaget, Bergmanns-

Dette hus, Strandvejen 98 ved det gamle skel mellem Helsingør og Tikøb kommuner, er hovedbygningen til Kronborg Teglgård, der havde privat fiskestade ved stranden. Denne ret havde Christian IV i 1633 knyttet til ejendommen. (Fiskerne, Flynderupgård).

dal fra 1722 og Meulenberg fra 1752. De var de tidligste eksempler på landliggeri i området.

Efter teglgårdsstatet fulgte de fem stader, som Fasting regnede til Snekkerstens leje. Det var Skellebæk, Vedbo, Guldkande, Bo og Kloster stader, som var fra 397 til 531 alen, og som hvert brugtes af to-fire fiskere eller fiskerenker. Der var fortsat for disse en tilknytning til fæstehuse i lejet, men opdelingen i parter var ved at ændre dette, så at eksempelvis Niels Rasmussen og Ole Andersen Skjelbeks enke

Bundgarnsfiskere, stillet op til fotografering på Skotterup stejleplads engang i begyndelsen af 1900-tallet. De står foran det store »hovedgarn«, og i højre hånd holder de kvistekæppen, der var opfundet på kysten. Det var det mest effektive redskab, når man skulle rense garnene for tang og andre urenheder. (Fiskerne, Flynderupgård).

havde hver både 1/3 af Skellebæks stade og 1/4 af Skyttes stade ud for Skotterup længere mod syd.

Kloster stade havde en særstilling, for dette havde kong Frederik II den 4. juli 1582 skænket til Helsingør almindelige Hospital - den stiftelse, som ved Refor-

mationen var oprettet i Karmeliterklosteret. Kongen skrev: »Vi unde og bevilge de fattige udi hospitalet her i Vor købstad Helsingør et bundgarnsstade på Vor og kronens grund ud for Snedker-Stenen vesten for det stade, som bruges hid til vort slot Kronborg« - formentlig teglgårdsstadet.

Hospitalets forstander skulle bruge stadet til lemmernes bedste, »til så længe vi anderledes derom tilregnendes vorder«, og fogeder, embedsmænd og alle andre fik forbud mod »at hindre eller udi nogen måde forfang at gøre«. Stadet leverede i 1654 syv tønder ål og syv tønder torsk til hospitalet, hvor det var almindeligt, at lemmerne fik en halv saltet ål til aftensmaden. Siden blev det fæstet bort til snekkerstefiskere, og Fasting noterede,

at det i 1840 blev brugt af Svend Pedersen og Erik Christian Rasmussen. I 1912 fik hospitalet en årlig leje på 500 kr. af det, »forud for hvert års mortensdag«, men fra 1949 blev det ikke mere udnyttet. Det blev i de følgende år holdt åbent for at forbedre fiskeriet på Bo stade.

Vedbo stade var knyttet til Snekkersten kro, idet kromanen delte fæstekontrakten med en eller to fiskere. I 1855 kom det halve stade på auktion som »domæne«, og krøjer Meining fik hammerslag ved 250 rdl. Stadet var nu fuld og uryggelig ejendom, som køberen »til fiskeri kan gøre sig så nyttig, som han bedst ved og formår«. 1864-66 blev det opdelt i kvarte parter, der blev købt af fiskere, og hvoraf een i 1886 blev videresolgt for 550 kr. I 1952 var der eet hund-

garn på stadet, som gav 1500 kg ål.

Til Skotterup leje hørte i 1840 Lokkerup, Børge Larsens, Egebæk og Skytte stader, der var fra 521 til 680 alen brede. Det største var Børge Larsens stade, som blev brugt af fem fiskere, og som fik navn efter en fæster, der boede i strandvejshuset »Sømands Hvile«. Hans efterkommere var altid mellem parthaverne til dette stade, der kan tages som eksempel på den økonomiske udvikling. I 1850 indbragte det en årlig fæsteafgift til staten på 15 rdl., i 1861 blev det solgt for 400 rdl., i 1912 blev det vurderet til 8.000 kr. og i 1952 indbragte det i fire bundgarn 4.500 kg ål til en værdi af ca. 21.000 kr. Til udgifterne hørte da leje for nabostadet Egebæk, som man havde ladet stå tomt siden 1948 for at få åbent vand foran redskaberne.

Espergærde havde Jens Hansens, Wasse, Eiderkilde og Søbæk stader, og derefter kom man ind på Humlebæks område med Tibberup, Fløjte, Hundekilde, Tornebuske og Nysteds stader, hvor længden for de tre sidste for hver kom over 1000 alen (630 meter). Til Sletten hørte Søren Mikkels, By og Svalegabs stader og længere mod syd kom Nivå, Mikkelsborg, Sophienberg og Rungsted stader.

Seks af Espergærdes og Humlebæks stader - Wasse, Eiderkilde, Søbæk, Tibberup, Fløjte og Hundekilde - var i 1500-tallet kronens ejendom. Dokumenter fortæller, at kongen i 1560 mageskiftede sig til Søbæk mølle og »fire bundgarnsstader der under

landet« samt 11 gårde i Dage-lykke og »to fiskerboder nedentfor på strandbakken med 12 bundgarn i stranden«. Disse værdier fulgte imidlertid snart med Krogerup over i privat eje.

Krogerup har nok i katolsk tid været Esrum klostres ladegård, hvorfra bøndergodset i Mørdrup, Tibberup, Langstrup og Dage-lykke blev styret. Peder Christensen Svenske overtog sidst i 1500-tallet alt dette som hovedgård uden skattefrihed, og udover jorderne blev han ejer af fem gode fiskedamme og staderne i havet, der havde været en del af munkenes fiskerier. Under Christensen Svenskes svigersøn og arvtager Hans Rostgård blev besiddelserne langs kysten udvidet, og derefter fæstede fiskerne i Espergærde og Humlebæk deres huse og stader under Krogerup.

I 1803 solgte Friedrich von der Maase, dengang »Herre til Krogerup«, en bondegård i Espergærde og Eiderkilde stade til gårdmand Jørgen Andersen, og i 1806 solgte Pauline Tengnagel, næste ejer på Krogerup, Søbæk stade til samme Jørgen Andersen. I 1840 var begge stader videresolgt i parter til fiskere i Espergærde og Humlebæk.

1810 blev Krogerup overtaget af den københavnske storkøbmand Constantin Brun, hvis efterkommere sad på gården i 130 år. Brun ønskede ikke at sælge ud af sine fire fiskestader på tilsammen to tønder fiskestadehartkorn med tilhørende forstrandsrettigheder, men han nyttiggjorde dem for godsdriften med afgifter - i 1863 eksempelvis 5 rdl., og 4 lispund ål for et halvt

stade. I 1908 blev Wasse stade for 4.000 kr. »i lige omgang« solgt til Espergærde-fiskerne Ole Larsen, Jørgen Madsen og Christen Christensen, men bortset fra dette særtilfælde - der måske skyldtes, at Jørgen Madsen var lejets sognefoged - blev staderne under Krogerup til 1942, da godset blev overtaget af Statens Jordlovsudvalg.

Hele sriben af staderettigheder ned langs kysten blev overvåget nøje både af fiskerne og myndighederne, for der var store penge i dem. For de tidlige år har man naturligvis ingen statistik, men for 1908-12 blev det samlede, årlige gennemsnitsudbytte af ålefangsten officielt opgivet til 151.850 kr. eller 4.600 kr. pr. stade. I 1952, et af de sidste virkeligt gode år, gav staderne 148.000 kg ål til en værdi af 670.000 kr. eller i gennemsnit ca. 35.000 kr. for hvert af de 19 stader, som da blev udnyttet.

Fastings opmåling i 1839 skulle først og fremmest give et grundlag for udskrivning af afgifter til staten, men om udstrækningen i søen og udnyttelsens omfang skrev Rentekammeret i bred almindelighed, at det måtte være »fæsterne af de omhandlede stader aldeles overladt at afbenytte dem enten til bundgarn eller til åluser, og at andre imod deres vilje ikke kunne være beføjede til på nogen som helst tid af året at udsætte bundgarn på bemeldte stader«.

Denne ret gav ingen problemer, så længe antallet af fiskere ikke var for stort, men den blev konfliktstof fra 1870'erne, da havnebyggerier og bedre både og

Seks stader hørte oprindelig til Krogerup gods, og af disse gik tre først over i brugernes eje i 1942, da staten overtog hovedgården. Dens hovedbygning er her fotograferet i ca. 1910, da ejerne endnu var slægten Brun. (Krogerup godsarkiv).

redskaber gav vækst i fiskeriet. Især i Sletten var der mange fiskere, der ikke havde adgang til stader, og de følte det som en uretfærdighed, selvom der var en stærk tradition for, at de kunne sætte »kroge og visse mindre garn« på staderne uden at blive »forulempet« af ejerne.

Fiskeriloven skærpede modsætningen, for den undtog nok åløgårdsrettighederne fra det almindelige fri fiskeri på havet, men dette juridiske begreb kunne tydes på flere måder. Stadeejerne holdt sig til deres

skøder og andre gamle dokumenter og hævdede, at de havde ejendomsret til alt fiskeri året rundt, men de stadeløse sagde, at åløgårdsret kun gjaldt det egentlige ålefiskeri. Der måtte være frihed til at bruge torskeruser og -kroge, sildenæringer og andre redskaber på staderne.

I 1890 dannedes »Stadeejernes Fagforening i Øresund« med medlemmer fra Snekkersten til Humlebæk. Trods navnet havde den intet med den socialistiske fagbevægelse at gøre - dens formål var, sagde dens lovc, »på

enhver lovlig måde at støtte og værne om stadeejernes rettigheder, at hindre indskrænkning og krænkelse af staderetten« og at sørge for at opdage og straffe uberettiget ålefiskeri »såvelsom beskadigelse eller borttagelse af redskaber og fangst«. Foreningen var upolitisk og optog »både mænd og kvinder uden hensyn til partistilling eller andre, det rent faglige uvedkommende omstændigheder«. Medlem kunne enhver blive, »som ejer eller lejer et ålestade eller en del deraf i Øresund«, men indmeldelser skulle godkendes af mindst halvdelen af medlemmerne. Man ville undgå provokatører, så det nye medlem skulle underskrive foreningens love og en »kontrakt«. Det var en kamporganisation, og dens militante love viser, hvor skarpt parterne stod over for hinanden.

Som et modtræk dannede de frie fiskere Sletten Fiskeriforening med 35 medlemmer i 1894, men den opløstes efter nogle år. Så dannedes »Den frie Fiskeriforening af 1903«, der også optog stadeløse fra Humlebæk og Espergærde. Den blev af stadeejerne hilst med en annonce i »Helsingørs Avis«: »Uberettiget fiskeri, særlig med vod og ruser, i de af medlemmerne i »Stadeejernes Fagforening i Øresund« tilhørende fiskestader er forbudt og vil for fremtiden blive påtalt og straffet efter loven«.

De frie fiskere tog en prøvesag, da en af dem, Martin Frederik Klug, i efteråret 1903 tre gange udsatte 4-6 torskeruser på Tornebuske stade. Det var - påpegede

han - af staten solgt som ålestade, hvilket ikke kunne indskrænke den frie ret til torskefiskeri. Efter tur blev Klug 1904-08 i Kronborg østre Birks politiret, Landsoverretten og Højesteret dømt til at betale bøde på 20 kr. og erstatning på 5 kr. pr. ruse, men kun fordi han ikke kunne godtgøre, at han havde hævd på sit rusefiskeri på stedet. Dommerne undgik at definere staderettens omfang - det måtte politikerne gøre.

Ålegårdsretten og mulighederne for dens afløsning blev et emne, der beskæftigede Rigsdagen i generationer, selvom det ikke altid var lige intenst. Den første ålegårdskommission blev nedsat allerede i 1897, men den kunne ikke komme med et konkret forslag, selv om den i princippet gik ind for »ønskeligheden af ålegårdsrettens afløsning« - det ville bare blive meget dyrt.

Fiskerilovens beskyttelse af staderne blev af Venstre kaldt et »godsejerkup«, og ved finanslovedebatten i Folketinget i 1912 stillede den radikale Alfred Christensen forslag om en ekspropriation. »Den hele historie vil kunne gøres for sådan noget som 50-60.000 kr.«, mente han. Den påstand blev dog snart imødegået af stadeejerne, som med regnskaber viste, at den årlige gennemsnitsindtægt pr. stade var 6.550 kr., så den samlede værdi var langt større, end folketingsmanden hævdede.

Forslaget faldt, men i 1913 blev der nedsat en ny kommission, som man søgte at hjælpe på vej ved at give den en udpræget

lokal karakter. Medlemmer blev Chr. Rasmussen og Charles Tvede, folketingsmand og landstingsmand i Helsingørkredsen, fisker Ole Larsen, Espergærde, for stadeejerne, fisker Hvidtfeldt Larsen, Sletten, fra de frie fiskere, fiskeeksportør Wilhelm Hansen, Snekkersten, og fhv. lods J.M. Johansen, Helsingør. Formand blev Alfred Christensen og folketingsmand J. Munck-Poulsen, Sønder Vorupør, kom med sagkundskab fra en anden del af fiskeriet.

Kommissionen gik grundigt til værks - bl.a. med en besigtigelsesrejse langs kysten på Fiskeinspektionens dampskib »Havørnen« - og konkluderede, at ålefiskeriet »er så godt og velordnet, at udvalget efter omstændighederne ikke kan anse det for forsvarligt eller påkrævet - i hvert fald for tiden - at foreslå nogen forandring heri«. Derimod ville man gerne have frihed for andet fiskeri udenfor ålesæsonen, hvilket ikke ville blive nær så dyrt i ekspropriation. Så kunne man »skabe noget bedre arbejdsvilkår for det stedse voksende antal beboere af nævnte kyststrækning, der beskæftiger sig med fiskeri uden at være stadeejere«.

Chr. Rasmussen og Charles Tvede fik til opgave at forhandle med stadeejerne om dette. Det skete ved et møde på Skotterup kro 29. december 1913, men resultatet var ikke opmuntrende - stadeejerne ville ikke høre tale om brug af vod eller sildenæringer, og de ville have en erstatning på 3-4.000 kr. pr. stade for officielt at tillade de kroge og ned-

Huse og lejer

Intet af kystens lejer er undersøgt arkæologisk, og efter mange års byggerier og vejarbejde er der nok meget lidt at finde, hvis man i dag ville begynde at grave. Man er altså helt afhængig af traditionerne og de spredte dokumenter i arkiverne, hvis man vil have noget at vide om den tidligere fiskerbefolkning. Heller ikke dér er der meget at finde, for før 1800-tallet var myndighederne ikke særligt interesseret i fiskerne. Hvis de klarede deres beskedne årlige skattebetaling, fik de lov at passe sig selv som de fattigfolk de var.

I 1700-tallet var Tikøb sogn det ringeste i amtet, og de 140 bønder havde meget svært ved at tjene til føden. Det var almindeligt, at de hurtigst muligt måtte sælge deres høst i Helsingør for i næste forår at købe udsæd - en kostbar og risikabel praksis, som man kun brugte i yderste nød i en tid, hvor alle, der evnede det, sørgede for vinterforråd. Endnu fattigere var selvfølgelig de 100 jordløse fiskerfamilier, der boede ved stranden, og som ikke kunne udskrives til »de utålelige hove-rier ved bygningsvæsenet på de kongelige lystslotte«, fordi de hverken havde hest eller vogn.

De optrådte kun som posteringer i regnskabsprotokollerne, og med Snekkersten som en markant undtagelse brugte hverken præst eller foged megen tid på dem.

Hvis man vil have et begreb om bebyggelse og livsvilkår i lejernes ældste tid, må man til Hornbæk plantage, hvor de svage spor af det forladte Ræveleje endnu er at finde, og hvor egnhistorikere foretog udgravninger i 1950'erne.

Ræveleje nævnes i 1588 som et af kystens relativt store fiskerlejer, der bestod af fem huse, som hvert år svarede en halv tønde saltet torsk i landgilde. Det lå ved stranden nær den nuværende Sandagerhusvej, og det var nogenlunde let at finde i skoven, fordi der endnu groede forvildede frugtbuske og æbletræer på de gamle havelodder.

Udgravningen afdækkede en hustomt, der málte 12½x4½ meter. Den havde lergulv og rester af en stor ovn med arne, og der var tegn på, at huset havde været opdelt i stue, køkken og måske en stald til et svin. På stedet blev der fundet jernnagler, der tyder på, at vragtømmer har været brugt til bindingsværket.

Andre fund var keramik fra 1600-tallet, garnsten, kroge og knuste sneglehuse af konk'er, der sikkert har været brugt til agn.

Ræveleje-huset kan sammenlignes med »Røde Signe«s hus i Espergærde, der lå ved Strandvejen og havnen, hvor nu Espergærde Sejlklubs hus er. Det var det sidste af Krogerups fæstehuse i lejet, og det havde næppe forandret sig meget siden 1600-tallet. Dimensionerne - omtrent 9x4½ meter - og indretningen havde meget til fælles med tomten i Hornbæk plantage.

»Røde Signe«s hus blev i 1966 beskrevet af den 85-årige tømrermester Hans Arp, som hele sit liv boede i Espergærde. Han fortalte, at facaden var opdelt i fag på tre alen svensk mål (knap 180 cm), fordi der var bygget med kalmar- og halmstadbrædder. Et fag var redskabs- og brændselsrum, det næste var med et brædeskillerum delt i forstue og køkken med åben skorsten, to fag var opholdsstue med to små vinduer og sidste fag var kammer med åbent dørhul til stuen. Alle rum gik i hele husets bredde på syv-otte svenske alen (cirka 4½ meter), og på bagsiden var an-

»Røde Signe« foran sit hus omkring 1880, det sidste fæstehus i Espergærde. Under det mosgroede stråtag boede ialt ti personer. (Fiskerne, Flynderupgård).

bragt en brøstfædig bageovn med udvendigt fyrhul.

Huset havde navn efter den sidste fæster, Nielsigne Jørgensen, kaldet »Røde Signe«, der i 1880'erne boede der med sin mand, to halvvoxne børn og en imbecil kvinde, anbragt i pleje mod betaling af Københavns magistrat. I kammeret boede desuden familiens datter og svigersøn med deres tre børn. Det er i alt ti mennesker, så det er let at forestille sig trængslen og nøjsomheden i denne bolig, der tidligere har været typisk.

Det af de ældste kendte kort over Espergærde blev i 1794

tegnet til Krogerup godskontor. Det viser en lille samling huse med havelodder omkring Strandvejen, der mod nord bøjer ind i Egebæksvang, udenom Hegnsmandens hus og vænge, som er området, hvor nu den søndre del af Egebæksvang kirkegård er. Ved skoven og ved lejets sydgrænse, ved den nuværende Strandvangsvej, var anbragt led over Strandvejen, så vildtet kunne holdes ude af kålgårdene.

To markveje fører mod vest ind i landet - den ene til to gårde oppe på skrænten, som forsvandt kort efter år 1900, den anden til Mørdrup by. De mødes ved den nuværende Mørdrupvejs udmunding i et lille »torv« ved den nordre stejleplads, som var betydeligt større end i dag. Her lå også lejets kro, et beskedent foretagende uden kongeligt privilegium som Snekkerstens, og her var bybrønden, der brugtes endnu i 1880'erne. Den havde godt vand, for frøer og salam-

andre trivedes i dens stensatte dyb, fortalte Hans Arp.

Kortet viser tre fæstehuse mellem de to markveje og på den modsatte side af Strandvejen fire huse, hvoraf »Røde Signe«s må have været det ene. Haverne går ned til strandkanten, og i begge ender af den lille bebyggelse er der en stenvase, en primitiv landingsbro til bådene. Noget borte, på den anden side af den brede søndre stejleplads, lå lejets ottende og sidste fæstehus ved byleddet.

Humblebæk er det eneste af lejerne, der har bevaret store dele af sit oprindelige præg. Det skyldes, at husene var fæstet under Krogerup til 1939, da den sidste private ejer, hofjægermesterinde Ida Brun døde. Familien Brun havde styret landliggerbyggeriet udenom lejet, der først udstykkedes i 1947. Det skete med fredningsklausuler, bl. a. for stråtagene, og med krav om brug som helårsboliger.

Bybilledet i Humlebæk har derfor været næsten uændret i 175 år med den lange række lave, stråtede huse overfor stejlepladsen og den åbne strand. Den meget regelrette fordeling af huse og haver skyldes byplanlægning i 1810, da havnen blev anlagt ved Humlebækkens udløb. Projektet gjorde det nødvendigt at flytte lejet mod nord fra dets oprindelige plads ved bækken. Det kunne dog gøres nogenlunde let, fordi bindingsværket kunne nedtages, samles igen på den nye tomt og forsynes med lerklining. Siden har flere huse fået bindingsværket erstattet af mursten, men det er sket med

bevarelse af vindues- og bjælkelagsinddelinger og uden at ændre det ensartede præg med de hvidkalkede facader i flugt langs Gl. Strandvej.

Fiskerhusene er rejst på solide fundamenter - en dobbelt række kampesten lige under terræn, »så store, at en mand nok kan rokke dem, men ikke løfte dem«. Bredden var otte eller ni alen (5-5½ meter), og hver længe havde et midterfag med en forstue med gadedør og mod haven et lille køkken med en skorsten og den indgang, beboerne brugte til daglig. På hver side af midter-

faget lå en stue på to eller tre fags bredde (2,9 eller 4,4 meter), og ofte var de bageste dele af stuerne mod haven med brædevægge skilt fra til kamre. En udvendig trappe ved gavlen førte op til lugen ind til loftet, hvor fiskereds-kaberne blev opbevaret. Man sagde, at ligesom bønder om søndagen gik i stalden for at se til dyrene, gik fiskerne på loftet for at vurdere redskaberne, mange af dem fra fædrenes og bedste-fædrenes tid.

Ved folketællingen i 1787 boede der i Humlebæk 18 familier med ialt 80 medlemmer, og

Dette kort blev 1794 udført til Krogerup godskontor. Gennem lejet løber Strandvejen, som her kaldes »Espergierde Gade og gamle Lande Vey til Helsingør«. Der er led mod Krogerups jorder til venstre og kongens til højre, og på de skraverede havelodder står: »Disse huuse tilhører Krogerup Gods«. (Fiskerne, Flynderupgård).

Endnu i 1898 - da ingeniør Holger Tvermoes eksponerede en Eastman-plade med dette motiv - kunne man fornemme, at kysten kunne være et barskt og fattigt sted at bo. Motivet er Humlebæk havn, set fra Louisiana mod nord (Privateje).

en typisk husstand fandt man hos Anders Hansen, fisker og enrouleret matros. Han og hans kone, Ellen Henningsdatter, var begge 55 år, og de havde børnene, den 16-årige Lene Andersdatter og den 13-årige Hans Andersen. I huset boede også de tre tjenestefolk John Jørgensen, Ole Hansen og Karen Hansdatter, alle i 20'rne.

Hvis der var rigeligt med mennesker i husene, var det ofte sparsomt med møbleringen, viser skifteprotokollerne. Værdigenstandene i fisker Adser Ebbesens dødsbo i 1757 var først og fremmest hans redskaber: fem åluser med tovværk og kuber, tre sildegarn, to sildenæringer og fire torskegarn. Hans klæder var seks blågarns skjorter, to undertrøjer, en brun vadmel kjole og et par brune klædesbukser. Af husets inventar, som var værdigt til at komme med i protokollen, var der en stor og en lille messingkedel, en gammel kiste og et sengested med himmel og egestolper, to grønne omhæng med kapper, fire blågarns lagener, to blåstribede underdyner, en grønstribet overdyne og tre hovedpudder - to blåstribede og en af olmerdug.

I 1782 var der synsforretning i fisker Mogens Hansens betydeligt rigere udstyrede hus, hvor der i den ene stue var jernkakkellovn, himmelseng med blåternet vedhæng og sengetøj, to messinglysestager og møbler af fyrretræ: to borde, to bænke, fire stole, et skab og en kiste uden låg. I den anden stue var der også en seng med sengetøj, et bord, et skab, et madskab, et skab med to døre, en jernkakkellovn og en taburet.

100 år senere gav landliggerne og et mere effektivt fiskeri muligheder for en mere forfinet boligstil - i hvert fald for nogle fiskerfamilier. Det findes der et eksempel på i den arv, som Nationalmuseet i 1961 modtog efter frk. Rigmor Madsen, der var af gammel skotterupslægt.

Hendes morfar var fisker Svend Jonassen, der fødtes 1839 som søn af fisker Jonas Jensen, Skotterup, og som byggede huset Strandvejen 242, hvor hjemmet blev stående uforandret efter hans død i 1915. Huset er gedigent og rummeligt med plads til beboelse i både stue- og loftsetage, og i stil slutter det sig nøje til de gamle fiskerhuse. Det er en hvidkalket, stråtækt længe med rækken af stuevinduer ud mod Strandvejen. Store kviste i taget er en betydeligt senere tilføjelse til huset, der blev bygget med respekt for den fordringsløse, lokale tradition, men i en håndværksmæssig kvalitet på niveau med den, der på samme tid blev præsteret på de nye villaveje

inde i Helsingør.

I stueplanet havde familien Jonassen hoveddøre ved sydgavlen, og bag dem en entré, der førte til tre højloftede stuer, hver med to fag vinduer ud mod haven og Strandvejen. Først var der spisestuen, derpå soveværelset og endelig havestuen. Bagude var der en mindre stue og hele to køkkener, adskilt af en gang med dør ud til gården.

Som næsten alle andre fiskerfamilier lejede Jonassen om sommeren sin bolig ud til københavnske landliggere, mens han selv med kone og datter flyttede op på loftet, hvor der med vindue mod nord var et rummeligt gavlværelse. Her sov familiens medlemmer, mens de om dagen

Vilhelm Petersen malede omkring 1850 denne udsigt fra Humlebæk mod nord. Til højre ses den lille havn og i baggrunden Tibberup mølle, alene på sin bakketop. (Privateje).

opholdt sig og spiste nede i det af de to køkkener, der havde trappe op til loftet. Det andet køkken blev naturligvis brugt af sommergæsterne.

Havestuen var husets fornemste rum, og den var møbleret med ovalt mahognibord, Christian VIII-sofa og fire stole med polstrede sæder - alt sammen

Humblebæk har ikke ændret karakter, siden husene blev flyttet nord for havnen i 1810. De ligger stadig

i en lang række med vinduerne vendt mod vejen og havet. (Fiskerne, Flynderupgård).

kvalitetsarbejde, som de bedste snedkermestre udførte i 1870'erne i den stil, der kaldes ny-rokoko. Soveværelset havde ligeledes mahognimøbler med et stort ovalt vippespejl som blikfang, og kvistkammeret havde gulvtæppe, firkantet spejl med ornamenteret ramme, vægur, etagère og et dagligstuemøblement i nøddetræ: panelsofa, rundt bord og polstrede stole. Om sommeren kom til dette sengene, hentet op fra stueetagen, idet gæsterne medbragte deres egne.

Dette inventar har sikkert været i særklasse, og det har kostet mange afsavn at få det. Men hjemmet har også været fiskerfamiliens stolthed, som til sidst fik udtryk i, at datterdatteren testamenterede det til Nationalmuseet. Nu dokumenterer det, at fiskerbefolkningen nåede op på en anelig grad af borgerlig velstand, før dens livsform forsvandt, for Svend Jonassen havde tjent til det hele ved at gå ud med jollen fra Kongevasen i Skotterup.

Vilkårene på lejerne, afspejlet i deres huse, må have været som i Ræveleje, da de dukkede op i historien med Sletten som det første. Her var i 1492 et helligkorskapel, der måske var rejst

To fiskere på Gl. Strandvej i Humlebæk i 1944. Under besættelsen kunne man gå midt på vejen med trillebøren, for biler kom der ikke mange af. (Det kgl. Bibliotek).

for vejfarende og sæsonfiskere. Det har ligget, hvor Strandvejen i en næsten ret vinkel bøjer ind gennem lejet, og hvor Niels Nielausen ved matrikuleringen i 1682 havde et hus og »en luckte sædehave«. I Asminderød kirkebog kaldes Nielausen for Niels Capel og hans søn Søren Capel, men derefter glemmes den katolske tradition, og slægten hedder Sørensen.

Fra 1562 nævnes Dagelykke Slette flere gange i kancelliets brevbøger, fordi stedet brugtes til ladeplads for tømmer og andre byggematerialer til Frederiksborg, og til og med matriklen i 1844 betragtedes Sletten som en del af Dagelykke, selvom lejet forlængst var blevet en selvstæn-

dig bebyggelse. I 1682 havde det syv beboere, der betalte landgilde af deres huse, og som »ernærer sig af søen, så vidt de både, folk og redskaber kan tilvejebringe«. Bynavnet er den ældgamle betegnelse for det flade stykke jord, der opstod, da havet fik et stykke af kystskrænten til at skride ud. Både nord og syd for lejet går Lave skov helt ned til strandbredden, og fra Humlebæk må Strandvejen søge i en bue bagud i terrænet og ned til Sletten.

Den isolerede beliggenhed gav Sletten en særlig skæbne. Lokalhistorikeren Kai Strandberg har kunnet følge bebyggelsen fra 1671, og han konstaterer, at den »aldrig er blevet større eller mindre, kun fyldt ud med større

Stranden er en arbejdsplads, synes dette prospekt af Humlebæk i 1898 at vise. (Foto: Holger Tvermoes).

befolkning ved forøgelse i familier og en ringe tilvækst af fremmede elementer«. Strandberg har også registreret beboerne siden 1685, og »helt op til vort århundrede var næsten alle i den lille by i familie med hinanden«.

Humlebæk nævnes første gang i et kongeligt brev fra 1516, hvor Helsingør får eneret på udskibning af brænde mellem »Hwmlebeck oc Hornbeck«.

Det sydligste af Humlebæk fiskerleje er malet af Vilhelm Petersen omkring 1850. Huset blev kaldt »Det skæve Hjørne«, og her delte Strandvejen sig i to grene - til højre ned til havnen og til venstre hen forbi husrækken. (Privateje).

Det kan være vandløbet, der tales om, men i Kronborg lens jordebog for 1588-89 optræder lejet med syv fiskere, der hver svarer en halv tønde torsk i landgilde, mens en ottende, der også har et stykke eng, skatter en hel tønde. 1610-11 var der otte fiskere, der svarede hver en hel tønde torsk.

Som Tårbæk, Vedbæk, Hellebæk og Hornbæk har lejet navnet efter vandløbet, der gav det fersk vand, og som i dette tilfælde er

opkaldt efter humleplanten. Det kan antyde en forbindelse til Esrum kloster, idet munkene var de første, der dyrkede humle og andre krydderurter.

Mellem Humlebæk og det tidligere klostergods Krogerup var der op gennem tiden nære, næsten familiære bånd, der symboliseredes af alléen mellem herregården og lejet. Godsets daværende ejer, Frederik Rostgård, gav i 1698 ordre til, at vejen skulle beplantes med 50-60 valnøddetræer, og alléen, 32 alen bred mellem stendigerne, stod derpå ret urørt, indtil Ny Strandvej blev anlagt i 1930'erne. På denne tid kaldte Ida Brun på Krogerup endnu humlebækkerne »mine fiskere«, og dette udtryk fortæller noget om det

særlige forhold mellem herskab og fæstere.

Da et antal fiskerhuse i Humlebæk og Espergærde i 1670'erne gik fra kronen til Krogerup, så man mindre følsomt på tingene. Hans Rostgård, far til Frederik Rostgård, havde fået løfte om en kontant pension for sin patriotisme under svenskekrigen 1658-60, men han fik på grund af kongens pengemangel jordegods i stedet. I 1671 mente amtmand Ejler Holck på Kronborg således, at Rostgård gerne kunne få nogle »små gårde og boliger«, da beboerne var »mestens nogle fattige strandfiskere, som formedelst den ringe jord og brug, de haver, haver gjort liden eller ingen tyngte til Kronborg, hvorfor de noksom kan mistes«.

Selv om Humlebæk og Espergærde begge hørte under Krogerup, gik der en betydningsfuld grænse mellem de to lejer. Humlebæk hørte til Asminderød og Espergærde til Tikøb sogn, så til alle gudstjenester og til barndåb, konfirmationer, bryllupper og begravelser drog fiskerne hver sin vej til hver sin kirke inde i landet - og til hver sin kro. Det gamle skel slettedes med kirkebyggerier og sognedeling, men tilbage blev en opdeling med Sletten og Humlebæk i en gruppe og Espergærde, Skotterup og Snekkersten i en anden. Fiskerne i bugten ved Trykkerdammen var igen noget for sig selv - de hørte til købstaden Helsingør.

Skattemandtallet i 1555 nævner Espergærde, men i kancelliets brevhog for 1561 kaldes lejet Esperødgærde. Her vises lejets forbindelse med landsbyen Esperød, hvis navn tydes som en rydning i en skov af espe-træer. Esperød og den nærliggende landsby Egebæk blev begge lagt øde i krigen 1658-60, som i det hele taget var meget hård for egnens landsbyer og lejer. Der blev plantet skov på Esperøds og Egebæks hustomter og jorder, og på gamle kort står udtrykkeligt, at Egebæksvang er en plantage. Navnet Gårdsletten i skoven nær Strandvejen er stedet, hvor Egebæk lå og hvor der også var en vandmølle. Også det lille samfund Lokkerup, der 1497 nævnes mellem Esrums besiddelser, og som endnu i 1730'erne havde fem familier, blev udlagt til skov, men skovløberhuset ved den nordlige indkørsel til skoven

bevarede navnet Locherups Huus. Også fiskestaden neden for hed Lokkerup.

Espergærde opstod uden for Esperøds indgærdede agre, og kancellinotatet fra 1560 fortæller, at Frederik II overlod adelsmanden Mogens Krabbe tre gårde i Esperødgærde, Søbæk mølle og fire bundgarnssteder »der under landet«. Kongen beholdt dog retten til fiskeri i nærheden, for i 1563 befalede han, at kromanden på Frederiksborg skal have »de tre bundgarnssteder med jord og de tre små-huse ved Esperegærde« - sikkert

Svend Jonassens hus havde to køkkener - dette til familien selv og det, som ses gennem døren i baggrunden til sommergæsterne. Trappen fører op til værelserne på loftet, som familien brugte om sommeren. (Nationalmuseet).

Rørtangsvejs udmundning i Strandvejen på postkort fra cirka 1910. Huset på hjørnet er Strandvejen 242, som fisker Svend Jonassen byggede og indrettede. (Fiskerne, Flynderupgård).

Dagligstuen i familien Jonassens sommerbolig i husets kvist-etage. Møblementet er af nøddetræ. (Nationalmuseet).

for at sørge for ål og andre fisk til slottet. Fangstmulighederne må have været gode, for i 1555 blev der skovet 150 træer ved Esrup og Gurre, og de blev som hundgarnspæle bragt til »stranden ved Esperegierde«. Men i 1671 kunne det hele altså overlades til

Krogerup - måske fordi hoffet havde mistet smagen for fiskeretter, der mindede for meget om de katolske fasteregler.

På den nordlige side af Egebæksvang lå Skotterup, der var et »torp« ligesom Lokkerup og næsten alle kystegnens udflytterbyer og enkeltgårde: Borup, Flynderup, Mørdrup og Tibberup. Navnets betydning er ukendt, men er måske Skoptes Torp efter en tidlig beboer. Det kan også have sammenhæng med Skotrenden, et lille vandløb i Egebæksvangs nordlige del, eller det kan have heddet Skytte-

rup analogt med Skytte fiskestade. Endelig kan det simpelthen være skottens eller skotternes torp, for Helsingør modtog i 1500-tallet mange skotske indvandrere, og nogle af dem kan være søgt ned ad kysten. Under alle omstændigheder var Skotterup i 1774 blevet et leje med otte huse, mens Snekkersten ved siden af havde 14 huse og fire høel. Et blivende størrelsesforhold var dermed fastslået mellem de to lejer, der i mange sammenhænge blev regnet som eet.

Snekkersten var tidligt kystens største og rigeste leje - sikkert fordi det lå nærmest Helsingør og dermed havde bedst mulighed for at sælge fangsterne i byen og til handelskibe af alle nationer. »SnedkerStenen« nævnes første gang i 1582 i gavebrevet på Klosterstade, og 1588-89 kaldes det i Jordebogen »Widsnickesten« - altså Ved Snekkersten. Lejet har jo navn efter den mægtige vandreblok fra istiden, der ligger ved dets strand, og som har haft magisk betydning.

Måske har stenen været samlingsmærke for vikingetidens snekker, for den ligger godt i læ af Ørenæs, hvor Helsingør blev bygget. Den har i hvert fald beskæftiget fantasien, for Anders Uhrskov har samlet flere sagn om den - den danser, når den hører lystig musik, og den vender sig tre gange, når den lugter nybagt brød. Det fortæltes også, at en heks på Hven kastede den efter kirkeklokkerne i Helsingør, men ikke havde kraft nok, så den faldt før målet. Kun eet er sikkert

Havestuen i Svend Jonassens hus med døren til soveværelset til venstre. Møblerne er i ny-rokoko, og de blev om sommeren brugt af landliggerne. (Nationalmuseet).

Familien Jonassen ved thebordet i haven til Strandvejen 242 omkring 1905. Man ser fra venstre Svend Jonassen, datteren Kristine og konen Birte Kristine, født Pedersdatter. (Nationalmuseet).

- navnet har ikke noget med snedkeri at gøre, for dette håndværk kom først til Danmark i 1500-tallet, da Snekkersten længe havde haft sit navn.

Af det oprindelige leje er intet tilbage, da det efter de svenske besættelsestroppers bortrejse i 1660 indberettedes, at det var »ganske øde og helt nedbrudt«. I 1671 var det begyndt at komme til kræfter, for da var der seks huse - men syv i Espergærde - der hver betalte 1 rdl. i landgilde.

I 1700-tallet var Snekkersten nået op på de 14 huse og fire boel, og ved denne tid blev det beskrevet af Tikøbs sognepræst Rasmus Garboe som »vel det smukkeste i landet. Der er huse med tegl behængt, og beboerne ere fornemme fiskere og gudsfrygtige folk«. En af dem nåede så stor anseelse, at han blev begravet inde i Tikøb kirke, hvor hans ligsten ligger nær indgangsdøren.

Jens Helleesen, »barnefød på Sneker Sten«, døde i 1736, hans kone Inger Hansdatter i et år, der ikke kan tydes, og parrets datter Reinel i 1734. Det er det ældste navn på en familie fra Snekkersten, og det genfindes i »Danske Atlas« fra 1774, som fortæller: »Helleseens huus på Snekkersteen er af grundmuur, som seer ud som en smuk gade i København, det er teglhængt, hvortil er en privilegered kroe«.

Kroen var et af de 24 »privilegerede vertshuuse«, der 1757 blev optalt langs Strandvejen, lejernes fælles bygade og en af forudsætningerne for deres eksistens. Vejen, der indtil åbningen af Kongevejen i 1792 var den eneste mellem Helsingør og København, gav fiskerkonerne mulighed for at køre deres trillebørene frem til salgsstederne, og ad den kom forsyninger, nyheder og omsætning.

Strandvejen er markeret på kort fra Christian IV's tid, og den nævnes ofte i rejsebetretninger og andre dokumenter - dels for sin naturskønhed og dels for sin elendige tilstand. Således var vognmandslauget i 1764 på rådstuen i Helsingør for at klage over den opkørte stenbro ved Humlebæk og »sandet ved Lokkerup«, der ødelagde både vogne og heste. Lauget bad om lov til at køre gennem Egebæksvang, så de kunne undgå det løse sand ved stranden, men det ser ikke ud til, at de har fået lov at forstyrre skovens vildt. Tidligere havde forholdene været mere frie, for et kort fra 1713 viser, at Strandvejen gik gennem Egebæksvang. I skoven delte den sig

Birthe Kristine Jonassen levede hele sin tid i Skotterup, hvor hun var født 1838 som datter af fisker Peder Jensen, hvorfor hun hed Pedersdatter, til hun giftede sig

med fisker Svend Jonassen. Her sidder hun ved stuevinduet i hjemmet, Strandvejen 242, Skotterup, og strikkepindene går. Hun døde i 1922. (Nationalmuseet).

Sletten omkring år 1900 med marker og græssende kvæg uden om lejet. Telefonen er nået frem, viser masten, men børnene og hunden har endnu Strandvejen for sig selv. (Det kgl. Bibliotek).

Vilhelm Petersens skitse fra 1830'rne viser udsigten sydover mod Espergærde og med Tibberup mølles vinger i det fjerne. (Privat-eje).

i hele fire spor, som løb sammen i udkanten af Espergærde. Ved skovskrænten kan man endnu finde brolægning fra en del af dette vejnet.

»Som alle gamle veje havde det for vane, fulgte den landskabsformerne, indrettede sig efter dem. Usikkert famlede den sig vej frem langs kysten - snart veg den uden om fugtige engdrag, snart bugtede den sig langs foden af baglandets stejle bakkefald«, skriver Torben Topsøe Jensen om Strandvejen.

Allerede i 1757 fik vejen en begejstret beskrivelse, da præsten Ludvig Boesen fortalte om sin fødeby Helsingør, hvor der mod syd var »den behageligste strandbred, som kan findes« og fra Strandvejen »en fri prospect på den ene side over Sundet til Skåne og på den anden side til

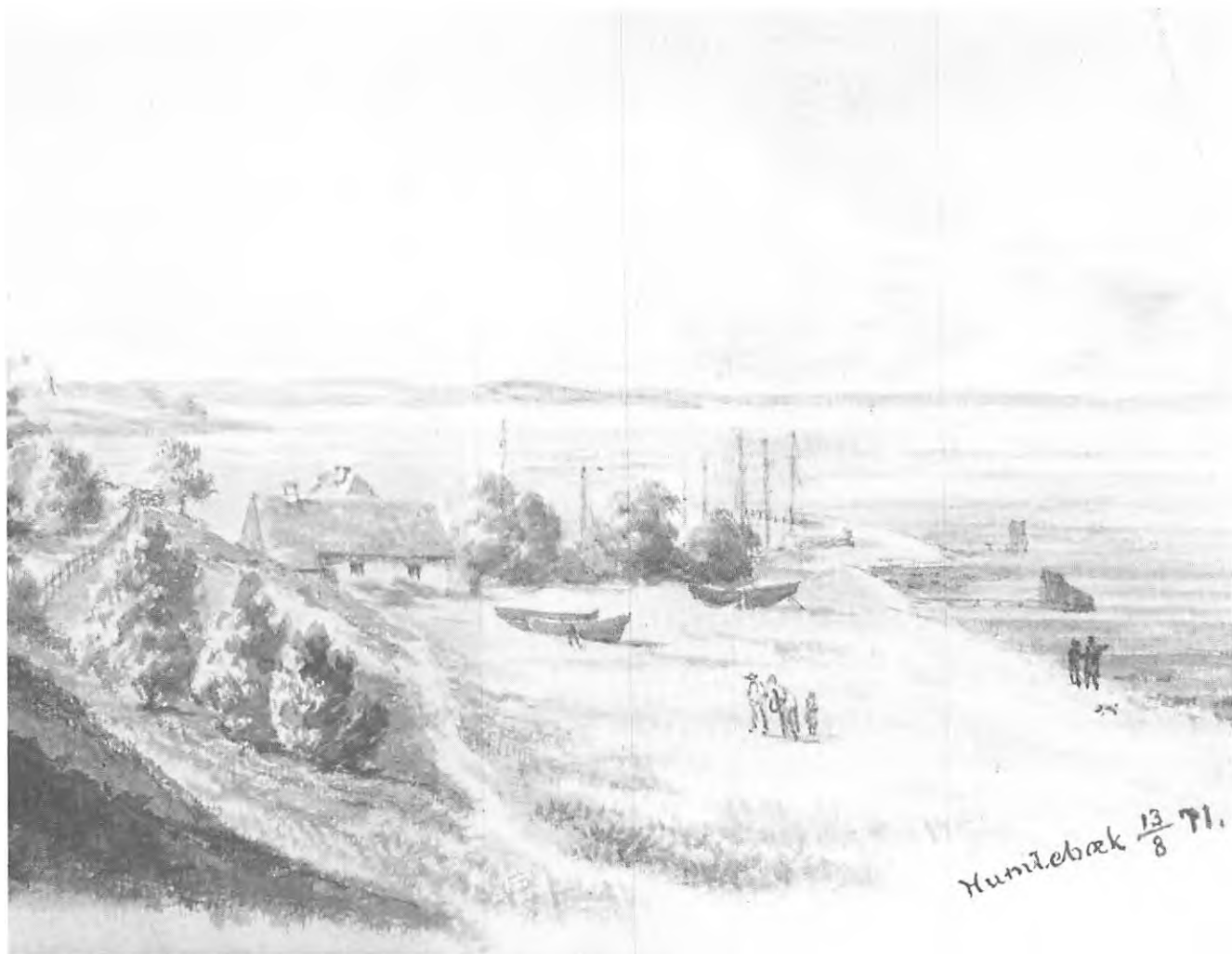

På dette foto fra tiden omkring århundredskiftet giver Snekkerstenen kysten karakter. Man forstår let, at der måtte opstå sagn om denne mægtige vandreblok. (Det kgl. Bibliotek).

Fisker Svend Jonassen (t.v.) fortøjer i september 1905 sin jolle ved Kongevasen i Skotterup. Jonassen, som da var 66 år, havde sit smukt udstyrede hjem bag træerne til venstre i billedet. (Nationalmuseet).

skovene og de der imellem liggende små pladser“.

På Boesens tid kunne man fra Hørsholm se Helsingør i horisonten, og han skrev om Strandvejen videre mod Nord: »To mile fra Helsingør er Nivåe, en å som udløber i en bugt, Nivåebugten kaldet, hvor nylig er anlagt en havn for kongelig flotille. Siden kommer man igennem det lille fisker-leye Humlebæk, hvorved inde i skoven ligger en herregård, Krogerup

kaldet, bekiendt i Friderici 3.s. historie. En tre fjerding vej fra byen begynde de fisker-leyer og landsbyer Lokkerup og Snekker-Stenen, hvilke strække sig næsten en halv mil langs Sundet. Når de ere forbi, kommer man forbi 3 teglbrænderier, som til dels kan tillige anses for lyst-gårde, og derpå er man nær byen. Denne vej imellem København og Helsingør er så bebyggt, at den snart kan blive en ordentlig gade“.

Otto Bentzon tegnede i august 1871 Humlebæk med havnen og stejlepladsen med oplagte både. (Handels- og Søfartsmuseet).

Denne sepia-tegning af I. C. Larsen fra 1837 viser fiskere og både ved Snekkerstenen på en vindstille dag. Til venstre en af de gamle vaser og i midten en fisker på vej med et garntrug til jollen, der venter ved en af kystens stenformationer. (Handels- og Søfartsmuseet).

Carl Baagø tegnede forlægget til dette xylografi, som »Illustreret Tidende« bragte i 1882. På Sundet er der mange sejlskibe og et enkelt dampskib, og ved Snekkerstenen har landligerne ladet bygge deres badebro med badehus. Trappen ned til vandet er afskærmet for nysgerrige blikke. (Handels- og Søfartsmuseet).

En fri mand

Juleaften 1580 udstedte en irriteret kong Frederik II på Skanderborg et åbent brev, hvor han befalede sine fogeder at gribe ind mod nogle uregerlige undersåtter i en anden del af riget. Kongen skrev, »eftersom Vi ere komne til forfaring, hvorledes sig megen uskikkelighed skal tildrage hos fiskerne på Gilleleje og andre fiskerlejer i Frederiksborg og Kronborg len«.

Huse blev købt og solgt på lejerne uden myndighedernes kontrol, »så at undertiden kommer manddrabere og andre landløbere, som for deres misgerninger rømme fra et sted til et andet, og tilkøbe dem en part i et hus«. I et fiskerhus kunne man finde to til tre ildsteder - eet for hver familie - og kongen klagede over, at tilflytterne »uden Vor skovfogeds hjemmel og minde hugge i skoven og ikke give deraf uden en tønde fisk til årligt landgilde«. Bofaste blev de ikke, for »når de have været på fiskerlejerne en fjerdingårs tid, to eller tre, og der kommer andre af deres parti, sælges de samme huse den ene gang efter den anden, så at man ikke kan vide, hvem landgilde deraf skal udgive«.

Denne »uskikkelige vandel og

uchristelige levned« ville kongen ikke tåle, så han befalede, at ingen måtte købe hus og drive fiskeri i lejerne, hvis de ikke havde været hos lensmanden og vist deres »pasbord«, der kunne fortælle, »hveden de er kommet og hvad de er for folk«. Brevet slutter med bestemmelser om, at ingen huse må sælges uden lensmandens samtykke, at ingen må bo i dem »uden at de nære dem af fiskeri af stranden« og at »alt uchristeligt skal lensmanden straffe uden nåde«.

Op i 1600-tallet synes problemet at have været væk. En urolig nybyggertid var endt i en kontinuitet, hvor fiskerfamilierne sørgede for at holde orden i fæstepligter og landgildeydelse. Fiskeri var dog i mange år endnu et »fattigmands erhverv« og derfor på alle måder anbragt i samfundets periferi. Kun fogeder, toldere og andre kontrollører kom på sjældne besøg, når der skulle opkræves skat eller »preses« mandskab til flåden.

Fiskeren var netop på grund af sin fattigdom en fri mand, og ikke mindst havde han frihed til at gå til i strabadser, sult og sygdom. Den eneste tryghed fandtes i egne kræfter og sam-

menholdet i lejet, for hjælp udefra var ikke engang mulig i fantasien. Bøndernes landsbyer og borgernes købstæder besøgte de kun for at handle.

Da der endelig kom nærmere samhørighed med det øvrige samfund, sprang fiskerne mellemleddene over og sluttede sig til kronen, så de endnu i nyeste tid i Espergærde kaldte sig »kongens fiskere« - halvt selvbevidst og halvt i spøg. Årsagen er nem at finde, for mange af fiskerne i gammel tid havde set majestæten og hans magt, da de gjorde tjeneste i hans flåde, hvor de som søkyndige var værdsat menigt mandskab. Fra 1770 blev fiskerne udskrevet til orlogsskibene efter særlige regler for »sø-enroulering«, og fra 1802 gjaldt en forordning for værnepligtige efter sørullen, som gjorde de hjemsendte »berettigede til at ernære sig af vidløftigt fiskeri«. Indtil næringsfriheden blev indført i 1857 var det regelen, at fiskere skulle have været orlogsgaster. Mange på kysten havde gjort krigen mod England 1807-13 eller mod Tyskland 1848-50 og 1864 med, og de var stolte veteraner. Da fisker Peder Andersen, Espergærde, døde i

På tusinder af dagligstuevægge hænger der »ægte oliemalerier« af fiskere med sydvest. Det er trivialkunst, men typen har eksisteret, viser dette portræt af Skotterup-fiskeren Nikolai Hansen, som var født cirka 1840. Billedet blev taget i 1898 af fotograf Rudolph Jørgensen, Helsingør. (Fiskerne, Flynderupgård).

1903, 77 år gammel, lå hans krigsmedalje på kisten i Egebæksvang kirke. Den havde han fået for sin deltagelse i Treårskrigen, hvor han var med på fregatten »Gefion« i søslaget ved Eckernførde i 1849. Og Peder Andersen var kun en af mange med tilsvarende minder på lejerne.

Det var sikkert fiskernes kongetroskab, der fik dem til politisk at slutte sig til partiet

Højre, selv om man kunne have ventet, at de var venstremænd eller socialister. Men det var typisk, at snekkerstenfiskernes førstemand Peter Jonassen Villumsen var en af de skarpeste opponenter, da Paul Geleff i 1872 introducerede socialismen i Helsingør ved et møde i et værtshus på Stengade, hvor tilhørerne stod langt ud på gaden. Villumsen betegnede sig selv som en arbejder, men han følte sig ikke som del af den arbejderklasse, Geleff talte om. Han kunne ikke, refererede Helsingør Dagblad, »følge de troløse og lovløse, og han kunne ikke tænke sig, at hans kammerater ville følge, hvad vanvittige franskmænd og forsultne tyskere have opfundet«. En menneskealder senere fortalte Helsingørskredsens socialdemokratiske folketingsmand Chr. Rasmussen, at den sværeste opgave som agitator havde været at møde fiskerne på Snekkersten kro. Fiskerne havde ganske enkelt ikke fælles interesser med landbrugets venstremænd eller Helsingørs socialister - for dem fungerede samfundet godt nok med en konge på Amalienborg og en anden »konge« på lejet.

I lejets nøje afgrænsede og meget traditionsbestemte fællesskab var »kongen« en slags høvding, der ikke var udpeget ved valg eller arv, men på grund af personlige egenskaber. Holger Drachmann beskrev i 1881 i »Vildt og tæmmet« denne fisker-type: en »patriark, dommer, herre og fader«, der havde fået sin magtstilling »ved lidt efter lidt at forene *alle* en fiskers

egenskaber, både de ubetinget gode og de dårlige, og efterhånden satte alderen sin autoritet på erfaringen, stædigheden, det tørre lune, udholdenheden i at føre en åre, kendskabet til næringsvejens mindste dele, den naturlige hensynsløshed overfor »familien« og en erhvervet letthed i at omgås fremmede uden at miste sin personlige ejendommelighed«.

Snekkerstenfiskeren Jens Thomassen fortalte ca. 1920, at man på lejet havde valgt en oldermand til at repræsentere sig overfor staten, der havde ejendomsret til fiskerhuse, stader og tørrepladser. Han havde dog ikke andet at gøre end at uddele og samle skattebøgerne, »hvorfor man valgte en mand, som havde børn, der kunne løbe ærinder«.

»Derimod var der altid en ved evner og oplysning fremragende mand, der tiltog sig myndighed over alle og benævntes Kongen, f. eks. kongen af Humlebæk, Snekkersten eller Hornbæk. Det var ikke nogen særlig behagelig post, da han i regelen betegnedes som en »vigtigprås« og for det meste selv måtte betale alle udgifter til rejser, porto m. v. Enhver klage blev af ham indgivet til amtsforvalter Fasting på Esrom, der afgjorde sagen, som aldrig blev appelleret.

De fiskerlejer, der ikke havde en sådan »konge« - Sletten, Espergærde, Ålsgårde - påkaldte om fornødent den nærmeste høvdings assistance, der i regelen blev villigt givet, da ærgerrigheden jo selvfølgelig var den vigtigste drivkraft i stillingen. I regelen

Jens Thomassen var snekkerstenfisker og en usædvanlig fortæller, der i 1927 nedskrev sine erindringer om sin barndom og ungdom i 1870'erne. Hans skildringer er anvendt mange steder i denne bog (Fiskerne, Flynderupgård).

beholdt en sådan høvding herredømmet for livstid. En gang imellem sammenkaldte han til møde på kroen, hvor dog kun sjældent indfandt sig andre end hans egen slægt og dem, der i et og alt gav ham ret. Dog skete det stundom, at han ved at fremme disses og sin egen fordel på de øvriges bekostning kunne få en opposition mod sig, der, når en tilstrækkelig tale- og skrivekynig mand var fundet, detroniserede »kongen«, hvorefter hans magt og indflydelse lidt efter lidt gik over til den nye mand«.

For at blive fisker måtte man have hus, båd, redskaber og helst

part i et fiskestade. Alt dette gik oftest fra far til søn, og var der flere sønner udpegedes den bedst egnede - ikke altid den ældste. Han skulle have »undtaget« - sørge for forældrenes aftægt - mens brødrene gik til søs med handelsskibe eller blev karle for andre fiskere. Nogle kunne få et undertag hos barnløse folk eller gifte sig til et, »men at en ikke faglært eller ikke »født« fisker skulle kunne sætte sig ned som, fisker var utænkeligt her på egen«.

De mænd på lejet, der ikke ønskede selvstændighed og egen husstand, kunne »tjene for livet« som fiskerkarle, idet næsten alle fiskere holdt karl eller dreng. De lønnedes efter alder og dygtighed med 30-100 daler årligt plus seks procent af indtægten eller udelukkende med 12 procent.

»I min barndom var her på Snekkersten flere sådanne gamle mænd, der gerne bar titlen »Gamle Jens«, »Gamle Anders« og flere«, fortalte Jens Thomassen. »Nogle havde tjent på samme sted i mere end 50 år og regnedes med til familien samt blev behandlet som en kær bedstefader. Fisker var det nemlig vanskeligt at blive«.

At erhvervet gik i arv fra far til søn var en selvfølge i datidens samfund, men fiskeri krævede en hårdførhed og nogle personlige egenskaber, som ikke alle havde. Adskillige fiskersønner valgte sig leveveje så langt inde på det tørre land som muligt, men en særlig form for fornyelse var karakteristisk på kysten, hvor mange pleje- og adoptivsønner blev optaget i familierne og

Hans Majestæt Kongen
afgav den 10de Junij 1876

Hans Majestæt Kongen

alltids med udelukkende Erindringsmedaille for Deeltagelse i Kampen for Fædrelandet 1864.

Medaillen harer paa venstre Side, og ved Bunden er den med Brevet som alle disse med. Medaillen er af Metall.

Ministerministeriet, den 10de Junij 1876.

Martin

Martin

I 1800-tallet havde lejerne mange veteraner, som havde kæmpet på flådens skibe i krigen mod England og Tyskland. Dette er fisker Steffen Rasmussens brev på, at han må bære »Erindringsmedaille for Deeltagelse i Kampen for Fædrelandet 1864«. (Fiskerne, Flynderupgård).

»Lejets ældste fisker« er titlen på dette fotografi fra 1927 af den da 84-årige skotterupper Martin Børgesen. Han står rank og uimponeret ved sit bundgarnsskur på stejlepladsen mellem hylde træer og optrukne joller. (Nationalmuseet).

siden blev i lejerne som dygtige og respekterede fiskere.

Som den første beskrev grevinde Schulin i 1774 øresundskystens fiskere »i deres simple brune dragt med kortklippet hår på engelsk manér og alle med det beskedneste væsen, alle med de prægtigste fysiognomier«. Det svarer godt til senere sommergæsters feriebreve om stejlepladserne og til Drachmanns betagelse af fiskeren, »denne djærve skikkelse, der har oplevet mere end ti amtmænd, der har mere koldblodighed end tyve hyfoger, og som har større erfaring end hundrede studenter (selv deres ferierejser iberegnet)«.

En mere nøgtern beskrivelse blev 1853 givet af fyrinspektør på Hesselø J. Mathiesen, der fra sin station kunne studere fiskerne fra Lynæs, Gilleleje og Hornbæk. Hans arbejde gælder derfor ikke lejerne længere mod

syd, og i øvrigt skriver han, at »fiskeriet er så forskelligt på de hinanden endog nærliggende fiskerlejer, at det ikke kan omfattes under et almindeligt hovedbegreb«. Han beskriver bl.a. drivefiskeriet efter sild, hvor man gik ud med fire mand og en dreng i hver båd.

Sæsonen var to måneder, hvor fiskerne det meste af tiden var på søen, selv når der var storm. Det krævede »den største forvovenhed eller livsforagt, parret med den største duelighed i en vel udrustet båd«, og det foregik »under uafbrudte anstrengelser, bestandig søler han i vand og kommer måske under hele drivetiden ikke af klæderne, der bestandig ere våde, hans søvn er kun et tyveri fra tiden - og alt dette på en kost, der næsten udelukkende består af sild, brød og brændevin, med stadig udsigt til at blive slugt af den kom-

mende nats frådende hav«.

Fangstmetoderne nede ad kysten var anderledes, men trods alle forskelle må vilkårene have været noget nær de samme. Det gjaldt også fiskerens drøm om det fyldte garn: »Fiskeriet er et lotterispil, og det store lod står ham bestandig for øjet. Dette driver ham til de største anstrengelser, men den øvrige tid vil han hvile«. Mathiesen skrev, at fiskerne på land syslede med pilleri ved hjemmet, satte garn for en ret fisk, gik på tørvemose, rejste til købstaden eller stod »med ryggen mod husene eller de landsatte både i selskabelig underholdning«.

Gevinsterne var sjældne, og »kun få fiskerfamilier lever i, hvad man tør kalde velstand«. De fleste havde »meget trange kår, som kun deres store nøjsomhed gør tålelige«, og hvis fangsterne svigtede, var »den uudblivelige følge mangel og nød«, hvor fiskerens hele ejendom ikke var »stort bedre end gammelt brandgods«. Mathiesen mente, at staten burde støtte fiskeriet bedre end med de 1455 rdl., som i 1852 var brugt til »urimelige og unyttige fiskepræmier«, for erhvervet havde »rejst og udviklet sig uden offentlig understøttelse, og ved dette forsynes landet med et anseeligt fødemiddel« - sild, kartofler og brød var jo »davrekost i enhver bondefamilie«.

Nogle forhold var fælles for alle lejerne rundt om Nordsjællands kyst, men andre var meget forskellige. Alle var kystfiskere med åbne både, og deres virkefelt var bestemt af, hvor langt de

kunne nå med årer og sejl på et døgn. Det delte dem stort set i tre grupper - fiskerne på Kattegat, på det nordlige Øresund og på Sundet syd for Kronborg hage. Hvert område havde sine særlige fangster og metoder, og afsætningsmulighederne var forskellige. I middelalderen var Gilleleje størst på grund af sit naboskab med købstaden Søborg og vejen til Roskilde. I 1500-tallet tog lejerne i syd føringen, fordi de fra hundgarn og åluser kunne levere mad til Helsingør, København og skibene på søen.

Hornbæk og Snekkersten var allerede omkring 1600 de to store lejer i Tikøb sogn, og de er typiske for forskellene i vilkår og udvikling. Hornbækfiskerne, »gudfrygtige, men endog gavmilde mennesker, endskønt fattigdom alle tider haver trykket dem«, kunne allerede 1737 bygge deres egen kirke. De var, skrev deres provst Rasmus Garboe i 1743, hurtige søfolk, der gerne delte ud til de fattige, som kom til bådene for at tigge fisk, men lejet var plaget af sandflugt, og hovedfangsten sild var lunefuld. Før havde hornbækkerne været »rigelig velsignet med alle hånd fisk, fornemmelig sild, og det den bedste slags, men den herlighed, som skaffede dem deres kirke, hvor ingen var tilforn, er nu næsten aftagen«.

I midten af 1830'erne besøgte zoologen Henrik Krøyer Hornbæk, hvor gamle mænd fortalte ham, at der efter 10-12 gode sildeår i Hornbækbugten kom lige så mange dårlige. Før 1814 kunne der på en efterårsdag være 3-4000 ol sild (24-32.000 stk.) i

Carl Collatz i sin snekkerstenjolle »Kvik« i 1968, da han var 75 år, men stadig i aktivitet på havnen og havet. Carl Collatz var et vassenshusbarn fra København, der kom i pleje i et fiskerhjem i Espergærde. I 1910 arvede han plejefaderens fiskeri, som blev hans livsgerning. Han døde i Espergærde i 1973. (Fiskerne, Flynderupgård).

næringerne, men derefter udeblev den usædvanligt længe, indtil man i 1835 igen fik »sporet lidt sild«. Hornbæk havde da 80 fiskere med 35 både, hvoraf 16 var bergenske joller og de andre noget større. Dog var bådene »ikke så store, som de for nogle år siden brugte dem, og hvori 5

Vilhelm Petersen malede sit »Partie af Fiskerlejet Sletten« i 1836, nogenlunde på samme tid, som zoologen Henrik Krøyer beskrev det. De små huse var i generationer beboet af de samme slægter. (Privateje).

til 6 mand gik ud«.

De mange små joller var et tegn på tilbagegang, for de var ikke anskaffet i løbet af få år, fordi de var egnede til farvandet, men fordi de var billige og kunne

trækkes i søen og sejles af et par mand. Fiskeriet, som ikke var større, end at to dages afbræk i storm gjorde det nødvendigt at »tage på borg både hos bageren og i kroen«, gjaldt torsk, kuller, rødspætter og andre flynderarter med kroge »og i godt vejr undertiden med garn«. I gunstigt vejr var den samlede fangst 2-3 læs fisk, hver på 20-30 snese. De blev købt af otte prangere og kørt til København, men vognleje, bompenge, hø til hesten og mad til kuskene var dyrt - op til ni rdl., sagde man.

»Tilforn var Hornbæk et me-

get velhavende fiskerleje, og beboerne vidste på mange måder at gøre sig bifortjenester«, skrev Krøyer. Hornbækkerne havde været lodser og færgemænd for handelsskibene, men denne virksomhed havde Helsingør helt lagt beslag på. De havde omkring 1800 haft 16 jagter og en galease i fart fra Jylland til Helsingør og København med smør og fedevarer, men nu var der kun tre små jagter tilbage, og dem var der ikke fragter til. Og de havde handlet med fisk - hentet sild fra Limfjorden, hornfisk fra Læsø og fladfisk fra An-

holt til Helsingør og København. Også dette var gået i stå, for silden var forsvundet fra Limfjorden, hornfisk til billige priser kom fra bundgarnene i det sydlige Øresund og kvaser med dam bragte levende rødspætter fra fangstpladserne til hovedstaden.

Krøyer besøgte Hornbæk i en mørk periode, der blev fulgt af bedre tider - silden kom igen - men hans oplysninger om hornfiske- og rødspættefangsterne viser, at lejerne i syd nu var førende. Det var Snekkersten åbenbart også knap 100 år før, da provst Garboe som nævnt havde beskrevet det som et af de smukkeste i landet og dets fiskere som fornemme, gudsfrygtige mennesker. De fangede året igennem torsk »af den allerbedste smag fremfor andre i landet«, om foråret sild, flynder, skrubber og rejer, om sommeren makrel, laks, hornfisk, strandaborre og om efteråret ål og tobis. »Det kan regnes for stedets herlighed«, skrev han.

Da Henrik Krøyer omkring 1835 berejste kysten i åben båd for at indsamle materiale til sit aldrig fuldførte værk »Danmarks Fiske«, gjorde han ophold i Snekkersten og Skotterup, som han fandt »så nøje forenede, at de mest passende sammenfattes under et«. I Snekkersten boede 26 fiskerfamilier i 21 huse og i Skotterup otte familier i otte huse. Kun fem af husene havde jordtilliggende.

Alle levede næsten udelukkende af fiskeri med strandinger som en højst sjælden og ankerfiskeri som en mere regelmæssig bibeskæftigelse. Landsætning

Fiskerne blev romantiseret af landliggerne, som omkring 1910 sendte postkort som dette, »Gl. Fisker, Skotterup«, til familie og venner i byen. (Fiskerne, Flynderupgård.)

Det var en selvfølgelig sag, dog ikke uden undtagelser, at sønnerne blev oplært af fædrene for at overtage fiskeriet og forsørgelsen af familien, når tiden var inde. Her har snekkersteneren Andreas Christian Petersen cirka 1910 sønnen Viggo med i sin jolle ved Snekkersten havns gamle syd mole af pæleværk med stenfyld. (Fiskerne, Flynderupgård).

fra skibene på redene havde færge-
lauget i Helsingør eneret til, kun
een fisker havde haft smugleri på
Sverige som erhverv og det se-
nere så udbredte kadrejeri var
åbenbart endnu ikke i gang.

»Snekkersten og Skotterup kunne ikke henføres blandt de forarmede fiskerlejer, uagtet kun tre mænd angav mig at være velhavende; disse havde imidlertid ikke erholdt deres formue ved fiskeri, men ved arv fra det nærliggende fiskerleje Espergærde. Kun få mænd fiske her på halvpart med lejede redskaber, enkerne holde karle for

Dette er et af de ældste kendte fotografier af fiskere på kysten. Det er optaget omkring 1860 på stejlepladsen i Snekkersten, hvor krogede grene af løvtræer er brugt til at hænge de hjemmeknyttede garn til tørring på. Senere sørgede man for at få rette pæle af nåletræer, der så mere ordentlige ud. Fiskerne ser ud til at være små af vækst, de har skæg og to af dem er i busseronner af sejldug, mens den fjerde bærer bredskygget matros-hat. (Det kgl. Bibliotek)..

løn«, noterede Krøyer, og han fortsatte:

»Fiskerne her roses, og jeg tror med god grund, for flittighed og orden. Når de ikke er på søen, beskæftige de sig med at bøde og binde, harke garnene, sysle med bådene o.s.v. Også skulle de gifte sig sildigere end fiskerne i almindelighed på de nærliggende lejer. Fruentimmerne spinde, bøde, sætte agn på krogene, trille fisk til Helsingør o.s.v. uden dog derfor at forsømme huset. Når

børnene ere fri fra skolen, vænne de sig til at hjælpe forældrene. På grund af købstadens nærhed skal man, hvad føden angår, mere nærme sig købstadsfolks levestil, end ellers skik er blandt fiskere«.

Om fangsterne skrev Krøyer:

»Sild, ål, hornfisk, torsk, rødspætter og skrubber udgøre det egentlige fiskeri og ere af vigtighed omtrent i den orden, hvori de ere anførte. Mindre hyppigt fanges makrel, hvilling, helleflynder, tunger, pigvarrer, sletvarrer og stensugere. Kun tilfældigvis erhverves man en sjælden gang laks, stør, marsvin og muslinger. Af rejer fanges en temmelig mængde«.

Fra Snekkersten udsattes om efteråret 500 åleruser, »på hvilke en kapital af 5-6000 rdl. kan antages at være anbragt«, på 12 ålestader, hvoraf tre tilhørte Skotterup. Af bundgarn udsattes et fra Kronborg Teglgård, tre fra Snekkersten og to fra Skotterup, men dette fiskeri var i stigning, for 1841 registrerede Krøyer otte bundgarn. Et hundgarn kostede

Som andre mennesker trak Snekkerstens fiskere i 1923 i det pæne tøj om søndagen. De har taget opstilling ved det gamle havneskur ved Snekkerstens havns nordmole inden en fælles spadseretur til Helsingør. (Fiskerne, Flynderupgård).

300 rdl. og gav en årlig indtægt på 500 rdl., der deltes af tre-fire medlemmer i laget.

Udover ruse- og bundgarnsfiskeriet satte snekkerstenerne garn og næringer for torsk, hornfisk, sild, fladfisk og makrel, de satte ruser for rejer eller strøg dem med rejehoven og drev krogfiskeri med bakker og snører efter torsk og hvilling.

Staderne var den egentlige kilde til Snekkerstens velstand, for med de redskaber, der udvikledes i 1800-tallet, fik fiskerne her et solidt grundlag, som kunne suppleres med garn og kroge ude på havet. Den mulighed havde man ikke i Hornbæk, hvor bundgarn ikke »formedelst den åbne, for nordenstorme udsatte kyst med held« kunne anvendes. Andre ulemper for Hornbæk var »den yderlig slette landing over sandrevlerne« og mangelen på ordentlig agn - der kunne kun stamper sandorm ved lavt og smult vand, og det måtte man tit vente tre-fire uger på. Fiskeriet med faste redskaber på stader var i denne periode det teknisk mest udviklede, og det blev først distanceret, da der omkring 1900 kom motordrevne kuttere og industri-redskaber som snurrevod og trawl til havfiskeri fra havne som Hundested og Gilleleje.

Stadefiskeriets betydning ser man også i Krøyers beskrivelse af Sletten, som da havde 57 familier med 342 medlemmer, »hvoraf dog nogle få ikke ere fiskere«. De satte 70 åleruser på fire stader, »hvilke ikke tilhøre Sletten, men alle ere forpagtede andetstedsfra«. Bundgarn var der

ikke i 1835, og der havde kun været eet en del år tidligere »og kun en ganske kort tid«. I 1838 udsattes to og i 1840 tre bundgarn.

Slettenfiskerne fangede torsk, rødspætter, ål, hornfisk og makrel, og i Nivåbugtens lave vand strøg de masser af rejer. Hovedfangsten var dog sild, og om den sagde man i 1835, at den »i de senere år har fjernet sig fra nabolaget«. Slettenboerne måtte derfor søge silden ved Tårbæk, Skovshoved og Landskrøna sidst på sommeren, »og efter mikkeldag må de følge den til Kalveboerne, Stevns, ja endog Møn«.

Krøyer mente, at Sletten havde omtrent 300 sildenæringer, 200 torskegarn og ligeså mange rødspættegarn, men han ville ikke indestå for dette: »Mange spørgsmål ere fiskerne ikke i stand til at besvare nøjagtigt, og selv, hvor de kunne sige sandheden, forhindrer mistænksomhed dem ofte derfra«.

Krøyers indtryk af Sletten var i det hele taget ikke godt: »de aller fleste ere i yderste armod«, og årsagerne var udover lav pris på fisken »tidligt giftermål, mange børn, slet husholdning, uordentlig levemåde, til visse tider lediggang... Slettens beboere ere vistnok dygtige sømænd og kyndige fiskere, men de ere i hele omegnen meget ilde omtalte. I krigsårene tjente de ikke ubetydeligt ved kaperi, men efter at de hurtigt havde forødt det erhvervede, hviler armoden nu så meget tungere på dem. En følge af fruentimmernes omflakken med fisk på landet er, at husvæsenet forsømmes. Sletten-

Næsten alle fiskerne havde et øgenavn, som var bedre kendt end deres døbenavn, og som de accepterede uden fortrydelse. Snekkersteneren Andreas Petersen blev således af alle kaldt »Bjørnen«. Foto cirka 1940. (Fiskerne, Flynderupgård).

boerne, fortalte man mig, skulle sjældent nyde nogen ordentlig middagsspise. Smørrebrød, kaffe, brændevin udgør deres sædvanlige kost«.

Henrik Krøyer har ikke beskrevet Espergærde og Humlebæk, men om Helsingør fortæller han, at 19 fiskerbåde ejedes af 16 mand, hvoraf dog kun fire alene var fiskere. 11 var lodser, »for hvem fiskeriet altså ikke er et hovederhverv«, og »også færgelaugets interessenter, og især vel disses karle, skulle gøre sig nogen bifortjeneste af fiskeri«. Om Lappen synes betegnel-

Fisker og fiskehandler Johannes Nielsen, Espergærde, er fotograferet i 1983. Han er på hele kysten kendt som »Tokosten«, fordi han var svigersøn af den legendariske Carl »Kosten« Børgesen, Snekkersten. (Fiskerne, Flynderupgård).

sen fiskerleje »at være brugt temmelig uegentligt«, mente han, men Trykkerdammen omtaler han ikke.

Forskellene i livsform og muligheder blev ikke mindre af, at hvert leje var et lukket samfund, hvor - som Hans Arp fortalte om Espergærde i 1880'erne

- »fiskerbefolkningen var den talstærke og vel også den mest klassebevidste gruppe, nærmest en klan, hvor de øvrige, hvad enten de var hjemmefødinge eller tilflyttere, aldrig blev rigtigt anerkendt som »en af vore« . Der var selvbevidsthed og tillukethed blandt fiskerne, og det fik udtryk i det, de kaldte hinanden, Jens Thomassen fortalte:

»Gillelejerne kaldte vi for »kinesere«. De solgte kartofler og regnedes ikke for rigtige fiskere, de havde alle noget jord, ofte sejlede de med fragt. Hornbækkerne kaldte vi for »hjørnene«. De havde været langt til søs, og når de kom hjem og var trætte af at sejle, så overtog de deres forældres huse. Nu har hornbækkerne kuttere, og nu er de stolte, og har det bedre end vi andre; nu har de også fået havn, men det havde de ikke dengang. Ålsgårderne kaldte vi »kattene«, og snekkerstenerne blev kaldt for »pandekagerne«. Folk her fra Snekkersten gik aldrig med sydvest, det gjorde derimod alle de andre. Snekkerstenerne gik med en flad hat, deraf navnet »pandekagerne«.

Slettenboerne kaldtes for »gravsøerne«, skotterupperne regnedes slet ikke for noget, men de gamle drillede dem og sagde, at skotterupperne var snekkerstenernes horeunger. Humlebækkerne havde ikke noget særligt navn, de drev ikke noget fiskeri, men sejlede meget med tørv til København.

Råge- og Tisvildeleje var bekendte, da mange karle indvandrede til Snekkersten derfra, men lejerne vest for var ukendt

Axel, Georg og Viggo Hansen var sønner af fisker Børge Hansen, Skotterup, og fra de tidlige drengeår i begyndelsen af 1900-tallet var de med i arbejdet. De blev selv Skotterup-fiskere og er her portrætteret circa 1940 af fotograf Rudolph Jørgensen, Helsingør. (Fiskerne, Flynderupgård).

land, og Lynæs', Hundesteds og de øvrige lejers beboere kaldtes under eet »oddeboere«. Navnet stammer fra Sjællands Odde«.

På det enkelte leje brugtes - og bruges af de ældre endnu - øgenavne og tilnavne i stor frodighed. De blev givet for en vane, en legemsfejl eller en episode.

Øbetten på Sletten kunne som barn ikke sige rødspætte, og Anders Midda'smad på Espergærde fik sit navn for livet, da han en dag kom ind og blev spurgt, om han havde fanget noget. »Åh, der blev da til midda'smad«, svarede han.

Kendt på hele kysten som Koste-Carl var Carl Børgesen, Snekkersten, og hans svigersøn, Johannes Nielsen, Espergærde, kom naturligt nok til at hedde Johannes Tokost.

På kysten huskes endnu mange øgenavne, hvoraf der her er et udpluk fra hvert enkelt leje. Fra Trykkerdammen fiskede Karl Smut, Gubben, Gnisteren, Bananen og Bammelumpe. I Snekkersten og Skotterup fandt man Den Brede, Baronen, Tutten, Missionæren, Snogen og Skvatten, i Espergærde Snit Jens, Julius Kaptajn, Lange Ole, Døve Anders og Vejrmølle-Karl, i Humlebæk Giraffen, Fætter, Bukken, Kylie og Spurven og i Sletten Tyren, Fuber, Buller, Shims, Månen, Petter Skæg, Fejekosten, Lille og Store Krukke, Umulius og Knast. I Sletten var der også slægter, hvor man i flere led hed Major eller Admiral efter fornavnet.

Fiskerne havde ikke noget imod disse øgenavne, men antog

dem og lød dem »ligeså gerne som deres døbenavne«, sagde Jens Thomassen. De havde også en vis originalitet i forhold til den officielle navneskik, hvor bedstefar og sønnesøn hed det samme. Det krævede sikkert lokalkundskab at vide, at Jørgen Lars's Poge var tre ugifte brødre i 70-80-års alderen, og at Hans Helles Hans på Snekkersten havde en bedstefar, der hed Hans Helleesen, og en far der hed Lars Hansen.

Tilnavnet »Den Gyldenblonde« fik fisker Carl Collatz Jensen, Espergærde, på grund af sin lyse hårfarve. Carl Collatz var en af de udefra kommende. Han var født i København i 1893, men kom 12 år gammel som plejesøn til fisker Jens Rasmus Larsen og Dorthea Larsen på Espergærde.

Carl Collatz havde de egenskaber, der krævedes af en fisker, og hvoraf mod, selvstændighed og frihedstrang nok var de vigtigste. Fiskerne var iøvrigt så forskellige som alle andre mennesker, men netop disse træk måtte de have i en vis grad, hvis de skulle klare sig på søen. Derfor kan det siges, at Carl Collatz var typisk for sine mange forgængere og samtidige på kysten.

I 1915 fik Carl hos bådebygger Lauritz Svendsen på Snekkersten den 18 fods damjolle »Kvik«, som han - efter at den i 1937 havde fået en fem hestes Hundested-motor - brugte til det daglige fiskeri på Øresund, indtil han i 1965 lagde op, 72 år gammel. Under Besættelsen sejlede han ca. 30 ture med flygtende jøder til Sverige, men bortset fra

dette var han hele livet selvstændig og fri fisker. Han havde robust fysik, utrolig nøjsomhed og udholdenhed og en omfattende viden om faget, samlet ved at lære af den ældre generation og ved at gøre egne erfaringer.

Godt sømandsskab var en nødvendighed, og på Espergærde var der enighed om, at ingen sejlede en jolle bedre end Carl Collatz. Dertil kom hans indgående kendskab til farvandet i al slags vejr og på alle årstider, så han kunne udnytte fangstmulighederne bedst muligt på de gode fiskerpladser, hvis »mærker« var dybt fortrolige. Udover arbejdet på søen var der alt det, han skulle gøre på land for at holde båd og redskaber i orden, så de fleste af dagens timer var nødvendige for at overkomme et ofte farligt, altid hårdt slid.

Der skulle mere end behov for en indtægt til, når man blev fisker for livet. Carl Collatz sagde lidt om den egentlige drivkraft, da han en sommermorgen i 1965 var sejlet ud med »Kvik« for at røgte garn med arkitekt Per Christiansen, Espergærde, som hjælper. Carl sad ved roret med Per på fortoften, da han pludselig sagde:

»Per, ved du hvad jeg ville gøre, hvis jeg skulle leve mit liv om«?

Per Christiansen undrede sig over spørgsmålet og svarede nej. Så sagde Carl: »Jeg ville være fisker«, og - idet han slog ud med hånden mod solen, som prægtigt hævdede sig over Skånes kyst »Jeg har altid været en fri mand«.

Kroge og isfiskeri

21. februar er den gamle katolske helgendag Sct. Petri, hvor fiskerne sagde, at Peder Stål - det betød apostlen Peter på Den hellige Stol i Rom - kastede en varm sten i vandet, så det ikke mere frøs fra bunden. Stenbideren løsnede så sin sugekop og svømmede frit rundt, så man kunne fange den i rødspættegarn.

Stenbiderne er artens hanner, klodsede i formen, men flotte at se på i parringsdragt med sortblå ryg og blodrød bug. De var »særdeles velsmagende og dyre, da der kun fanges få af dem«, mens hunnerne, der kaldtes kvabsøer, ikke var meget værd, fordi de var »dårlige i smagen, magre og løse i kødet og uden større næringsværdi«. Stenbiderrognen havde man endnu ikke lært at værdsætte.

Stenbideren regnedes for en mystisk fisk, der det meste af året holdt sig klæbet fast på sten eller pæle på havbunden. Kun i yngleperioden i den sene vinter og det tidlige forår kunne den fanges, men så viste den sig også i stort tal »på en og samme tid« - nogle år, når havet ikke havde været islagt, allerede i januar, for det meste i februar omkring den 21, men efter strenge vintre i

marts. Fiskeriet havde ikke »synderlig betydning« rent økonomisk, men vigtigt var det alligevel, fordi det markerede at året i sin cyklus var nået til en ny, lys årstid. Foråret havde afløst den altid barske vinter.

Ligesom ålen var stenbideren en fisk, der skulle fanges i en kort, afgrænset periode. Sådanne sæsonbetonede fangster var der mange af, så fiskeren måtte året rundt sørge for at bruge de metoder, redskaber og fangstpladser, der gav de bedste muligheder i hvert enkelt tilfælde. Rutine blev det aldrig, for der var store forskelle i forekomsterne, og der kunne hentes uventede gevinster, når en enegænger trodsede traditionerne trods al hovedrysten på lejet.

Nogle fisk som sild, hornfisk og makrel dukkede op og forsvandt i store stimer, som måtte udnyttes, når de regelbundet eller lunefuldt viste sig. Andre som torsk, skrubber og rødspætter var der hele året, men det kunne ikke altid betale sig at lande dem. Torsk var der ingen afsætning på i de varme måneder, men den kunne saltes eller spises af fiskerfamilien selv. Rødspætteerne hørte sommeren

til, skrubberne var bedst om efteråret, og sådan havde hver fisk sin tid.

Mulighedernes mangfoldighed fremgår af en liste over fangsterne i Øresund, som »Nordisk Tidsskrift for Fiskeri« bragte i 1874. Den ser således ud: stenbideren eller den almindelige havpadde, ålekvabbe, ulk, ræderulk, eller sømus, knurhane, havkat, havtaske, fjæsing, skotte, håkat, springer, rokke, hundestejle, stodder, snadregæk, torsk, hvilling, kuller, lubbe, lange, rødspætte, slatte, skrubbe, tunge, jydekælling, helleflynder, pigvar, sletvar, tobis, ål, makrel, hornfisk, sild, reje, krabbe og blåmusling.

De har ikke alle været lette at sælge til borgernes middagsborde, men der var rigelige muligheder til at give fiskeren beskæftigelse året rundt, hvis han var dygtig og aktiv nok. Det blev han først efter læreår, der var mindst lige så hårde som for en håndværker eller en bonde. Fiskeri var et fag med mange grene.

En af de ældste og mest uforandrede var krogfiskeriet, der blev drevet med »trug« eller line. Truget var en træbakke, hvorpå der omhyggeligt oprullet

lå en 4-500 alen (250-310 meter) lang line, en »rever«. Til reveren var der med fire alens mellemrum bundet 100 »kentser« eller »tavser«. Det var en alen lange, tyndere snører, der hver har en krog, som man først fik fra krogemageren i Helsingør, siden fra industrien. Krogene sad fast i en »krogsplitte«, et træstykke med en rille til krogene og med en spids, så det kunne sættes fast i et hul på bakken. Krogene blev taget fra splitten, forsynet med agn (madding) og derpå blev hele reveren givet ud fra båden, så den, fastgjort til et »hold«, et flød af træ, flød i vandet med kentserne og de agnede kroge hængende i en lang række.

For at få udbytte af bakkefiskeriet måtte man have ordentlig agn, og fremskaffelsen af den var et af fagets specialer. Noget af det bedste var sandorm, som kysten havde mange af, mens de var sjældne i Hornbæk. Man brugte en »stampe«, en rund klods kaldet en »stampetrisse« på et 3½-5 m langt skaft, som blev hamret ned i havbunden, så sand og orme hvirvledes op. Når sandet lagde sig, gjaldt det om at gribe ormene, inden de borede sig ned. De blev samlet i »krålen«, et lille, fint net på skaft, og opbevaret levende i kar med vand, til de skulle bruges. Sandorm var ideelt til rødspættefangst, og omkring 1920 blev behovet så stort, at der måtte købes orm fra Fanø og Isefjorden.

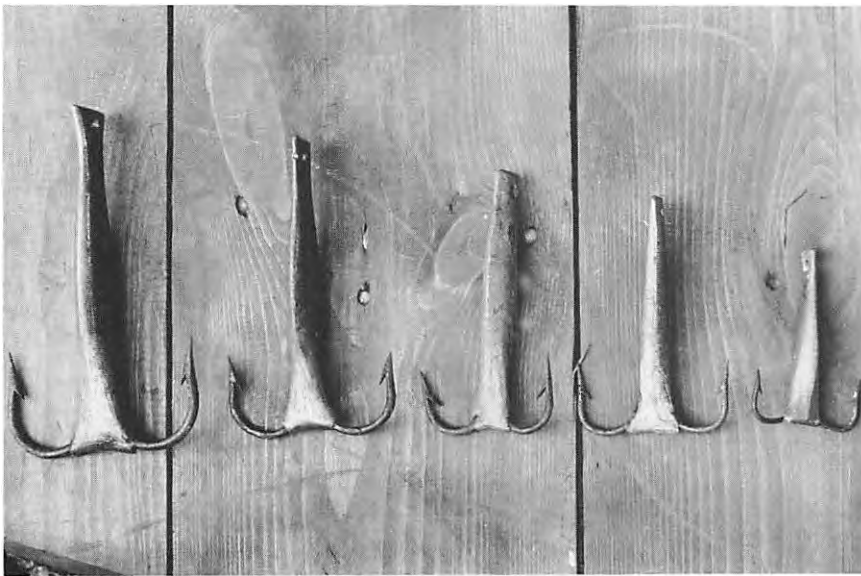
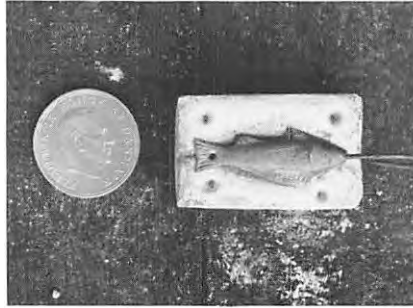
En speciel agn på denne kyst var konk-sneglen, som fandtes i store mængder i Øresund, hvor der var dybt vand og leret bundbedst sønden for Helsingør havn

på 15 favne (28 meter) vand. De blev fanget i kuber, der var bindingstøj ligesom ålekuberne, og hvor sneglene lokkedes ind med lidt fordærvet fisk. Fiskeren knuste konknen med en træhammer og skar hver snegl ud til tre-fire stykker agn til torskekrogene.

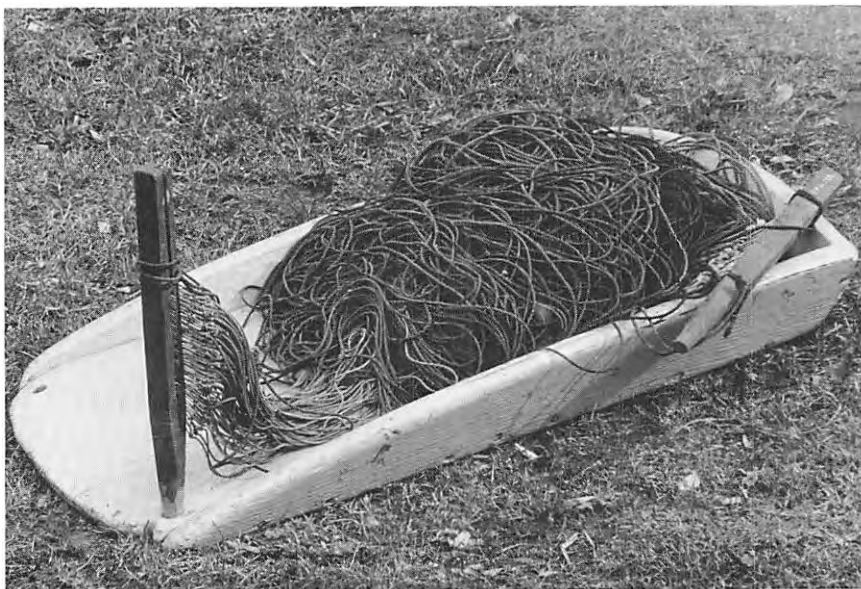
Humblebæk-fiskeren Georg H. Larsen, som da var 59 år, er på isfiskeri i 1942. Han er fotograferet ude ved sejlronden med sin store isslæde og med brændevinsdunkens afløser: termoflasken. (Fiskerne, Flynderupgård.

Til dørger brugtes små »tinfisk«, som man selv formede og støbte. Redskabet skulle ligne en rigtig lille fisk med krog i munden, og resultatet blev en fin miniature. (Fiskerne, Flynderupgård).

Dørger blev holdt i den rette dybde i vandet med et bådformet synk. Her er træmodel og støbeform til redskabet, som fiskerne naturligvis selv fremstillede. (Fiskerne, Flynderupgård).

Pilke blev støbt af bly i forskellige størrelser, og fremstillingen var husflid på lejerne. Formen og den blanke metalglans fik stortorsken til at tage pilken for byttefisk. (Fiskerne, Flynderupgård).

På truget her ligger en 4-500 alen lang rever med 100 kentser, der hver bærer en krog. De mange kroge er anbragt omhyggeligt i krogspalten til venstre, og herfra kan de agnes i rækkefølge, når redskabet sættes ud. (Fiskerne, Flynderupgård).

Levende rejer var en god agn til krogfiskeriet. De blev opbevaret i rejekisten, der var et mini-hyttefad, der kunne ligge i jollens dam eller slæbes efter den. (Fiskerne, Flynderupgård).

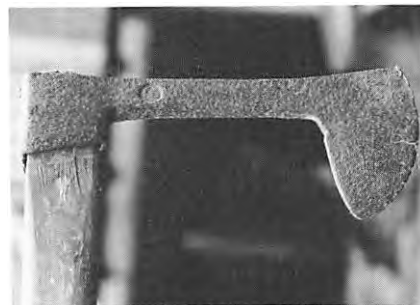
Rejer var en anden meget værdsat agn til torskekroge. Man tog dem oftest i »rejehoven«, en netpose på en bøjle med en flad side. Med et tre meter langt skaft kunne man skubbe den frem over havbunden.

Fiskeren vadede ud på grundt vand og afsøgte »græsflakkerne«, og omkring 1920 kunne han på denne måde stryge to bøtter rejer på en halv time. På dybere vand fangede man rejer med »ulken«, et lille vod, der blev slæbt fem-seks favne efter båden i »græsset ved grimekanten«. Om vinteren søgte rejerne ud på tre-fire favne (seks-otte meter) vand, hvor de stod i løsrevne dynger tang. Her blev de taget med »faldkloen«, et redskab med alenlange jerntænder, der blev trukket efter en båd, og som også samlede de små fisk »hvidbøtter« og »smørbøtter«. Hele tangbunken blev halet op i båden, hvor man pillede agnen af. Den blev opbevaret i »rejekisten« - et mini-hyttefad,

der enten kunne ligge i bådens dam eller slæbes efter den.

De fleste rejer blev fanget til agn, men i alle lejerne kunne man også sælge til landliggerens frokostborde. I Sletten var rejer endda en af de vigtigste fangster, hvorom det i 1835 berettedes, at »mangfoldige rejer stryges her og opbevares i hyttefåde«, indtil de blev bragt til Helsingør, og 25 år senere hed det, at der fiskedes »ikke ubetydelig af rejer både ved strygning og i ruser«, som solgtes i byen til høje priser, »idet det er det eneste sted, hvorfra Helsingør bliver forsynet med denne vare«. Rejerne blev -

Til isfiskeri - og i øvrigt til alt arbejde i den kolde årstid - var det vigtigt at have solidt og vandtæt fodtøj. Disse støvler har svære læderskafter på træhunde, og de har gjort tjeneste i mange år. På Trykkerdammen var det skik, at nye træskostøvler blev fyldt med finsk trætjære og fik lov at »trække« et par dage. Så var de helt vandtætte. (Fiskerne, Flynderupgård).

Isaksen var vigtig, når fiskeren skulle på isfiskeri, men også når han havde brugt issaven og skulle hugge båden fri for isdannelse i havnen. Denne er fra Snekkersten, og i formen minder den om vikingetidens kampvåben. (Fiskerne, Flynderupgård).

indtil bændeltangen blev ødelagt af sygdom i 1930'erne - fanget i myldrende mængder i den lavvandede Nivå-bugt. Det skete i den varme tid ved strygning med hoven, men oftere i rejeruserne, der var små udgaver af åleruser. Rejerusen havde en 10 favne (19 meter) lang »rad« og på hver side af denne en løs arm, der som en tragt førte rejerne til selve rusen med dens rejekube.

Små fisk kunne bruges til at fange store med. Tobis blev fanget med særlige, diminutive snurrevod ved Sletten, Espergærde og Julebæk, og brislinger tog man med »sprutnæringer«, der i stille vejr i februar blev sat ud for Bergmannsdal. Ålekvalper blev fra 1920'erne hentet levende fra Isefjorden, og sild kunne man få på flere måder. Små sild blev sat hele på krogen, og de store blev skåret i stykker til »sildeharper«. Altsammen var det beregnet på vinterens stortorsk, der »især forstår at vælge imel-

Udstyret til isfiskeri samlet på isslæden. Nederst ligger spidse pæle, sejldug og linegoods til læteltet og øverst rammen med pirk og line, der ofte kunne være af he-

stehår for at holde sig smidig i det kolde vand. Til højre står isøksen, som brugtes, når der skulle hugges hul i isen. (Fiskerne, Flynderupgård).

lem de forskellige slags agn, der bydes den«. Døde sandorm og rejer duede ikke, og silden skulle være frisk. Torsken »lader sig ikke narre, om man i stedet for sild byder den et aldeles lignende stykke af en anden fisk. Den rører det ikke engang, men kan allerede i lidt afstand lugte luntten«.

Krogefiskeriet tog man ofte med, fordi det var nødvendigt at udnytte alle muligheder, men rigdom gav det ikke. Allerede i 1835 sagde man på Snekkersten, at »bakkefiskeriet« tidligere havde været dyrket stærkt, men nu var det »det mindst lønnen-

de«, selvom hver fisker havde 3-400 kroge - altså tre-fire bakker. Snørefiskeri var der da »mid-sommers efter hvillinger, tildels også efter torsk«.

Fra Humlebæk berettedes ca. 1870, at hver fisker satte 400 kroge fra bakke i månederne november-marts, og at »hundrede kroge«, som et trug også kaldtes, færdigt redet kostede to kroner. Reveren var »en rundslået, tre-trådet hampegarnsline, lidt finere end tællen i rødspætegarnene«, krogene var af fortinnet jern, som man selv formede i et »krogelad«, og tavserne var barkede og tjærede. Mange tavser

blev snoet i hjemmet, hvor enden af en bomuldssnor blev fastgjort under loftet. Den bar en tavse-ten, der kunne være den tunge pokkenholtskive fra en tovværksblok. Tenen blev bragt til at rotere og snoede garnet sammen, det blev lagt sammen endnu en gang og fik en tur med tenen i den modsatte retning, hvorefter den en alen (63 cm) lange tavse var færdig - snoet sammen af tråd, der udstrakt gik to gange mellem gulv og loft. Arbejdet skulle gøres 100 gange for hver bakke, og af dem ejede Snekkersten-Skotterup i 1871 »legio« - altså uoverskueligt mange.

Bakkefiskeri gjaldt ål, torsk og fladfisk, og til de største af slag-sen, de mægtige helleflyndere i Hven Dyb eller på Skræpperne nord for Helsingborg brugtes særligt svært grej. Krogene var betydeligt større end til torsk, og reveren var tyk som en tøjsnor. Havtasker og havkatte kunne man også få på krogene.

Sidst på eftermiddagen sejlede fiskeren ud med bakkerne, der i ældre tid var redet og agnet hjemme på stejlepladsen - et arbejde hele familien var med i, selvom de yngste kunne få en krog i fingeren. Omkring 1910 blev det dog skik, at den levende agn blev sat på, umiddelbart før reveren blev givet ud - så var der bedre chancer for fangst. Krogene fik lov at stå hele natten, men senest ved daggry skulle de røgtes. Arbejdet gik nogenlunde let, hvis det lykkedes at »finde holdet« - det flod af træ, der var fastgjort til reverens tamp. Tåge eller stærk strøm kunne dog få

holdet til at »løbe under«, og så måtte strygejernet eller -stenen i en line sænkes ned på bunden, hvor man søgte frem og tilbage efter det forsvundne redskab.

»Sligt sinker ofte een a to timer, men er man heldig, kommer man i land før solopgang«, fortalte en snekkerstener.

Ved snørefiskeri brugtes en »haspe«, en træramme, hvor en ca. 25 favne (50 meter) lang line var viklet op. Linen blev givet ud fra båden med en »dørge«, et svært blylod, som ofte havde form som en lille båd, og som af farten blev holdt i en bestemt dybde i vandet. Fra loddet udgik to »stikker« eller »stilke« af galvaniseret jerntråd, hver med en kents og en krog indstøbt i en

lille »tinfisk«, der kunne fange hornfisk, torsk eller makrel uden at give dem store, dødelige sår. Fangsten skulle skaffes levende frem til kunderne, så fiskerne behandlede den så nænsomt som muligt.

Dørgefiskeri foregik i dagtimerne efter særlige sømærker, men man kunne også vælge at fiske med snøre og pilk, der blev sendt ned på større vanddybde. Pilkning foregik fra daggry til op på formiddagen, hvor fangsten måtte bringes i land for at blive solgt samme dag. Resultatet afhang af fiskerens evne til at vælge det rette redskab - og af hans kendskab til fiskepladserne. Han kunne f.eks. en kold dag vælge at gå efter de imponerende

Fiskerne kaldte isen for »murerens båd«, fordi vinterledige håndværkere og byarbejdere pilkede sig lidt middagsmad. Her er nogle af disse sæsonfiskere på isen umiddelbart syd for Helsingør statshavn omkring år 1900. (Helsingør kommunes Museer).

stortorsk, der holdt til ved »Silledamperen«, et vrug i Råå Dyb. Så var det rette redskab den 12 cm lange sildepilk, som han selv havde støbt af bly med indstøbte kroge.

Torsk fangede man med langline i vinterhalvåret på 8-12 favne vand (15-23 meter) i Nivåbugtens yderste del, østen og vesten for Hven, ved Landskrona, i Råå Dyb og i Hven Dyb til Disken. Ål blev taget på kroge udfor Snekkersten og Espergærde på den danske side og Landskrona, Båstadiusene og Åleboderne på den skånske, og rødspætter, flynder og ising fangedes på 4-10 favne (7,5-19 meter) på Disken.

Når bundgarnsfiskeriet var overstået og månederne igen havde fået »r« i navnet som signal om, at det var sæson for kogt torsk, var Carl Collatz hver dag midtsunds for at bruge snøre og pilk, så længe vandet var isfrit. Det var stortorsken, han og hans kolleger var ude efter, ofte ved sunkne skibe som Sildedampere. Vestervrag, Kulbarken, Hemmeligheden og Morgenstjerne var andre navne på sådanne positioner, hvis pejlemærker var fortrolig faglig viden, som ingen fremmede måtte få kendskab til.

Dette vinterfiskeri var strengt arbejde, men det var idyl mod det, fiskerne måtte døje i isvintrene, og de var ikke sjældne før i tiden, da der ikke var isbrydere. Måske er det nærmest et sagn, at det om år 1306 berettes, at isen var 15 alen tyk ved Humlebæk, men mere pålidelige efterretninger gives om 17 isvintre i 1700-tallet og 27 i 1800-tallet. I år 1800 kunne man køre i kane mellem Helsingør og Helsingborg, i 1830 vandrede på een dag 1100 helsingørborgere over Sundet, og i 1837-38 var der

midtsunds marked med gøglertelte og festlige fakkeltog mellem de to byer. I vort århundredes første del var der isvintre 1901-02, 1911-12, 1915-16, 1917-18, 1922 og 1927. Der var isvintre under Besættelsen og sidst var Øresund tilfrosset fra kyst til kyst i 1947.

Isfiskeri krævede årvågent samarbejde, for det var livsfarlig beskæftigelse. Man begyndte med at hugge eller save huller i isen nær land, så man kunne stampe sandorm eller tage tangbuske med hoven for at pille rejer i vinterdvale. Efter at have skaffet agn samlede fiskeren sit udstyr af »isøkser, en del stejler, snører, nogle sejl til telte, ormebøtter, garnposer, kar, madæsker og snapseflasker samt en slæde eller to«. Det blev anbragt i en båd med glat jernskinne under kølen, så den kunne glide hen over isen. Der var gerne fem om en båd - to på hver side og een agter.

Bådeholdene kom hurtigt frem, når isen var glat, men hvis strøm og vind havde pakket den sammen til »skrået« - d.v.s. skruet - is var det besværligt. Når isen sank under støvlerne måtte man skynde sig, og der blev råbt »Tryk ned« til begynderne, for det gjaldt ikke om at holde båden oppe, men på ret køl, så den kunne glide mod randen af den revne, der åbnede sig. Ofte gik det galt, og så skulle båden bære folkene - ikke omvendt. De sprang om bord og sparkede eller slog den tynde is i stykker for at nå frem til en bæredygtig flage. Den, der fik træskoene eller støvlen fuld af

vand, »fangede en karpe«, men han kunne låne et par tørre strømper af en af de andre, for alle havde to par på.

På den udvalgte fiskeplads blev der »hugget ned« overalt - isøkserne blev brugt til at lave huller, hvor linerne med pilke kunne gå ned. To mand blev ved båden og nøjedes med det læ, den kunne give, mens de øvrige tre spredte sig. De huggede små huller til at rejse tre teltstager i, spændte læsejl ud og »gjorde sig det så bekvemt som muligt«.

Denne bekvemmelighed var såre begrænset, for tøjet var ikke isolerende og uigennemtrængeligt for vind og væde som nutidens af kunststof. Fiskeren havde støvler på med lange skafter af læder og bunde af træ, »broddet« med søm for at stå fast, og over dem tykke vadmelsbukser. På overkroppen havde

Marinemaleren Carl Baagøe, som boede i Skotterup, udførte i isvintrene 1881-82 tegninger af kystens folk på isfiskeri. Tegningerne brugtes som forlæg for xylografer i »Illustreret Tidende«, men dette er Baagøes originale skitser, gjort med blyant og delvis optrukket med tusch. Øverst ses »Isen gaar i Drift, Baade gaaer ud for at bjerge de paa Isen værende Fiskere«. Det foregår ved Snekkersten havn, hvis indløb ses til venstre. Nederst er situationen: »Fiskere vende hjem fra Fiskeri paa Isen«. Motivet er fra Snekkersten, og i baggrunden hæver Hven sig. (Handels- og Søfartsmuseet).

»Fiskeri på isen ved Helsingør« hedder dette træsnit fra 1888. Fiskerne er fra Trykkerdammen gået ud på isen syd for Helsingør Statshavn, hvis gamle karantænebygning ses til højre. Kronborg er næsten skjult af frostdågen. (Helsingør kommunes Museer).

han en svær islandsk trøje og en bluse af tætvet, ferniseret lærred. Hænderne var i ældre tid bare, for fingrene skulle have føling med snøren, og med vanter på kunne han ikke straks mærke, når der var bid. Siden fik man dog islandske strikvanter, der var egnet til dette fiskeri.

Til den lange ventetid mellem de gange, hvor der var bid, og hvor der skulle »hales op og gives ud«, var der en bid fedtebrød og en snaps, men det gjaldt om at »glemme maden før snøren«, for »æde kan man, når man ikke har andet at gøre«, som man sagde på lejet.

Isslæder med en eller to mand fulgte i bådenes spor, og disse fiskere havde en bådshage eller en stage i hånden for at prøve isens tykkelse foran sig. Efterhånden dannede der sig hele kolonier af telte på de gode fiskepladser, og når der var fisk »på trav«, passede alle deres snører. Der kunne dog også gå timer uden fangst, men ventetiden kunne bruges til »besøg« i de

andre telte og en slurk af en fremmed snapseflaske. Nogle kom hjem med en »isbjørn«, men de fleste havde nok i arbejdet med fisken. Torsken blev holdt i live i garnposen, der hang ned i vandet over isranden, og til sidst samledes hele fangsten i en høtte med søvand. Den blev sammen med »telt og hele deres inventarium« læsset i båd eller på slæde og møjsommeligt slæbt i land. Ud for Snekkersten havn var der, skrev »Illustreret Tiden« i marts 1881, »et helt marked, thi opkøberne samle sig her og slutte handel om fangsten, ofte til meget høje priser: endog 4 kr. 66 øre for snesen af torsk«. De blev i tønder med vand kørt til Helsingør og sendt med banen til København, så journalister undrede sig ikke over, at den der nåede en »fabelagtig høj pris«.

Efter en dag på isen fik fiskerne varm mad og »holdt som oftest mørkning til bindetid kom cirka klokken seks«, men ofte sinke- des de af frostdågen på hjemturen, hvor man ikke kunne se mange

skridt for sig. Et blus ville ikke nytte som vejleder, så fra lejet blev der banket på kedler, ringet med klokker og tudet i horn. Hjemturen kunne dog »ikke så sjældent« vare fire-fem timer.

Isfiskeri med hundredvis af deltagere forsvandt, da der kom konkurrence fra havfiskeri på isfrie farvande, men nogle fiskere holdt ved. Carl Collatz drev isfiskeri på to måder - enten med langeline og pilk eller ved at »vække under is«. Så huggede han med 40 favnes (75 meter) afstand to store huller og mellem dem en række små, trekantede huller. En stage blev stukket ned i det ene store hul og lempet frem under isen fra hul til hul, indtil den blev trukket op i den anden ende af rækken. Med stagen fulgte en snøre og efter den linen, som spændte garnet ud under isdækket. Dette garn stod ude fra den ene morgen til den næste og kunne give en god fangst, mens Carl Collatz selv pilkede i et andet hul.

Små og store garn

Fiskerne kaldte isen »Stærke Hans«, når den brød op og maledede bådebroer og moler i stumper, men de sagde også, at den var »Murerens Båd«. Vinterledige håndværkere fra Helsingør var med i isfiskeriet, for en snøre med pilk kunne alle skaffe sig.

Det, der virkelig skilte fiskeriet ud som fag, var brugen af garn, som man indtil 1870'erne selv bandt af hjemmespundet hør- og hampetråd. Bindingen skete med en bødenål af træ over et ovalt bindebord, hvis omfang bestemte maskestørrelsen. Disse varierede fra de decimeterstore i rødspættegarn til de helt små i »sprutnæringerne«, som var så fine, at de under Den første Verdenskrigs varemangel blev opkøbt som håret til damer.

I Humlebæk gik der i 1870 fire pund hør, der kostede 1,16 kr., til et rødspættegarn på 90 favne (170 meter). Under bindingen blev garnet holdt fast med et »hæbrebrædt« med to pinde, og for hver maske blev der bundet en fladknode. Garnet havde en dybde på op til 20 »bord« (maskerækker), så bevægelserne skulle gøres titusinder af gange. Fiskerne var så rutinerede til det,

at der kunne holdes »bindetid« uden lys i vinterens mørke morgener og aftener, eller når vejret gjorde det umuligt at gå på søen.

I 1860'erne var hollænderne begyndt at bruge garn af bomuld, og i 1870 var det nye materiale i brug på kysten. I Humlebæk var »ganske få« fiskere begyndt med det maskintvundne bomuld, der gav flere masker med samme vægt, men som ødelagdes hurtigere af søvand end hamp og hør, indtil man lærte at imprægnere med barkning. Hjemmebinding af bomuldsgarn blev derpå det almindelige på kysten, indtil fiskenetfabrikken »Danmark« i 1892 begyndte i Helsingør og tilbød konkurrencedygtige produkter.

Selve garnvæggen var dog kun en del af den færdige næring. Den skulle »redes« på liner - undersime, oversime og (for enderne) brystsimer - og der skulle foroven påsættes »flodholter« eller »flæg« og forneden »stenbånd«, der bar garnsten. Systemet var forskelligt for »bundsættegarn«, der skulle stå nede i vandet og tage rødspætter og andre fladfisk, og for næringer, der brugtes i de øvre vandlag. På rødspættegarnene var floddene

af pilebark, der blev indført fra Polen, og stenene var fra stranden, indtil man begyndte at bruge synk af brændt ler, som teglværkerne lavede. Der brugtes også indvævede blysynk.

Bundsættegarnet blev holdt på plads ved at bundsimen førtes til et krabbeanker eller en holdsten, hvorfra en opstander førte til holdet eller vageren på overfladen, som viste redskabets placering. Flydende garn blev holdt oppe af store flod af kork, og de havde små garnsten som synk.

Garnfiskeriet var særlig vigtigt i Sletten, hvor ålestaderne betød mindst. Her havde de 57 fiskere i 1835 tilsammen 300 sildenæringer, 200 rødspættegarn og 200 torskegarn mod 70 åleruser. Kun en halv snes af de 57 drev bakkefiskeri med hver 300 kroge.

I Snekkersten og Skotterup havde på samme tid de 34 fiskere 150 sildenæringer, 300 rødspættegarn og 100 torskegarn samt et antal smågarn til hornfisk, makrel, hvillinger og store fladfisk. Men de havde også syv af de store slottegarn - som senere skal omtales - og de satte 500 åleruser.

I 1872 havde de ca. 50 fiskere på de to lejer 920 åleruser og

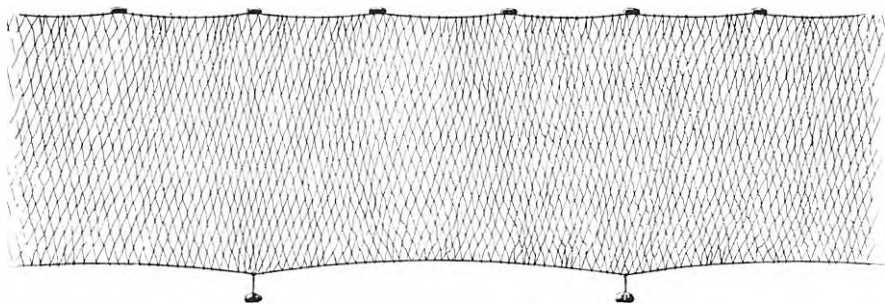
Et godt rødspættegarn krævede omhyggelig vedligeholdelse, for det var bundet af tyndt bomuldsgarn i store masker, der let kunne blive skadet, men som var skånsomme mod fladfisken, som bogstaveligt talt vikled sig ind i garnet. Her arbejder fisker Viggo Petersen omkring 1960 med sine fine rødspættegarn på stejlepladsen i Snekkersten. (Fiskerne, Flynderupgård).

bundgarn, slottegarn og kroge samt 180 sildnæringer, 100 hornfisknæringer, 184 makrelnæringer og hele 1250 »smågarn«. De sidste brugtes året rundt til »torsk, sletter, skrubber, rødspætter, pigvarer, sletvarer o.s.v., en enkelt laks og stør, en enkelt fordreven hummer og taskekrabbe, mangfoldige stenbidere og kvabsøer, alt imellem en makrel, nu og da nogle vildænder, ja selv adskillige marsvin«.

Flertallet af redskaberne blev efterhånden bundet af dobbeltspundet hør og hamp fra fabrik, der holdt bedre end det gamle, hjemmegjorte enkeltspundne, men alligevel kunne de forgæn-

gelige naturmaterialer højst holde fem år i søen. Alle i familien måtte hele tiden arbejde med at bøde og binde nyt, og der fortaltes fra Snekkersten:

»Kvinderne spinde, og mændene binde; børnene hjælpe til, så snart de kunne - 3-4 års rollinger kunne allerede begynde at fylde garn på nålene. Et så stort driftsmateriel, brugt i et så uroligt og besejlet farvand, kræver imidlertid en så stor tilbinding for at kunne holdes vedlige, at fiskeren og hans familie sjældent kunne få tid til selv at udrette det altsammen, og gamle, fattige folk have derfor fuldt op at bestille med at spinde og binde; ligesom også rebslageren tages

I ældre tid bandt fiskerne selv deres garn, men fra 1890'erne leverede fiskeriet Dan- mark i Helsingør konkurrencedyg- tige produkter. Her ses fabrikkens

standardmodel i rødspættegarn med korkflod og stensynk, gengi- vet i Danmarks katalog (Fiskerne, Flynderupgård).

vesterkant af Renden og øster- kant af Disken«, »på Leret østen af sejlskibsrenden« samt »lige fra Grimen og Bregnen til øster- over«. Fangsten blev bedst på steder med lerbund og de store »skræpper«, som laminaria- vandplanterne kaldtes. På 10- 12 favne (20-25 meter) kunne man i 1872 få rødspætter på 8-10 pund (4-5 kg), men mere almindeligt på 2-5 pund. »Jævnlig får man en pigvar og meget ofte større og mindre sletvarer. Den største pigvar, der så vidt vides er fanget,

til hjælp med at spinde, især det grovere garn«.

Binderiet i hjemmet blev omkring år 1900 overflødiggjort af netfabrikken, der udsendte kataloger med instruktive teg- ninger af mange garntyper, men selv om det nu kostede store penge til indkøb, måtte en fisker have et velforsynet garnskur. Det havde Carl Collatz naturlig- vis også, og han vedligeholdte garnene omhyggeligt med rens- ning, tørring, bødning og bark- ning. Collatz havde tørreplads med egne stejler på Sønder Stejle- plads ved Espergærde havn, og her var der daglig flere timers arbejde. Nogle af garnene blev hans yndlinge, og dem gav han navne som »Unikummet« og »Spindelvævet«.

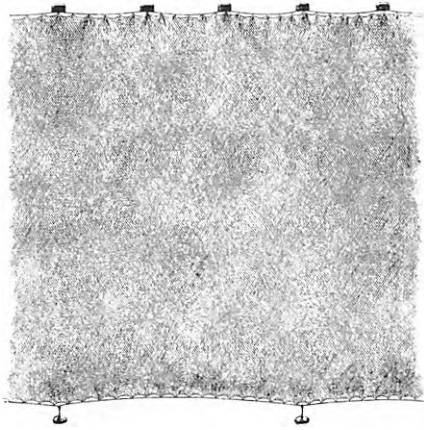
Det var fiskerens kunst at vælge det rette garn til rette sted, og han havde huskereglene at gå efter: »Når skoven er grøn, er rødspætten skøn«, og »når sko- ven er gul, får skrubbens sul«, lød et par af dem. Rødspættegarn blev sat fra maj til oktober »på

Et godt garn var en i høj grad værdsat og personlig ejendel, og derfor blev det mærket med små brikker, hvori fiskeren skar sine initialer eller sit bomærke. Her er nogle eksempler blandt mange på ejermærkerne - ca. 3-4 centimeter lange - som fiskerne omhyggeligt skar med deres toldeknive. (Fiske- ne, Flynderupgård).

Holdet var en træbøje, som fast- gjordes til garnets eller rusens ender, og som gjorde det muligt at finde det igen, når det skulle røgtes. Dette hold med rustrød vimpel har tilhørt fisker Viggo Aanonsen, Humlebæk, der har skåret sine initialer i det. (Fiske- ne, Flynderupgård).

Sildenæringer havde store flader og mange, små masker. Dette er fiskenetfabrikken Danmarks model med korkflod på oversiden, hvor også selve garnet er fæstnet med et bestemt antal maskers mellemrum. (Fiskerne, Flynderupgård).

vejede 30 pund« (15 kg), hed det.

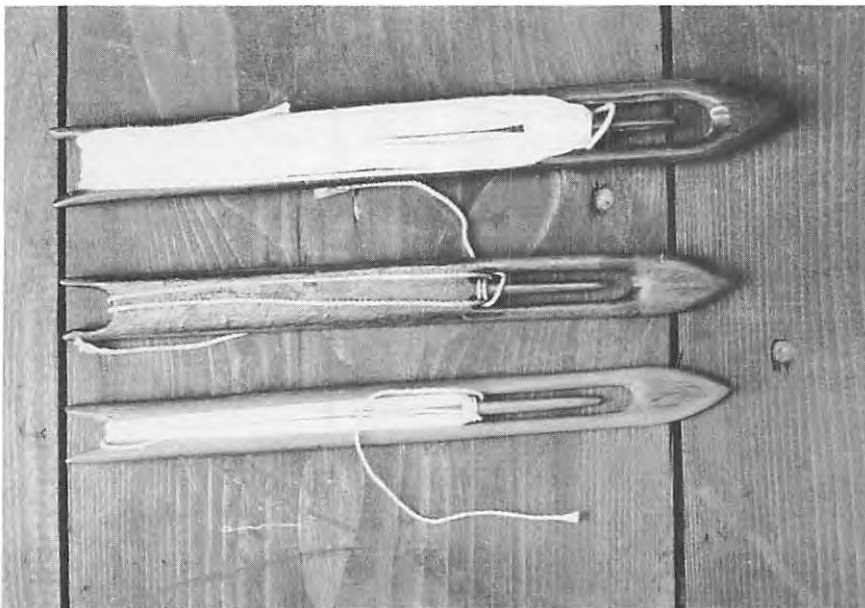
Sild blev i 1800-tallet taget i næringer i august og september ved »kuling af landet og flod«. Garnet blev forankret på bunden med et »dræg« et anker eller en svær jernkrog, som greb fat i havbunden og holdt garnets ene ende på plads, mens den anden med en bøjede drev frit for strømmen. Hule flod, kaldet »kuber« svømmede på vandet og holdt med liner, som kunne gøres en eller to favne lange, garnvæggen opret nede under overfladen. Man sagde, at disse drivnæringer var sat »på plump«, og metoden var udviklet for at forhindre garnene i at blive ødelagt af den intensive skibsfart i Sundet. Et sejlskib kunne normalt gå mellem kuberne uden at gribe fat i garnvæggen med kølen.

Senere sagde man, at næringerne blev sat »for svaj«, men også med kuber og en vager som

afmærkning. Nu anbragte man garnene 2-500 meter fra land ved bundgarnshovederne, hvor de var nogenlunde sikre mod beskadigelse af forbisejlende skibe.

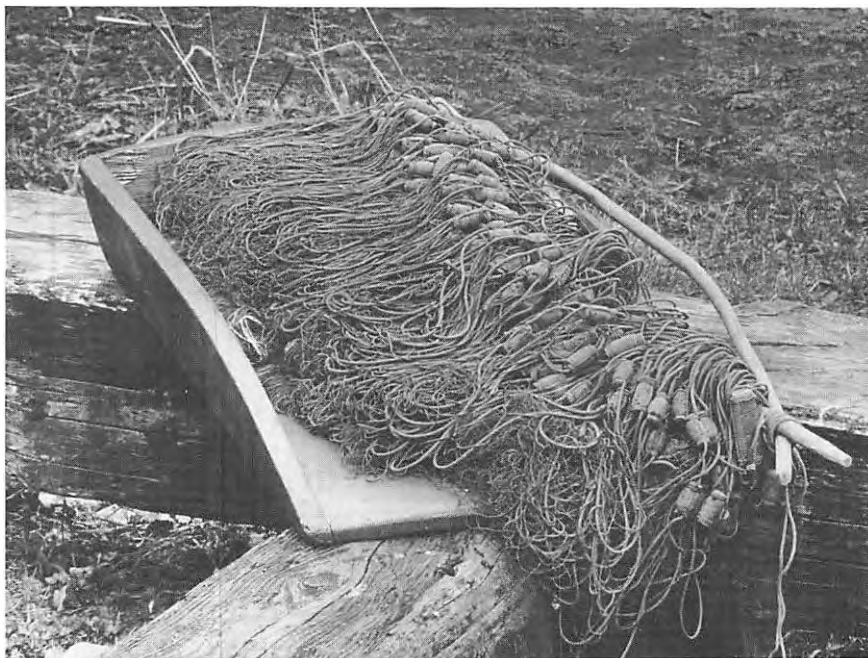
Makrelgarn blev sidst i juli og i august bundsat på 5-6 favne »ud over Skåret og på Kanten ved Slottet, godt fremme«. De 30 favne (55 m) lange garn blev brugt i »kæder« på fem, som blev bundet sammen med simernes ørestropper, og de blev forankret med et dræg på vesterende og en brosten på østerende. På nogenlunde samme måde blev der sat torskegarn, som også i stille vejr kunne sættes efter laks ved Tibberup mølle og i Nivåbugten.

I 1860-erne var der mange sild i Øresund, og de blev ligesom i middelalderen fanget ved drivfiskeri med næringer fra ret store både med to eller flere mand. De sejlede ud om eftermiddagen og var på fiskepladsen ved mørkets frembrud, hvorpå de natten igennem vågede over garnet, der blev sat mellem båden og en vager, og som flød frit fra kuberne. På båd og vager var der petroleumslanterner, som skibsfarten havde pligt til at vige for. Når månen kom op eller senest ved daggry blev garnene draget og tømt, og man sejlede hjem med

På stejlepladsen eller i hjemmet reparerede man garnene ved hjælp af bødenåle i forskellig størrelse, der bragte orden i bristede masker. Også disse redskaber var husflid, som fiskerne selv skar. (Fiskerne, Flynderupgård).

Rødspættegarn på garntrug, hvor det ligger i fin orden på kloven - en tilbundet gaffelgren. Nær ved kloven ligger oversimen med de mange kork-flod, der holdt redskabet flydende i vandet, og som blev modvirket af garnsten på undersimen. Garnet kunne sættes som en væg nede på bunden. (Fiskerne, Flynderupgård).

fangsten, som i 1866 blev betalt med 12-20 øre pr. 50 sild. Drivfiskeriet blev særlig dyrket fra Sletten og fra de skånske lejer - således optaltes i 1866 på Sundet 40 sildebåde fra Helsingborg, 40 fra Råå, 35 fra Borstahusene, 14 fra Barsebæk og 10 fra Vikhøg samt fem-seks fra hver af en række mindre pladser.

På hjemvejen mødte drivfiskerne de joller, der skulle ud for at røgte smågarn, og som kom i to grupper. Først kom de, der skulle drage rødspætte- og skrubbegarn, og som måtte af sted »klokken cirka fire, lidt før det dagedes«. De hentede det garn, der havde stået i et døgn, og de satte straks et nyt. Lidt senere kom fiskerne efter makrel- og torskegarn, der blev sat om eftermiddagen, og som altid krævede to ture med båden hver dag. Når bådene mødtes på havet, præjede man hinanden med meldinger om fangsterne og om vind- og strømforhold.

En fisker måtte tidligt op for at klare sit dagværk - »klokken 1-2 kalder han morgen«, hed det. Først skulle han hen i døren for at mærke vindens styrke og retning, for hvis han og karlen

»Fiskere, som drage Garn; tidlig Sommermorgen« hedder dette maleri af A. Dorph, som vist på »Konstutstillingen« i København i 1867, og som blev reproduceret

som xylografi i »Illustreret Tiden« . Dorph boede i Espergærde, og det er sikkert fiskere fra dette leje, som er ude med jollen. (Fiskerne, Flynderupgård).

Store redskaber og garn, der hurtigt skulle på havet igen, blev bødet på stejlepladsen, men man arbejdede også med mindre redskaber hjemme. Her er fisker Frederik Klug, overvåget af sine kone Marie Sofie i 1908, ved at rede et garn ved hjemmet, Gl. Strandvej 42, Humlebæk. (Det kgl. Bibliotek).

eller drengen skulle ro de 10-15 kilometer frem og tilbage, var der ingen tid at spille: fangsten skulle landes, »inden det blev morgen i Helsingør«.

På stranden blev de garn, der skulle sættes, og som lå klar-gjorte i klover på trug, lagt i håden sammen med sejl, årer og andre redskaber. Så gik det udad med »manden« på »krøltoften« - den næstbagerste tofte - og hjælperen på »hjelken«, som toften med mastehul hed. Når holdet var fundet, drog fiskeren garnet og satte det nye, mens karlen passede årerne, klar til at ro efter det næste hold. På hjemturen måtte de to måske ro side om side, men der kunne være gunstig vind, så manden kunne passe sejl og styre, mens karlen »lynede op« - pillede synk og fisk af garnene. »Under meget gunstige forhold« var de hjemme ved fem-seks-tiden.

På land stod kone og børn klar

til at hjælpe med at lynne op, og efter at det var gjort, gik alle i gang med at hænge de våde garn op på stejlepladsen. Når de var tørret af vind og sol, gik fiskeren dem efter med »kvistekæppen«, der længe var et redskab, der kun brugtes her på kysten, men som senere blev brugt i andre dele af landet.

En kvistekæp var en hasselgren, der blev flækket, og som fik den tynde ende bøjet tilbage og bundet fast ved håndtaget. Man fik dermed en bue med en udspændt streng, der blev brugt til at stryge tang og andre urenheder af garnet, og fiskerne mente, at det var en god, lokal opfindelse: »Der hører lidt øvelse til, men den renser garnene hurtigere og meget bedre, end det kan gøres på nogen anden måde«, fortalte en snekkerstener. Efter rensningen blev garnene bødet, stenet, klovet og lagt klar til næste dags fiskeri.

Sildegarn skulle være store for at tage en hel stime, og på stejlepladsen blev de tørret og bødet på høje stativer med vandrette lægter. Her arbejder fisker Georg Hansen med sildenæringerne på stejlepladsen omkring 1936. (Fiskerne, Flynderupgård).

Slottefiskeriet

Hornfisken med de grønne ben var ikke verdens mest yndede spisefisk, men spist blev den, og fangsterne kunne være store, når stimerne gik ned eller op gennem Sundet.

Sensommeren var en god tid at fange hornfisk, der trak op fra Østersøen, hvor den havde ynglet. Signalet til fiskeriets start var, at tunfisk - som fiskerne kaldte »springere« - viste sig i »et mægtigt antal« på evig jagt efter en hornfiskestime, kaldet en »lynn«. Tunene drev hornfiskene foran sig ind på lavere vand, og fiskerne værdsatte derfor de store rovfisk »af en hests størrelse«, der som »klappere eller jagthunde« kunne drive en lynn lige i bundgarnet eller i hornfiskerier, der blev brugt som drivgarn.

»Oldinge på 80 år og børn på 8-10 år« kunne deltage i fiskeriet med næringer under land. Efter at have roet 10-15 minutter satte de garnene ud og gav sig til at vente tålmodigt, mens manden tændte sin pipe eller gumlede på en skrå, og drengen gnaskede på et æble. Før eller siden gik en lynn, forfulgt af en springer, mod garnet, hvor de store hornfisk blev hængende, mens de små

slap gennem maskerne. Fiskeren samlede fangsten ved at ro hen langs kæden af næringer - det kaldtes at »telne«. Sådan drev man »ned til Kronborg«, hvor man tog garnet ind for at ro hjem og begynde en ny tur.

»Dette fiskeri regnes for meget spjeldsomt (arbejdskrævende), da een kan fange for 30-40 kr., andre slet intet«, hed det i 1872, men alligevel blev der sorg, da de store tun ca. 1885 udeblev fra Øresund. Det havde været et fiskeri, hvor de gamle kunne gøre nytte, mens de yngre tog sig af bundgarnene og torske- og makrelgarnene, der gav fangst på samme tid.

Hornfiskene var kendt for at være meget »lysøjede«, og Carl Collatz sagde, at »når skoven begynder at blive grøn, får hornfisken bedre øjne, så den ikke er så let at fange med næringer«. En lynn kunne også søge sig vej ud af et bundgarn igen, når springeren var borte, og på søen kunne man se lynnen trække langs næringen, støde lidt til maskerne med næbbene, men undgå at løbe fast, når blot alt var roligt og ingen springer var i nærheden.

Fiskerne regnede springeren for en hjælper og ikke for et

bytte, »thi kødet kan ikke sælges«. Det hændte at en tun forvildede sig ind i bundgarnet og endte som svineføde, men normalt nøjedes fiskerne med at glæde sig over at se kæmpefiskene drive en lynn frem og gribe »sit bytte så nær båden at man kan række den med hånden«. De kunne kaste lidt fiskeaffald ud i stille vejr og se springerne samles om båden »som en flok hunde, stå roligt lidt under overfladen og passe på, når man kaster fiskene ud, og, idet de snappe dem, slå et par volter som af overgivenhed«.

Når fiskerne så en jagende springer i nogen afstand, skyndte de sig at sætte garn tværs over lynnens flugtretning, så det i eet nu blev fyldt med hornfisk - »kun de, der ere heldige nok til i hastværket at springe over det, frelse livet«. Springerne var der ingen grund til at tage sig af - de tog aldrig en fisk fra garnet, og de »undgå med en beundringsværdig behændighed at rive dette i stykker på deres volter omkring det«. Fiskerne fandt »denne klapjagt ligeså morsom og underholdende som en dito på land«, og de syntes, at tunene var hensynsfulde: man havde set dem

To slotteselskaber har trukket bådene på stranden syd for Kronborgs bastioner mellem hagestrøgene omkring 1920, og det ses tydeligt, at de som efter en streg ned gennem billedet har taget opstilling i to hold. Selskabet til venstre er fra Skotterup og Snekersten, og blandt medlemmerne ses Børge Hansen (med rundpuldethat), der var far til fiskerne Axel og Georg Hansen. Midt for (med hvid trøje og kasket) står Georg Teglgård fra Teglgårdshuset i Snekersten og til højre for ham Wilhelm Børgesen, kaldet »Smutten«. I selskabet til højre står i midten (med hvid bluse og kasket) den søgnomspundne »Koste-Karl«, hvis døbenavn var Carl Børgesen. Kaldenavne for andre fiskere i dette selskab var »Spækhøkeren«, »Skvatten«, »Tordenskjold« og »Kæmpen«. (Helsingør Kommunes Museer).

svømme langs næringerner, »tålmodigt ventende på, at en sild skulle falde af, men om springeren var nok så sulten eller det varede nok så længe, tænkte den dog aldrig på at tage sig selv tilrette«.

Derimod var der glæde, da sælerne omkring 1870 blev sjældne i Sundet. Tidligere havde de haft deres tilhold på Hven især sidst i april, »når de vente hornfiskens ankomst«, og de havde gjort skade på alle slags garn. Sælen »plukkede hver sild af, den kunne overkomme, og rev garnet dygtigt i stykker ovenikøbet. Hvad den ikke kunne fortære, rev den alligevel

af og lod synke tilbunds som af ondskab«.

Det hændte, at sæler og marsvin gik i bundgarnene eller i særlige næringer, hvoraf man i 1872 havde en fælles i Snekkersten, og disse pattedyr døde så af kvælning. I Espergærde fangede man til 1940'erne to-tre marsvin om året, og det var værdsat fangst, for mørbrad og filet kunne sælges til god pris - især til folk, der stammede fra Færøerne og Island. Alt det øvrige kød og spæk blev skåret i terninger og kogt til tran i store kedler på Kirkestranden. Kødresterne blev brugt til svinefoder, og trannen blev saltet for ikke at blive harsk, hvorpå den kunne holde sig i mange år. Den blev brugt til at rense arme og hænder med efter det drøje arbejde med at tjære bundgarn, og den kunne få en motor til at gå smukt, når den var træg og tilbøjelig til at løbe varm.

I maj trak hornfiskestimerne sydpå fra Kattegat mod ynglepladserne i Østersøen, og man fangede dem uden tunenes hjælp på et traditionsrigt sted - ved Kronborgpynten. Det foregik ved det berømte »slottefiskeri«, der i alle enkeltheder var uændret gennem århundreder.

Fiskerne slog sig sammen i selskab på syv-otte mand, der brugte to både - storbåden og lillebåden. Redskabet var det store »slottegarn«, der ganske enkelt var en fire favne (7,5 m) dyb og 28 favne (50 m) lang garnvæg af samme type som næringerne. Det var et »stængegarn«, som fiskerne ved dygtige og hurtige manøvrer kunne få til

at lukke sig om en lynn, men det havde ingen bund, og rent teknisk var det derfor langt fra så avanceret som et vod eller et trawl.

Henrik Krøyer fandt i 1835 syv slotteselskaber i Snekkersten og Skotterup. Hver havde otte medlemmer, og nogle af dem kom udefra - således tre mand fra Espergærde. Hvert selskab ejede to-tre garn, så der var ialt 16 garn, som ialt havde kostet 1000 rigsdaler i anskaffelse. »De bruges næsten udelukkende ved Kronborg pynt og kun med pålands vind og sønden strøm. Fisketiden er sidst i april og hele maj, og en mands udbytte for

I storbåden er bunkefejeren klar til at give slottegarnet ud, mens han spejder efter lynnen og venter på ordre fra kaptajnen. Bjælkerøeren og pligthuggeren sidder ved årerne og holder udkik i den modsatte retning. Årvågenhed, kyndighed og erfaring - ikke redskaber og teknik - var forudsætningen for en god fangst. (Nationalmuseet).

Billedet er taget i lillebåden, hvor fiskeren »tager på stenene« - d.v.s. haler garnet ind i hurtigt tempo. I storbåden kaster kaptajnen sten i vandet for at skræmme fiskene i

denne tid skal almindeligt være 12 til 15 rigsdaler, men undertiden endog 50 rigsdaler«, noterede Krøyer.

Af Krøyers optegnelser fremgår, at også slettenboere og hornbækkere var med ved Kronborg, og andre kilder siger, at både fra de skånske lejer deltog. Ved midten af 1800 tallet skal en snes slotteselskaber have været i

garnet, bunkefejeren har fat i garnet, og årerne passes af bjælke-roeren og pligthuggeren. (Nationalmuseet).

aktivitet, men derefter begyndte interessen for det traditionsbundne fiskeri at dale. Omkring 1880 var der 16 selskaber på kysten, i 1927 var der tre fra Snekkersten og et eller to fra Sletten, og i 1951 var der kun eet snekkerstenselskab tilbage. Det lagde op et år senere, hvorpå slottefiskeriet ophørte for altid.

For de sidste slottefiskerier

gjaldt de samme forudsætninger som på Krøyers tid: en stærk søndenstrøm og en frisk pålandsvind skulle tvinge stimerne ind mod kysten. De morgener sidst i april og først i maj, hvor man efter en nat med sådant vejr kunne regne med god fangst, var selskaberne tidligt ude. I Snekkersten stod man op klokken tre og i Sletten en time før, man fik hurtig morgenmad, som efter traditionen skulle være kold, stegt hornfisk og kaffe. Så roede man til Helsingør til en lang dag med mange »hagestrøg«, som fiskedrættene kaldtes. De bestod i, at man med garnet mellem de to både syd fra drev forbi Kronborgpynten, hvorpå man roede tilbage mod strømmen og gjorde klar til et nyt strøg.

Hagestrøget begyndte med, at garnet blev givet ud mellem de to bades styrbordssider, så strømmen spilede det ud i en stor bue. Fiskere, der havde evne til »at se fisk«, spejdede efter lynnens skygge på den grå sandbund, og der kunne gå timer med anspændt venten. Pludselig lød så råbet »Vend om og slå ned«, og fra begge både blev der kastet nævestore »håndsten« og mindre »slagsten« i vandet for at skræmme lynnen ind i garnet. På kommandoen »Tag på stenene« begyndte man at ro bådene mod hinanden, så garnet blev trukket sammen som en pose. Råbet betød, at man skulle hale mest på undersimen med stensynkene, så der snævrede ind forneden, og til sidst lå de to både tæt sammen med det fyldte garn imellem sig. Manøvren sluttede med, at fangsten blev lempet op i

Hagestrøget er ved at være slut udfor Kronborgs Dronningetårn. Bådene er næsten nået sammen, og slottegarnets undertælle med synksten er kommet til syne i overfladen, så garnet danner en pose med fangsten i. I lillebåden tager løjtnanten på stenene - haler undertællen ind, og det samme gør kaptajnen i storbåden, mens bjælkerøeren arbejder med årerne og pligthuggeren tager på overtællen. (Nationalmuseet).

Efter et strøg skulle bådene mod strømmen rundt om Kronborgpynten og tilbage mod syd. Fiskerne måtte både ro og stage, og pligthuggeren blev sendt ind på stranden for at trække. (Nationalmuseet).

bunden af storbåden.

Et »slag« varede 10-15 minutter, og der var voldsom aktivitet: »Roerne anstrenger sig, så årerne krummes, råb og skrig, eder og forbandelser høres, slagsten og håndsten farer gennem luften,

søen sprøjter og overstænker bådene, og alt er i bevægelse«, fortalte en deltager.

Engang havde »nogle engelskmænd i skibsbåde« alarmeret politiet i Helsingør om, at »flere i fiskerbåde var i begreb med at myrde hinanden i en frygtelig kamp«. Så dramatisk var slottefiskeriet at se til, men anarkiet var kun tilsyneladende - i virkeligheden var det stramt og meget dygtigt styret, for ellers ville den dristige sejlads i dette vanskelige farvand med strømhvirvler og »hul sø« af stående bølger have kostet mange menneskeliv. Der var disciplin både i det enkelte selskab og mellem selskaberne, der fulgte ganske bestemte regler for »kødannelse«, før de efter tur lod strømmen føre sig forbi Kronborgs flagbastion til roligere vand ud for Grønnehavn.

Et slotteselskab var en sammentømret gruppe af fiskere, der arbejdede godt sammen, og som også lignede hinanden i lune, drikkevaner og andre ting. Man

Efter hagestrøget er bådene gået ind til Helsingør Nordhavn, hvor fangsten sælges til fiskehandleren. Hornfiskene er fra garnet tømt ud i storbåden, hvorfra de lægges i kasser. (Nationalmuseet).

fandt sammen på tværs af de normale skel, som da Espergærde-fiskere var med i Snekkersten-selskaber, og forskelle kunne iagttages umiddelbart. En snekkerstener sagde om Sletten-selskaberne, at de råbte meget op, »men hos os går det stille af«.

Selskabernes navne fortalte også noget om deres særpræg. Et fra Sletten hed »Majorerne«, mens man i Snekkersten mønstrede »Hønsene«, »De Kloge«, »De Edderspændte«, »Menageriet«, »De Våde«, »De Tørre« og endelig »Jomfruerne«, hvor fire-fem af medlemmerne var ungkarle.

En fisker kom med i selskabet som »yngste dreng«, når han var

15-20 år, og han blev kaldt »hønen«, indtil han havde betalt »indgang« - d.v.s. givet et antal kopper kaffe med rom. Han blev placeret som roer i lillebåden, der skulle præstere den mindst krævende sejlads, og han havde så muligheder for at avancere, som han havde evner til. Fiskerens tjenestetid i marinen havde nemlig inspireret dem til at organisere selskaberne militært med titler af officer og underofficer.

Selskabets chef var »kaptajnen«, der førte storbåden, mens »løjtnanten« var chef på lillebåden. Underofficererne var »pligt-huggeren«, »bunkefejerer«, og »hjælkerøeren«, der hver havde

bestemte opgaver under hagestrøget, mens de menige - to eller tre roere - skulle være klar til hurtigt at udføre enhver ordre. Uanset rang og grad delte man dog udbyttet ligeligt, og alle havde lige store stykker af slottegarnet at binde og bøde.

Omkring 1870 kunne et slag give 40-50 ol (800-1000 fisk), og i 1951 var det ikke unormalt med 600 kg., så at en dags fangst med lidt held kunne blive 4000 kg. Fangsten blev solgt til fiskehandlere i Helsingør, og før Nordhavns tid var det skik, at man efter at have afleveret resultatet af et strøg slog et smut ned i stamværtshuset i en kælder i Strandgade. Dels af denne grund og dels fordi hornfisk aldrig gav de store penge, var udbyttet beskedent. Selskaberne ophørte derfor på grund af manglende tilgang, og da det sidste lagde op, var de fleste af deltagerne over 70 år.

En årsag til, at slottefiskeriet forsvandt var naturligvis også, at det var så fysisk krævende. En gammel snekkerstener fortalte, at man i disse forårsdage havde frosset bitterligt trods sælskindstøjet, »og når vi arme drenge havde slidt os svedte ved årerne og var halvvejs gennemvåde og så kom til at ligge stille og kom

Slottegarnet blev tørret på høje stejler på pladsen lige over for Snekkersten havn. Det blev trukket til vejrs med en talje i hver stejle. (Nationalmuseet).

til at fryse, blev vi ofte forkølede og helt syge, men det blev der aldrig taget hensyn til«.-

I de 8-10 dage, fiskeriet varede, blev det kun til 3-4 timers søvn i døgnnet, man hvilede i båden på toften eller bundtilet, og måden blev spist i ventetiden, mens officererne stod »stive som statuer« på udkig efter næste lynn. Brændevin og barokke påfund var nødvendigt for at holde humøret oppe.

Fiskerkonerne på Snekkersten sagde, at mændene tog på slottefiskeri for at være hjemme fra de kaotiske dage, hvor familien flyttede ud i baghuset for at give plads til landligere i forhuset. Der var dramatiske skildringer af, hvordan de første hornfiske - de mest indbringende - blev fejret i Helsingørs havnekvarter, så fiskeriet har sikkert været en afveksling fra det daglige slid hjemme på lejet, men det har også været en sportspræstation og en manifestation af trofasthed overfor fagets århundredgamle traditioner.

Museumsinspektør Peter Michelsen, der dokumenterede et af de sidste slottefiskerier, fandt det sandsynligt, at det var drevet i flere hundrede år, men han var også tilbøjelig til at tilskrive det en langt større ælde:

»Fiskemåden, redskabet og drivningen af fisken med stenkast sætter slottefiskeriet i klasse med primitive former for fiskeri, kendt fra forskellige steder ud over verden. Ved den slags fiskeri kan man ikke sætte sin lid til redskabet alene, mennesket må gøre sin indsats. Det er noget af drivjagtens metoder, der er ført ud i vandet, og dette

fiskeri har også stadig noget af jagtens spænding«.

Derhjemme gav kroge, garn, hundgarn og ruser det egentlige udbytte, som familien skulle leve af, men ved Kronborg hage fik fiskeren prøvet alle sine evner i et fiskeri, som udviklingen i øvrigt forlængst havde passeret.

Ruser og bundgarn

Johannes Ewald boede 1773-75 i Rungsted og 1775-77 i Søbæk mølle i Espergærde. Her så han fiskerne arbejde med bundgarnet, et af kystens vigtigste og mest karakteristiske redskaber, og han brugte sin viden, da han i 1779 skrev syngespillet »Fiskerne« om en redningsdåd fra det virkelige liv. Stykket er, fortæller litteraturhistorikerne, banebrydende ved sine realistiske træk, og mange af disse har med bundgarn at gøre. Ganske vist er handlingen henlagt til Hornbæk, hvor strandingen skete, men Ewald skrev om de fiskere, han havde lært at kende i Rungsted og Espergærde. I Hornbæk havde han aldrig været, og han kunne ikke vide, at man der slet ikke brugte bundgarn.

Lejet i »Fiskerne« ligger som Espergærde under en skovklædt skrænt med en herregård - Krogerup, hvor Ewald ofte var gæst - i nærheden, og i en af de første replikker fortælles om det lokale fiskeris vilkår: »Vi fandt ved bredden bestyrkede ni pæle af vort bundgarn, som stormen drev på land i nat«. Et andet sted fortælles, at et bundgarn kan ernære to familier, og da fiskerne uden hensyn til redskaberne

sejler til redning, udbryder »fiskerinden« forfærdet: »Og skal vort bundgarn længe stå urøgtet - og hampen ej betalt så lidt som båden?«

Bundgarn, som Ewald skrev om, og som nævnes så hyppigt i Helsingørs stadsbøger fra 1500-tallet, kendes ikke i detaljer, men det har været »stående« redskaber, sat på pæle og beregnet på stimefisk som sild, hornfisk og makrel. De »klædte« i århundreder hele kysten syd for Helsingør, og de nåede omkring 1900 grænsen for deres udviklingsmuligheder med de store ålebundgarn. Derefter blev de teknisk overhalet af havfiskeri med snurrevod og trawl, hvis effektivitet blev erkendt af bundgarnsfiskerne, men som ikke blev tolereret i Øresund. Der var en stærk, traditionsbetonet afvisning af vodfiskeri, der ødelagde »uhyre masser af fiskeynge«, og som uundgåeligt ville beskadige de stående redskaber langt mere, end skibsfarten allerede gjorde det.

Den første faglige skildring af Øresunds bundgarnsfiskeri blev givet i 1839 af Henrik Krøyer, som undersøgte dets økonomiske muligheder for Det kgl.

Rentekammer. Tidligere havde Krøyer foretaget en tilsvarende undersøgelse på Limfjorden, og selvom bundgarn også blev brugt i andre af de indre farvande, er der ikke tvivl om, at netop Limfjorden og Øresund mellem Helsingør og København var de vigtigste steder for dette fiskeri. Men der var stor forskel på de to pladser, fortalte Krøyer.

På Limfjorden var staderne 30-100 favne (57-190 meter) brede, og garnene blev sat i lange »lænker« ud i vandet. På Øresund var bredden betydeligt større - kromanden i Skodsborg krævede således 400 favne (760 meter) frit vand på hver side af sit bundgarn - men man kunne ikke gå ret langt ud på grund af bundforhold og sejlløb.

Krøyer fandt tre bæltter i havet ved Nordsjællands kyst. Nærmest stranden var en strækning med nøgent sand uden eller kun med enkelte pletter af vegetation, så fulgte et stedbælte med kløvertang og endelig på en dybde af en á to favne (to-fire meter) bevoksningen med bændeltang, »som strækker sig ud på en dybde, hvilken fiskeriet med stående redskaber ikke når«. Efter disse tre bæltter fulgte

nøgen ler- eller dyndhund.

Tangbælternes bredde var afhængig af vanddybden, så i det flade vand ved Charlottenlund nåede de en halv mil (3½ km) ud. I Nivåbugten var bredden 1600 favne (3 km), men derefter snæveredes den ind, så sand- og kløvertangbæltet næsten var forsvundet syd for Helsingør, hvor man 10-20 favne (20-40 meter) fra kysten havde to favne vanddybde med bændeltang.

I sin undersøgelse konkluderede Krøyer, at der på hele kysten mellem København og Helsingør kunne stå bundgarn på det kystnære vandområde, men at det syd for Charlottenlund var umuliggjort af skibsfarten. Strækning

gen fra Charlottenlund til Nøddebæks bro foreslog han opdelt i 200 favne (380 meter) brede stader til lænker af garn ud på dybt vand, men planen blev aldrig virkeliggjort. Om den mere end 1½ mil lange strækning videre mod nord til Helsingør konkluderede han, at der ikke kunne være lænker, men kun stader til enkelte garn, "da dybet går nær under land". Her resulterede hans arbejde i, at myndighederne foretog en opmåling, men i øvrigt fik undersøgelsen ingen konsekvenser for bundgarnsfiskeriets traditionelle praksis.

Et hundgarn bestod af "rad" og "hoved", hvor raden var en

De lange, kraftige radgarn, der skulle føre ålene frem til bundgarnenes hoveder, blev tørret og bødet på Hegnsmandslodden ved indkørslen til Egebæksvang i Skotterup. På pladsen, som fiskerne hvert år lejede af skovvæsenet, og som tidligere havde været tilliggende til Hegnsmandshuset, hvor skovløberen boede, stod der korte, tykke pæle til dette formål. I billedets baggrund ses Rågebakken i Egebæksvang. (Fiskerne, Flynderupgård).

Ålebundgarn på stejlepladsen i Skotterup cirka 1936. Midt i billedet ses de ruser, som fastgjordes på bundgarnshovederne. (Fiskerne, Flynderupgård).

netspærring ud fra land. »Radens almindelige længde i Sundet er efter fiskernes opgivelse 80, 100 til 120 favne eller vel endog noget derover« - altså mindst 150 meter - skrev Krøyer, som også fortalte, at hovedet - den egentlige garnfælde - skulle stå på nogenlunde blød og stenfri bund, »for at pælene bekvemt kunne neddrives i den«. At der var »bekvemt med bændeltang (zestera marina) anses for et gunstigt tegn, da både sild og forskellige andre fisk ofte søgte sig ind mellem samme«.

I en mere detaljeret skildring af bundgarnene, skrevet i 1875 af Jonas Collin, fortælles at man i Humlebæk og Sletten brugte en »flodrad« på det mest lavvandede og en »pælerad« på det dybeste stykke ud til hovedet, mens man i Espergærde, Skotterup og Snekkersten kunne nøjes med pæleraden.

I Humlebæk havde man tre bundgarn, som hver var ejet af

tre familier, »der ligeligt deltog i udgifterne og indtægterne«. Det var meget kostbare redskaber, som det kostede ca. 1000 rigsdaler at anskaffe og 200-250 rdl. om året at vedligeholde. De var også udviklet en del siden Krøyers tid, for nu blev de sat ud på $3\frac{1}{2}$ favne (6,6 meter) vanddybde.

Flodraden, som også kaldtes »landraden«, begyndte på een favn (190 cm) vand med klar sandbund« og gik til $2\frac{1}{2}$ favne, hvorpå pæleraden førte videre til hovedet på $3\frac{1}{2}$ favne vand. Flodraden, som i Humlebæk var 90 favne (170 meter) lang, havde på oversimen flod af weimuth-fyr, mens undersimen blev holdt på plads af »kuller« - store sten på $1\frac{1}{2}$ -2 lispund (12-16 kg). Den 150 favne (285 meter) lange pælerad var anbragt på 36 stk., 4-6 favne (7,5-11 m) lange pæle af løvtræ, der stod med enden på havbunden og blev holdt på plads af et system af »krabber« - stankre,

der var så store og tunge, »at en mand netop kan slæbe af med et af dem«.

På samme måde anbragte man de ti pæle, der bar det 12 favne (23 meter) lange hoved. Midt for radens sidste pæl var der en bred »mund« ind til den store netpose, der var udspændt mellem en spids bue af pæle, hvis sider mødtes i den svære »baghæl«. Fiskestimen blev på sin vej langs kysten standset af raden, ledt ud til hovedet og gennem munden ind i den store pose, hvor de kunne fanges. De kunne dog også svømme ud igen, så der krævedes hurtig indgriben. Fiskerne måtte have vagt ved bundgarnene - ofte ved at en dreng blev anbragt på en af pælene med besked på at give signal, når der gik en stime i nettet.

Fiskerne regnede med, at et bundgarn skulle røgtes fire gange om dagen, men i hornfisketiden blev det let til otte gange, »thi disse fiske gå lettere ud igen af garnet end andre fiske, navnlig lettere end silden og ere i det hele taget mere »udspekulerede« end disse«.

Røgtningen foregik ved, at en båd roedes gennem munden over garnbunden ind i hovedet. Ved hjælp af tre alen (to meter) lange røgtekroge af træ og de liner, garnet var ophængt i, halede

På stejlepladsen på den anden side af Strandvejen lige over for Snekkersten havn var der høje stejler med taljer til slottegarn og bundgarnshoveder. Her er bundgarnsfiskerne blevet overrasket af den første sne - men fotograf H. Yde Andersen fik et smukt motiv i 1958. (Nationalmuseet).

fiskerne op i bunden, så fangsten blev drevet hen mod hovedets spidse ende, hvor der sad et særlig finmasket garn, kaldet »skiltet«. Det blev trukket helt op i båden og tømt for fisk.

Et sådant bundgarn var egentlig en meget stor udgave af et ganske simpelt redskab. Det var 500 meter langt fra flodrandens forkant til baghælen, og udover de 46 bøgepæle krævede det 150 lispund (1200 kg) hamp, som skulle spindes og bindes til reb, liner og garn af forskellige dimensioner og med varierende maskestørrelse efter de ialt syv stykker, som rad og hoved bestod af.

Det var dog ikke nok med, at bundgarnet var dyrt og kompliceret at fremstille - det krævede også en enorm arbejdsindsats at vedligeholde det. I Humlebæk blev det efter milde, isfrie vintre sat ud sidst i februar, men normalt skete det i marts, hvorefter det blev brugt til oktober eller november. I maj eller juni blev det taget på land »med pæle, krabber og alt tilbehør«, for nu kom den dårligste tid for fiskeriet, og den brugte man til at gå redskabet efter. Garnet blev skilt ad, »og det hele kørtes i fem

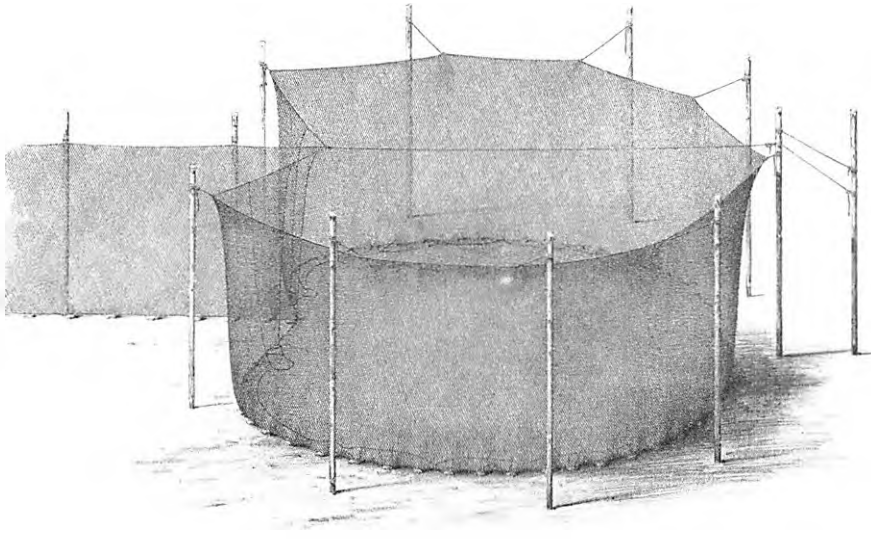

vogne til tjærepladsen«, hvor det med et spil blev badet i en stor kedel og sugede fem tønder »gul, blank og næsten kogende tjære« til sig.

Desuden blev selve garnet sommeren igennem med et par ugers mellemrum taget ind fra pælene, der blev stående i søen. Garnet blev hængt op på særlig høje og svære stejler for at blive tørret og hødet - et arbejde, der kunne gøres på fire-fem dage, men ofte blev sinket af regn. Om efteråret blev garn, liner, krabber og pæle taget ind og tørret fuldstændigt på stejlepladsen, inden

det blev stuvet på lofterne i parthavernes huse.

I 1835 var der et bundgarn udfor Kronborg Teglgård, tre ved Snekkersten og to ved Skotterup. Henrik Krøyer anslog »den heri nedlagte kapital« til 1800 rigsdaler og fortsatte: »bundgarnene udsættes på ålegårdsstaderne, og af disses antal følge, at endnu flere bundgarn kunne udsættes og dette fiskeri stadig modtage udvidelse. Almindeligt forene her tre interessenter sig om et bundgarn, dog er der fire interessenter om et af dem, og teglgårdens ejer driver sit på egen reg-

Bundgarn af denne type har formentlig været i brug på kysten siden 1500-tallet, selvom dette er af sen model fra fiskenetfabrikken Danmark. Raden til venstre leder stimefisk ind i hovedet med netbund, ophængt mellem granpæle, der er rammet ned i havbunden. (Fiskerne, Flynderupgård).

ning, men lader det bestyre af to fiskere fra Snekkersten, som derfor nyder 1/4 af fangsten«.

I 1872 var der ialt seks bundgarn i Snekkersten og Skotterup udvidet til 11, der dog sjældent blev brugt alle sammen på een gang. Til hvert garn gik her tre skippund (24 kg) hamp foruden tovværket, og det kostede med tilbehør 700 rigsdaler, som hurtigt måtte tjenes hjem: »Garnet tjæres hvert år og holder dog trods dette og dets soliditet ikke ret længe. Med stadige reparationer skal man være heldig, om det holder i fire år«.

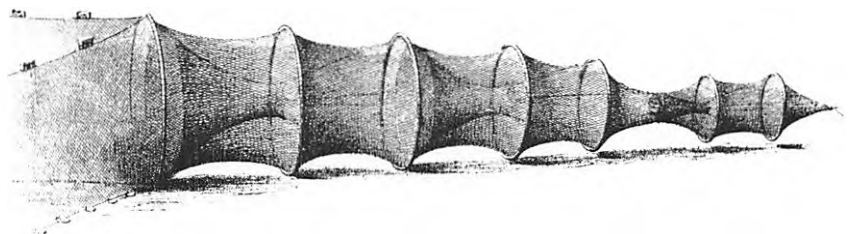
Fangsterne i bundgarnene i Humlebæk var de forskellige arter af stimefisk, hvoraf de

første var de magre vårsild. I maj kom hornfiskene fra nord, »undertiden førend silden er gået bort, og samtidigt fanges af og til en del torsk«. Når hornfiskene siden var trukket til Østersøen, blev garnet taget ind til tjæring, og når det atter var ude, kom makrellen fra nord »og fanges i store tal, navnlig i slutningen af juli, ofte sammen med små, halvvoxne sild«. Midt i august vendte hornfisken tilbage efter at »have samlet fedt«, og den kunne fanges i store mængder »på nordgangen« indtil midten af september. Efter mikkelsdag (29. september) var der kun få hornfisk, »thi lynnen er draget længere nordpå«. I september

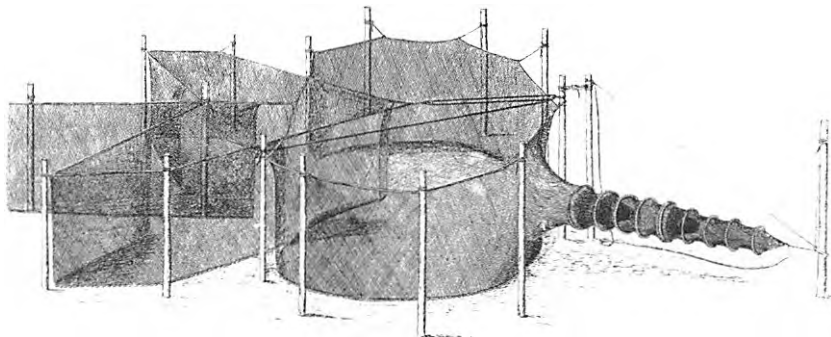
fangedes også de største makrel, og sluttelig kom den store høst-sild, men »kun i stort antal efter storm af nordvest«.

I Snekkersten var fangsterne også sild, makrel, hornfisk og torsk, men man vidste, at »mekanismen ikke er kompliceret nok for ålen, der oftest lister ud af garnet igen«. Den tog man så i åluserne, der var udviklet fra den pileflettede kube, nu sidste led i et kompliceret redskab af garndelev, der først var af hør, men fra ca. 1860 af bomuld. Ruser af samme type kendes fra det meste af Europa, men på denne kyst havde man skabt sin egen variant, der ikke som de fleste af de andre blev førtøjet til

Blankålsrusen blev i 1900-tallet leveret fra fabrik og i stedet for den pileflettede kube brugtes efterhånden samlegarn. Her ses en ruse fra Danmark med armene til venstre, derefter bøjlerummene med de tragtformede kalve og endelig garnkuben. (Fiskerne, Flynderupgård)

Ålebundgarnet var det sidste og det største redskab, der udvikledes til kystens fiskere. Dette fra cirka 1918 ses med en lille del af raden til venstre, derefter armenes mangelkant, det store hoved med netbund og endelig rusen, hvor ålene endte og kunne tages op. (Fiskerne, Flynderupgård).

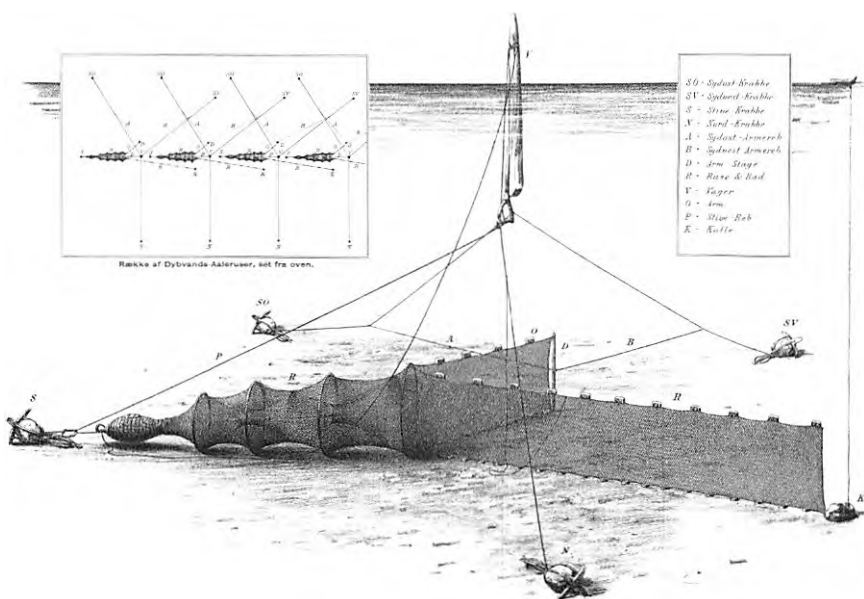
pæle, nedrammet i havbunden. Den blev fæstnet til en »vager« - en fem-seks alen (3,15-3,80 m) lang pæl af fyr eller bøg, som med liner til tre krabber blev holdt oprejst i vandet med toppen en alen over overfladen. Rusen blev spændt ud mellem vageren og en »stivekrabbe«, der holdt en »stivekrikke«, en kort vinkelgroet gren. Med en »stive-line« fra kubens gump gennem stivekrikken og tilbage til vageren kunne man stramme hele redskabet ud, men endnu nogle stager og liner var nødvendige for at få det til at stå rigtigt i søen.

Blankålsrusen, det »for fiskerne i Snekkersten og en milsvvej sydefter ejendommelige apparat«, blev af vager og stenanke holdt svævende i vandet, og derfor var den mere smidig end et redskab på nedrammede pæle. »Man trængte nemlig til en indretning, som ikke generedes af skibsfarten, som var stærk nok til at holde rusen fast trods strømmen, mens den på samme tid tillod fiskeren at røgte rusen med lethed og sænke den ned igen med nøjagtighed«.

Foran rusen stod den 11 favne (21 m) lange rad, der på det sidste

stykke blev omgivet af to fem alen (3,15 m) lange arme i en vinkel hen til rusens mund. Selve rusen havde forrest tre »bøjlerum«, dannet af fintmasket bomuldsgarn over fire bøjler, som man lavede ved at »skare« grangrene sammen som tøndebånd. De havde aftagende diametre fra 1½ alen (95 cm) til 1 alen (63 cm).

I det forreste højlerum lå den tragtformede »store kalv« og i andet den »lille kalv«, begge bundet med et kompliceret system af masker. I det tredje højlerum var der ingen kalv,

Blankålsrusen fra Øresund lignede mange andre typer, men den var noget helt særligt, når det gjaldt opsætningen i vandet. Den blev ikke fastgjort til nedrammede pæle, men til en vager - en træpæl, der blev holdt flydende i opret stilling. Vager og ruse blev fortøjet til krabber, der havde navn efter verdenshjørnerne. På den lille tegning ses, hvordan ruserne blev anbragt i række ud fra kysten. (Fiskerne, Flynderupgård).

Bundgarnsstaderne krævede mange hundrede pæle - afbarkede granstammer, som huggedes spidse og rammedes ned i havbunden. Om vinteren lå de på stejlepladserne i vældige stabler - her cirka 300 pæle på Kirkestranden i Espergårde omkring 1960. (Fiskerne, Flynderupgård).

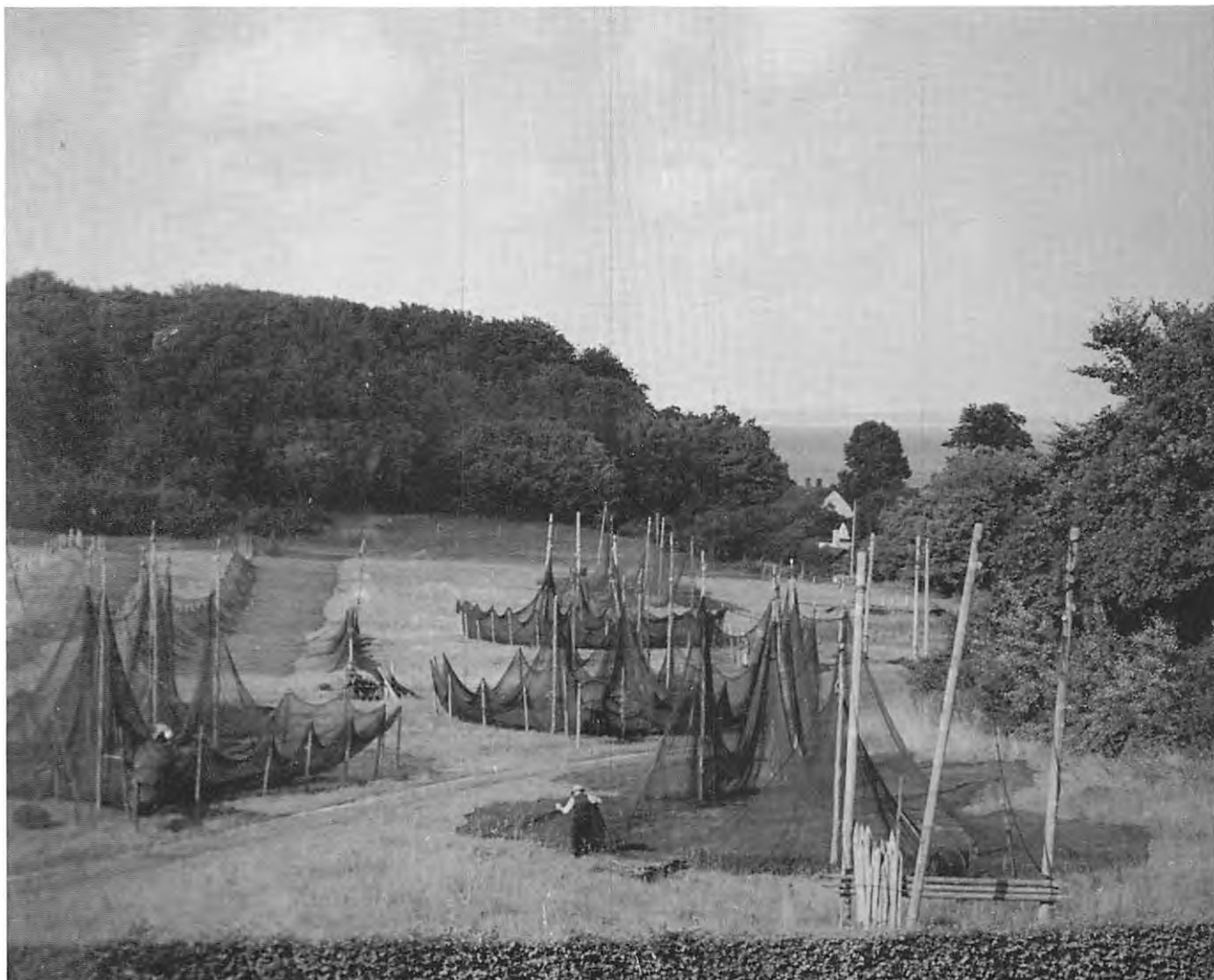
men det førte til »gumpen«, der også var hundet som en tragt, og som sluttede med en solid binding, der passede til kubens krans. Kuben, »det egentlige fangested«, er beskrevet i det indledende kapitel i denne bog.

Blankålsruserne blev sat i række fra stranden ud til syv favnes (13 meters) vanddybde, så raden gik på tværs af strømmen og ålenes rute. De stod dog ikke i lige linie, men med den inderste længst mod syd og hver af de følgende forskudt nogle alen mod nord - »nedefter« som fiskerne sagde, fordi tanken fulgte den nordgående strøm.

I 1835 havde Krøyer noteret sig, at man i Snekkersten satte

bundgarn og åleruser på fiskestaderne på samme tid, og på hele kysten var det da også en ubrydelig regel, at rusefiskeriet krævede staderet. På det enkelte stade kunne to eller flere fiskere samarbejde, og »frie fiskere« kunne leje sig ind ved at betale 50 skilling for en ruse i hele sæsonen.

I 1870'erne var 20 af de 22 fiskere i Humlebæk med i ålefiskeriet. »Nogle fiskere have hver kun 10-12 ruser, andre mellem 30 og 40«, hed det, så det samlede antal ruser på lejet var cirka 300. De blev sat på otte stader, hvoraf de fjerneste var »de to kongelige Nivå-stader«, som humlebækkerne lejede og brugte til to rækker på hver 24

ruser. Det mest givende var Fløjte stade, hvor der stod en række på 90 ruser.

Fra Espergærde og nordefter gjorde bundforholdene det nødvendigt at bruge kortere rækker på ti eller færre ruser, men til gengæld stod der flere rækker på de fleste stader. I Snekkersten og Skotterup var der i 1840 ialt 1200 åleruser på 12 stader, og amtsstuen i Esrum anslog årets udbytte til 1000 rigsdaler. I 1872 var der 680 ruser i Snekkersten

og 240 i Skotterup. Omtrent en fjerdedel blev holdt i reserve, og det oplystes, at hver ruse med tilbehør kostede 17-20 rigsdaler og kunne holde fire-seks år. Om udbyttet fortaltes, at en fisker i 1861 havde 352 rigsdaler i indtægt fra 24 ruser. I 1862 gav 30 ruser kun 216 rdl., og i 1871 blev det til 197 rdl. fra 19 ruser.

Tiden for rusefiskeriet var sensommeren og efteråret, når blankålcne trak fra Østersøen mod gydepladserne ude i Atlan-

På Humlebæks stejleplads overfor lejet ved Ny Strandvej er bundgarnene i eftersommeren 1952 hængt til tørre. Pladsen rummer fire bundgarnshoveder samt (til venstre) garnenes rade. (Fiskerne, Flynderupgård).

Der drages bundgarn i Humlebæk cirka 1948 - fiskerne er fra venstre Georg Larsen, Viggo Aanonsen, Edmund Magnussen og Frederik Frederiksen. (Fiskerne, Flynderupgård).

terhavet. Man vidste ikke meget om den mærkelige fisks biologi, men man kendte dens årvågenhed. I dagslys eller måneskin ville den aldrig gå i en ruse, så den skulle fanges i »de tre mørker«, når månen var i aftagende- »stod i næde«, som man sagde. Første mørke kom sidst i august eller først i september, når der nogle dage efter fuldmåne var to-tre timers sort himmel mellem solnedgang og månens opgang. Andet mørke kom en måned senere og tredje mørke efter endnu en måned, men mortensaften (10. november) ophørte rusefiskeriet traditionelt.

Lysets fravær var ikke eneste betingelse for ålefiskeriet. Der skulle også være vind mellem sydøst og nordøst, og der skulle være nogen nordgående strøm, så vandet var uroligt og »plumret«. Men der måtte heller ikke være for megen vind og strøm, for så »glippede fiskeriet ofte fuldstændigt«.

Det bedste af de tre mørker var det midterste, men det sidste »gav sjældent noget udbytte udover ødelagte redskaber og møgfyldte ruser, særligt når vinden var sydlig«. Alligevel skulle alle ruser være sat, for det store udbytte kunne jo komme som i de store åle-år 1839, 1863 og 1888.

Ruserne blev røgtet ved dag gry, når man sejlede ud og med stivelinen halede hele redskabet inden bords, rensede garnet for »tang, krabber, brændevabler, småfisk og lignende« og tømte kuben for fangst, hvorpå alt igen blev anbragt i søen. Nogle dage før fuldmåne blev ruserne hentet ind til stejlepladsen, hvor de blev tørret, eftersat og bødet. Det kunne med det lunefulde efterårsvejr blive et stort arbejde, for selv den mindste skade i garnfælden måtte udbedres omhyggeligt. Fiskeren vidste, at ålen er en snedig fisk: »Hvor forsigtig er ikke ålen, hvor ængstelig for at falde i en snare? Et par tangstrå i

indgangen, en lille hvid sten eller andre bagateller er nok til at forhindre fangsten. Og er der blot det mindste maskebrud på rusen, ja blot en maske, der er lidt større end de andre, så kan man være vis på, at den ål, der har ladet sig narre ind i rusen, skal finde det svage sted og med halen foran vide at arbejde sig ud derigennem«.

Redskaberne var dyre, arbejdet »spjeldsomt« og udbyttet ofte skuffende, men alligevel var ålrusen »fiskernes kæreste redskab, i det mindste det, han anvender mest flid og umage på«. Fangsten, de fede blankål, gav nemlig altid gode priser - omkring 1870 fik man 20-22 mark for et lispund - svarende til 91-92 øre pr. kilo - i København, og et lispund pr. ruse pr. nat regnedes for god fangst. Ålene kunne også betragtes som penge i banken, for de kunne i månedsvis holdes levende i kuber eller hyttfæde i havstokken. Meget af fangsten blev naturligvis solgt

straks til kvaserne, der samledes ved lejerne, for fiskernes regninger forfaldt efter åletiden ligesom bøndernes efter høsten. Men udsøgte, store ål saltede man ned for at spise dem selv eller sælge dem. De mindste ål spiste familien - de blev kogt til ålesuppe eller spist stegt med rugbrød.

I slutningen af 1800-tallet gjorde de store vestjyske plantager det billigt at købe lange granstammer til bundgarnspæle. Så langt borte fra hentede kystens fiskere ikke deres pæle, men priserne var de samme i Nyrup hegn, hvor de købte stammer af 50-årige rødgraner og sitkagræner.

Samtidig havde havneanlæggene gjort det muligt at bruge store både med ramslag, så nu gik man bort fra den gamle bundgarnsteknik med krabbe-forankrede bøgepæle og brugte i stedet 10-15 meter lange granpæle, der blev rammet ned i havbunden. Dermed fik man en langt mere robust konstruktion, der kunne bære de mægtige ålebundgarn, som netfabrikken begyndte at sælge omkring år 1900.

De maskinbundne garn var både tættere og lettere end de gamle, hjemmelavede bundgarn, så nu fik man en type, der kunne bruges både til stimefisk og ål. Garnet begyndte med en 230 meter lang rad, som førte ind i en stor, tragtformet «kalv» med munden midt inde i hovedet, en 30 meter dyb, manglekantet netfælde. Hovedet havde garnbund, så det kunne røgtes for stimefisk, og i et af de bagerste felter var anbragt en ruse på en

halv snes bøjler, som sluttede med en pose af særlig tæt og stærkt net - afløseren for den gamle pileflettede kube.

Ålebundgarn blev sat ud i rækker på op til fem stykker, hvoraf de yderste stod på otte meters vanddybde. Garnet havde synk af jernkæder, så det vejede omkring 2½ ton.

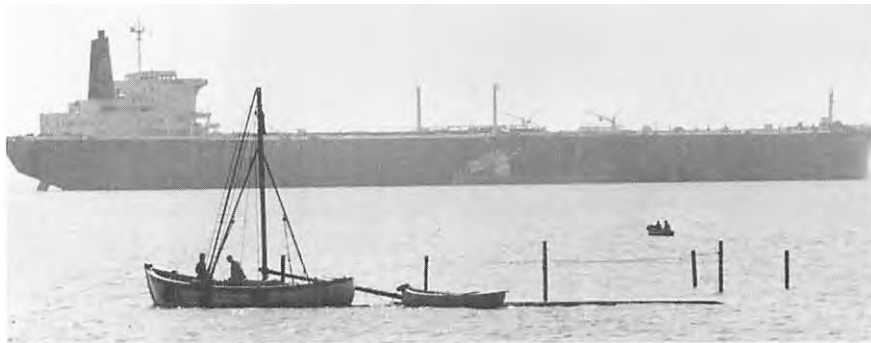
Pælene lå om vinteren i høje stabler på alle stejlepladserne, og i det tidlige forår blev de sat ud, så deres opragende ender gav kysten dens karakteristiske præg. Indtil maj fangedes der blankfisk i hovedet, og derpå stod pælene tomme sommeren over, til sæsonen for ålefiskeri begyndte.

Et skur på stejlepladsen var nødvendigt for at klare bundgar-

Fisker Lauritz Christensen bøder bundgarn på stejlepladsen ved Kirkestranden i Espergærde i 1941. Garnenes linier og kurver mod efterårshimlen var et flot motiv for fotografen, der i nederste venstre hjørne fik de nu forsvundne grå bundgarnsskure med. De brugtes til Wasse og Ejderkilde stader. (Fiskerne, Flynderupgård).

nenes opbevaring og vedligeholdelse. Fisker Axel Hansen, Skotterup, hvis familie havde retten til Jens Hansens stader, fortalte, at dette selskab havde sit skur på Espergærde havn. Der var plads til oplægning af garnet og de forskellige værktøjer, men der var også kogegrej og en slags

Med en supertanker som baggrund rammer Henry og Åge Petersen bundgarnspæle med deres båd »Røsnæs« udfor Trykkerdammen i august 1968. (Fiskerne, Flynderupgård).

køjer, for i det bedste mørke omkring 1. oktober måtte garnene ofte røgtes flere gange hver nat, hvis ålene ikke skulle gå til. Så gjaldt det om at være på stedet, og hjemmet i Skotterup måtte forlades for en periode. Det kunne dog betale sig at tage strabadserne, for Axel Hansen var i 1914 med til i sæsonen at fange 22.000 kg. ål i tre bundgarn. Det største Axel Hansen var med til var 4-4½ ton på en enkelt nat, men rekorden for Espergærde var 5½ ton ål i tre garn på en nat.

På mange stader var det en stor lettelse at lade de lange rækker ruser afløse af færre af de nye bundgarn. Axel Hansen havde tidligere været med til at sætte 20 ruser på Jens Hansens stade, og det var »et slæb uden lige« at røgte dem for to mand i en lille jolle. Da der i stedet blev købt tre ålebundgarn, blev ruserne solgt til Trykkerdammen og Snekkersten, og her var de så i brug til omkring 1970. Side om side med bundgarnene, der krævede megen kapital og arbejdskraft, fandt man nemlig fortsat individualisternes ruser - også de leveret i forbedrede modeller af netfabrikken.

De sidste bundgarn

I sommeren 1980 lå 260 bundgarnspæle klar på Kirkestranden i Espergærde. De tilhørte brødrene Henry og Åge Petersen, fiskere på Espergærde havn, som havde passet dem godt. De nyeste var 30 fod (knap 9,5 meter) lange og beregnet til at stå yderst på 24 fods (ca. 7,60 meter) dybde. De ældre var kortere, for når pælen blev rammet ned i sandet, blev den angrebet af orm, så det nederste stykke måtte saves af, når den kom på land. De kunne bruges på lavere dybde ind til 17 fod (ca. 6,30 meter).

Brødrene satte tre bundgarn i række på Wasse stade, og til arbejdet brugte de den 22 fods åbne damjolle »Guldsand« og den 25 fods »Røsnæs«, der blev monteret med ramslaget. Dets 125 kg tunge jernklods kunne i roligt vejr bruges til at drive 40 pæle ned om dagen, men der gik også mange pæle til et bundgarn med fire arme på 20 favne (39 meter) og et hoved på 25 favne (47 meter). Man slap dog med sliddet ved tjæreladet, for de sidste bundgarn var af uforgængelig nylon.

I 1980 blev garnene alligevel

brugt for sidste gang på kysten, og brødrene solgte bundgarnspælene, for man kan ikke leve af at sælge de ål, man ikke har fanget, sagde de. I november 1980 sluttede bundgarnsfiskeriet for altid i Espergærde, og således gik det i de øvrige lejer:

På Trykkerdammen begyndte familien Larsen, der havde været på pladsen siden 1860, med bundgarn i 1908 og satte i en årrække ti garn mellem Julebæk i nord og Bergmannsdal i syd. Staderne blev opgivet eet for eet, og i 1962 satte Nikolaj Larsen sidste gang bundgarn på Byfogedstaden.

I Snekkersten og Skotterup bestod det sidste selskab af Henrik Duvé Hansen, Anders Andersen og Evald Thomsen. De sluttede i 1969 på Børge Larsens stade, kaldet »Børge Laes«.

I Humlebæk opgav Mogens Aanonsen, Tonny Larsen og Svend Petersen i 1979 fiskeriet på Tibberup, Fløjte og Hundekilde stader, da isen tog alle pælene.

I Sletten ophørte Kaj Lund Magnussen i 1982 med bundgarnsfiskeriet på Nivå og Mikkelborg stader.

Både og bådebyggerier

24. marts 1879 kunne man i »Helsingørs Avis« læse en bekendtgørelse fra Snekkersten-fiskernes førstemand Peter Jonassen Villumsen og den helsingørske købmand L.A. Ravn:

»En stræbsom fisker i små kår, Christian Sørensen i Snekkersten, mistede under stormen og højvande natten til den 12te ds. sin fiskerbåd. Vi undertegnede tillade os i denne anledning at bede veldædigheden om at komme ham til hjælp for at sætte ham i stand til at anskaffe en anden båd, dette for en fiskerfamilies existens aldeles nødvendige redskab«.

Tre uger senere meddelte Villumsen og Ravn resultatet af indsamlingen. Frimurerlogen Kosmos i Helsingør havde givet ti kr. og 21 private fra en til ti kr., så der ialt var blevet 73 kr. til en ny båd til Christian Sørensen.

Sådanne indsamlinger til »værdigt trængende« var ikke usædvanlige, men eksemplet viser, hvor nødvendigt det var for fiskeren at have sin egen båd. Den var hans vigtigste værktøj og en af de få ting, han ikke selv kunne lave. Den måtte betales med en stor sum rede penge, og købet markerede oftest, at en

fisker blev selvstændig og påtog sig at forsørge en familie. Mindst een manøvredygtig og hurtigtsejlende jolle var en nødvendighed for en fri fisker, mens en stadejer måtte have flere både, såvel større som mindre.

I 1835 havde de 25 fiskere i Snekkersten ialt 45 både, mens de fire i Skotterup havde syv. Bådene var fordelt sådan, at to af de ialt 29 fiskere ejede hver fire både, syv havde hver tre, seks havde to og resten een båd. Henrik Krøyer skrev om dem:

»De største både holde henimod een læst (12 sildetønder eller 13 hektoliter) og skulle i fuld stand komme på omtrent 200 rigsdaler. Kun få af dem ere byggede af helsingørske tømmermænd, men langt de fleste i Sverige, uagtet disse anses for mindre solide. Grunden hertil er den urimelige dagløn, de helsingørske tømmermænd gør fordring på - 7 mark foruden kosten, når de arbejde på landet. De mindre både ere forbyggede bergensjoller, hvilke med alt tilbehør anslås til 50 rigsdaler. Med hensyn til bådenes antal gjorde man den bemærkning, at dette tilsyneladende var større end i virkeligheden, fordi en del

af dem er gamle og »næppe fem rigsdaler værd«.

I Sletten optalte Krøyer 40 både, der var ejet af 30 fiskere - en ejede tre, otte havde hver to og 21 een båd. »De bygges i Sverige, og de fleste, som omtrent ere en læst drægtige, anslås til at koste 200 rdl.«.

I Helsingør var der 19 fiskerbåde, der ejedes af 16 mænd, men kun fire af dem var fiskere. En del var færgekarle og resten lodser og færgemænd, der havde større og solide både til deres vigtigste arbejde. Det kan ikke siges, hvordan bådene var fordelt, og hvordan de brugtes.

Ifølge Krøyer deltog altså ialt 125 både fra disse pladser i kystens fiskeri, og når dertil kommer Espergærde og Humlebæk - som han åbenbart ikke besøgte - kom det samlede antal vel op på 150-175 både. Det skulle blive betydeligt større.

I 1872 havde snekkerstenerne 86 både og skotterupperne 36 - det var mere end to for hver familie, og der var endda een fisker med seks både. I Humlebæk havde de 22 fiskere på samme tid 30 både på 16-20 fod, men her har man nok været mere forsigtig med at skaffe sig

Chr. Blaches maleri fra ca. 1860 har som motiv to Humlebæk-fiskere ved årerne, formentlig i en bundgarnsbåd. Skroget er klinkbygget og med stort spring (Handels- og Søfartsmuseet).

flere. I Humlebæk skulle der nemlig betales 16 mark om året i havnepenge, men i Snekkersten havde man endnu ikke fået havn. Alt i alt må der da på kysten have været mellem 200 og 300 fiskerbåde af forskellige størrelser og typer.

Den mest udbredte type var sejljollen - også kaldet smakkejollen eller sprydstagsjollen -

med en længde på 16-18 fod (5,1-5,7 meter). Et sådant fartøj kunne magtes af een mand, hvis han ikke havde en søn eller en lønnet karl til hjælp. Disse joller blev i første del af 1800-tallet købt fra Råå, Vigen, Høganæs eller andre af de skånske lejer, men de blev også hentet på fjernere pladser. Man var godt tjent med en norsk pindebåd eller en påbygget firebords bergensjolle.

En af de største fartøjstyper på kysten var drivkvasen eller ålekvasen. De første af dem dukkede op ved Snekkersten i 1790'erne, fortalte fiskerne 45 år senere, men disse gæster blev upopulære, fordi de tog glubende avancer. Derfor begyndte fiskerne selv at skaffe sig kvaser,

som i den første del af 1800-tallet højst kunne have en drægtighed på fire ton, fordi de dermed slap for ind- og udklarering hos Københavns havnemyndighed. Senere lempedes denne regel, og fra cirka 1880 byggedes der i Snekkersten kvaser på op til 15 ton. De havde en længde på cirka 30 fod (9,5 meter), havde ringe dybgående og et sænkesværd (køl).

Kvaserne var rigget med to master med spryd og drivbom, og den agterste - mesanmasten - var først og fremmest beregnet til at give bedre manøvrering. Den høje, smalle sejlføring med storsejl og mesansejl, fok, klyver og topsejl gjorde kvaserne meget velsejlende.

Lastrummet var en stor dam,

et slags indbygget hyttefad, hvor der altid var frisk havvand. Her kunne ål, rødspætter og torsk holdes levende, når de skulle sejles til København med de solidt byggede skibe - og levende skulle fiskene være, hvis de skulle give ordentlige priser på fisketorvet ved Gl. Strand.

De fleste af lejerne havde egne kvaser, ejet enten af enkelte fiskere eller interessentskaber, og de var i brug indtil omkring år 1900, da det blev lettere og billigere at sende fisken med Kystbanen.

En anden større bådtype blev bygget på kysten fra ca. 1890. Det var halvdæksbåden eller kutteren, der havde en længde på 25-30 fod (8-9,5 meter) og en drægtighed på 4-6 ton. Den var klinkhygget af eg på eg og havde en stor, todelt dam, et forlukaf med komfur og to køjer, og den var rigget med storsejl med spryd, fok, klyver og topsejl. Omkring 1910 fik halvdæksbådene indlagt motor, gerne af typen »Dan« med 4-5 HK, og samtidig blev storsejlet ændret til gaffelrig, og styrehullet agter fik læskærm.

Halvdæksbåden blev brugt til et alsidigt fiskeri med kroge,

garn, ruser og sildenæringer, og tit var den på søen i to døgn. Fiskerne brugte den ved Hven og Gilleleje, men man sejlede også helt til Isefjorden for at hente agn.

Krabberne, de tunge stenankre til ruse- og bundgarnsfiskeri, blev omkring 1870 tumlet i håde, der beskrives som »klodsede tingester, skabte som hollændere for og hag« - d.v.s. med runde stævne. Senere udvikledes til arbejdet med de stånde redskaber en lokal type, en mellem-båd på cirka 20 fod (6,3 meter). Den var af eg på eg og havde stor lasteevne og stabilitet i søen.

Fattigdom blandt fiskerne er den eneste mulige årsag til, at der først et godt stykke op i 1800-tallet kom gode bådebyggerier i gang på kysten. De havde

Snekkerstenjollen »Kvik« på vej ud af Espergærde havn i 1969. Ved roret fisker Carl Collatz og ved fokken arkitekt Per Christiansen. (Fiskerne, Flynderupgård).

Arbejdet med bundgarnene krævede solide både som denne, der er fotograferet i Skotterup i september 1905, da man gjorde klar til ålefiskeriet. Fisker Svend Jonassen står i båden, som han laster med de krabber, hans hjælper bringer. (Nationalmuseet).

Marinemaleren Chr. Blache har omkring 1865 med blyant og sepia tegnet disse to både på stranden ved Humlebæk. Man kunne kun have ganske lav køl, når bådene således skulle kunne trækkes på land. (Handels- og Søfartsmuseet).

Sidst i 1800-tallet fik fiskerne halvdæksbåde, der var større og mere langtrækkende end jollerne. De blev især yndede, da man havde påbygget styrehus og ilagt petroleumsmotor. »Havørnen«, fisker Otto Christensens båd, fotograferet i Espergærde havn cirka 1936, er typisk. (Fiskerne, Flynderupgård).

ikke den kapital, der skulle til for at holde en virksomhed i gang i selve lejet, og de havde heller ikke råd til at købe hos de helsingørske mestre, som ellers var berømte for deres færgebåde og lodsbåde. I Skåne, som havde adgang til det billige, svenske tømmer, var priserne mere humane, især på brugte både, og mange kom hjem med en »gammel klinkbygget, næsten fladhundet sildebåd«.

Reparationer og ændringer på de skånske både har været hovedbeskæftigelsen for de første lokale bådebyggere, der også måtte deltage i fiskeriet for at tjene nok. Sådan har det sikkert været for bådebygger Andreas Mathiesen, der 1780 boede i Skotterup, men som man iøvrigt intet ved om. Fra cirka 1810 arbejdede den ugifte bådebygger Ole Olsen i Snekkersten, hvor han efter 40 års virke blev efterfulgt af en af sine tidligere lærlinge, Niels Olsen, der var fiskersøn

fra lejet. Der kom dog først rigtig gang i tingene, da bådebygger Jens Carl Hansen i 1840'erne flyttede fra Helsingør til Skotterup, hvor han giftede sig med en af lejets piger.

I 1850'erne voksede Københavns indbyggertal stærkt, og det gav afsætning for alle de fangster, kysten kunne præstere. Den stigende omsætning gav basis for virksomheder som den, skibstømrer Rasmus Jensen i 1851 begyndte på Humlebæk havn. Han fik i første omgang 1600 kvadratalen af havneejderen i arvefæste for at »disse uformuende fiskere kunne få deres skrøbelige både istandgjorte, inden disse bliver ganske ubrugelige, og også få nye byggede under eget tilsyn uden som forhen at behøve at ty til nabolaget«. Her fik han sit stråtakte hus og værksted og på få år »en for havnen iøvrigt gavnlige og fordelagtige virksomhed ikke alene som skibs- og bådebygger, men tillige som tømmerhandler med ikke ubetydelige kvantiteter træ fra de omliggende skove«. I 1860 udvidede Rasmus Jensen sin virksomhed til 4300 kvadratalen, og i 1862 købte han Humlebæk havn af staten. Efter hans død i 1905 førte sønnen Daniel Jensen havn og bådebyggeri videre til 1929.

Nogle kilometer længere mod nord begyndte den 23-årige Jens Svendsen i 1850 et bådebyggeri ved Kildehuset ved Rostgårds kilde på Strandvejen i Espergærde. Han var født i Ellekilde ved Ålsgårde, men man ved ikke, om han også havde lært sit fag der. Datidens bådebyggere på landet

mødte nemlig ikke med svendebrev, det var nok, at de greb rigtigt om værktøjet og straks viste deres sikkerhed og dygtighed.

Jens Svendsen er sikkert hurtigt blevet anerkendt blandt fiskerne som en dygtig håndværker, for det blev 1870 sagt om de 30 både i Humlebæk, at »de ere for største delen byggede i det nærliggende fiskerleje Espergærde af eg eller lærk og holde sædvanligvis 16-18 fod over stævnene«. De må, trods Rasmus Jensens tilstedeværelse, være Jens Svendsens arbejde, for han var jo ene mand på pladsen i Espergærde. Der kom dog snart konkurrence, for i 1874 kom Julius Svendsen - der ikke var en slægtning - fra Gilleleje til Espergærde, hvor han byggede både på strandlodden til sit hus Strandvejen 163. Han fik »et ret stort værksted« med tre-fire svende, drev også sten- og bundgarnsfiskeri, og han var entreprenør og initiativtager til Espergærde havn.

I 1875 flyttede Jens Svendsen sin virksomhed til den da nybyggede Snekkersten havn, hvor han overtog en del af landarealet med en ophalerbedding ved søndre mole, og herfra leverede han både til alle kystens lejer, til andre dele af Danmark og til Skåne. I 1898 overtog sønnen Laurits Svendsen virksomheden, men faderen holdt øje med tingene til sin død i 1915. I dag drives bådebyggeriet af Jens Svendsens olddebarn Bjørn Andersen.

Fra dette værft udgik de smukke »snekkerstenjoller«,

der er blevet et symbol for både kysten og den fiskerbefolkning, de er skabt til. I 1870'erne var fiskerne endelig nået så vidt, at de kunne bestille både, som de ønskede dem - »lette, hurtige fartøjer, der ikke sige een op og to i mente«, som en af dem udtrykte det. Det skulle være joller, der på kort tid kunne bringe fangsten frisk og levende i land, og som med en ordentlig sømand ved rospinden kunne præstere en helt anden sejlads end de tunge sildebådes. »Man ville sejle stærkt - alle ville have moderne både - de var helt sejlegale«, sagde en gammel fisker siden om denne tid.

Behovet for hurtig sejlads og elegante manøvrer blev opfyldt af snekkerstenjollen, som Jens Svendsen skabte sammen med Jens Carl Hansen, Skotterup. De havde nu samlet en mængde viden om fiskernes behov og om forholdene i denne del af Øresund, hvor vind og strøm ofte

gav en krap sø. Til dette vanskelige farvand og til det varierede fiskeri med kroge, garn og ruser, var en lokal bådtype en naturlig udvikling.

Snekkerstenjollen blev til op i 1930'erne bygget i adskillige hundrede eksemplarer på familien Svendsens værft. Ikke to var helt ens, for der var ingen konstruktionstegninger, som nøje skulle følges. Bådebyggeren arbejdede efter øjemål og erfaring, tømmerets karakter havde sin særlige betydning, og mange detaljer blev tilpasset den fisker, der skulle have båden.

Før der kom bådebyggeri på kysten, købte fiskerne de fleste af deres både i de skånske lejer. Nogle er sikkert hentet i Mølle under Kullen, hvor J.E. Larsen i 1844 tegnede denne stemning efter et stormvejr. (Handels- og Søfartsmuseet).

Holger Tvermoes fotograferede i 1912 bådebyggeriet på Humlebæk havn, som Rasmus Jensen grundlagde i 1851, og som efter hans død førstes videre af sønnen Daniel Jensen til 1929. (Fiskerne, Flynderupgård).

Alligevel er snekkerstenjollen en karakteristisk og let genkendelig type, for alle havde fine, skarpe linier og vigtige konstruktionsprincipper fælles. Den havde stævn, køl, spanter, es-sing, knæ og tofter af eg. »hugget«
ror af eet stykke træ og klædningen var klinklagte 5/8 tommes planker af lærk eller eg, så man fik et smidigt og stabilt skrog på 16-18 fod med god bredde og dybgang. Båden skulle kunne sejles tæt ind under stranden, hvor den også skulle trækkes op før havnenes tid, og den havde derfor kun en køl på cirka fire tommer - knap ti cm.

Som et typisk eksempel kan

nævnes den snekkerstenjolle, Christian Nielsen opmålte for Handels- og Søfartsmuseet. Den var bygget i 1897 og havde en længde på 5,18 m, en bredde på 1,78 m, en højde på 0,70 m og en dybgang på 0,63 m.

Jollen havde fire tofter: fortøften, bjælken, kølrumstøften og agtertøften, så to mand kunne arbejde på forskellige pladser og ro både for og agter. Masten var nogenlunde af hådens længde, og en mand kunne rejse og modtage den. Den var støttet af bjælken og stod ned i det fiskeformede mastespor i bunden, og den havde ikke vant til afstivning tværskibs. Man sejlede udeluk-

Bådebygger Jens Svendsen og hustru, fotograferet cirka 1890 foran hjemmet i Snekkersten. (Fiskerne, Flynderupgård).

kende »på mastens egen styrke«, men alligevel var sejlføringen imponerende.

Den hagudrettede sprydstage sad altid i styrbords side, hvor det meste arbejde foregik. Topsejlsstagen sad i samme side, og den samlede sejlhøjde blev fra otte til ni meter, som bestod af storsejl, topsejl og fok. Klyver føres ikke til fiskeri - kun til kadrejeri, hvor farten var altafgørende. Storsejl og fok kunne rebes (gøres mindre), og det var således muligt at variere sejlføringen efter vinden.

I bunden af båden lå der ballast, i »Kvik« således et fast ballastjern på 200 kg og et lempejern på 50 kg, som Carl Collatz

anbragte, hvor det gjorde mest nytte. Med de mange muligheder for sejlføring i samspil med lempejernet kunne han tilpasse sejlladsen til vidt forskellige vind- og strømforhold, men forudsætningen var selvfølgelig sømandsskab og erfaring ud over det gængse.

Jollerne blev i de første år imprægneret med finsk træ-tjære, mens bunden blev malet rød med mønje. Senere - da man begyndte at behandle bundgarnene med kultjære - brugte man også denne tjære til bådene, hvoraf mange i årenes løb blev dækket af et centimeter tykt, sort tjærelag. Flere snekkerstenjoller kunne i 1960'erne reddes for eftertiden, fordi de var indkapslet i tjære.

Sejlene behandlede fiskerne på forskellig måde. Nogle brugte dem, som de var, selv om den hvide bomuld blev skjoldet og jordslået. Andre lod nye sejl »trække sig« en tid og behandle dem derefter med engelsk-rødt rørt op i vand, til det blev som »tynd havresuppe«. Blandingen blev strøget på begge sider af sejlet, som derefter blev penslet med linolie og skyllet i havvand, og resultatet blev en kraftig, rød farve.

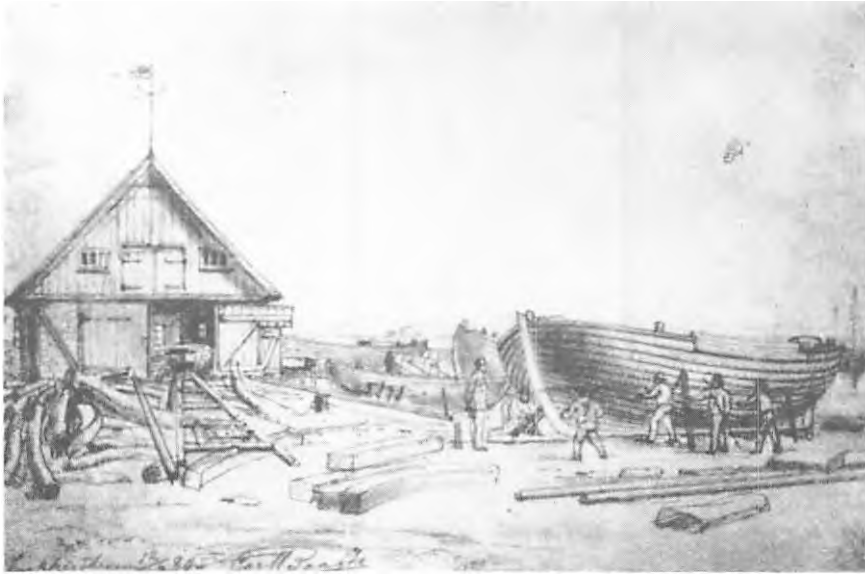
Atter andre fiskere barkedede deres sejl ved dypning i et varmt afkog af birke- eller egebark, der gav sejlene en smuk, brun farve. Senere kom også industrielt fremstillede vædsker, der gjorde sejlene grønne. Det blev et festligt syn at se jollerne på søen med skrog i brune nuancer efter træ-tjæren eller sort efter kultjæren og med sejl i hvidt, rødbrunt

eller grønt.

Snekkerstenjollen havde som nævnt ikke fået vant, fordi det skulle være let for fiskeren at arbejde over dens sider, men når denne afstivning manglede, måtte bådebyggerens arbejde være af meget høj kvalitet. Det var den også, for hele konstruktionen og hver enkelt detalje havde solid baggrund i en ærværdig tradition og respekt for håndværket. Jens Svendsen og hans fagfæller brugte øksen med et mesterskab, der gav jollerne et fornemt skulpturelt præg med tydeligt slægtskab til vikingetidens både, og meget af deres arbejde holder endnu. Det gælder således »Kvik«, som i 1915 blev bygget af Laurits Svendsen for Carl Collatz, og som betaltes med 300 kr. for jolle, storsejl,

Laurits Svendsen overtog faderens bådebyggeri på Snekkersten havn i 1915 og byggede indtil 1940 adskillige hundrede snekkerstenjoller. (Fiskerne, Flynderupgård).

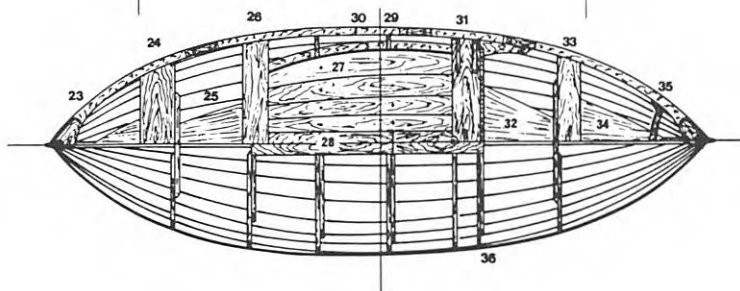
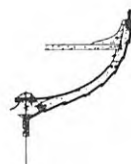
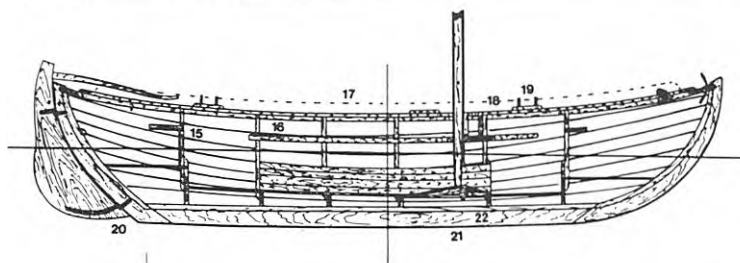
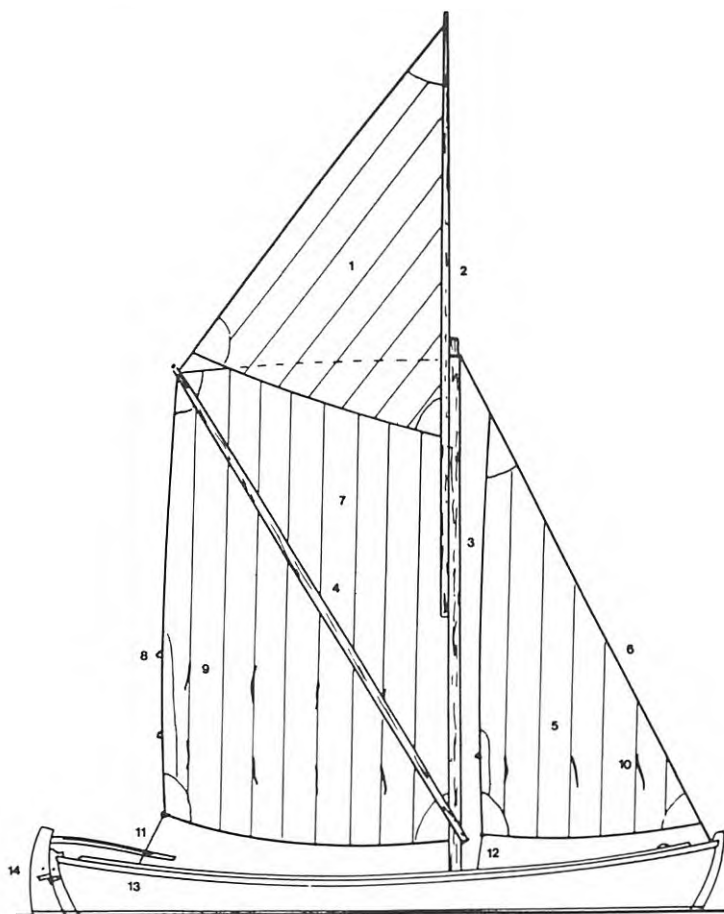
Carl Baagøe tegnede Jens Svendsens bådbyggeri i 1880, få år efter at han havde flyttet virksomheden fra Espergærde til den nye havn i Snekkersten. (Fiskerne, Flynderupgård).

Laurits Svendsens folk og fiskere i gang med bådoptrækning ved bådbyggeriet i Snekkersten havn omkring 1915. Fire mand drejer

spillet, som trækker båden fra havnebassinet op på ophalingsbeddingen. (Fiskerne, Flynderupgård).

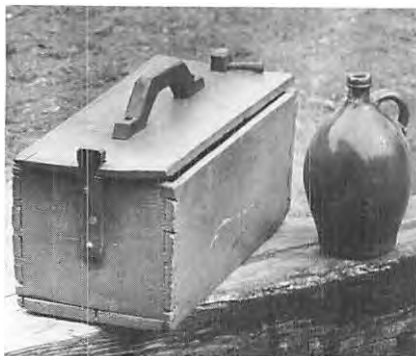
Handels- og Søfartsmuseets konservator Christian Nielsen opmålte og beskrev i 1950'erne en række gamle danske bådtyper. Snekkerstenjollen kom med i dette selskab som »en let bygget båd med sprydstage og fiskeformet mastespor«, beregnet til udelukkende at »sejle på mastens egen styrke«. (Handels- og Søfartsmuseet).

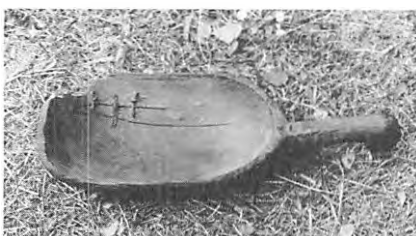
- 1 Topsejl
- 2 Topsejlsstage
- 3 Mast
- 4 Sprydstage
- 5 Fok
- 6 Fokkestag
- 7 Storsejl
- 8 Kovs
- 9 Revstrop
- 10 Sprydstrøp
- 11 Storsejlskøde
- 12 Fokkeskøde
- 13 Skødenavle
- 14 Rorløkke
- 15 Agterskot
- 16 Langrem
- 17 Skvætbor
- 18 Essing
- 19 Åretolle
- 20 Rorstap
- 21 Mastespor
- 22 Sporkiste (under bjælken)
- 23 Agterpligt
- 24 Agtertofte
- 25 Øsen
- 26 Krøllumstøfte
- 27 Bundtiler
- 28 Sandbræt
- 29 Spændelund
- 30 Skolæg
- 31 Bjælken
- 32 Midrumspligt
- 33 Fortofte
- 34 Forpligt
- 35 Bedding
- 36 Lævang til fokkeskøde

fok, topsejl, årer og ballastjern. Og det gælder »Frem«, der ejes af »Fiskerne« på Flynderupgård og bruges af Espergærde Lystfisker- og Fiskerlaug fra Espergærde havn. Den er bygget i Snekkersten i 1933, og den fik sit første gennemgribende eftersyn i 1966. Det viste sig da, at den efter 33 års brug til dagligt fiskeri var så god som ny i tømmeret, og at den efter behandling med finsk tjære og mønje i bunden var klar til endnu mange år på Sundet.

Snekkerstenjollerne blev ikke yderligere udviklet, for omkring år 1900 begyndte fiskerne at lægge motorer i deres både, og så blev sejlergenskaberne mindre væsentlige. Først fik kutterne i årene lige efter århundredskiftet petroleumsmotorer, og en halv snes år senere kom der mindre benzinmotorer i jollerne. Det varede dog længe, inden alle var med. Carl Collatz lod først i 1937 en fem hestekræfters Hundested-motor lægge i »Kvik«, men brugte den så til 1965. Måske har han først, lige som mange af sine jævnaldrende, været skeptisk over for tekniken, som nok lettede det daglige arbejde, men som også kostede mange penge - både til købet og til brændstoffet. Som Jens Thomassen skrev i 1927: »Måden at fiske på er ikke forandret synderligt, men arbejdet er et ganske andet. Motorbåde går af sig selv, og man kan tage længere bort...

Fast tilbehør til båden var madkassen og brændevinsdunken af stentøj. (Fiskerne, Flynderupgård).

Bådebyggeren var - ligesom smeden - en specialist, man måtte betale for at gøre sit håndværk, men meget af bådens udstyr kunne fiskeren selv fremstille. Det gjaldt denne øse, som han tilmed kunne reparere, da træet sprækkede. (Fiskerne Flynderupgård).

Man fisker langt mere end da, priserne er i regelen højere, forsendelsen til ind- og udland lettere, men båden og redskabers værdi er steget med 1000%. Netfabrikker, oliefabrikker,

På denne model ses snekkerstenjollen med de smukt rundede former og den klassiske sejlføring med stormast, topsejlstage og sprydstage. (Fiskerne, Flynderupgård).

både- og motorbyggere samt fiske-, en gros-, mellem- og detailhandlere tager løvens part, og for de fleste fiskeres vedkommende er nettoudbyttet ikke større end tidligere«.

Havnene

»Sletten har en af de værste landingspladser på denne kyststrækning, da bådene må slæbes både ud og ind over revlerne, hvilket om vinteren er meget byrdefuldt, efterdi fiskerne ofte derved skulle nødes til at vade i vand til midt på livet. Overhovedet er lejets beliggenhed uheldig, thi havet bortskyller ideligt mere og mere af kysten her og synes at true lejet med undergang. Nyligt er der tilstået Sletten en del pæle af de kongelige skove, af hvilke der dels skal dannes faskineværk til at modarbejde havets ødelæggelse, dels bygges en slags bro til vinterleje for bådene. Hvorvidt dette kan tilvejebringes på en varig måde, vil tiden lære«.

Man ved ikke, hvad slettenboerne fik ud af tømmeret, som Henrik Krøyer fortalte om i 1835, men det er sikkert blevet brugt godt. Fiskerne fik ikke megen opmærksomhed og støtte fra staten til gengæld for skatterne, så gaven har været noget ganske særligt. Rigtig anvendt har den kunnet give nogen kystsikring og måske et fortøjningssted - en begyndelse til den bådehavn, de havde så hårdt brug for.

Efter i et par århundreder at have overladt kystens fiskere til sig selv begyndte myndighederne i 1770'erne at interessere sig for at ophjælpe erhvervet. Det var en udløber af landboreformerne, men da der ikke kunne undværes ret mange penge til fiskeriet, blev resultaterne beskedne. Amtmændene blev sat til at give indberetninger om lejernes tilstand, og der blev ydet nogle små lån og understøttelser.

I 1822 og 1823 fik to fiskere i Snekkersten hver 200 rigsdaler til ålærer, og i Sletten ydedes et lignende lån til »Per Jørgensen, Slettens mest velhavende fisker«. 800 rdl. gik til fire fiskere, som gjorde et mislykket forsøg med sælhundejagt ved Hven.

Sådanne spredte og sjældne udbetalinger gjorde ikke megen gavn for erhvervet som helhed, og der synes heller ikke at være kommet meget ud af en præmiering i stil med Landhusholdningsselskabets. Det, der virkelig kunne hjælpe, var havne, som i 1700-tallet ikke eksisterede nord for København ikke engang i Helsingør. Denne mangel var der gjort opmærksom på i indberetningen fra Kronborg amt i 1771, hvor det anbefaledes, at

der »blev anlagt og indrettet en liden havn«, så fiskerne kunne have deres både liggende ved en mole i stedet for at skulle trække dem op på stranden.

Humblebæk fik havn i 1810, men den var ikke anlagt for fiskernes skyld - tværtimod blev de tvangsforflyttet for at give plads til den. Havnen var et resultat af en patriotisk gestus under englænderkrigen, der var begyndt 1807. Danske kaperskibe og kanonbåde blev sat ind mod den britiske flåde, og de havde brug for tilflugtssteder langs kysten. Humlebæk havn var tænkt som eet af dem.

Den københavnske storkøbmand Constantin Brun, som netop havde købt Krogerup gods, skænkede 13 tønder land - området hvor nu Louisiana, Humlebæk kirke og kirkegården er - til »Hans Majestæt Kongen og høje Arvinger«, og her befalede Frederik VI i 1810, at der skulle udføres et havneanlæg »for 10 fods dybgående fartøier«. Planen gik ud på at anlægge en ydre havn og derfra grave en forbindelse bagud gennem slugten, hvor Humlebækken løber ud. Denne kanal skulle føre til et indre, beskyttet bassin med en dybde på fem fod,

udgravet i en mose, som siden blev til søen mellem kirken og Louisiana.

Projektet krævede en flytning af Strandvejen, der hidtil var gået ned til fiskerlejet ved Humlebækkens udløb. Nu blev den ført bag om havnen over Humlebæk bakke, hvor den overskar alléen til Krogerup. Den nederste del af alléen blev lejets forbindelse til Strandvejen, og lejets huse blev flyttet fra den gamle plads ved bækken til nye lodder mod nord, hvor de stadig ligger.

350 soldater og officerer begyndte i foråret 1810 at bygge havnen af træstammer i hundredevis fra Nordsjællands skove og af store sten, som fiskerne

hentede fra hele kysten op til Gilleleje. Arbejdet varede med afbrydelser til 1815, men en mængde »uforudsete tilfælde« og rigets almindelige økonomiske nød gjorde, at den store plan aldrig blev virkeliggjort. Kun den ydre havn blev færdig, men den gjorde til gengæld nytte. Mange kanonbåde søgte ly i den under krigen, og da den ret hurtigt blev uddybet til 12 fod, blev det en brugelig »rednings- og tilflugtshavn for skiibe i Sundet«, den eneste mellem Helsingør og København.

Humlebæk havn var en statshavn, og i 1813 blev der ansat en havnefoged til at opkræve afgifter og håndhæve ordensregler.

Vilhelm Petersen malede omkring 1850 kysten ved Espergærde, hvor landskabet lå hen i naturtilstand omkring fiskernes lave huse og små havelodder. Vasen, den primitive stenmole, er nok den, fiskerne udbyggede til Espergærde havn. (Privateje).

Stillingen var eftertragtet af tidligere kaperkaptajner og af veteraner fra hær og flåde, og i 1819 gik den til styrmand Osmund Aanonsen, der stammede fra Farsund i Norge, og som i 20 år havde gjort tjeneste i orlogsflå-

Humlebæk havn, fotograferet circa 1902 af Holger Tvermoes. De to moler og det nordvendte indløb havde ikke ændret sig meget, siden havnen blev anlagt i 1800-tallets begyndelse. (Fiskerne, Flynderupgård).

den. Derved kom den »i enhver henseende rette mand« på posten, og tilknytningen til fiskeriet blev markeret. Aanonsens efterkommere blev i generationer ansete fiskere på kysten, hvor de har virket i Humlebæk og Espergærde.

Den lille statshavn var bygget

omkring Humlebækken med en kort, lige nordmole og en stensat kaj på den ene side af udløbet og med en længere, buet sydmole på den anden side, så at indsejlingen vendte mod nord i »ly af Jydereden eller Snekerstensbugten«. Det var et beskedent og enkelt anlæg, men det voldte alligevel besvær på grund af det evige problem for kystens havne - de mængder af sand og tang, som strømmen fører ind, og som kræver kostbar oprensning.

I 1818 havde der samlet sig 40.000 kubikfod (1240 m³) i indsejlingen, i 1826 fjernedes 30.000 kubikfod i 334 pramlaster og sådan fortsatte det år efter år. I 1818 lykkedes det at få 2000 rdl. fra statskassen til en tangskærm på sydmolen - den eksisterer

endnu - samt en muddermaskine og to mudderpramme fra Helsingør. Derefter standsede bevilingerne, selvom der blev fremlagt velbegrundede forslag om endnu to tangskærme ved molehovederne. Skærmene kom ikke, og oprensningen af havnebassinet fortsatte som et endeløst hoveriarbejde.

Humlebæk havn var et af de kongelige domæner, som Rigsdagen i 1852 besluttede at sælge. I 1862 blev der på Humlebæk kro holdt auktion over havnen og dens jorder, og Krogerups ejer Constantin Brun købte for 7270 rdl. den gave tilbage, som hans farfar havde skænket kong Frederik VI. Få dage senere solgte Brun for 2500 rdl. havnen til bådebygger Rasmus Jensen, mens søn-

Nordmolen og kajen i Humlebæk havn i 1912. Fotografiet er af Holger Tvermoes, der kaldte havnen »det mest fredfyldte sted på hele kysten op til Helsingør«. Der var kun nogenlunde dybt vand

langs de to moler, mens hele midten af bassinet var en »kartoffelmark«, hvor en båd let blev stikkende i blødt, dybt mudder. (Fiskerne, Flynderupgård).

I Humlebæk havn kunne jollerne trækkes op på den træklædte holm i havnens sydlige del. (Nationalmuseet).

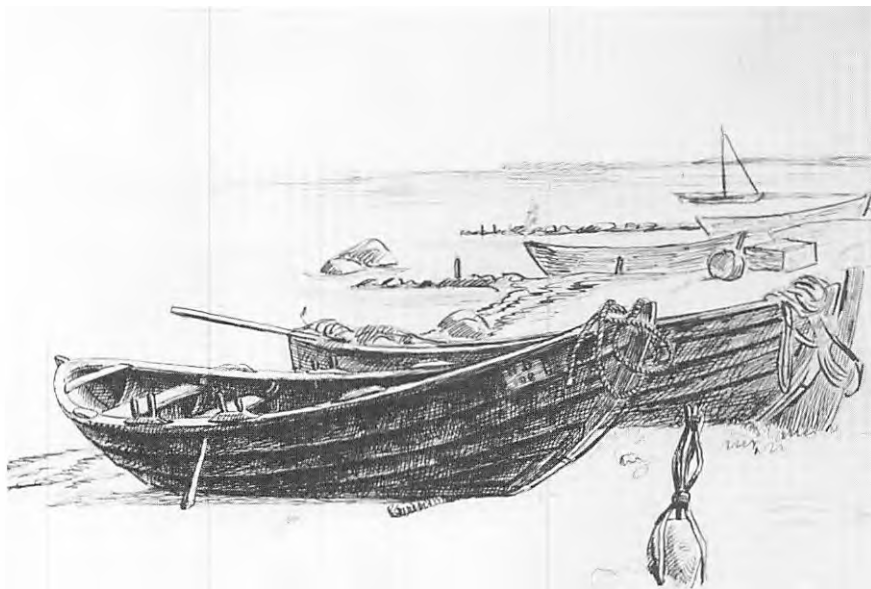
nen, Alexander Brun, fik det meste af jorden til den lystejen- dom, han byggede og kaldte Louisiana.

Statens beslutning om at sælge havnen havde skabt uro i Humlebæk, hvorfra der kom en adresse fra 21 fiskere, som bad om, at de »fremdeles som fortil må benytte havnen til opbevaring af vore både«. De fik støtte af Brun, der ejede de fæstehuse, hvor fiskerne boede. Han skrev, at fiskerbådene altid havde været fri for havnepenge, hvilket fra 1827 havde stået i de officielle »Havne- og Brotaxter«. Det havde fiskere fra Humlebæk, men også fra Espergærde og Sletten nydt godt af.

Da Rasmus Jensen blev havne- ejer, måtte fiskerne betale hav- nepenge - 16 mark om året for hver båd, men der kom også orden på det efterhånden for- faldne anlæg. Sydmolen blev forlænget, så havnen fik det udseende, den har i dag, og det viste sig at gøre en ende på tilsan- dingsproblemet. Rasmus Jensen havde ved købet forpligtet sig til at holde en vanddybde på seks fod, men han gjorde det bedre - dybden blev en halv snes fod.

Humlebæk havn havde dermed fået en betydelig højere standard, end fiskerne havde brug for. Rasmus Jensen ville gøre havnen egnet for fragtfart,

Før havnenes tid måtte fiskerne, som vist på denne sepia-tegning af A.P. Madsen, trække bådene op på kysten ved primitive vaser. Motivet er fra Snekkersten. (Handels- og Søfartsmuseet).

og indtil 1890'erne, da Kystbanen og dampskibene overtog varetransporterne, var den da også kystens eneste udskibningssted for træ og landbrugsprodukter. Det gav nye erhvervs-muligheder for fiskerne, som brugte mindre tid til selve fiskeriet. En indberetning i 1862 fortalte, at der kun blev sat tre bundgarn, men at »det lidet af fisk, der fanges, bliver godt betalt«. Det var en kendsgerning, at »størstedelen af fiskerne befatte sig også med fragtfart«. Flere af dem havde »større fartøjer, med hvilke de føre brænde, søsten, mursten og andet til Kjøbenhavn. Hermed er fiskeriet kommet til at spille en mindre rolle, end det under andre omstændigheder ville have gjort«.

I 1905 døde Rasmus Jensen, og en søn arvede havnen, som han i 1927 bragte i fare med en kautionforpligtelse. Fragtfarten havde nu næsten mistet sin betydning, men fiskeriet var vokset, så det var en alvorlig trussel, at banken krævede salg af nogle pantsatte havnejorder, der bl.a. brugtes som stejleplads. I november 1928 dannede fiskerne Humlebæk Havneinteressentskab, som året efter købte havnen for 6000 kr. kontant af

banken, der nu havde overtaget ejerens bo.

Købet var dog den mindste del af den økonomiske kraftanstrengelse, der var nødvendig for at bringe havnen på fode. Dens vedligeholdelse var forsømt i en årrække, og en række forbedringer var nødvendige, så der måtte bruges 75.000 kr. til anlægsarbejder. Dermed kom havnens pris op på 81.000 kr., hvoraf staten betalte halvdelen og Frederiksborg amt og Asminderød-Grønholt kommune hver en sjettedel. Den sidste sjettedel lagde fiskerne selv på bordet. 20 mand gik med i interessentskabet og betalte indskud på fra 1 til 400 kr., og derved sikrede de havnens fremtid.

Indtil 1870'erne måtte langt de fleste af kystens fiskere undvære en havn. De satte deres både i vandet om morgenen, og om aftenen trak de dem op på stranden. Det var et besværligt

og ubehageligt arbejde - man undgik sjældent at få vand i støvlerne - men det styrkede også det fællesskab, som blev en forudsætning for havnebyggerierne.

Fra gammel tid havde hvert leje sine landingssteder nær husene og stejlepladserne. De blev valgt for gode bund- og strandforhold, og man forbedrede dem ved at bygge »vaser«, der sikkert var lige så gamle som lejerne selv. Vaserne, som endnu kan ses nogle steder, var primitive moler, hvor kernen ofte var nogle af de store sten, der lå ved kysten. De blev slæbt sammen til en hofde, der blev fyldt op med mindre sten. Over dette blev der bygget bro af drivtømmer og andet træværk, så man fik et sted, hvor både og hyttefåde kunne ligge nogenlunde i læ - i hvert fald i pænt vejr. Vaserne blev også brugt til, på bærebøre, at laste redskaber ved og til at

lande fangster, især fra bundgarnene, når de skulle røgtes flere gange i døgnet.

Vaser fandtes i mange udgaver fra de små private, der blev brugt af en enkelt familie eller et hundgarnslag, til de større anlæg, der kunne ses som en start til en havn. I Espergærde var der således to vaser - den ene ved Strandvejen 344 og den anden nogle hundrede meter længere mod nord ved den store stejleplads. Den sidste hed Frederik Jensens vase - måske efter en fisker, der boede i nærheden - og den blev senere udbygget til Espergærde havns sydmoie.

Størst og bedst kendt af disse anlæg var nok »Kongevasen« neden for Skotterup kro. Det var lejets gamle landingsplads, der i 1820'rne blev forlænget og forbedret, så man her kunne landsette passagerer fra de udflugtsdampere, der nu var dukket op på Øresund. Navnet »Kongeva-

sen« fik den måske, fordi Frederik VII gik i land på den, når han skulle besøge sin ven, kommandør Peter W. Tegner på »Pouline-lyst« ved Strandvejen. Når snekkerstenfiskerne roede majestæten i land fra hans private lystbåd, lod Tegner salutere med miniature-kanoner fra kystskrænten, så sceneriet ved vassen var i høj grad kongeligt.

Fra 1840'rne var der regelmæssig dampskibsfart langs kysten mellem Helsingør og København, og flere steder blev der bygget landingsbroer i stil med »Kongevasen«. Det betød dog ikke, at damperne lagde til kaj - de standsede udfør land, så fiskerne med deres bundgarnsbåde kunne færges fragt og mennesker det sidste stykke. Dette system skulle havneanlæggene ikke komme til at ændre, men landgang fra båden på en havnemole var langt behageligere end på en vase. Derfor fik fiskerne god

Havnenes forgængere var vaser - primitive stenmøler - som fandtes langs hele kysten. Bedst kendt af dem var nok Kongevasen i Skotterup, som fra 1840'erne blev brugt til anløbssted for dampskibene i Øresund. Rester af Kongevasen eksisterer endnu i 1986. (Fiskerne, Flynderupgård).

støtte fra sommergæsterne, da de gik i gang med deres dristige havneprojekter, men der kom også økonomisk hjælp fra mange udenfor lejerne, som forstod, at fiskeriet ville få bedre muligheder, når det blev drevet fra havne.

Besværlighederne ved at arbejde fra åben strand var velkendte. Når fiskerne skulle tumle med bådene i brændingen, måtte de have solidt tøj på og et par vandstøvler, der gik til skridtet, og som - sagde man - kostede 300 rdl. Bådene havde ikke godt af at blive slæbt hen over sand og rullesten, og de lå udsat på stranden, hvor de kunne blive skadet eller skyllet væk i storm. Lige så slemt var det for hyttefadene og kuberne, der måtte fortøjes i stranden. Frisk vind af syd eller øst gav næsten altid tab af den levende fangst, fordi bølgeslaget skvulpede omkring med fiskene, så man fandt dem »døde og halvt opslidte eller, hvad der er endnu værre, ganske borte tilligemed hyttefadet«.

Fisker Peter Jonassen Villumsen, som var den egentlige initiativtager til Snekkerstens og Skotterups fælles havnebyggeri, skrev i 1872:

Snekkersten havn cirka 1895, da nogle nye fartøjer var begyndt at vise sig - lystbådene, hvoraf een er fortøjet midt i bassinet. Til højre to snekkerstenjoller, den ene med et hyttefad anbragt på tværs. (Nationalmuseet).

»Ved hjælp af havnen vil fiskeren først ret få brug for hele sin energi, han vil med lethed kunne tage ud derfra, når han ikke kan lægge ud fra de åbne landinger, han vil kunne søge derind og lade sin båd ligge klar, til han igjen skal på farten og hans hyttefade kunne ligge i dens rolige vand, uden at deres indhold går tabt eller ødelægges. Ved hjælp af havnen og den lette kommunikation med afsætningsstederne, ville de to fiskerleier snart voxe både i velstand og størrelse«.

Fiskerne havde længe været enige om, at en havn ville kunne gøre deres arbejde meget lettere, men opgaven havde forekommet uoverkommeligt stor. Omkring 1870 begyndte de dog at sætte et projekt i gang, og Villumsen skrev om årsagerne:

»Savnet af en havn følte imidlertid mere og mere. Befolkningen tiltog i antal og bådene tiltog både i antal og størrelse. Man kunne ikke mere nøjes med de gammeldags fladbyggede fartøjer, der kun behøvede ubety-

delig ballast og kunne flyde helt ind til strandbredden, men som til gengæld seilede dårligt. Man byggede nu skarpe, dybtstikkende både, fyldte dem med ballast og pressede seil omkap med Den flyvende Hollænder. Men når man så skulle ud eller i land, så kneb det rigtignok også, og mangfoldige gange måtte bådens besætning springe ud, skjøndt vandet gik heelt op på livet, og sætte ryggen til for at bringe håden flot eller for at bjerge den. Det kunne om vinteren være en heelt ubehagelig fornemmelse således at hoppe ud i det iskolde vand, især når bådene skulle ud. Sundheden profiterede naturligvis ikke derved.

Målet var således fuldt. Næstforrige vinter kom dråben, der bragte det til at løbe over. Intet under, det var en dråbe i stort format. Den kom i form af mægtige ismasser, der, satte i fart af strømmen, og i hast gjorde ende på alle de landingsbroer en miniature, som fiskerne havde bygget.

Der er imidlertid intet så galt, det er dog godt for noget. Fra den dag begyndte fiskerne at samle sig sammen og, hvad der var endnu bedre: de begyndte at samle penge sammen«.

I slutningen af 1860'erne havde fiskerne i Tårbæk og Skovshoved bygget bådehavne for egne midler og ved hjælp udefra. Snekerstenerne og skotterupperne havde altså set, at det kunne lade sig gøre, da de i sommeren 1871 holdt møde og blev enige om et fælles havnebyggeri. De valgte en komité med Peter Jonassen Villumsen som formand og tre fiskere og Skotterups høker som medlemmer, og det lykkedes hurtigt at få tilladelse til at anlægge havnen på kysten, som da lå åben, anset for at være værdiløs. Hos en tømrermester i Helsingør fik fiskerne udkast til en havn, som ville koste 10.000 rdl. (20.000 kr.) og de gik i gang med at samle penge ind. Selv gav de, hvad de kunne, men de store beløb kunne dette ikke blive til, da de fleste af fiskerfamilierne levede på et

Fiskerne tog selv initiativet til havnebyggeriet, og de gennemførte det trods store vanskeligheder - men med god økonomisk støtte udefra. Resultatet blev et solidt, smukt og rigeligt stort anlæg til Snekkerstens og Skotterups både - her set med fotografens kamera cirka 1880 få år efter færdiggørelsen. (Fiskerne, Flynderupgård).

minimum.

Komitéens vigtigste opgave blev derfor at skaffe støtte udefra, efter at den først havde fået 1000 rdl. fra staten og 800 rdl. fra sognerådet i Tikøb. Man fik dannet et slags præsidium af syv ansete borgere, der med deres navne garanterede for planens lødighed. Blandt disse var borgmester og landstingsmand Jacob B. Olrik, konsul, folketingsmand og skibsprovianteringshandler Regner Ulstrup, admiral E. van

Dockum og kommandør og toldinspektør Sneedorff alle fra Helsingør. Borupgårds ejer J. Scheibel og sognerådsformand J. Rasmussen tegnede landområdet, og den københavnske grosserer D.B. Adler var forbindelsesled til banker, rederier og fonde.

De syv udsendte via aviserne en opfordring til at yde »velvil lige bidrag« til havnebyggeriet, som - forsikrede de - ville være »til velsignelse igennem slægter for en stræbsom, men uformuende deel af vor kystbefolkning«. En sådan appel, som underskriverne gav vægt ved at yde mellem 20 og 50 rdl. hver, gjorde det fashionabelt at støtte havnen - især fordi givere fik deres navne i aviserne. Med mellemrum blev der trykt bidragslister, som vakte ærefrygt, fordi det første beløb var 300 rdl. fra kong Christian IX. Det vejede også tungt, at det Classenske Fideicommis gav 1000 rdl., Det Reiersenske

Fond 500 rdl. og Det Raben-Letvetzause Fond 500 rdl.

Da Frederiksborg amts landbo- og industriforeninger i sommeren 1872 holdt fælles udstilling i Helsingør, organiserede Snekkersten og Skotterup en stor stand med fiskeriets redskaber og både, de største af dem i model. Det blev til ialt 61 genstande fra erhvervets dagligdag, og Villumsen ledsagede dem med et fyldigt katalog, hvor han beskrev arbejdet og gjorde propaganda for havnen. Pjecen blev udgivet hos »Helsingør Dagblad«, og både den og udstillingen overbeviste sikkert mange om det seriøse i planen, men det er tvivlsomt, om indsatsen gav noget større overskud.

Villumsen var udstillingens organisator, og i de følgende år sørgede han for, at tingene blev vist andre steder, så Snekkersten fik prestige derved. I 1876 var der således ved det svenske landbrugsmøde i Norrköping en redskabsudstilling fra Snekkersten.

Fiskerne havde skabt respekt om deres arbejde, da de viste deres redskaber uden for lejet, men penge til havnen fik de først, da de i 1872 holdt en Sct. Hansfest i Egebæksvang - den første af mange skovfester, der skulle skaffe penge til kystens havne. Festudvalget, igen med Villumsen som formand, lagde et program, der blev en tradition. Det omfattede en festplads på engen med dansesalon, konditori, restaurant, beværtetelte, tomhola og gøglerboder, så der var et udbud til alle samfundsklasser. Der var festblus, fyrvær-

Snekkersten havn, set fra den søndre stejleplads i 1907. En kutter står på ophalingsbeddingen på Svendsens bådebyggeri. (Det kgl. Bibliotek).

keri, optog og underholdning af Helsingør Håndværker Sangforening. Åbningen var højtidelig med en række taler af standspersoner, og fiskernes eget bidrag var en kaproning ved kysten. Hurtigste båd var »Balladen«, hvor seks røere klarede de 6000 alen på 19 minutter. De - og de øvrige vindere - skænkede de kontante præmier til havnen,

der ialt fik en indtægt på 835 rdl. og 15 skilling af festen.

Havnesagen fik altså en flot start, men som det måtte ventes: interessen og offerviljen uden for selve lejerne dæmpedes hurtigt ned. I 1873 gav skovfesten kun et

Espergærde tegnet i juli 1829 af Vilhelm Petersen - længe før der var tænkt på havn, og mens man endnu trak bådene på land eller lagde til med dem ved stenvaserne, hvoraf een blev udbygget til havnens nordmole. (Privateje).

Den oprindelige Espergærde havn, fotograferet i 1898 med fiskekasser og hyttefade på havnepladsen. Ved sydmolen ligger stenfiskerfartøjet »Pilen«, som havde fast plads i havnen fra 1885, og som bragte materiale til mange arbejder på kystens havne. (Fiskerne, Flynderupgård).

overskud på 362 rdl., og da strømmen af gaver hørte op, måtte fiskerne låne mod vekslere for at klare byggeudgifterne. Det var en kostbar finansiering, som man først slap ud af i 1875, da Villumsen i København ved forhandlinger med regeringen fik skaffet et rentefrit statslån på 7.600 kr., som møntfoden nu hed.

Byggeriet af Snekkersten havn kom til at vare syv lange og kostbare år, men det kunne fiskerne ikke ane, da de i 1871 begyndte at hente sten til molerne fra det meste af egnen. Deres projekt var ikke særligt kompliceret - to moler af tømmer og stensætning omkring et bassin på 20.000 kvadratfod (2000 kvm.) - og de regnede med at gøre meget selv som »pligtarbejde«. Det viste sig dog, at entreprenørerne måtte have deres folk i arbejde på havnen i lange perioder, hvor de ugentlige

regninger lød på 100-200 rdl.

1. januar 1874 blev havnen officielt åbnet, da »Reglement samt Havne- og Brotaxt for Bådehavnen ved Snekkersten« trådte i kraft og den første havnefoged, fisker Jens Jonassen hængte sit embedsskilt om halsen. Der gik endnu fem år, før Villumsen kunne aflevere det afsluttede byggeregnskab, der viste udgifter på 39.800 kr. - næsten dobbelt så meget som forudset i 1871. Det havde poster for løn til specialister som smed og savskærer, men de fleste penge var brugt til leverancer af marksten, søsten, bjælker og brædder og til entreprenørernes lønninger.

Her som i andre lejer viste en havn sig at være en større opgave, end nogen havde tænkt sig - der kom dyre overraskelser undervejs, projektet måtte ændres, og i øvrigt bliver en havn aldrig færdig. Vedligeholdelse, repara-

tioner og forbedringer var nødvendige allerede efter de første år. Alligevel tog udsigten til de økonomiske og tekniske vanskeligheder ikke modet fra fiskerne i Espergærde, som i 1879 besluttede, at også de ville have en havn. Her kom tilskyndelsen fra bådebygger Julius Svendsen, der foreslog en udbygning af Frederik Jensens vase.

Espergærefiskerne dannede et ansvarligt og solidarisk interressentskab, der i »Helsingør Dagblad« meddelte, at dets formål var, at »anlæggsbroen ved Espergærde i indeværende år udvides og forbedres ved fiskernes forenede anstrengelser og på deres egen bekostning«. For 4,85 kr. indkøbtes en folioprotokol med marmoreret bind, og på første side prentedes: »Regnskabsbog for Espergærde Landingsbro den 1. april 1880«. Og 15. marts 1880 konfirmerede indenrigsministeren for broen et »Reglement for Ordenens Overholdelse«, mangfoldiggjort i J.H. Schultz' rigsdagstrykkeri. Alle formaliteter blev altså bragt i orden.

I starten var det altså en bro, ikke en havn, der var tale om, og dette var måske årsagen til, at der ikke kom støtte fra staten

Espergærde havns nordmole på postkort fra ca. 1906 med landliggere og lokale i afslappet stemning. Parret til højre er fisker Johannes Andersen og hans kone Ida. I det lave vand går en fiskerdreng og stryger rejer med hoven. (Fiskerne, Flynderupgård).

eller amtet. Det kan dog også tænkes, at fiskerne slet ikke har ønsket sådanne tilskud, fordi myndighederne så ville have krævet kontrol med anlægget. De begyndte i stedet selv med et lån på 200 kr. fra deres leverandør, købmand W. Brammer i Helsingør, og udgifterne blev holdt på det beskedne: tømmer fra skoven for 83 kr., spigre fra

nagelsmed W. Hüsigg i Helsingør for 32 kr., 12 læs sten for 18 kr., leje af en rambuk i Humlebæk for 12 kr. og 147 kr. til Julius Svendsen som entreprenør.

Også en anløbsbro viste sig at være en større ting, end fiskerne selv kunne betale. De fik et tilskud på 500 kr. fra Tikøb sogneråd, søgte de samme fonde, som havde støttet Snekkersten

havn, fik bidrag fra landliggere og forretningsforbindelser og prøvede så de nordlige naboers metode: i juli 1880 blev der holdt en to dages folkefest ved Håbets Sten i Egebæksvang. Festen - der nøjagtigt fulgte traditionerne fra Snekkersten - blev anbefalet af en stor komité af nobiliteter og ansete folk fra baronesse Løvenskjold på Egebækslust til køb-

Espergærde havn har ændret sig til ukendelighed, siden dette billede blev taget i 1898, seks år før udvidelsen til den nuværende størrelse. Ud til havnen ligger fiskerhuse, men omkring år 1900 blev opført nyt og større byggeri. Dengang boede fiskerne Jørgen Larsen, Peter Hansen og Carl Hansen med deres familier i husene. (Fiskerne, Flynderupgård).

Slæbestedet i Sletten havn, fotografet circa 1920. Hvis Sletten-fiskerne havde brug for en bådbygger, måtte de til Humlebæk eller Snekkersten, men mange mindre reparationer kunne de selv klare på dette område ved nordmolen. (Det kgl. Bibliotek).

mand Brammer, og overskuddet blev 1340 kr.

I 1881 var der kommet så mange penge i kassen, at man kunne få en vandbygningstekniker til at levere projekt til en virkelig havn. Landingsbroen skulle forlænges til en sydmole, og man skulle bygge en nordmole. Det skete 1881-83, hvor man fik Espergærdes første lille, men godt beskyttede havnebassin, der i 1902 - ved en flytning af nordmolen - blev udvidet til det nuværende omfang.

Espergærde havn blev kystens mindste, men de 15 fiskeres præstation for at skabe den var stor - både i selvstændighed og arbejdsindsats. Dette fællesskab manifesterede sig igen i 1893, da en isvinter havde forvoldt store ødelæggelser. Da besluttedes det enstemmigt - og det blev bekræftet med alle underskrifter - at hver fisker ville yde fire pligtdage til reparationen. Det var ikke en bestyrelse, indsat af myndighe-

derne, der skulle føre kontrol med dette, men deres egen havnefoged, som også skulle opkræve en bod på to kroner, hvis nogen udeblev en dag. Penge til materialer fik man fra en skovfest, der gav et overskud på 600 kr.

Slettens fiskere, den største og fattigste gruppe på kysten, kunne ikke selv skaffe sig havn. Der var ikke tid og penge til mere end det nødvendige i hverdagen, og forbindelserne til velhavende landliggere var ikke så nære som i Espergærde og Snekkersten.

Slettens havnesag begyndte i Frederiksborg amtsråd, som i 1870'erne havde et udvalg, der skulle vurdere mulighederne for havne i Lynæs, Hundested, Rungsted, Hornbæk og Sletten. En beretning om arbejdet blev afleveret i 1877, hvori stod, at Slettens havneanlæg ville koste ca. 30.000 kr., og at »her trænges der stærkt til en havn. Fiskeriet i

Øresund er år for år stærkt aftaget, så at fiskerne nødes til at søge hjælp langt borte; således have i år syv både været seks uger på sildefangst i Storebælt«.

Fra Sletten havde udvalget fået ansøgning om et rentefrit lån på 15.000 kr., som fiskerne håbede at kunne afdrage med 500 kr. om året, og de var villige til at »underkaste sig den af ministeriet fordrede kontrol m.v.«.

Intet af de fem lejer, amtsrådet tænkte på, kunne bygge de kostbare havneanlæg udelukkende ved egne midler og arbejdskraft: »selv om bidragene indkom så respektabelt som på Sletten og arbejdet ydedes så opofrende som på Gilleleje, ville det vare en så overordentlig lang årrække, at den menneskelige tålmodighed ville gyse tilbage for foretagendet«.

Udvalget foreslog, at staten ydede lån til ingen eller nedsat rente til havnene for at give fiskeriet et opsving. Til dette krævedes større og mere solide både, og »disses ufravigelige fordring er havnen«, som også amtet ville støtte - »ikke alene ved pengebidrag, men også ved en af sine teknikeres bistand«. Endelig måtte sognekommune-

nerne betale, og så blev Tikøb fremhævet som eksempel - her havde man haft »et åbent øje for sagens betydning for kommunen og derfor ydet anselige bidrag til anlæggene på Snekkersten og Hornbæk«.

Anerkendelsen til de respektable bidrag i Sletten viser, at havnesagen var godt i gang. Det skyldtes først og fremmest godsejer Johannes Hage på Nivågård, der handlede på fiskernes vegne, og som blev formand for både byggeudvalg og havnebestyrelse. I juni 1878 blev der holdt »et almindeligt møde af fiskerne i Sletten kro«, hvor Hage og amtspolitikerne kunne lægge en færdig plan frem. Det rentefri statslån på 15.000 kr. var bevilget, og desuden var der kommet tilskud fra amtsrådet, Asminde-rød-Grønholt sogneråd, Frederiksborg Sparekasse, Det Clas-senske Fideicommis og Det Forenede Dampskibsselskab, så at der for 36.000 kr. kunne bygges to stenmøler og et landbolværk, alt indvendigt beklædt med træ. En tømrermester fra Skovshoved fik entreprisen for en fast sum til arbejds-løn, »som under ingen omstændigheder må overskrides«.

Byggeudvalget med Hage som formand fik fire menige medlemmer, hvoraf to var fiskerne Peter Madsen og Jens Jensen, mens de øvrige var gårdejer Hendrik Jensen fra Strandmosegård i Sletten og lejets magtfulde kro-ejer Jørgen Nielsen. Fiskerne var altså i mindretal i udvalget, og dette havde iøvrigt begrænset indflydelse, da alle afgørelser om anlægget skulle godkendes af

Fiskerne udtrykte deres stolthed over havnene ved at give dem særprægede havnefyr, der blev vartegn for lejerne. I Espergærde (øverst) var det en ottekantet

tømmerkonstruktion, i Sletten en søjle med lanterne og en fantastisk vejrhane i form af en fisk. (Fiskerne, Flynderupgård).

Til havnene hører havneskure, hvor man kan søge ly til en samtale og en forfriskning. Dette er Slettens

gamle skur med bænkeplads til mange fiskere. (Fiskerne, Flynderupgård).

amtsrådet og amtsvejnspektøren.

På præcis et år blev havnen bygget til den budgetterede pris, og der blev så dannet en havnebestyrelse, hvor Hage, kromanden og gårdejeren fortsatte, mens de to fiskere blev udskiftet med to amtsrådsmedlemmer. Bestyrelsen skulle administrere havnen »i henhold til amtets regulativ for de amtsrådet underlagte havne«, og de fiskere, der brugte havnen, skulle være medlemmer af Interessentskabet Sletten Havn, som i 1881 havde 60 medlemmer. De måtte hver betale 25 øre om ugen, og disse beskedne beløb blev der holdt nøje regnskab med. I de første år blev der ofte i havnebestyrelsen truffet beslutning om at retsforfølge restanter, selv om man også slettede tilgodehavender - oftest hos ældre fiskere. Desuden havde fiskerne pligtarbejde, også under administrativt tilsyn.

I november 1879 skulle interessenterne sørge for 50 kubikfavne (334 kubikmeter) søsten, som inden vinteren skulle lægges på molerne som skvalpesten. Dette arbejde kolliderede med fiskeriet, så der sluttedes over-

Den lille havn ved Trykkerdammen blev fjernet, da Færgevej blev anlagt i 1939, men den eksisterede allerede i 1890'erne, da dette foto blev taget. I baggrunden ses foran Helsingørs »skyline« den badeanstalt, som lå ved stranden udfor Svingelport. (Fiskerne, Flynderupgård).

Humblebæk havn var langt op i 1800-tallet den eneste på kysten, og den blev brugt mere til fragtfart end til fiskeri. Holger Tvermoes' foto fra 1912 viser, at der endnu dengang kom galeaser og skonnerter til Humlebæk. På flåden i forgrunden ses Tvermoes' børn, der tog ivrigt del i den lystsejlad, som også blev dyrket fra havnen. (Fiskerne, Flynderupgård).

enskomst med havnebestyrelsen om, at hver fisker i stedet kunne betale 20 kr. i fire afdrag. Men opkrævningen var »havnekomitéen uvedkommende«, så fiskerne måtte selv overfor banken hæfte for et lån på 1000 kr., der blev brugt til skvalpestenene. Det vides ikke, hvordan tilbagebetalingen er gået, men Slettens fiskere må have følt, at de til gengæld for fordelene ved at have en havn var kommet under myndighedernes årvågne og nøjeregnende kontrol. Dette har også nok fået espergædefiskerne til at arbejde ved »forenede anstrengelser og på deres egen bekostning«, da de det følgende år udhyggede deres anløbsbro.

Kystens fire hådehavne har mange fælles træk, men deres

tilblivelseshistorie er forskellig, og den afspejler sociale forhold i lejerne. I Snekkersten, Skotterup og Espergærde var der en solid kerne af fiskerfamilier, der var blevet ejere af hundgarnsstader og huse, og som nu kunne stå bag et havnebyggeri. Mandtallet i 1862 viste 32 fiskere i Snekkersten, 9 i Skotterup og 13 i Espergærde, så det var ikke mærkeligt at de to første grupper kunne slutte sig sammen og bygge havn nogle år før den tredie.

I Humlebæk var der i 1862 18 fiskere med både i den gamle krigshavn, men i Sletten var der 51 fiskere, så dette leje var kystens største og det, der voksede mest. Da havnen blev taget i brug 17 år senere var der jo 60 interessenter. Langt de fleste var

frie fiskere med så små indtægter, at havnebyggeriet måtte gennemføres udefra.

Helsingør havde i 1862 17 fiskere i selve byen og 13 ved Trykkerdamsbugten, hvor de engang i 1800-tallet havde bygget sig en »frihavn«, som den kaldtes for at understrege forskellen fra den store statshavn, hvor tolderne vågede. »Frihavnen«s historie er iøvrigt ukendt, men billedet viser den som et lille anlæg med to tømmermøller omkring et bassin med plads til en halv snes både. Havnen blev fjernet i 1938, da »Vandstrandvejen« - nu kaldet Færgevej - på et nyt glacis blev ført frem til færgelejerne i Helsingør. I stedet gav kommunen fiskerne en landingsbro.

Stejlepladserne

Snekkersten havneplads er statens ejendom, der er matrikuleret på samme måde som de frie strandområder mod nord og syd. Havnen selv ejer kun kajer og moler, der ville være værdiløse, hvis de ikke kunne bruges sammen med stejlepladsen, som strækker sig fra Teglgårdshuset ved Rønnebær Allé helt ned til Kongevasen i Skotterup. Den var en fælled, som alle i lejet kunne bruge med en ret, der var ældre end noget dokument. Havnen blev som et ekstra - ganske vist meget vigtigt - anlæg hægtet på fiskernes gamle enemærker.

Stejlepladserne fandtes på hele kysten, og mange af dem er bevaret som værdifulde frie områder. De ældste er græsarealerne ved stranden, men senere måtte fiskerne indtil flere kilometer ind i land for at finde plads til arbejdet med de store ålebundgarn.

Fiskeren og hans familie arbejdede hver dag mange timer på stejlepladsen, og i ældre tid var den sikkert også lejets torv, mødested og markedsplads, indtil havnen overtog disse funktioner. Derefter blev stejlepladsen kun brugt til at tørre, rense og bøde garnene, men

dette krævede også store arealer og mulighed for at bygge skure til redskaber og værktøj.

En stejleplads skulle være et stykke plan mark med fast grund, så stejlerne - pæle i forskellig længde - kunne anbringes solidt. Strand og klitter kunne altså ikke bruges, men derimod arealet lidt længere inde med græs og vilde, ofte sjældne planter. Om sommeren var det dejlige steder at være, så landligerne og deres børn søgte altid derned.

Fiskerne tog deres råderet over havn og stejleplads meget alvorligt, for dette var lejets fælles ejendom, som de skulle give videre til nye generationer. I enevældens tid var der ingen problemer med denne råderet, for fiskerne var de eneste, der var interesserede i kystområdet, og de betalte med deres landgilde for at bruge det.

Dette enkle forhold ændredes først i Sletten, som var en del af det gamle krongods, Dagelykke og Langstrup landsbyer, der blev udskiftet i 1784. Ved den lejlighed søgte Sletten-fiskerne om at »måtte bekomme et stykke land, hvorpå de kunne tørre deres fiskegarn, da sådant var

dem højest nødigt og aldeles umisteligt«. Ønsket blev opfyldt, idet landinspektøren »yderst mod Sletten og uden for husmandslodderne« afsatte 1 tønne og 6 skæpper jord - knap en hektar - »som formenes at kunne være tilstrækkelig«. Fiskerne skulle betale afgift for stejlepladsen »i lige forhold med husmænd«.

I Humlebæk og Espergærde havde Krogerup altid afgivet stejlepladser, og i Skotterup og Snekkersten var der heller ingen problemer. Da staten i 1850'erne solgte huse og ålestader til fiskerne, blev stejlepladserne holdt uden for. De forblev statsejendom, som først administreredes af amtsstuen, siden af skovvæsenet.

Myndighederne vidste naturligvis, at stejlepladserne var nødvendige for fiskeriet, så i 1860 tinglystes ved Kronborg østre birketing en deklARATION, der fastsatte de brugsrettigheder, der stadig gælder. 23 snekkerstenfiskere underskrev på lejets vegne og erkendte, at »det areal, som vi og vore forfædre i en lang årrække have haft i brug og besiddelse til derpå at tørre fiskeredskaber samt til bådop-

Stejlepladserne er statens grund, men fiskerne har traditionelt ret til at bygge bundgarnsskure på dem. Disse skure i Skotterup er »over 100 år«, fortæller fiskerne, men de er stadig i brug (Fiskerne, Flynderupgård).

trækingsplads er staten tilhørende«. Statens ejendomsret til området, der da var på 134.480 kvadratalen (53.000 kvm.), men som havet siden har taget en del af, var indskrænket ved »den beboerne af fiskerlejet Snekkersten tilkommende på alderstids-hævd begrundede brugsret«. Snekkerstenerne gik ind på at betale en årlig afgift på 24 skilling pr. tønde land, så arealet »bestandigt skal være og forblive os og efterkommende beboere af fiskerlejet Snekkersten en tørreplads for fiskegarn og fiskeredskaber samt bådoptrækningsplads, frit og uhindret i alle måder«.

Stejlepladsen ved Snekkersten havn bruges endnu til tørring og oplæg af garn og andre redskaber. Der er skure, hyttefade og stejler af den nye, lige type - ofte gamle bundgarnspæle. (Fiskerne, Flynderupgård).

Bundgarn til tørre på stejlepladsen i Skotterup, hvor rehslagerhjulet under sit stråtag er omgivet af de blafrende garnvægge, fotograferet af Otto Woblensky omkring 1930. (Fiskerne, Flynderupgård).

Den lange kyststrækning var sidst i 1890'erne blevet en så travl arbejdsplads, at staten måtte give et regulativ for dens brug. Det udstedtes i 1899 og gav

brugsret til »de på lejet boende personer, mænd og kvinder, som til ethvert givet tidspunkt ernærer sig ved fiskeri«. Der blev skrevet en fortegnelse over de da

50 selvstændige fiskere - 43 i selve Snekkersten og syv i »Ny Snekkersten« på jord fra »Borupgård« og »Poulinelyst« - og der kom bestemmelse om, at stejlepladsen skulle have sin egen bestyrelse på tre medlemmer - to fiskere og een person, der kunne have et andet erhverv, men som skulle bo i Snekkersten. Bestyrelsesmedlemmerne for »Skotterup og Snekkersten stejlebakke«, som området nu kaldtes, måtte ikke være nært beslægtede, og deres opgave var at opkræve afgifterne for amtsstuen og at fordele pladserne, hvilket har været en svær opgave. I 1914 klagedes der således over, at arealet »hovedsagelig ved, at havet har »ædt« landet ud, er

Snekkersten stejleplads strækker sig mod nord fra havnen helt op til Helsingørs byskel ved Kronborg Teglård, men havet har i de sidste 100 år ædt så meget af kysten, at det meste af den gamle garntrøringsplads er forsvundet. (Fiskerne, Flynderupgård).

Da Snekkersten havn var ny i 1870'erne, blev den og stejlepladsen foran - nu havnepladsen - fotograferet af Chr. Wismer fra Helsingør. Fiskerne bøder garn, og stejlerne er af den gamle, skæve type - tilfældige grene, hentet i skoven. (Fiskerne, Flynderupgård).

forringet med halvdelen af sin oprindelige størrelse«. Det var da »så lille, at bundgarnsselskaberne må leje plads på bøndernes jord til tørring af deres redskaber«. Sådanne lejemaal havde snekkerstenerne bl.a. i Rørtang.

Stejleplads-bestyrelsen i Snekkersten synes ikke at have eksisteret længe, for både her og i Espergærde blev det havnebestyrelserne, der varetog lejernes interesser. Da stakitterne om nogle nye sommerholiger var rykket lovlig langt ind på stejlepladsen syd for Espergærde havn, måtte havnekassen derfor i 1900 af med 50 kr. til en landmåler og 500 kr. til en sagfører »for at hævde fiskerlaugets rettigheder«. På generalforsamlingen nogen tid senere godkendte fiskerne udgifterne og vedtog, at man i al fremtid skulle »hævde den ved dom vundne ret

Trykkerdammens stejleplads er bevaret som en fredfyldt enklave ved indkørslen til Helsingør, og her kunne man endnu i 1986 se rødspættegarn hængt til tørring. (Fiskerne, Flynderupgård).

Stejlepladsen syd for Espergærde havn i 1930'rne, da den var flittigt brugt som badestrand, men stadig først og fremmest fiskernes garn-tørningsplads. (Fiskerne, Flynderrupgård).

over jordstykket fra havnen og sydefter, som fremdeles er til fiskernes benyttelse til tørreplads og oplag af fiskematerialer«. Retten blev i 1933 hævdet kraftigt over for kystens grundejerforening, der fik nej til et forslag om at bruge en seks alen bred strimmel af stejlepladsen til bilparkering for badegæster. Det ville være ulovligt at mindske det fælles område, »blot een fisker modsatte sig det«, og en enstemmig given afkald på traditionelle rettigheder var ganske utænkelig, sva-

Fisker Svend Jonassen, Skotterup, viste omkring 1910 en fotograf, hvordan han brugte kvistekæppen - det redskab, som man på kysten havde opfundet til at rense garnene med. Fotografiet blev omsat til en litograferet plakat for fiskenetfabrikken Danmark. (Nationalmuseet).

rede havnebestyrelsen.

Der har været mange stridigheder og retssager om stejlepladserne, og fiskerne fik tit at høre, at de var stejle og trættekære, når de nægtede at give indrømmelser. Selv følte de det som en pligt at bevare det nedarvede, som endda langt fra var stort nok til, at enhver kunne få det antal stejler, han havde brug for til sine garn. Det blev på længere sigt en lykkelig følge af fiskernes urokelighed, at stejlepladserne i dag stort set er de eneste åbne og offentligt tilgængelige badestrande på kysten.

Trykkerdammens stejleplads ligger i dag med sin række af tjærede skure som en grøn og gammeldags idyl lige op ad Færgevejs bilstrøm. Der er flere lange rækker stejler med åleruser og rødspættegarn, men alligevel er området kun en rest af det oprindelige fiskerleje.

Indtil 1930'rne gik Strandvejen op ad Trykkerdamsbakken og bag om DSB's terræn til Stengade, og kun den smalle Strandsti førte langs vandet fra Helsingør Statshavn til Trykkerdammen. Pinselørdag 1939 åbnedes så Vandstrandvejen, i dag kaldet Færgevej, som i 11 meters bredde blev ført frem under bakken. Den gik over lejets gamle, nordlige stejleplads, hvor bl.a. den kendte helsingørske fiskerslægt Knoblauch havde sine redskabsskure og en hønsegård med ti høns. Også på bakken, hvor Flynderborgvej blev ført ned, mistede Trykkerdammen en stejleplads, og endelig betød vejanlægget, at lejet blev afskåret fra stranden.

Russerkirkegården kaldes denne stejleplads på Strandvejens land-side i Snekkersten. Der skal være begravet strandvaskere (russiske soldater) på området, som i mange år har været brugt til tørring af bundgarn på de svære stejler. (Fiskerne, Flynderupgård).

Vandstrandvejen, som kostede stat og kommune knap en million kr., var en markant ændring på kysten, og den fulgtes i 1940 af en viadukt under Kystvejen til den nye Stubbedamsvej. Der skulle skaffes kørebaner til bilerne, der begyndte at fylde så meget op, at Helsingør byråd i 1934 havde besluttet helt at lukke Strandvejens nordlige del eller i hvert fald at indføre en fartgrænse på 20 km i timen. Justitsministeriet sagde dog nej, og forbudsskiltene måtte tages ned.

Snekkerstens og Skotterups store stejlepladser havde grænse ved Strandvejen 234, hvor slægten Lindahl havde sin høkerbutik. Nord herfor strakte snekkerstenernes område sig helt op til

Kronborg Teglgårds skel ved Rønnebær Allés gamle udmunding i Strandvejen.

Den nordlige stump blev fra gammel tid brugt af fiskerne, der boede i Teglgårdshuset øst for Strandvejen nær Snekkersten Kro. Her arbejdede de med bund-

garnene fra Kronborg Teglgårds stade, og da vejen blev udvidet i 1928, flyttede de til et areal ved Rønnebær Allé. De har stadig en tinglyst ret til at brede deres garn her, selvom området forlængst er udstykket og bebygget med parcelhuse.

En kasse fisk bringes cirka 1910 i land på stejlepladsen i Skotterup ved det store piletræ, som stadig findes på stedet. På begge sider af stien er åleruser hængt til tørring, og i baggrunden ses Kongevasen, som dengang var påbygget et badehus. (Fiskerne, Flynderupgård).

Arealet nord for Humlebæk havn er nu campingplads, men var omkring 1910 stejleplads med hyldebuske og ægte idyl. (Det kgl. Bibliotek).

Pe'r Mads' stejleplads syd for Sletten havn har navn efter en mindeværdig strandfoged og kaper. Her er den fotograferet omkring 1930 med rækker af bundgarnspæle ud i bugten i baggrunden. (Det kgl. Bibliotek).

Syd for Teglårdshuset strakte stejlepladsen sig ned forbi det gamle fiskerhus »Nyboder«, Snekkersten havn og »Pouline-lyst«. Efter at være kommet ind på Skotterups område fortsættes den udenom bebyggelsen ved Rørtangsvejs udmundning og ud på det brede areal ned til hotel »Mirasol« - nu Civilforsvarets højskole. Alt i alt er det et meget stort og meget smukt landskab, men i fiskeriets storhedstid var det alligevel ikke tilstrækkeligt, så også på Strandvejens landside var der nogle tørrepladser. På området overfor Snekkersten havn blev de store slottegarn hængt på stejler, og syd for Snekkersten Stationsvej var der skure og stejler til bundgarnene på »Russerkirkegården«.

Fisker Axel Hansen, Skotterup, fortalte, at der på dette sted er begravet mange marinere fra czarens flåde. To russiske fregatter måtte engang - måske i begyndelsen af 1800-tallet - ligge ved Lappegrunden, fordi kole-raen hærgede om bord. En del af besætningen døde, og ligene blev smidt udenbords. Da de drev i land i Snekkersten, blev de begravet på en af »Pouline-lyst«s marker. Mange år senere fandt man skeletter og rester af våben og uniformer, da der skulle graves ud til Snekkersten telefoncentral.

På stedet har stået et stort træ Kors med indskriften »Her fandt så mangel sømand hvile«, og det er muligt, at her ikke blot har været gravplads for de russiske marinere, men for alle de strandvaskere, som ikke kunne føres til indviet jord. Denne

Det var ikke alle, der nåede at få garnene i skur eller hus, før sneen kom. Her er bundgarn på stejlepladsen mellem Humlebæk og Ny Strandvej i 1968. (Fiskerne, Flynderupgård).

Hele familien deltog i arbejdet på stejlepladsen som her i Humlebæk, hvor der bødes bundgarn omkring 1925. Man kunne sidde på en sildekasse eller en savbuk, men man kunne også tage spise-stuestole med ud i det fri. (Fiskerne, Flynderupgård).

Selvom der stadig er fiskere på kysten, har de ikke mere brug for stejlepladser, for nylongarn skal hverken tørres eller bødes på samme måde som bomuld. Derfor er de gamle garntørningspladser blevet herlige naturområder - her Pe'r Mads' stejleplads i Sletten. (Fiskerne, Flynderupgård).

anvendelse var forlængst hørt op i slutningen af 1800-tallet, da »Russerkirkegården« blev sammenlagt med Bovænget nærmere Strandvejen til den nuværende stejleplads. Bovænget har sikkert oprindelig været brugt til tørring af garnene fra Bo stade.

Ved indkørslen til Egebæksvang i Skotterup var »Hegnsmandslodden« hvert efterår udlejet af skovvæsenet til bundgarnsfiskere fra Espergærde, som ikke havde tørreplads nok ved havnen. Her havde den nordlige »Brændepladsen« ganske vist

tidligere strakt sig helt ned til vasen, hvorfra havnebyggeriet udgik, men udstykninger havde indsnævret området til det nuværende åbne areal overfor Egebæksvang kirke.

»Urmagerens plads« ved selve havnen var et lille område til ruser og smågarn, og også den betydeligt større plads syd for havnen var i brug til næringer og mindre redskaber. I 1908 måtte bundgarnsfiskerne fra Ejderkilde og Mølle stader samt senere også fra Wasse stade leje et areal i Mørdrup, hvorpå i 1960 dele af Skovparken og Espergærde Center blev bygget. Her behandlede til omkring 1950 de store bundgarn, der måtte transporteres et par kilometer hver vej. Til omkring 1920 skete det på hestevogn og derefter på lastbil.

Humblebæks store stejleplads blev i 1932 gennemskåret af Ny Strandvej, der førtes fra Humlebæk kirke til Tibberup bakke.

Før havde fiskernes område strakt sig fra Babyloneskoven mod nord til Krogerup allé mod syd og fra husenes baghaver helt op til Kystbanen. Udover dette store areal havde Humlebæk også »Kluerne«s stejleplads nede ved havnen

I Sletten kom der efterhånden fire stejlepladser, hvoraf den ældste ligger på bakken over lejet. Det er sikkert det område, som blev udskiftet i 1784, og som skal have været brugt af 22 fiskere i fællesskab til tørring af mindre redskaber. Hvor Humlebæk skole nu er, lå tidligere en stejleplads, og en tredje - af meget beskedne dimensioner - findes ved »Øresundshjemmet« mellem Gl. og Ny Strandvej. Slettens største og smukkeste Stejleplads er dog »Pe'r Mads« ved stranden syd for havnen mellem det tidligere hotel »Gylfe«, nu FDB's kursusejendom, og Lave skov.

Navnet »Per Mads« har pladsen efter Slettens »konge« i begyndelsen af 1800-tallet. Hans fulde navn var Peter Madsen, og han levede 1768-1829 som fisker og under englænderkrigen 1807-13 som kaperkaptajn på egen skude, bemanded med slettenboere. I 1811 blev han for sine bedrifter udnævnt til dannebrogsmænd, og han mødte op på Rosenborg for at modtage sølvkorset og være med til taffel.

Peter Madsen, »Kong Peder på Sletten« var også kendt i Helsingør, hvor han havde samarbejdet med færgemand og kaperkaptajn Lars Bache. Der gik bud til Sletten, når en havarist skulle bjerges, og »Per Mads« mødte

med »et halvt hundrede mand, dårligt klædte, brugende fæle ord og med en hang til spiritus«.

På stejlepladserne havde man områder, der var indrettet til mange redskabstyper, som krævede stejler af forskellig højde og tykkelse. Bundgarnenes store hovedgarn blev med taljer hejst op i syv-ni meter høje stager, mens raden blev anbragt på kortere, svære pæle. Til arbejdet med de lette næringers fine masker brugtes stejler på cirka en meter, hvorpå der hvilede en bom, og endelig blev de forskellige smågarn hængt på cirka to meter høje stejler, som foroven

havde en grenkløft eller en v-formet udskæring. I Sletten brugte man galvaniserede jern øverst på stejlerne, og her var stagerne til bundgarn noget kortere end i de nordlige lejer.

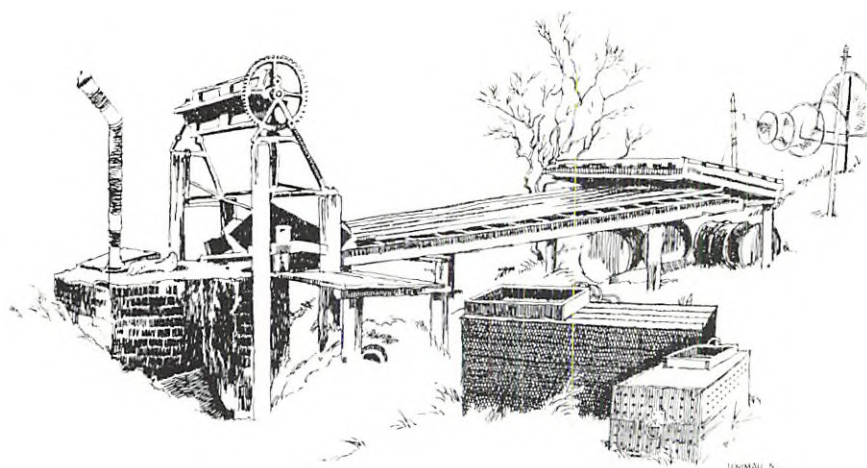
Hver fisker havde sin private gruppe eller række stejler, og slotte- og bundgarnsselskaberne havde større områder, hvor de også byggede deres skure. Disse bundgarnsskure i forskellige størrelser og udførelser ses stadig på kysten, og adskillige af dem har været i samme slægts eje i generationer.

På stejlepladsen eller havnen fandt man endelig de større ting,

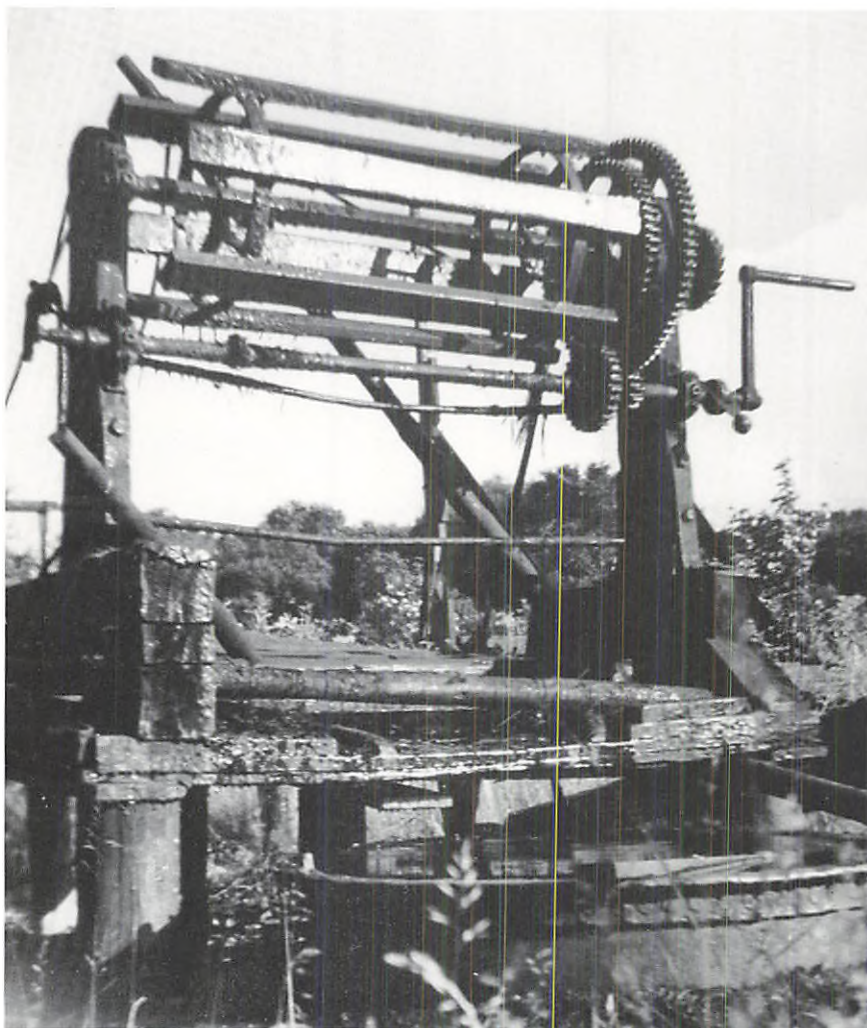
Fiskerne i Sletten fik overladt området ovenover lejet til stejleplads, da Dagelykke landsby blev udskiftet. Det har været tungt at slæbe garnene op ad bakken til det område, men det var i brug endnu i 1930'rne. (Fiskerne, Flynderupgård).

som fiskerne for det meste var fælles om: barkkedel, tjærelad og reberbane.

Barkkedlen var en stor, åben metalgryde, der stod i det frie, muret inde over et ildsted. Den

Tjæreladet i Skotterup tegnet af Lundwall Nielsen. Over den indmurede tjæregryde står garnvinden, hvormed man halede bundgarnet op og bredte det til afdrypning på tjæreladets tremmeplade.

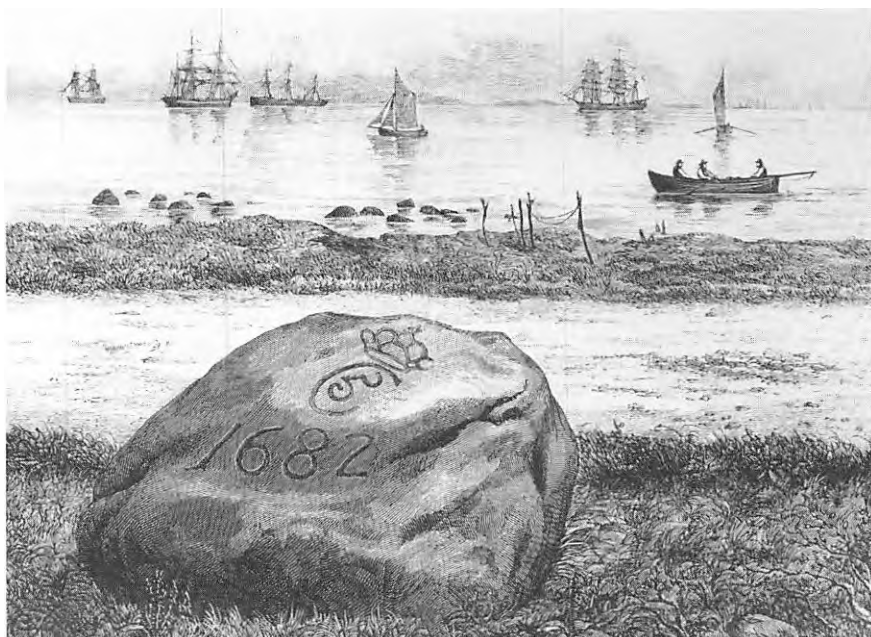
blev brugt til imprægnering af bomuld, hør og hamp, for disse naturmaterialer kunne ikke tåle at blive sat »rå« i søen, hvor de hurtigt ville gå til.

I 1887 betalte Sletten havn 60 kr. for en barkkedel, hvor interessenterne kunne behandle en næring eller en rejeruse for fem øre og et smågarn for to øre. Det gav en årlig indtægt på 40-45 kr., så »produktionen« har sikkert været circa 1500 garn om året. Løvrigt var det ikke problemfrit, for i 1894 måtte man beslutte, at kedlen skulle være aflåst, så den kun kunne bruges mod kontant betaling

I barkkedlen på stejlepladsen syd for Espergærde havn blev der 1916-20 brugt 10-15 pund katechu eller katechu - bark fra en

Tjæreladet på Humlebæk stejleplads, fotograferet omkring 1940. Øverst ses garnvinden og under den kedlen - en jernkedel fra Holmens køkken. Anlægget stod ved »Pilemandens Hus«. (Fiskerne, Flynderupgård).

Carl Baagøe tegnede i 1882 »Christian den Femtes Sten« på stejlepladsen i Snekkersten til »Illustreret Tidende«. Indskriften med årstallet 1682 er sikkert hugget til minde om, at den enevældige konge det år lod bundgarnsstederne skrive i fiskehartkorn. (Handels- og Søfartsmuseet).

tropisk acacie, der importeredes som brune, harpiksagtige klumper. Det kunne suppleres med egebark, men også birkebark blev brugt, mest til rødspættegarn som helst skulle have en lys farve. Sammen med barken kom seks pund soda i kedlen, der blev fyldt med vand og bragt i kog.

Garnet blev kogt med denne blanding i en halv time, og natten over fik det lov at ligge i den afkølede vædske, indtil det næste dag blev fisket op med en stage og fik en grundig skylning i strandkanten. På denne måde barkedes sildenæringer tre-fire gange om året, rødspættegarn og langliner to gange om året og makrelgarn og hornfisksnæringer een gang om året. Også i Espergærde skulle man betale til havnekassen, hver gang barkkedlen blev brugt.

På Snekkersten og Humlebæk havne stod der lignende barkkedler, men ved Trykkerdammen klarede man sig på enklere måde. Man tog garnene med hjem og barked dem i gruekedlen i vaskhuset, fortælles det.

De store bundgarn blev som nye behandlet med linoliefernis og brugt en enkelt gang, før de

På Snekkersten stejleplads har garnvinden til bundgarnene stået ubrugt i mange år. Forrest en af fiskernes nymodens trillebøre. De gamle børe havde heller ikke

sidefælde, og de afløste de bærebøre, der var i brug før havnenes tid, da vaserne ikke gjorde transport på hjul mulig. (Fiskerne, Flynderupgård).

Der slås tovværk på Humlebæks reberbane ved Babyloneskoven omkring 1920. Det er sommer, for rebslageren ved hjulet, der slår de tre kordeller sammen, har hængt vesten fra sig på stejlen til venstre. (Det kgl. Bibliotek).

Humlebæk-fiskerne arbejder med bundgarnene på tjæreladet på stejlepladsen ved Ny Strandvej omkring 1950. (Fiskerne, Flynderupgård).

kom på tjæreladet, hvor fiskerne havde et utroligt hårdt og beskidt arbejde med at tumle de store mængder net, der var dryppende våde og tunge af tjære.

I Espergærde stod tjæreladet på søndre stejleplads, mens det i Snekkersten blev bygget cirka 1920 nær ved havnen. Fire medlemmer af et bundgarnslag havde på Holmen på en auktion købt suppegryden fra kabyssen på fregatten »Sjælland«, og dette stykke kobbersmedearbejde blev indmuret over en ovn, så

dets indhold af middelsvær stenkulsolie kunne opvarmes, til den blev flydende og vandfri. Bundgarnene skulle ligge og trække i gryden i en halv time, inden de med garnvinden - en lang valse af træ, besat med pigge og trukket med et håndhjul - blev halet op og bredt ud over selve tjæreladet, som var en fem meter lang tremmeplade af træ. Her dryppede overflødig tjære af og løb tilbage i gryden, før garnene blev bredt ud på græsset og siden hængt på stejler for at

Ved Kongevasen i Skotterup gror endnu et gammelt piletræ, hvis vildt forgrenede stammer nærmest snor sig hen over jorden. Skotterupperen Axel Hansen fortalte, at træet blev plantet af bedstemoderen til fisker Svend Jonassen, som var født 1830, så træet er sikkert 170-200 år. Det er af en særlig art pil, der kan tåle saltvand, og det er sikkert plantet for at give vidjer til ålekuber. (Fiskerne, Flynderupgård).

Rebslagerhjulet på Skotterup stejleplads, beskyttet af et stråtag, blev sat op cirka 1908 og er her fotograferet i 1947. Hjulet er hjemtaget af Nationalmuseet, men en præcis kopi er opsat på stejlepladsen ved fiskerisamlingen på Flynderupgård. Der stod et magen til nord for »Nyboder« i Snekkersten. (Nationalmuseet).

tørre. Det kunne vare fra fire til seks uger, før bundgarnet var tilstrækkeligt tørt til en afsluttende dypning i tynd stenkulstjære og derpå klar til udsætning.

På Humlebæk og Skotterup stejlepladser stod henholdsvis et og to tjærelad, og ved Trykkerdammen havde man et af helt usædvanlig konstruktion. I stedet for tremmeblade brugte man her skrogene af to gamle både til at lade tjæren løbe af i.

Reberbanerne var karakterfulde anlæg på stejlepladserne, hvor man kunne glæde sig ved synet af deres høje rebslagerhjul i en åben bod af tømmerstokke under et lille stråtag. Her slog fiskerne deres liner, simer og snører, og behovet var så stort, at Snekkersten og Skotterup havde to konsortier, hver med sin bane - en ved »Nyboder« en ved »Strandho«.

Om dem fortælles det:

»De blev holdt vedlige ved fælles arbejde. En mand blev peget ud til at bestyre banen, dette gjorde han så, så længe han levede. Der var ikke noget, der hed, at konsortiets regnskab blev revideret, og når der manglede penge, kom han og krævede op, gerne otte skilling. Var der for mange penge, drak man dem op, men der kunne godt gå flere år, at der ikke blev krævet penge ind«.

Skotterups reberbane blev senere fornyet i 1908, og den var så smuk og karakteristisk, at den blev overtaget af Nationalmuseet. En kopi er dog opstillet på Flynderupgård.

Reberbanerne blev brugt af fiskerne selv, men det er næppe dem alle, der har mestret håndværket. Omkring år 1900 var der i hvert fald en professionel rebslager, der havde en bane i Espergårde, og senere havde fisker Anders Johannessen nok at gøre ved sit garnskur nær »Nyboder«. Her havde han et lille drejespil af jern, hvor han slog godt tovværk både til sig selv og andre.

I Sletten blev der anskaffet en »rebslagermaskine« i 1896, og her kostede det to øre at slå en line og fem øre for et tov i 18 favnes længde. Hjemmegjort tovværk var derfor ret billigt, og fiskerne blev ved med at lave det, selv efter at fabriksfremstillede varer var blevet overkommelige. Det kunne rigeligt betale sig at plysse gammelt, solidt tovværk op og spinde hampen til nyt gods, og dette materiale var der meget af på kysten. Det blev bragt i land af kadrejerne.

Kadrejere, ankerfiskere og bjergelag

En rejseskribent oplevede i 1846, at der i to døgn lå 500 handelskibe for anker på reden syd for Helsingør, mens de ventede på gunstig vind. Han fandt, at dette var »et syn, som man vel intetsteds ser på noget andet punkt i verden«. Øresund var et af de travleste farvande, lige så vigtigt som Bosporus, Gibraltar-strædet og Den engelske Kanal, og hvert år var det besejlet af 15.000 sejlskibe. På mange af dem var der kunder til friske madvarer, øl, brændevin, tobak og andre forsyninger.

Koffardiskibene var en del af hverdagen for kystens fiskere. Der var besvær og økonomisk tab, når bundgarnene blev påsejlet - og det skete hyppigt - men der var også penge at tjene. Man kunne handle med søfolkene eller bjerge de ankere, de af og til måtte efterlade, når vinden pludselig slog om. Derimod fik fiskerne ingen af de penge, det kunne give at sejle mandskab i land eller hjælpe fremmede skippere med navigationen. I Helsingør vågde færgelaugene og lodseriet nøje over, at ingen udenforstående fik del i deres privilegerede arbejde.

Kadrejeri, en slags høkerhan-

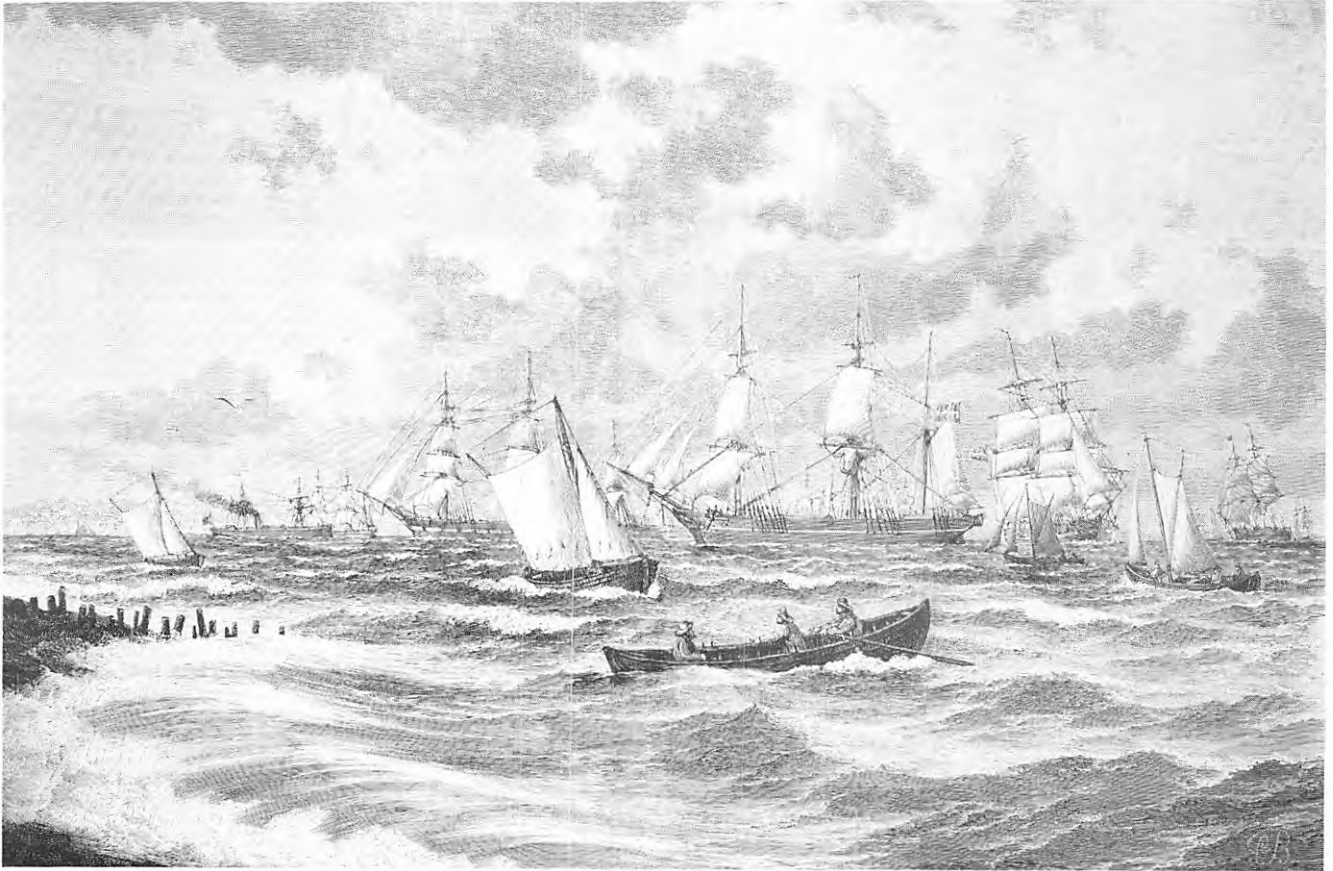
del på havet, var fra gammel tid en fri næring, og i alle kystens lejer var der mænd, der tog del i den. Mange kadrejede lidt ved siden af fiskeriet, men nogle var helt og holdent handelsmænd som J.P. Andersen, af ukendt årsag kaldet »Forstråden«. Han var født i Humlebæk, og han førte sine kadrejerbåde - først »Mågen« og siden »Johanne« - på Øresund i 50 år, indtil sejlskibsfarten ophørte omkring 1920.

Fra Snekkersten rapporteredes i 1879, at kadrejerne kun udgjorde en brøkdel af lejets befolkning. Hovederhvervet var naturligvis fiskeriet, selvom det var mere besværligt og gav mindre udbytte end handelen. Denne blev dog drevet ivrigt nok, til at en af snekkerstenerne blev kaldt lejets »grosserer«, fordi han levede af at forsyne kadrejerne med varer.

Kadrejernes båd var ofte en snekkerstenjolle på 18-22 fod, hvor sejlføringen var forøget med en klyver for at give størst mulig manøvreedygtighed og fart. Det kunne også være en af de særlige kadrejerbåde, som Jens Svendsen i Snekkersten byggede til hele kysten, og som dr.phil.

Henning Henningsen beskriver som »28 fods åbne, spidsgattede både, i klink, og rigget med sprydsejl og løs gaffel; de førte klyver, fok, stor- og topsejl og var meget hurtige. Spanterne var forstærkede, så bådene tålte at skure mod siden af skibene, hvad der selvfølgelig tog på dem, selvom de havde fendere ude. Derfor var materialet det bedste. Plankerne skulle f.eks. være af godt lagret eg, som gerne måtte have ligget 20-30 år. Kadrejerne udvalgte selv kævlerne, der så blev kløvet i op til 12 fod lange planker med økse og høvlet. De skulle være spejlhugget for at være rigtig stærke«.

Kadrejerbådene havde varclager midtskibs agter for den tofte, som kaldtes bjælken. Her stod en kiste med rum til æg, flasker med brændevin og rom og andre skrøbelige ting, og tobak lå i en vandtæt pose. Foran kisten stod en kasse med friskbagt brød, og på begge sider lå der kartoffelsække, for netop en god, kogt kartoffel var noget, søfolkene længtes efter. Varerne var dækket med sejdug, og der var gerne to mand i båden, da man ikke alene kunne klare handel og sejlad på samme tid.

Carl Baagøe tegnede 1882 »Udsigt fra Snekkersten« til »Illustreret Tidende«. På reden ligger mange sejlskibe og et enkelt dampskib, og kadrejerne er med rebet sejlføring på vej til deres kunder. I forgrunden ses en båd med tre fiskere, som måske også har handelsvarer om bord. (Handels- og Søfartsmuseet).

Fragtskibenes proviant var elendig - ækel saltmad, beskøjter og grynd med mider i og fordærvet ferskvand var hverdagskost om bord, og det blev oven i købet strengt rationeret. Besætningen havde derfor en sand hunger efter de friske fisk, kødstykker og grøntsager, som kadrejerne tilbød. Også vin, spiritus, kaffe, tobak og sukker var efterspurgt sammen med uldtøj, sydvester, sømandsknive, sæbe og kamme. Priserne var egentlig rimelige - en flaske brændevin kostede i 1890'erne 20-30 øre ude på Øresund - for konkurrencen var hård, selvom det var en ubrydelig regel, at ingen kadrejer prajede et

skib, hvor en kollega havde fået kontakt.

Det gjaldt altså om at være først på plads, når der viste sig et skib. Kadrejerne lå tit i et døgn eller mere ude på sejlruterne, mens han og hjælperen skiftedes til at sove under en presenning. Ved østlig vind samledes mange både under Hven, for så kunne der ventes skibe på vej nordover med skum for boven. Skipperne ville ikke »brase« sejl og gøre holdt for at proviantere - den gode vind måtte udnyttes - så kadrejerne måtte følge med for at handle. Der var skrap kapsejlad om at komme først op ad en skibsside, og mens farten gik

gennem det nogenlunde rolige vand i læ af Hven, var der tid til at prange.

I mere stille vejr kunne en kadrejerjolle sejle et fragtskib ind agter fra, men i blæst måtte kadrejereren »holde for ham«. Det var en risikabel manøvre, hvor jollen under sejl lagde sig forude på skibets kurs, mens han firede på skøderne. Når det store skrog gled frem og tog vinden fra kadrejereren, måtte han med resten af sin fart og båret af bøvandet styre ind mod skibssiden - ikke så tæt, at brasere og tove, der hang ned fra riggen, kunne »fiske« jollens mast og kuldsejle den, men heller ikke længere væk, end man kunne gribe den tovende, søfolkene smed ud, hvis de ville købe noget. Toven- den blev gjort fast med et stik, der i en farlig situation kunne løses med et enkelt tag, og så begyndte vareudvekslingen, mens jollen slæbtes af skibet.

Kadrejerne var eminente søfolk, men de måtte sejle så dristigt, at ulykker var uundgåelige. I november 1870 lå en jolle på siden af en skonnert, som med fuld fart var på vej forbi Helsingør. En pludselig manøvre med skibet fik jollen til at kæntré, og de to mand om bord, snekkerstenfiskerne Lars Hansen og Jens Petersen forsvandt på få minutter i bølgerne, mens »skonnerten, der antages at være tysk, ligegyldigt fortsatte sin cours«. Helsingør-købmændene L. A. Ravn og Fr. Joelson stod siden for en indsamling, som fra byen og kysten gav et smukt beløb til de omkomnes enker og børn, og flere penge kom fra en diletant-

forestilling i Helsingør.

I november 1876 omkom tre snekkerstenfiskere - Hans Petersen og brødrene Poul og Peter Nielsen, den ene ungkarl og de to andre familiefædre med flere børn, da deres kadrejerbåd forulykkede i sejløbet mellem Trekroner og Langelinie i København. De tre havde den mest sødygtige af de mange kadrejerjoller, som ventede den dag, så de vovede at gå ud, da der kom skibe i sigte. Båden forsvandt bag Trekroner og blev først fundet flere dage senere, da nogle snekkerstenbåde trak dræg over havbunden og fandt vraget stående på flere meter vand med udslåede sejl og knækket ror-pind.

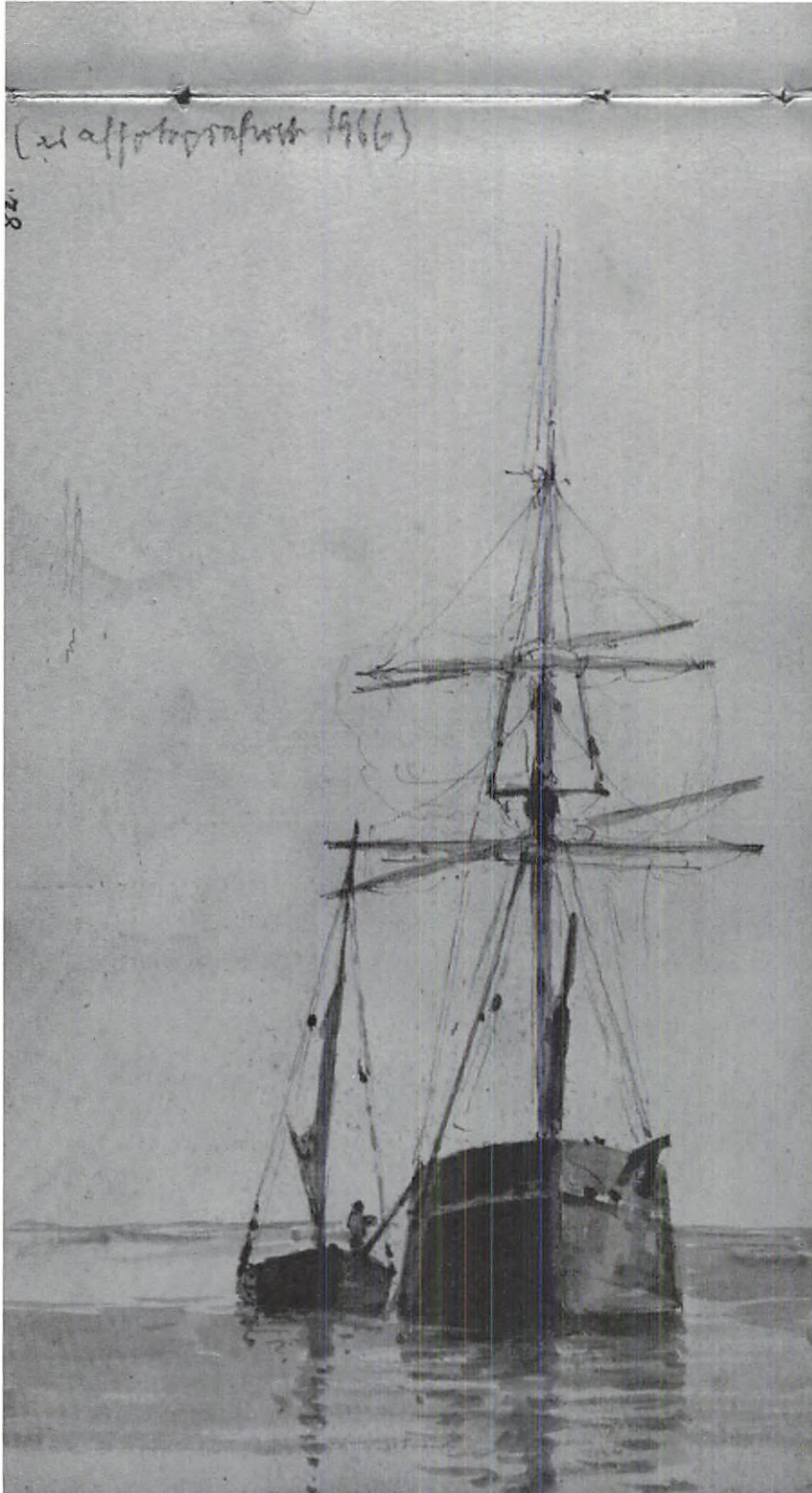
De druknede blev »under meget stor deltagelse fra egnens beboere« begravet i en fællesgrav på Tikøb kirkegård. »Henad middag satte ligtoget sig i bevægelse, idet de tre med kranscmykkede kister af fiskerne bares gennem Snekkersten og

Chr. Lindahl, der selv havde været kadrejer, åbnede 1872 høkerbutik ved Strandvejen i Skotterup, og han blev naturligvis hovedleverandør til kadrejerne på denne del af kysten. På postkortet fra cirka 1910 står Lindahl i sin åbne butiksdør i villaen til højre. Han efterfulgtes som lejets købmand af sønnen Carlo og denne af sønnesønnen Erik Lindahl, som døde i 1962. (Det kgl. Bibliotek).

Skotterup. De sattes derefter på vogne, og henad klokken to ankom det af cirka 25 vogne bestående tog til Tikøb«, refererede »Helsingør Avis«.

En tilsvarende tragedie oplevede Espergærde i 1880'erne. En kadrejerbåd med brødrene Jens og Anders Hansen blev suget ned, da de skulle fange kastelinen fra et forbisejlende skib. Ligene af disse to fiskere blev aldrig fundet.

»Kadrejeriet havde ikke det

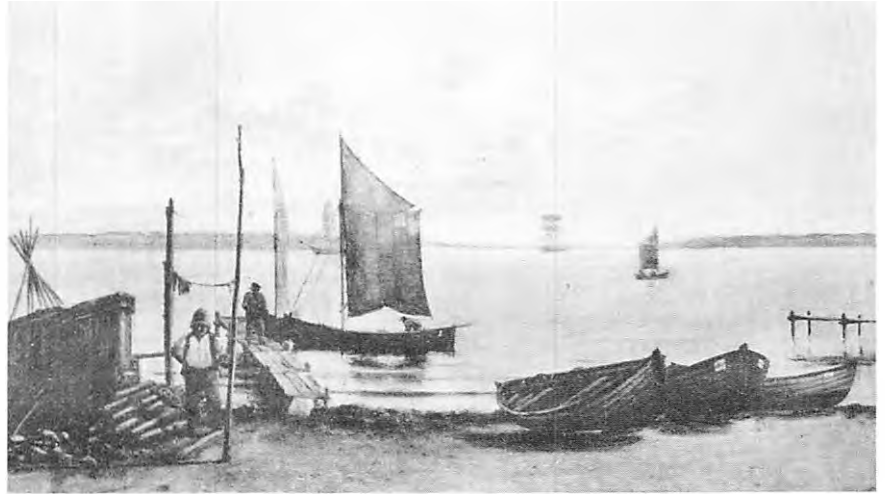
bedste ry på sig«, fortælles det, og der er mange historier om hurtig handel med mandskabet bag skipperens ryg. Søfolkene havde meget få kontanter, så når der blev sjakret »gennem kanonporten« var betalingen en rulle af skibets linegods eller lidt »overskud« af ladningen. Fra Snekkersten forlød det, at kadrejerer landede kul, oliekgager og bomuldsballe samt ret ofte nogle sække fra de små tyske skonnerter, der sejlede med korn: »Der var den nat, da der kom over 100 tønder hvede i land«.

Et stykke sejldug eller en ende tovværk var lige ved hånden, når kadrejerer lå ved skibssiden. Peter Petersen fra Humlebæk solgte engang 12 sække kartofler til et italiensk skib. De havde kostet ham 48 kr., men som betaling fik han tovværk, der var 135 kr. værd. Et godt sejl eller en fin manillatrosse blev solgt videre, ofte til Jens Hansen i Gyldenstræde i Helsingør, men for humlebækkernes vedkommende også i Dragør eller Kvæsthusgade i København.

Langt de fleste handeler var helt legale, og varerne blev betalt af skipperen med kontanter i eksotisk valuta eller med udslidt tovværk fra den lange sørejse. Det betaltes med 10-20 øre pr.

Kadrejerer er i stille vejr gået hen på siden af en brig, og handelen er i gang. Tegningen i tusch og sepia er udført af C. Fr. Sørensen cirka 1850. (Handels- og Søfartsmuseet).

Før Kystbanens tid var der fra Strandgade i Helsingør flere »bakker«, som mellem baghaverne gav adgang til stranden. Nærmest Hovedvagtsstræde var Ankerbakken, her gengivet efter et maleri fra 1878. På denne plads skulle opfiskede ankre henligge i »år og dag«, så ejerne havde en frist til at kræve dem udleveret mod at betale bjergeløn. (Helsingør Kommunes Museer).

kg, når det videresolgtes til oplysning og ny forarbejdning på reberbanerne. Ofte var kadrejerer en gammel bekendt af skipper og styrmand, og han blev bedt om at besørge breve og pakker i land.

Mange skippere gav besætningen forskud på hyren, så de kunne købe sig en flaske kornbrændevin til 50 øre, nogle småting og en rulle skråtobak. En meget populær vare var friskfanget fisk, der må have smagt pragtfuldt efter uger med saltmad.

Myndighederne havde en solid mistillid til kadrejerer og hans frie handel, for tiltuskede varer blev af og til landet på en af kystens vaser, uden at der stod en tolder for at kræve afgifter. Politiet rykkede ud og arresterede mistænkte kadrejerer, når en skipper havde anmeldt tyveri af lasten, men tilståelser var meget svære at få trods til tider lang arrest.

Så var ankerfiskeriet en mere kontrolleret bibeskæftigelse for kystens fiskere. Den havde også

betydeligt ældre traditioner, idet kadrejeriet formentlig først er kommet i gang for alvor, efter at Sundtolden blev ophævet i 1857. Derved undgik sejlskibene de tvangsmæssige ophold ved Helsingør, hvor de også havde provianteret, og der blev mulighed for handel ude på havet.

Henrik Krøyer noterede i 1836: »Af bifortjenester kommer kun ankeroptagning i betragtning som fast erhverv. Fiskerne i Snekkersten og Skotterup have forenet sig i tre selskaber for at drive denne. Færgelauget tillader ikke fiskerne at landsætte nogen fra forbisejlende fartøjer, hvorved ellers en del ville kunne tjenes«.

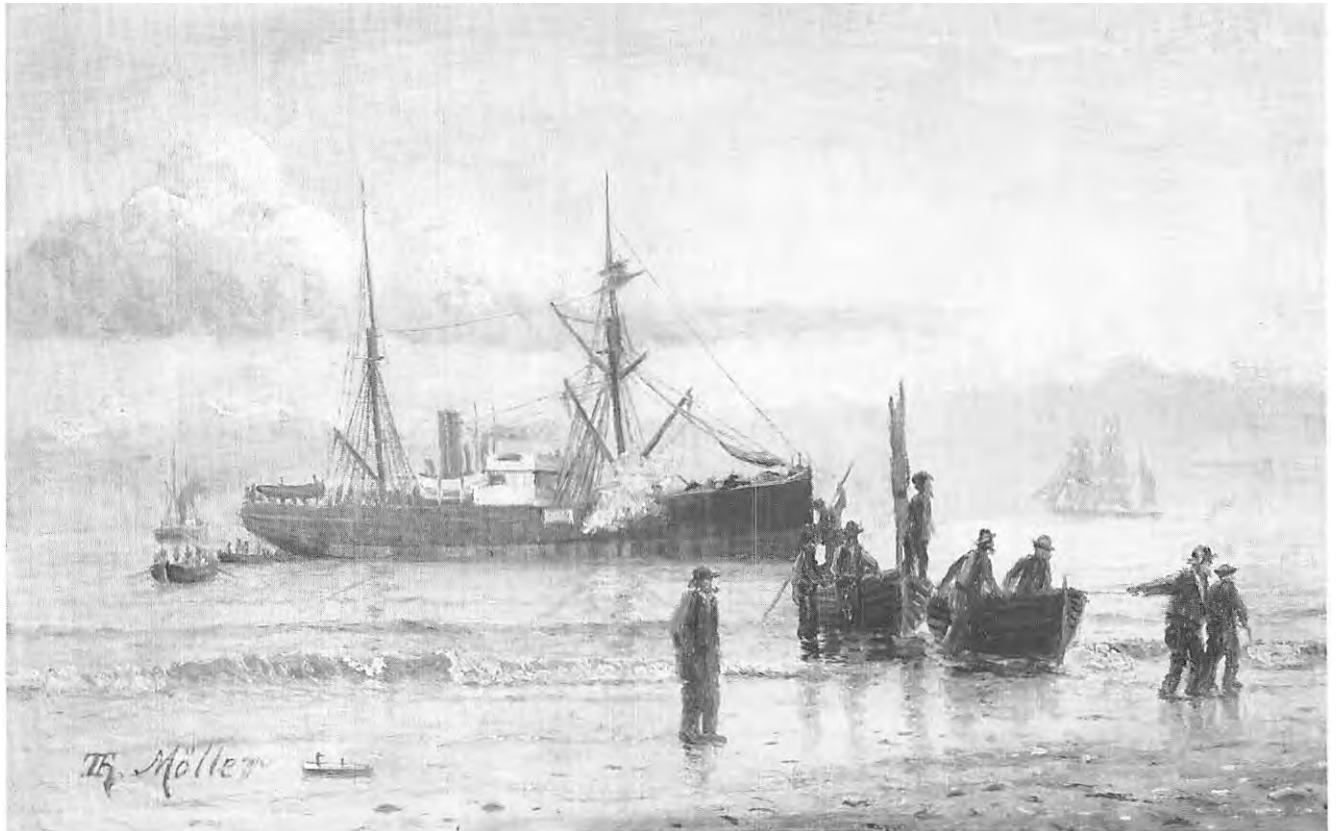
Ankerfiskeri var oprydning på de store skibes venteplass på Helsingør red. Der kunne ske uheld, så ankertovet sprang, eller vinden kunne springe om, så tovet måtte kappes. Hurtigt opbrud var nødvendigt for at udnytte vinden, der i modsat fald kunne drive skibet på grund.

Når flåden af sejlere var forsvundet i horisonten, gik anker-

laugene fra Snekkersten, Skotterup og Espergærde ud. Hvert af dem havde to både med fire roere, som gik op mod strømmen med en »od« (line) mellem sig. Odden havde synk, så dens midterste stykke strøg hen over havbunden, hvor det greb fat i de »blinde ankre«.

Laugene halede i ældre tid ankrene op med en særlig talje, kaldet »ankergien«, men senere fik man sværere grej. I Espergærde anskaffede havneinteressentskabet en halvstor dæksbåd med håndspil og løseboom til dette fiskeri, der gav gode penge, men som også var nødvendigt for at skåne de normale redskaber.

De opfiskede ankre blev bragt til Ankerbakken ved Strandgade i Helsingør, hvor de efter lovens bud skulle ligge i et bestemt antal måneder. Ejeren kunne »inden år og dag« kræve sit anker udleveret, men skulle så betale bjergeløn. I de fleste tilfælde blev ankeret som herreløst gods solgt på auktion, hvor bjergelønnen blev lagt oveni budet.

En damper er gået på grund ved Snekkersten, og Th. Møller har på sit maleri skildret, hvordan fiskerbådene bringer ladningen ind til kysten. (Privateje).

Fiskerne kunne tjene nogle penge i bjergeløn ved havarier og strandinger på kysten, men et redningsvæsen som på Vestkysten blev der aldrig brug for. Henrik Krøyer skrev, at der på 30 år kun havde været tre strandinger - i 1808, 1824 og 1825 - og at "fiskerne påstå, at den ubetydelige andel, de ved disse lejlighede

der have erholdt, næppe kunne siges at opveje mod deres arbejde og tidsspilde".

Strandinger blev dog ved deres dramatik mindeværdige begivenheder, hvor hele lejets mandlige befolkning var med til at redde så mange værdier som muligt under øvrighedens kontrol. Når ejeren havde betalt bjergeløn eller godset var solgt på auktion, blev indtægten "byttet" i lejet - i Snekkersten således, at alle familiefædre fik lige store parter og strandfogeden dobbelt part. Regnskabet blev gjort op på møder på kroen, hvor der "blev drukket en del brændevin og punch".

En sikkert typisk stranding fandt sted i marts 1871 ved

Snekkersten. Den 230 ton brig "Lina" af Woldgast på vej til Gent gik på grund med en last af pommerske fyrrebælker og planker. Skibet fyldtes af vand og blev så beskadiget, at det ikke kunne bringes flot. Fiskerne og folk fra bjergningsdampskibe afriggede det, bragte gods og ladning i land og reddede slutelig det meste af skroget, som var af egetræ med kobbernagler. En måned senere blev resterne af "Lina" solgt på to auktioner. På toldboden i Helsingør udbød man "et complet og godt skibsinventarium, derunder ankere, kjættinger, sejl, tougværk og rundholter" samt selve vraget. På forstranden i Snekkersten solgtes "en stor deel tømmer,

stolper, brædder og planker af eg og fyr, tjenlig til gavnsbrug, en stor del bunker brændsel m.v. samt et comfur«. Der er ingen melding om salgspriserne, men snekkerstenerne og skotterupperne har nok fået god bjergeløn.

I Sletten fik alle havneinteressenter lige parter, efter at havnen havde fået ti procent - fra 1895 dog kun fem procent. Her havde man også en regel om, at alle skyldige havnebidrag skulle fratrækkes, når strandingspenge blev udbetalt.

Auktionen over strandingsgods var spændende begivenheder som den, Sletten oplevede engang i 1913-14. Fisker Jens Peter Jensen havde en morgen fået nogle meget tunge kasser i

sine garn - dækslasten fra et russisk skib, der i hårdt vejr havde passeret lejet natten forud. Det var svært at bjerge kasserne, som vejede så meget, at trosserne ustandselig sprang, men bjerget blev de dog. Indholdet - store dyngvåde ruller af rødt, gult, blåt og grønt fløjl - blev bredt til tørring på stejlepladsen, hvor der var vagt dag og nat indtil auktionen. »Derefter var hele Sletten klædt i fløjl. Der var kjoler, dragter, bukser, trøjer, betrukne møblement og sirligt kantede bordtæpper, der harmonerede i farverne til tunge og varmende portierer og gardiner overalt«.

I Espergærde dannede fiskerne et strandingslag, som fik kontrakt med Svitzers bjergningsen-

Carl Baagøe malede 1888 »En stranding ved Snekkersten« efter skitser, han optog på stranden, da skonnertbrig »Kondor« af Randers 17. november 1887 gik på grund i en storm. »Kondor« ligger til venstre i billedet og trækkes baglæns fri af Svitzers bjergningsdampere »Hertha«, »Myren« og »Bien«. Kystens fiskere er i stort antal gået ud i joller og bundgarnsbåde for at assistere. (Handels- og Søfartsmuseet).

Holger Drachmann, der både var digter og marinemaler, tegnede i 1874 den norske brig »Najaden«s havari på Snekkersten strand. Fiskerne er samlet ved »Nyboder«, hvor de gør båden klar til redning af folkene på briggen. Deres hjælp blev dog ikke nødvendig, da Svitzers dampskib trak »Najaden« fri af havstokken. (Handels- og Søfartsmuseet).

treprise, hvis små, kraftige dampskibe »Bien« og »Myren« var i aktivitet overalt langs kysten. Laget stillede med både og mandskab, når havarister skulle have lasten omladet eller bragt i land, og indtægten blev delt ligeligt, dog med halv part til lejets enker.

»Ved stille og tåget vejr kunne man høre klokkeringning fra de opankrede sejlskibe og tuden fra de langsomt avancerende dampskibe, og så blev al støjende virksomhed på land indstillet, og alle, både unge og gamle, ventede spændt på, at en eller

anden damper skulle løbe på grund. Først når tågen var lettet, begyndte livet igen at udfolde sig på normal vis«, fortalte tømrermester Hans Arp om Espergærde i 1880'erne.

I en storm i april 1874 gik den norske brig »Najaden« på grund ved Snekkersten, og denne ene blandt mange strandinger blev mindeværdig, fordi den unge Holger Drachmann i en tegning, der foregreb senere pressefotografier, skildrede den i »Illustreret Tidende«.

»Najaden« lå nogle få stenkast fra land, og »den hvide brænding

slikkede endnu op ad den sorte skibsside, rigningen var i uorden, linegodset flagrede for vinden, skroget var krænget over, så at man så ind på dækket«. Den danske damper »Hertha« havde allerede liner fastgjort i havari-sten, og snart blev »Najaden« langsomt, men sikkert trukket haglæns ud gennem brændingen. »Folkene om bord råbte hurra; folkene i land så skuffede ud«.

På stranden traf bladets medarbejder Drachmann, der allerede havde tegnet det strandede skib. De fulgtes ad ind på Snekkersten kro, hvor tegningen blev »gået efter med tusch«, og hvor de også

Denne kadrejer-kiste har været i flittigt brug på Øresund. I det smalle rum til højre lå æg, mens kisten i øvrigt var fyldt med mel, gryn og andre ting, der skulle beskyttes mod bølgesprøjt. Kisten blev stuvet i jollen mellem kartoffelsække. (Fiskerne, Flynderup-gård).

Fiskerne Axel og Georg Hansen, Skotterup, skænkede til fiskeri-samlingen på Flynderupgård denne vægtige sølvmedalje, som deres farfar Lars Hansen, Skotterup, i 1836 fik tildelt af kong Willem II af Nederlandene. Lars Hansen havde, med fare for sit eget liv, reddet skipper H.R. Grimminga, som natten til 25. marts 1836 i stormvejr prøvede at nå sit skib, kuffen »de vrouw Jacobs«, der lå på Helsingør red. Skipperens båd kuldsejlede, men Lars Hansen kom til undsætning og reddede hollænderen. (Fiskerne, Flynderupgård).

På havneskuret i Snekkersten ophængtes navnebrædterne fra strandede og forliste skibe. Nogle er stjålet af vandaler, men bevaret er brædterne fra »Familien Watö«, »Vestervig« og »Jernavik« af Helsingborg, hvorom det hvide skilt meddeler: »Forlist Natten mellem 24-25 Okt. 1917«. Foran bænken står fiskerne Johannes Nielsen og Henrik Duve Hansen, fotograferet i september 1983. (Fiskerne, Flynderupgård).

talte med den fisker, der »sådan ved det lav lidt før solens opgang, da hun blæste stift derude af østen« havde varskoet lejet, da han så briggen drivende for sine ankre.

Øresund var ikke en af de havstrækninger, søfolk frygtede mest, men liv kostede sejladsen også her. I 1835 forliste en galease med besætning og tre passagerer tæt uden for Humlebæk, og i 1841 kuldsejlede en tysk bark med kornlast mellem Hven og Sletten. Skipperen og kokken omkom, og fiskere fra Humlebæk og Sletten bjergede last og vragele, som i Rungsted blev solgt på auktion for 3000 rdl.

Alt dette er blot enkelte af de ulykker, som overgik sømænd og fiskere på kysten. Ikke sjældent drev ofrene i land som

strandvaskere, ingen kunne identificere. De kunne ikke begraves på kirkegården, som en kone fra Snekkersten sagde: »Det ka'tte gå an, de ka' jo ha' en hel anden rellejon, de ku' jo være katålske«.

Fra 1810 var det lovligt at begrave strandvaskere i indviet jord, men endnu i 1824 og 1825 blev to ukendte mænd, der døde var drevet i land ved Humlebæk, begravet ved havnen. På stedet står et beskedent jernkors med indskriften »Under dette minde to sømænd hvile finde«, og i Humlebæk opstod den skik, at der sct. hansaften blev lagt blomster på graven. De blev lagt af lejets småpiger, som siden blev belønnet med mjød og småkager.

»Nelly«s forlis

På havneskuret i Snekkersten hænger gamle skibes navnebrædter til minde om forlis og strandinger, hvor fiskerne har ydet hjælp. Det brædt, der bar jagten »Nelly«s navn er stjålet af vandaler, men redningen huskes på kysten. Fire mænd blev nemlig belønnet af Carnegie-fondet for heltemod den dag - det var fisker Axel Hansen, der som første mand på stedet og aktionens leder fik 400 kr., samt fisker Jonas Børgesen, skipper I. C. Johansen og marinemaleren Ejnar Ploug, der fik hver 200 kr. Det var store penge i 1938, da dåden blev øvet.

Motorjagten »Nelly« af Marstal var 3. oktober 1938 med to

*Jagten »Nelly« efter strandingen i Snekkersten 4. oktober 1938.
(Privateje).*

mand om bord - skipper og en matros - på rejse fra København til Nørresundby med en last majs. Om aftenen ankrede skibet udfor Snekkersten, og Ejnar Ploug fortalte om de følgende begivenhedert:

»I løbet af natten sprang vinden over i syd og voksede til orkanstyrke, hvorved der rejste sig en høj og kraftig sø. Hen på morgenstunden den 4. oktober kom »Nelly« i drift med begge sine ankere ude og fuld maskine på, men der var intet at stille op. »Nelly« tog grunden ved den stenfyldte kyst ved Snekkersten.

Skibets to mands besætning

Efter forliset blev »Nelly« knust af brændingen, og vragdelene drev i land på kysten. Fotoet viser Ejnar Ploug med skibets ror på Snekkersten strand. (Privateje).

forsøgte at sætte deres redningsbåd i vandet, men en kraftig sørev den ud af sine davider, og et øjeblik efter var den knust mod stenene. Vi var fire mand, der stod på stranden blandt de mange tilskuere. Vi vadede ud, så langt vi kunne bunde i den hårde brænding, og fra skibet kastede skipperen en redningskrans ud, forbundet med en line, som vi var så heldige at få fat i. Med endnu en line fik vi med kransen lavet en redningsstol, hvormed vi fik de to mænd bjærget. Det var ikke noget ufarligt job«.

Kaper og smugler

Kapertiden 1807-14 var eventyrlig. De gamle fiskere kunne fortælle om formuer, der var vundet og sat over styr, og om gevaldige bataljer på havet, når kaperbåde »skar et handelsskib ud« af en engelsk konvoj. Kong Frederik VI havde gjort sørøvet statsautoriseret efter Englands bortførelse af den dansk-norske flåde, og den usædvanlige krigsform var en invitation til den enkeltes vovemod. Han kunne vinde formue og national hæder, men også meget let sætte livet til.

Under krigen udstedtes der kaperbreve til 58 både fra Helsingør og til 18 fra kysten mellem Sletten og Gilleleje. Deres bedrifter og indtægter er ukendte i detaljer, men »priser« for meget store beløb blev bortauktioneret i København og Helsingør. Een ladning blev solgt for 3½ tønne guld, og hver matros på kaperskibet fik 1000 rdl., mens skipper og officerer fik meget mere.

Den mest berømte af kaperne var nok Jens Lind, der var født i Ålsgårde i 1776. Han blev optaget i færgelauget i Helsingør i 1801, da han giftede sig med en færgemands enke. 1808-09 førte han kaperkorvetten »Cort Ade-

ler«, der med sine 12-16 kanoner var tidens største danske krigsskib. Det indbragte ham den store formue på 30.000 rigsdaler i »gode penge« - inflationen løb hurtigt i krigsårene - men han ødslede hurtigt pengene væk på et liv som landjunker ved Frederiksborg og levemand i København. Så begyndte Lind forfra med en mindre kaperbåd, han fik igen mange penge og brugte dem, og da krigen sluttede i 1814, var han fattig.

Efter fredsslutningen overlod Jens Lind sin færgebåd til en bestyrer, mens han selv fik et arvefæstehus ved stranden i Skotterup, hvor han købte sig en »rokkebåd«. Han søgte eventyr i »det farefulde og besværlige smugleri på Sverige, tjente gode penge, men kom igen i små kår, dog var han lige så lystig og glad den dag, han ikke ejede en daler, som da han kunne kaste penge bort i hundredvis«.

Jens Lind har sikkert valgt at slå sig ned i Skotterup, fordi han der havde kammerater fra kaperskibene, der ligesom han har

haft svært ved at vænne sig til en monoton og beskedent tilværelse i fredstid. De blev smuglere, for der kunne tjenes mange penge på at sejle brændevin til Skåne, hvor kong Gustav III havde gjort brænderi og krohold til statsmonopol, belagt med høje afgifter.

Huset, hvor Jens Lind havde haft sit hovedkvarter som smugler, lå en gang alene ved stejlepladsen i Skotterup, men blev så omgivet af nyere fiskerhuse og villaer, bl.a. »Strandbo« ved Rørtangsvejs udmunding i Strandvejen. Erindringen om tiden som smuglerrede og om de store fester gjorde dog huset, Strandvejen 81, til noget særligt, for man sagde, at Jens Lind gik igen inde i stuerne. Børnene hørte de gamle fiskere fortælle om spøgeriet, og når mørket faldt på, gik de i en stor bue ud på stejlepladsen.

Det må have været Jens Linds personlighed og ikke hans smugleri, der gjorde ham husket, for smugleri var sandt at sige ikke et enestående fænomen på

Den sagnomspundne kaperkapitajn Jens Lind boede efter englænderkrigen i arvefæstehuset Strandvejen 81 i Skotterup, hvorfra han søgte nye eventyr som smugler i »rokkebåd«. (Fiskerne, Flynderupgård).

kysten. »Alle kadrejerne gav sig af med lidt smugleri - det kunne ikke være andet«, fortæller fisker Skjold Johansen, Snekkersten, der i barneårene boede i nærheden af Jens Linds hus.

»Der var jo så mange forretninger at gøre på skibene og på den svenske side, og toldkontrollen var ikke meget bevendt. Tolderen boede i det gamle toldsted ved Strandejen lige over for Snekkerstenen, og selvom han havde en hest at ride på, var det umuligt for ham at være på vagt overalt. Hans distrikt gik fra Helsingørs byskel og helt ned til Tibberup mølle, hvor toldereren i Humlebæk tog over«.

Skjold Johansens bedstefar, der var født 1846, kunne af og til nødes til at fortælle børnebørnene lidt om, hvordan det gik til i gamle dage. Da havde smuglerne udskibningssted nær lods-bådenes ved søndre mole i Helsingør havn. Deres både var ca. 30 fod lange, smalle »sniver«, som var forløbere for en senere tids kaproningsbåde. De blev roet af otte eller ni mand, som hver under toften havde en lille tønde brændevin til skåningene. Det varede længe, før de svenske toldere fik både, der kunne hale ind på de smuglende fiskere, som var meget stærke og udholdende roere.

Smugleriet fik en opblussen i årene omkring Den første Verdenskrig, da Danmark endnu havde sølvmonter og endda 20-kronestykker af guld. Den lødige valuta var meget højt i kurs i Sverige, hvor den betalte mange indkøb til natlig eksport til Danmark.

Ligesom det ved Placaterne af 8de Junii 1770 og

16de April 1783 er tilladt Enhver paa Farvandet fra Helsingør indtil Dragør at opfiske blinde Ankere, eller saadanne, ved hvilke der ikke findes Bøier flydende paa Vandet, og frit at beholde samme uden Paatale af Tieren; hvilken Tilladelse ved Placaterne af 25de Martz 1814 og 27de Decbr. 1816 er udvidet og nærmere bestemt; saaledes har det behaget Hans Majestæt, paa Cancelliets allerunderdanigste Forestilling, under 17de d. M. allernaadigst at resolve:

»at det maae være Enhver tilladt at opfiske Ankertouge eller andet Gods, der findes paa Havbunden ved Helsingørs Rhed, imod at saadant Gods oplægges paa Toldbod-Pakhuset, og Anmeldelse derom skeer saavel til Øvrigheden, som i Helsingørs Avis, og at, hvis Tieren ei inden 2 Maanedes Forløb reclaimerer det Fundne, dette da maae tilhøre Finderen.«

Hvilket herved kundgjøres til alle Bedkommendes Efterretning og allerunderdanigste Efterlevelse.

Det Kongelige Danske Cancellie, den 25de Martii 1824.

K a a s.

Cold. Monrad. Örfsted. Lasfen. Lövenskiold.
Hanfen. Fischer. Moltke.

Ankerfiskeri var »tilladt for enhver« under enevælden, hvor der ellers krævedes tilladelse eller privilegium til de fleste beskæftigelser. Myndighederne var imidlertid interesseret i at holde Øresund frit for hindringer og sejlads og fiskeri, så de »blinde« ankre måtte væk hurtigst muligt. Det sørgede fiskerne for efter regler, der blev bekendtgjort i »Placater« som denne, der er fra 1824. Den er trykt

hos kongelig og universitets-hogtrykker Jens Hostrup Schultz og giver regler for opfiskning af ankertove og andet gods, mens selv ankrene er behandlet i ældre bekendtgørelser fra 1770 og 1783. Godset skulle oplægges på toldpakhuset i Helsingør, og der skulle ske anmeldelse om bjergningen til myndighederne og i »Helsingørs Avis«. (Helsingør Kommunes Museer).

Fiskehandel

»Fiskeren er stolt af sin håndtering, og det har han god grund til at være. Intetsteds træffer man en sådan flid og en sådan udholdenhed som her. Hele familien er beskæftiget. Mændene og drengene drage ud på søen, kvinderne køre fangsten til Helsingør på deres hjulbøre, og børnene hjælpe til med at rense og bøde garn. Fiskeren har hele året igennem nok at bestille; end ikke vinteraftenerne kan han hvile, men må sysle med at flette eller binde sine redskaber. Denne flid har også sin løn i den tilfredshed, han nyder ved at have et i regelen sorgløst udkomme og et forholdsvis hyggeligt hjem. Æren for dette tilkommer vel nærmest fiskernes koner, som i det hele stå på et meget højt trin. Det er en fornøjelse at se de friske, livsglade koner om morgenen trille af sted til Helsingør med deres ofte tunge læs, og når man så følger dem dertil og ser, med hvilken ro, ja, jeg kunne fristes til at sige anstand, de indtage deres pladser på Fisketorvet og forhandle deres varer - ja, så kan man godt forstå, at de kun nødigt vil omtales i samme åndedræt som vore fiskesælgersker ved Gl. Strand«.

Denne skildring af Axel Damkier stod i 1879 at læse i »Illustreret Tidende«, og den er nok typisk for den idyl, kunstnerne og de første landligere oplevede, da de »opdagede« kysten. For fiskerne selv har virkeligheden været mere differentieret med mørke nuancer, men helt autentisk er beskrivelsen af arbejdsdelingen i familien og af fiskerkonerne. I langt de fleste fiskerhjem gjaldt det, at manden stod for båden, redskaberne og fangsten, mens konen tog sig af huset og salget, selv om fiskehandel foregik på mange andre måder end fra kvindernes trillebøre.

Den ældste form var salg fra høje rygkuber, flettet af vidjer og med skulderstropper og lændepude til at fordele den store vægt. Den var allerede sjældnen i Snekkersten i 1836, fortæller Henrik Krøyer, men blev dog endnu langt senere brugt af ældre fiskere og fiskerenker, der gik ad ruter inde i landet, hvor hjulbøren ikke var praktisk. En af disse sælgere var Peter Andersen fra Espergærde, kaldet »Per Boes Laes«, som i 1890'erne hver eftermiddag gik en bestemt salgstur. Når han havde fået sin frokost med eller uden dram,

pakkede han sin kube med fisk. Han var iført »genser« (tykke, sorte bukser) og blød hat, og han bar kuben over skuldrene. Peter Andersens rute gik op over kystskrænten ved Strandvejen og ind i land til Mørdrup og Gurre, hvor han havde faste aftagere. Fiske-riet passede han om morgenen, og efter hjemkomsten bødede og stenede han garn indtil han kl. 17-20 igen var på havet.

Allerede i 1836 solgte snekkerstenerne om sommeren »en stor mængde fisk til forbisejlende fartøjer, og disse betales til en langt højere pris, end fiskerne andet steds kunne erholde«. Frisk fisk blev en af kadrejernes mest populære varer, og meget blev også solgt på stranden. Egnens bønder kom i deres hestevogne for at købe fede høstsild til saltning, og landliggerne bragte store, levende rødspætter med hjem fra promenaden. Det meste måtte fiskerne dog selv sørge for at få spredt ud til køberne, og de havde dermed stor betydning for forsyningen med fødevarer i København og Nordsjælland. Indtil slutningen af 1800-tallet var fisk en langt vigtigere vare end kød og flæsk.

Myndighedernes opgave var at

Helsingørs ældre fisketorv på hjørnet af Stengade og Bramstræde, gengivet på et maleri fra slutningen af 1800-tallet. Ejendommen til højre er Stengade 50, og på torvet står nu Privatbankens bygning. (Helsingør Kommunes Museer).

få byernes fisketorve til at fungere med gode forsyninger og rimelige priser, og både i København og Helsingør gav det meget papirarbejde i de ofte forgæves forsøg på at få kontrol over et frit erhverv.

I København forsøgte man sig i 1596 med et privilegeret fiskekræmmerlaug, der skulle »forekomme og afskaffe den skadelige forprang, især ved fersk sø- og strandfiskes indkøb«. Laugets medlemmer skulle være borgere med eneret til handel med laks, ørred, østers, torsk, sild, røkke, hvilling, kuller, pigvar, flynder, makrel, ål, hummer, krabber, muslinger og rejer. De fik anvist studepladser ved Gl. Strand og blev pålagt at drage ud for at købe forsyninger af alle »familier, bønder, fiskere og husmænd omkring Kjøbenhavn, udi Skovshoved og Vedbæk samt ved Helsingørs side boende«.

Alle andre end laugets medlemmer blev »strængeligen« forbudt at tilhandle sig eller opkøbe fisk, men en total monopolisering var åbenbart umulig. Fiskerne selv fik fortsat lov til at »sælge på Axeltorv her i staden, hvis Guds velsignelse af fisk, de med deres egen flid af stranden

kunne fange«. Det har været svært at kontrollere, at fiskerne kun solgte deres egen fangst, og i 1702 måtte privilegiet ophæves, fordi det blev misbrugt til at forhøje priserne urimeligt. Derefter var fiskehandel frit erhverv i København.

De fleste forsyninger blev snart bragt til hovedstaden af kvaser, der kom så langt borte fra som Bornholm, Isefjorden og Læsø, men meget blev også bragt til fods eller med vogn fra kystens lejer. Der fortælles om fiskere fra Sletten, der kom på bare ben og med blanke makrel stillet på højkant i rughalm i trillebøren. Til hjemturen fyldte de børen med rugbrød, der var to skilling billigere i hovedstaden.

Helsingør med sit lille landbrugs-opland var endnu mere afhængig af fiskeri end Køben-

Fisker »Per Boes Laes« starter cirka 1890 sin tur med rygkurven. Vejen gik fra hjemmet i Espergærde til Gurre. (Fiskerne, Flynderrupgård).

Den helsingørske fotograf Rudolph Jørgensen, der havde atelier i ejendommen på hjørnet af Bjersegade og Sudergade, fotograferede cirka 1904 fiskerkonerne på deres traditionelle del af Axeltorvet, nærmest Sudergade. Konerne er varmt klædt med uldne trøjer og tørklæder, og mange af dem har hvide forklæder. De sælger fra baljer og kasser på trillebørene, og i hænderne holder nogle præsenterbakker med særligt lokkende varer. (Fiskerne, Flynderupgård).

havn. 1500-tallets store sildefiskerier i Øresund og ved Marstrand var som tidligere nævnt en livsnødvendighed for byen, og salget af fangsterne blev håndteret med stor alvor. Borgmester og råd sørgede for et særligt fisketorv ved sognekirken Sct. Olai, hvor der i hvert fald i eet år - i 1597 - blev betalt stadeleje af 54 fiskere, der solgte deres fangst fra de offentlige fiskebænke. Det var et borgerligt hverv at være fiskevrager - en embedsmand, som på skibsbroen skulle bedømme og fastsætte pris på

saltfisk, torsk, sild og andre fødevarer fra havet. Han fik 1628 støtte af et forbud mod salg af »sild eller fisk fra skibene«, idet det blev krævet, at alle fangster skulle føres i land, vrages og fortoldes, hvorpå enhver kunne købe dem. Der kom dog også en regel om, at enhver, der købte store partier, skulle lade borgerne få »en halv eller hel tønde til husbehov«.

Storhandel med sildetønder ophørte omkring 1600, og det kan antages, at fisketorvet så blev overtaget helt af fiskerko-

Wilhelm Hansen, som boede Strandvejen 198 i Snekkersten, var kystens største fiskehandler, da dette foto af hans hus og forretning blev taget i 1906. Han - med guldkæden spændt over vestebugen - og hans kone Sofie står foran verandaen, mens den øvrige familie ses mellem fiskekasser, bærebør og andet tilbehør til engroshandelen. (Privateje).

nerne, som solgte frisk fisk direkte til byens køkkener og til skibene på reden.

Fiskerkonerne fik - eller tog - stader på hjørnet af Sct. Annagade og Stengade, hvor de havde en iøjenfaldende plads i bybilledet. Her var de en institution i næsten 200 år, indtil købmand T. Ellah i 1794 af borgmester Wilde købte »hjørnesteedet«, Stengade 61. Ellah krævede fiskehandelen flyttet, »idet han med rette beklagede sig over, at fiskerkonerne ikke blot besatte hans fortov og hans trappe, men i dårligt vejr også hans forstue og derved spærrede adgangen til hans kontor«.

Magistraten og de eligerede borgere bestemte, at fisketorvet skulle flyttes til et område mellem byens slagterboder og et vognskur på det nuværende polititorv. Konerne måtte vente at flytte, »hvis byen en gang skulle få anden og bedre brug for pladsen«.

Fiskerkonerne lod sig dog ikke stuve om i anden række. De blev stædigt på Stengades fortov op mod Bjergegade. I 1839 var myndighederne åbenbart blevet så trætte af problemet, at huset Stengade 52 blev købt og nedrevet. Tomten på hjørnet af Stengade og Bramstræde blev udlagt til fisketorv - ovenikøbet med brolægning og en »springkumme« opsat af borgernes ferskvandskompagni, så fisken kunne blive skyllet.

Naturligvis kom der ordre om, at fiskerkonerne skulle »gruppere sig« på den nye plads. »Men de blev helst på fortovet, så at der endnu fem år efter klagedes i aviserne derover; kun langsomt trak de sig så tilbage ind på torvet, men de yderste pladser var altid de mest efterstræbte«. Det eneste område ved fortovet, der ikke var konkurrence om, var stedet, som byens eneste kagekone lagde beslag på: »den uhyre bylt tørklæder og skørter,

En af Slettens fiskerkoner, Berthe Jensen, kaldet »Bedste«, er cirka 1920 klar til at starte på sin salgsrute med rygkurven fuld af friskfanget fisk. (Fiskerne, Flynderupgård).

En fiskerkone var på vej sydpå ad Strandvejen fra Snekkersten havn, da hun blev fotograferet cirka 1885. På trillebøren står zinkbaljerne, hvor fisken blev holdt levende i saltvand. (Nationalmuseet).

som hun udgjorde både sommer og vinter, lod sig ikke sådan flytte«.

Fra vinduet i hotel »d'Øresund« beskrev en korrespondent til »The Times« i London scenariet i 1851: »Den eneste udsigt fra hotellet var en snæver brolagt gade med høje, men ikke meget imponerende huse med røde tagsten og smalle vinduer og mange handelsmænd, der traskede afsted med cigar i munden, støjende matroser endnu under påvirkning af nattens udskejelser, renligt klædte fiskerkoner med korte skørter, store tørklæder om hovedet og tykke ben. De solgte torsk og kuller ovre på den anden side af gaden. Der var ingen smukke butikker eller synderlig færdsel af vogne og heste«.

I 1890 blev Bramstræde udvidet til en statelig gade ned til den nye jernbanestation, og fiskerkonerne blev påny flyttet - denne gang til Axelortvet, der havde fået sin nuværende udstrækning i 1864. Her reserverede man en strimmel af torvet nærmest Sudergade og der blev opstillet en offentlig vandpost til dem. I torvevedtægterne fastsattes deres særlige ret til at bruge dette areal uden at betale afgifter,

og her stod de i en lang og tæt række med deres trillebøre, baljer og kurve. De nøjedes dog ikke med torvehandelen, men havde også ruter og salgssteder rundt om i byen, hvor kunderne kunne vente dem på bestemte tider. Om Espergærdes fiskerkoner fortælles, at de ofte stod ved »Slagterstiftelsen«, den gamle Svingelport først på Stengade, mens selve fisketorvet var præget af konerne fra Snekkersten og Ålsgårde.

For en fiskerkone i Snekkersten begyndte dagens travlhed for alvor kl. fem-seks om morgenen, når manden og karlen kom ind med båden efter at have røgtet garnene. Så skulle morgenkaffen skænkes, og hun og børnene skulle være klar til at hjælpe med at rense og hænge garnene til tørring på stejlepladsen. »Dog må husmoderen sørge for at pille fisken op og lave sig i stand til at gå til byen for at sælge fangsten. Er garnene meget beskidte, må hun klare sig selv, ellers kan det ske, at en »triller«

for hende«. Salgsturen varede hele formiddagen, og når hun var kommet hjem, spiste hele husstanden varm middagsmad sammen.

Fiskerdatteren Ellen Andersen fra Espergærde, som 1918 blev gift med Carl Collatz, havde som barn og ung fulgt sin mor med trillebøren til Helsingør. Det var en anstrengende tur om sommeren, men rigtig barsk blev det først om vinteren, når baljen med levende torsk skulle slæbes på en isslæde i bidende frost.

Efter brylluppet gik Ellen Collatz alene ud ad vejene for at sælge fisk, og hun og Carl havde en bestemt fordeling af det daglige arbejde. Om sommeren kom han ved fem-tiden om morgenen til Espergærde havn, hvor Ellen stod og ventede på molen. De hjalp hinanden med garnene på stejlepladsen, hvorpå hun med sin trillebør - af den karakteristiske fiskertype, der i modsætning til landmændenes ikke har sidefjæle - gik rundt i Espergærde, Mørdrup og Tibberup. Hun

Ålekvaser er forløjet ved sydmolen i Espergærde havn i 1908.

Kvaserne var i 1800-tallet ejet af fiskerne selv, men senere kom de fra grossererne, der kunne sørge for afsætning af de store fangster i København, Jylland og udlandet. (Fiskerne, Flynderupgård).

Endnu omkring 1950 var fiskerkoner med bør, kasser, vandspand til opbevaring af de friskslagede rødspætter og termoflaske et

hverdagsagtigt syn på Helsingørs gader. Her slås en handel af på hjørnet af Stengade og Klostergade. (Helsingør Kommunes Museer).

solgte til mange faste kunder blandt fastboende og landliggere.

I 1920 byggede parret deres villa »Grethe« på Fuglevangsvej i Espergærde. De første år krævede stor påpasselighed og udnyttelse af alle muligheder for ekstraintægter, og for Ellens vedkommende betød det, at hun efter formiddagens fiskesalg gjorde rent og vaskede tøj for landligerne. Hele sommeren lejede de huset ud til feriegæster og boede selv i Carls redskabs-skur og et andet udhus i forhaven. De dyrkede alle de grøntsager, de spiste, og de holdt høns og gæs, men de opgav den ældre generations skik med hvert år at opfodre et svin til saltetønden.

Den tunge trillebør var nødvendig for fiskerkonerne, for kunderne krævede levende fisk. De sejlivede rødspætter og skrubber kunne klare sig ved at ligge på våd tang i trækasser, men de store torsk måtte transporteres i aflange haljer med frisk havvand, hvis de skulle give den bedste mulige pris. Det blev en tung tur ad den støvede Strandvej, hvor der lød taktfaste »klip-klap« fra kvindernes fodtøj, »et par trætofler med dimi-

To snekkerstenkoner i 1908 med deres udstyr efter endt salgstur, så baljerne er tomme. Til højre Else Børgesen og foran hende svigerdatteren Emilie Børgesen. (Fiskerne, Flynderupgård).

nutivt overlæder, lige plads til tærne«.

Snekkersten-Skotterup var i 1880-tallet et af landets vigtigste fiskerlejer, og Helsingør kunne ikke aftage hele fangsten. En meget stor del gik til København, hvor især de store, levende snekerstentorsk var berømte - og bedre betalt end i Helsingør. I 1836 var der mange torsk - men til gengæld få sild - og fangsten

blev først sat i kuber i stranden og siden samlet i hyttefæde, som fiskerne så efter deres både slæbte til København. Rødspætter gik også til Gl. Strand, hvor de kunne indbringe 3-4 mark (1,00-1,33 kr.) for en snes, mens de hjemme kun gav 10-12 skilling (20-24 øre) snesen.

Alle muligheder blev udnyttet. I foråret 1835 blev en stor mængde vårsild, der var så små,

at de var usælgelige i København, afsat til svenske fiskere, der betalte 20 skilling for en ol (40 øre for 80 stk.). Der blev sendt vogne ud på landet med nogle læs hornfisk og sild, og kun det, der ikke kunne sælges, blev brugt hjemme i lejet.

I Sletten, hvor mange frie fiskere skulle leve af begrænsede fangstmuligheder, fik fiskehandelen en særlig betydning. I 1835 var syv slettenboere så fattige, at de ikke ejede redskaber, og derfor måtte de leve af at købe fisk af andre og sælge den i omegnen. Hvis de øvrige fiskere på grund af vejr og vind ikke kunne komme på havet, købte også de fisk i de andre lejer og videresolgte den. Henrik Krøyer skrev om denne handel:

»Afsætning for fangsten må tildels søges meget møjsommeligt. Fruentimmerne løbe dagligt med fisk til Fredensborg, Esum, undertiden endog til Farum, Kirkeværløse o.s.v., kort sagt to

To fiskerkoner har gjort holdt på hjemvejen fra Helsingør til Snekkersten omkring 1930. Børene er tørt for ladning, så de kan sidde på ladet og sludre. (Fiskerne, Flynderupgård).

»Slettenpigerne« var berømte fiskesælgersker i hele 1800-tallet og langt op i 1900-tallet. Her har Kristine Svendsen og Marie Larsen cirka 1895 været i fotografens atelier, og opstillingen er konstrueret - de falbød naturligvis ikke til hinanden. Men pigerne, påklædningen, rygkurvene og varerne er ægte nok. (Fiskerne, Flynderupgård).

til tre mile. »Det er vanskeligt at bringe fisk til København«, sagde man, »og desuden bliver den, på ålen nær, slet betalt«. Imidlertid har jeg ofte set fiskere fra Sletten i København for at vide, at de der afsætte en betydelig del af deres fangst. De gøre endog indkøb fra Sverige og sejle til København dermed. Jeg har endnu i denne vinter (1835-36) flere gange truffet fiskere fra Sletten med hele bådladninger svensk hummer«.

I 1860 beskrev A.J. Smidth, Sletten:

»Fiskerne ere flittige og vindskibelige, dog drives ikke så meget fiskeri som prangeri, det er: man køber fisk af svenskere og danskere nordfra og sælger den igen på landet. Således gå 30-40 småpiger hver nat ud i omegnen, ofte 7 mile, med 2 lispund fisk i kurven og komme da hjem om eftermiddagen«.

Denne skildring fik »Dansk Fiskerihåndbog« i 1944 bekræftet hos formanden for Sletten Fiskeriforening Peter Møller, der sagde:

»Nu er det jo ikke noget at tale om, det at konerne nu går med

fisk. Nej, dengang gik de hjemmefra ved midnat med deres dragt på ryggen og kunne så række Lyngby, til det blev morgen - eller Farum, hvor de nu havde bestemt at skulle hen. I en rejsestald, eller hvor de kunne komme til det, sov de så en halv times tid, til det blev dag - og så var det rundt fra dør til dør, til fisken var solgt. Ud på eftermiddagen kunne de være hjemme - det var jo ikke så slemt at gå 2-3 mil hjem, når de havde tom kurv. Det var ture, der fandt sted uden hensyn til vejret. Hvad mener du om at gå hjemmefra en vinternat i mørke og snefog og pludselig stå i en drive til op over knæene med en dragt fisk på ryggen?«

Det var en gammel sandhed på kysten, at kun den fisker, der havde en kone, som ikke kunne sælge fisk, var virkelig fattig. Hun skulle kunne klare sig i det barske liv på torvet, eller hun skulle mestre den lidt finere psykologi, der skulle til for at samle faste kunder på en rute, men under alle omstændigheder skulle hun skaffe kontanter til de daglige fornødenheder: om-

Ellen Collatz var gift med Carl Collatz, og ligesom han var kendt som »Den Gyldenblonde«, var hun det som »Den grå Dame«. Hun havde fast salgsrute i Espergærde, Mørdrup og Tibberup, hvor hun gik med Carls fangster på trillebøren. Her starter hun fra Espergærde havn i 1939. (Fiskerne, Flynderupgård).

Tom Petersen tegnede 1883 Humlebæk havns nordmole med to koner - den ene med fisken i bærekurv, som hun måske skal bringe til landliggerfamiliens køkken. Den anden har skuldret rygkurven og knyttet tørklædet til en lang salgstur. (Det kgl. Bibliotek).

kring 1850 hør og hamp til de hjemmegjorte redskaber, kroge, skråtobak, snaps, brød, kaffe og måske et stykke billigt kød til en gryde suppe. Når hun alligevel var i byen med børen, gjorde hun også indkøbene, og det var hende, der kendte købmanden og sørgede for kredit, når fiskeriet slog fejl. »Een god kone gavner mere end tre fordrukne mænd kan ødelægge«, sagde man i lejerne, fortæller Drachmann, og sikkert var det, at mand og kone naturligt og nødvendigt blev ligeberettigede partnere i hverdagen. Hun skulle »gøre alt, undtagen lige netop at gå ud og røgte garnene«.

Havnebyggeri, bedre både og de mere effektive, industrielt fremstillede redskaber øgede fangsterne, men også den enkelte fiskers behov for kontanter. Der måtte sørges for afsætning i større målestok, og det måtte

Anna Rebekka Larsen fra Trykkerdammen havde fast studeplads på Sct. Olaigade nær hjørnet af Stjernegade i Helsingør. Her står hun med sin bør og en kunde engang i 1940'rne. (Helsingør Kommunes Museer).

Fiskerkonernes del af Axeltorvet i Helsingør, fotograferet cirka 1910 (Helsingør Kommunes Museer).

ske i København, hvor befolkningen øgedes meget stærkt i sidste halvdel af 1800-tallet. Hovedstaden kunne, skrev »Nordisk Tidsskrift for Fiskeri« i 1875, »til enhver tid forbruge al den fisk, som kan tilføres den i frisk stand«. Problemet var transporten, som ikke kunne klares med de traditionelle salgsmetoder, og som det var altfor kostbart at overlade til opkøbere.

I Snekkersten klarede man sagen med sin egen flåde af kvaser. Af sådanne skibe var der »Snekkersten«, bygget i 1865 af Jens Svendsen i Espergærde, og »Skotterup«, købt i Sverige, og begge ejet af en lokal fisker. Den lidt større »Sophie«, der foruden dammen havde halvdæk, til-

hørte Snekkersten havnekomité og var altså en art andelsforetagende, mens den største af dem alle havde et aktieselskab som reder. Det var »Godthåb«, der i 1867 blev bygget af Jens Svendsen, og som var ejet af et fiskeriselskab af samme navn, oprettet af snekkerstenfiskerne Vilhelm Jonassen Villumsen, Peter Jonassen Villumsen og Jens Peter Thagesen, Skotterups høker Børge Børgesen og gårdejer Hans Hansen, Langerød.

Jens Svendsens model af »Snekkersten« var med på fiskeriudstillingen i 1872, og programmet fortalte, at den »har allerede bragt millioner af ægte »snekkerstenstorsk« for ikke at tale om ligeså ægte rødspætter og ål til København. I det hele besøges fiskerlejerne stadigt af 5 á 6 sådanne fartøier, der deels høre hjemme der og deels optræde som gjæster, og dette antal vil i en nær fremtid forøges med 1 á 2. Afsætning mangler der således ikke. Der foreligger et

regnskab for vinteren 1866-67, hvorefter en af disse kvaser på 36 rejser har bragt til København og omsat der 10.142 pund ål, 49.655 torsk og 2995 rødspætter, hvilket kvantum fisk har havt en salgsværdi af 4265 rigsdaler«.

Vigtigst for alle former for handel med fisk på kysten var åle-salget. Fangsten af blankål på staderne var jo et »hovedfiskeri«, som gav to trediedele af indkomsten. Sikre tal for størrelse og fordeling findes ikke, men et rigsdagsudvalg opgjorde i 1913 det årlige gennemsnitsudbytte i femåret 1908-12 til 250.600 kr. for alt fiskeri på kysten. Af dette udgjorde blankålfiskeriet i staderne de 151.850 kr., hvortil kom udbyttet af andet bundgarnsfiskeri. Af de ca. 280 fiskere, som skulle dele indtægten, var de 68 stadeejere, men de fleste af de øvrige var lønnet medhjælp, parthavere eller forpagtere. Ålefiskeriet var ganske enkelt den store, fælles indtægtskilde, der finansierede køb og vedligeholdelse af huse, både og redskaber. Det var også typisk, at espergærdedfiskerne i 1880'erne hver november betalte de 75 kr. af de ialt 200 kr., de hvert år skulle af med i havnepenge. Netop i november sluttede det sidste af de tre »ålemørker«, og så kom der kontanter til huse.

Det var store mængder fisk, det drejede sig om. En kommission i 1916 kom til det resultat, at det gennemsnitlige udbytte var 188 ton ål, men hvordan og til hvem de blev solgt, fortælles ikke. Der har været opkøbere med store kvaser i havnene, og

Øjebliksbillede fra Axeltorvet i Helsingør i 1908. Det er en »rude« fra en reportagefilm om torvelivet, og man er øjensynlig i åletiden. (Helsingør Kommunes Museer).

mange ål gik med fiskernes egne kvaser til København. Salget skulle ikke som med de fleste andre fangster ske hurtigt, for ål kan leve længe i hyttefadet, og som røgede eller saltede var de dengang som nu en værdsat og dyr spise. Fiskerne har brugt mange afsætningskanaler, afhængigt af om de skulle bruge penge her og nu, eller om de kunne vente på de bedste tilbud.

Fiskernes indtægt ved de forskellige salgsformer er det svært at få overblik over. Et traditionelt hytteforhold, som måske har haft gyldighed helt tilbage i »sildebjergene«s dage, var en tønde saltet sild for en halv tønde rug, og langt op i tiden blev fisk byttet for andre varer. I 1879 noteredes, at et pund skært oksekød kostede 50 øre, mens et pund kabliau indbragte 20 øre, en stenbider 12 øre og en ol sild 0,75-2,00 kr. Andre fiskepriser, klagede man, »ere allerede altfor høje for den store befolknings betalingsevne« - det gjaldt sommer-rødspætter til 50 øre pundet, vinter-torsk til 25 øre pundet og ål til 6,00 kr., for et lispund. Mere overkommeligt var det med makrel, som fra maj kunne købes for 3,00-5,00 kr., for en snes, men som naturligvis blev dyrere, når de blev videre-solgt enkeltvis i høkerkælder.

Fiskernes hjørne af Helsingør Statshavn var nærmest jernbanestationen ved siden af det dengang enlige færgeleje. Her afleverer en kutter fangsten til flåden med den flydende fiskehandel i 1930'erne.

Også på kysten brugtes sådanne flåder, hvor handelen i realiteten foregik oven på et stort hyttefad. Så var man sikker på, at fisken var frisk og levende. (Helsingør Kommunes Museer).

»Silde-Ludvig« og »Koste-Carl«

»Vi forstod ikke det med rødstrømpe-bevægelsen« siger en slettenbo - en kvinde. »Her på lejet var det snarere mændene, der trængte til ligeberettigelse, for det var jo konerne, der solgte fisken og bestemte over pengene. Sådan havde det altid været«.

Fra Sletten tog sælgersker endnu omkring 1970 ud på deres rute med fisk på cykel eller i bil, men den sidste af de rigtige »gamle slettenpiger« var nok Signe Clausen, der lagde op i 1958. Indtil da tog hun hver dag det tidlige morgentog til København og købte ind ved Gl. Strand. På hjemturen stod hun af i Klampenborg og gik derfra ad en salgsrute over Springforbi til Skodsborg, hvorfra hun tog toget hjem til Humlebæk station.

Men konerne havde også konkurrence af mandlige fiskehandlere, der blev kendte islæt i gadebilledet. I Helsingør var »Silde-Ludvig« en institution i mellemkrigsårene, hvor han solgte fisk fra trækvogn på Axel-torvet og i gaderne - altid med en gjaldende remse til at vække opmærksomhed og en rap replik til at samle bifald på. Han var døbt Ludvig Hansen, havde hjemme i Helsingør og købte sine fisk i Snekkersten og ved Trykkerdammen. Han gik turen, men var ikke meget for slæbet med trækvognen, så i de forskellige kvarterer havde han drenge som »skubbere«.

»Vi var gerne fire-fem drenge, der fik hver en en-øre for at

hjælpe ham op ad bakken over viadukten«, fortæller en fisker fra Trykkerdammen. »Vi mødte troligt op, for han lovede os en cykel eller en fest til konfirmationen, men vi fik selvfølgelig aldrig nogen af delene«.

»Koste-Carl« - 'snekkersteneren Carl Børgesen, der levede 1885-1964 - var måske den bedst kendte fiskehandler på kysten, for han var høj, stærk og sikker, en ægte efterkommer af lejets gamle »konger«, hvad enten han var på havet, på havnen eller på kroen. »Kosten« var en meget respekteret fisker, der kunne sejle eller ro en båd som få andre, men han var også en dygtig handelsmand med forretning både på Snekkersten og Espergærde havn. Han kadrede, solgte fisk fra trillebør med fast plads foran beværtningen »Hjorten« på Stengade i Helsingør, og 1933-39 kørte han og svigersønnen Johannes »Tokost« Nielsen med lastbil og solgte fisk i det meste af Nordsjælland. Fisken købte de i Snekkersten og Espergærde, men de hentede også specialiteter ved Gl. Strand i København.

Fra Sletten fortælles om Otto Wrig, der i 1909 indvandrede fra Tyskland og først var skibstømrer på bådebyggeriet i Humlebæk havn. Han forlod hurtigt håndværket og blev fiskehandler i Sletten, hvor han under krigen tjente gode penge på at sende jernbanevogne fulde af saltede sild ned til sine tidligere landsmænd. Siden fik han egen kvase, der hentede ål hos kystens fiskere. Han holdt fisken i live i hyttefade, der blev gen-

nemstrømmet af Nivåens iltholdige ferskvand og eksporterede den til Tyskland og England. Den herskabelige villa, som Otto Wrig byggede sig ved Sletten havn, står stadig som et minde om de gode penge, der kunne tjenes ved fiskehandel på kysten.

»Silde-Ludvig« alias Ludvig Hansen med sin trækvogn på Axel-torvet i Helsingør, hvor han var kendt som en af byens originale personligheder. (Helsingør Kommunes Museer).

»Koste-Carl« - kadrejer og fiskehandler Carl Børgesen - på stejlepladsen i Snekkersten. (Fiskerne, Flynderupgård).

Landliggerne

I 1857 - ti år efter at den første jernbane i kongeriget var åbnet - fik Det sjællandske Jernbaneselskab koncession på en nordsjællandsk linie, men der gik syv år, før togene begyndte at køre. Man diskuterede længe forløbet, men endte med at lade banen gå fra København over Gentofte, Lyngby, Holte, Hillerød og Fredensborg til Helsingør. Man søgte altså ind i Nordsjælland, og den eneste opmærksomhed til kysten blev en lille station i Kvistgård - rejst på bar mark, lige langt fra Humlebæk og Espergærde. Banen passerede tæt bag Snekerstenen, men der gik flere år, før lejet fik en sommer-holdeplads, og Espergærde måtte vente på et trinbrædt i Mørdrup.

Banens investorer har vurderet fiskerlejerne som stillestående, økonomisk uinteressante enklaver, der helt var orienteret mod havet. De transporter af passagerer og fragt, der kunne blive tale om, tog dampskibene sig af, og de var stærke konkurrenter.

Danmarks første dampskib »Caledonia« var på præsentationsfart på Øresund i 1819, og det blev hurtigt fulgt af andre, som gjorde lystture på havet til en mode. Egebæksvang, hvor

træerne stod helt ned til stranden, blev et godt mål for sejladsere, da en fisker i 1828 for sine egne penge lod »Kongevasen« i Skotterup udbygge, så skovtursgæsterne kunne landsættes. Skovrideren på »Valdemarslund« i Gurre »tilsidesatte de betænkeligheder, der kunne fraråde at gøre en kgl. skovindhegning tilgængelig som forlystelsessted«, og Egebæksvang blev åbnet for besøgende. Et konditortelt tilbød »is og forskellige sorter forfriskninger«, men det afløstes snart af et mere permanent traktørsted, som omkring 1860 blev til Skotterup kro.

Skovgæsterne kom fra København, Helsingør og Skåne. Helsingørs liberale borgere holdt fra 1842 politiske »håbefester« ved Håbets Sten i Egebæksvang, hvor 5-6000 mennesker hørte på taler om den frie forfatning og Ejderdanmark, inden de tog fat på dineren, dansen og forlystelserne. I 1850'erne var der grundlovsfester ved stenen, og siden fulgte lejernes store arrangementer for at skaffe penge til havnebyggerierne.

Mange af »håbefesterne«s deltagere blev bragt til Kongeva-

sen af dampskibe på særture, og i 1843 kom der virkelig rutefart langs kysten. Det helsingørske Dampskibs interessentskab havde i London købt »Hamlet«, som dagligt anløb alle lejerne efter fast plan, »når årstiden tillod det«. »Hamlet« var et »afskyeligt skib, der sejlede langsomt og rullede«, så det blev i 1848 afløst af »Ophelia«. I 1856 blev flåden udvidet med »Hamlet II« og i 1857 med »Horatio«. De tre »shakespearske« skibe besørgede derefter - i delvis samsejlad med svenske skibe - kysttrafikken til 1873, da DFDS købte det helsingørske rederi.

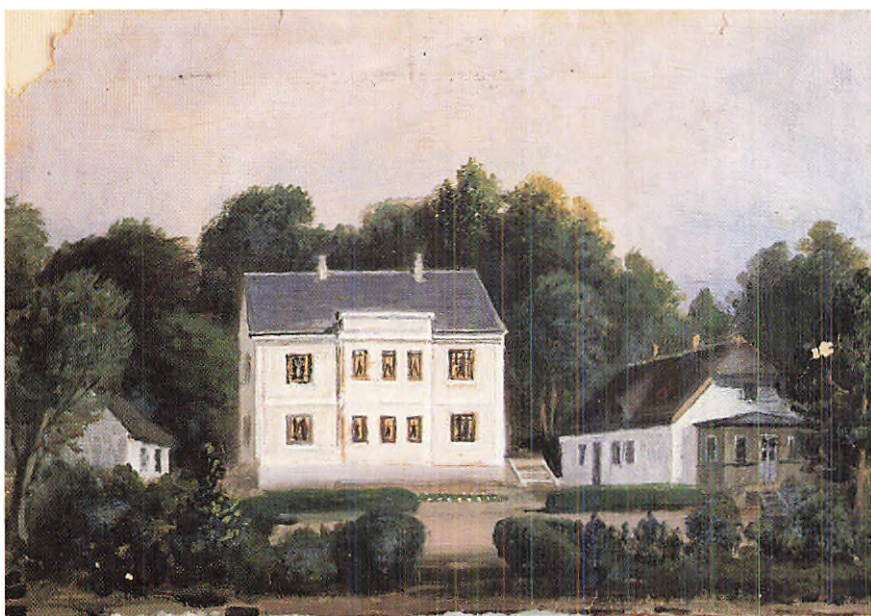
Dampskibenes passagerer var landliggerens forgængere, og begge parter var bymennesker, der søgte skønhedsindtryk og adspredelse i naturen, som endnu forekom uspoleret ved Øresunds kyst. Det var nye samfundslag, der fik sans for den landskabelige idyl, som kunstnere og handelsaristokrater sidst i 1700-tallet havde været de første til at dyrke. De, der havde formue og smag for det, anskaffede sig landsteder - helst ved skovkransede søer, men snart også ude ved kysten, hvor deres boliger fik navne som Enrum,

Snekkersten kro, nedbrændt i 1950 og efterfulgt af »Kystens Perle«, er et godt eksempel på, hvad der fulgte med landliggeriet. Den var i 1700-tallet en privilegeret kro, omkring 1870 blev den udbygget til et større gæstgiveri og en snes år senere fulgte udvidelsen med badhotellet i tre etager bagved. (Fiskeerne, Flynderupgård).

»Poulinelyst« ved Strandvejen på hjørnet af den senere Stationsvej i Snekkersten var familien Tegnors sommerbolig fra 1790'erne til 1919. Huset hørte oprindeligt til Borupgård og var et af de tidligste landsteder på denne del af kysten.

Maleriet fra ca. 1870 af Rademacher viser den to-etagers hovedbygning og sidefløjene af bindingsværk, hvor der var stalde, vognport og boliger til tjenerskabet. (Handels- og Søfartsmuseet).

Skodsborg og Sophienberg.

Før 1890'erne byggede københavnere ikke lyststeder nord for Rungsted, men det helsingørske borgerskab fulgte eksemplet og fik lystgårde vest og syd for byen. De tre gamle teglværker ved Snekkersten - Meulenberg, Bergmannsdal og Kronborg Teglgård - genopstod som herskabelige landholiger, og Borupgårds ejer storkøbmanden Isaac Vilhelm Tegner byggede nede ved stranden i Snekkersten landstedet Poulinelyst, hvor slægten boede til 1919.

En helsingørsk forretningsmand involverede sig i sjælden grad i fiskerbefolkningens liv. Det var skibsklarereren P. Chr. Schierbeck, som i 1816 havde købt Det Claessenske Palæ i Strandgade i Helsingør. Her havde han sin virksomhed og vinterbolig, men om sommeren var han på kysten, hvor han i 1811 for 1000 rdl. overtog arvefæsteretten til det idylliske hus Strandvejen 236, som stadig

1890'ernes landliggere bragte noget nyt til kysten. De byggede badebroer og tog havhade, hvad fiskerne må have fundet tåbeligt og farligt. Broen ved Nyboder i Snekkersten er typisk med lukket hus til omklædning, afskærmet trappe ned i vandet og et lille bassin, beskyttet mod alle nysgerrige blikke. (Fiskerne, Flynderupgård).

hedder »Schierbecks Minde«. Selv kunne Schierbeck ikke klare de forpligtelser, der fulgte med, så fisker Mikkell Johansen blev antaget til at passe fiskeri med åluser, bundgarn og silde-næringer og sikkert også til det hoveri, præstedagsarbejde og den deltagelse i klapjagter og vagter, som fulgte med fæstet. Mikkell Johansen fik bolig i huset, men Schierbeck brugte det også: »Dog skal hr. Schierbeck ikke formenes fri adgang til køkkenet«, står der udtrykkeligt i kontrakten.

I den lange økonomiske trængselstid efter Statsbankerotten i 1813 var der ikke råd til lystgårde, men i 1848 byggedes »Mary Hill« i Espergærde som »det første hus, man rejste på den lange, sandede strækning fra Humlebæk til Skotterup«. Det var en herskabelig bolig med stråtag og hvidkalkede mure, der rummede ti store, smukke stuer over en høj kælder, og det havde

brølagt gårdsplads, indkørselsport og sidelænger med hestestald, vognremise og vaskeri. Her boede kammerherreinde Rømeling, der var knyttet til Frederik VII's hof, og Espergærde-fiskerne fortalte siden om »disse flotte Espergærde-somre, når de kongelige kareter kom farende fra nord og syd og rejste støvskyerne på den slet holdte Strandvej, indtil de standsede op uden for kammerherreindens bolig, hvor hun stod i havelågen og nejede dygt for de højeste herskaber, mens de røde tjenere og kuske pyntede op i landskabet«.

Huse som Poulinelyst, Mary Hill og enkelte andre kunne ikke ændre det landlige og åbne præg, kyststrækningen havde haft i århundreder. Strandvejen løb mellem sine to grøfter, og den havde fået et par tommer skærver på den ti alen brede bane. Megen trafik af gående og hestevogne var der ikke, selvom det

må have været en for os ufattelig skøn oplevelse at færdes over de lange strækninger med frit udsyn over Øresund og mellem lejernes stråtede længer.

»Genboerne«s forfatter J. Chr. Hostrup var måske den første af den sværm af landliggere, som opdagede og siden forvandlede idyllen. Hostrup, som i 1862 var blevet slotspræst i Hillerød, var en umådelig flittig og elskelig mand, som menigheden værdsatte højt. De samlede ind og købte et beskedent bindingsværkshus, Strandvejen 175 i Espergærde, til ham som »folke-gave« og sommerbolig.

Fra 1869 til sin død i 1891 boede han tre måneder hvert år i Espergærde, og i de første år - indtil han fik kapellan - måtte han hver søndag »trave den lange, bakkede vej til Kvistgård« for at rejse med Nordbanen til Hillerød og passe gudstjenesten i Slotskirken.

Da familien Hostrup tog »Ho-

Det er meget forståeligt, at en idyl som denne kunne lokke landligerne til. Om sommeren omkring 1910 var der fredeligt i Humlebæk mellem stejlepladser og fiskerhu-

se, og Strandvejens grusbane var forbeholdt hestevogne, cykler og promenerende. (Det kgl. Bibliotek).

struphus« i brug, var omgivelserne harske. Der blev anlagt græsplæne, men der var rigeligt marehalm i det grønne, og fiskerne rystede på hovedet ad haveplanen: »Præsten er måske klog nok på himlen, men jorden forstår han sig inte på«, sagde de.

Haven bag et dige med et lavt pæleværk ved strandbredden var »tæt beplantet med små træer og lave buske, der i mange år stod med tyndt løv og kæmpede en hård kamp for at få næring af det magre sand, de skulle skyde rødder i. Men de sejrede til sidst, og de små, tynde ris blev til store, smukke træer«.

Et tremmelysthus over et stort, firkantet bord var familiens sommerspisestue, hvor de på »skønne, varme juldage« holdt fest med »lammesteg og jordbær eller moderens højt elskede rødgrød«. Små elme krøb først henover jorden uden for, men strakte siden deres grene skærmende ind over lysthuset.

Hostrups børn tilbragte hele sommeren i Espergærde og kom som mange andre landliggerbørn til »at elske det sted over alt i verden, og hvad de ellers på udflugter eller skovture kunne se af smukt, syntes de ikke kunne måle sig med skønheden her. Det blev for dem deres egentlige hjem, som de i den lange vintertid i præstegården drømte om og længtes efter«.

»Der var på den tid kun et par familier, der om sommeren gæstede fiskerlejet. Det lå hen i sin uberørthed med lave, strå-tækkede huse og små pyntelige haver med lyseblå lavendelhække og gule morgenfruer«.

Udover ruteskibene kom der udflugtsdampere til lejerne. Her har hjulskibet »Prins Hamlet« omkring år 1900 gjort holdt i Espergærde havn. Signalflagene er hejst for at markere den festlige anledning. (Fiskerne, Flynderupgård).

Der var venlighed og ofte respekt mellem fiskerne og landliggerne, men de to grupper var alligevel dybt forskellige. Det fornemmes i dette foto fra cirka 1897, hvor fiskerne Jørgen og Carl Larsen er sammen med deres sommergæster på stejlepladsen nord for Espergærde havn. Damerne poserer, men fiskerne ænser ikke fotografen og hans forehavende. (Fiskerne, Flynderupgård).

Udenfor klyngen af fæstehuse var de store, ubebyggede strandstrækninger, kun brudt af vaserne og stejlepladsen, »hvor nu og da en fisker rensede og tørrede de ophængte flyndergarn. I almindelighed stod kun de nøgne stejler der som skilt. De meldte, at her var et rigtigt fiskerleje«.

De få landliggerfamilier blev til betydeligt flere i 1870'erne, da

Københavns vækst med de nye brøkrvarterer og med industri og handel begyndte at mærkes. DFDS øgede fra 1873 trafikken stærkt på kystruten, hvor der i sommersæsonen blev sejlet tre dobbeltture om dagen. Otto Rung har skildret rejsen:

»Men før os drenge var turen med »Øresund« eller »Gylfe« op langs kysten årets store fest. Vi ilede i trav om bord og spurgte straks efter vor gode ven fra sidste sommer, den flotte store styrmand Andersen. Og han hjalp os med at se efter, at alt vort rejsegods var med om bord. Inde i ruffet ud for døren ned til maskinen med det blanke stål og messing af de mange hjul, der stod vore egne tremmesenge og vore tangmadrasser, viklet om med sejl garn. Og ved Vedbæk kom fader ud fra rygesalonnen og tog os med ned i kahytten, hvor hver af os fik det vidunder, som ikke findes mere nu på jorden, men i de gamle Øresunds-år kaldtes en *dampskibs-bøf!* Intet duftede så lifligt som derinde fra

køkkens lille kabys: af løg, tilsat med olje nede fra maskinrummet“.

DFDS gav sundruten et udstyr, der måtte glæde det gode borgerskab i en tid med teknisk og økonomisk fremgang. Skibene gjorde turen mellem København og Helsingør på tre timer med vældige skovlhjul plaskende under rød-lakerede hjulkasser, og inden bords var der damesalon med plyssofaer og facetslebne spejle, rygesalon med paneler i ædelt træ og messingspyttebakker til herrerne og spisekahytten med stivede, hvide duge og godt porcelæn.

Sejlturen var afgjort en fornøjelse, bare vejret var ordentligt, men problemet var anløbene af lejerne undervejs. Skibet måtte gøre holdt et stykke fra land, og passagerer og gods skulle ned i fiskerbåde, som færgede dem ind til vaserne. På land ventede yngre fiskere på at tage bagagen på trillebøren for at køre

den til sommerboligen. Det kunne være hårdt arbejde at skubbe læsset fra Humlebæk havn op ad Tibberup bakke gennem Strandvejens grus.

En juledag i 1876 var snekkerstenfiskerne Vilhelm Jonassen Villumsen og Jens Jonassen gået ud for at færge passagerer for »Gefion«. Mens båden lå og vippede i skummet fra skovlhjulet, der skulle holde damperen støt i søen, ville Vilhelm Jonassen Villumsen, »den af alle kendte og elskede fisker, »Unge Jonassen««, række en buket blomster til en dame ombord, fortalte man. Han faldt uden bords, og for alles øjne blev han ramt af skovlhjulet og druknede, 35 år gammel, fra hustru og tre sønner. Der var mange landligere i følget til graven på Tikøb kirkegård - blandt dem Holger Drachmann, som den sommer boede på Snekkersten kro.

Den tragiske hændelse gjorde stort indtryk på kysten, men var

I sidste halvdel af 1800-tallet kom landliggerne til kysten med dampskibe, indtil først Kystbanen og siden bilerne overtog trafikken. Vilhelm Petersens tegning er fra 1840 og viser et hjulskib, der har gjort holdt ved Espergærde. Fiskerbåde færger passagererne ind til landing på vaserne. (Privateje).

absolut en undtagelse. For fiskerne var færgeriet til dampskibene et værdsat job, der gav gode kontanter og sikkert også prestige. De hørte i en vis forstand til rederiets folk, og selve stifteren af DFDS, etatsråd C.F. Tietgen, skal have udtænkt den gave, de fik, når de havde rund fødselsdag eller jubilæum. Det var en særlig thekop med selskabets malteserkors i bunden - og fyldt til randen med nyslåede enkronestykker.

DFDS gav penge og anden

»Mary Hill« var den første sommerbolig i Espergærde, bygget i 1848 og i 1890'erne kendt som familien Reumerts feriested. (Det kgl. Bibliotek).

støtte til lejernes havnebyggerier, skønt hverken moler eller vanddyhde - i hvert fald i starten - var store nok til dampskibene. Da Snekkersten havn åbnede i 1876, flyttede rederiet sit anløbssted fra Kongevasen, gik ind på at betale 60 kr. om året i bropenge og byggede sammen med fiskerne et læskur på sydmolen til passagererne. Ruteskibene gik ikke ind i havnen, så havnefoged Jens Jonassen blev rederiets »færgemand«, som sørgede for både og mandskab.

I Espergærde var der færgeri til 1896, da DFDS gav et bidrag på 300 kr. til bolværket på sydmolen, så dampskibene kunne lægge til lige bag havnefyret. Og i Sletten gav rederiet i 1879 1000

kr. i bidrag til havnebyggeriet mod at få frit anløb i 15 år - enten ved den ydre mole eller i bassinet, »hvis forholdene tillader det«. I 1866 betalte rederiet 50 kr. i tilskud til »ventelocale og varehuus« på havnen og i 1898 100 kr. til opmudring til 11 fods dybde ved bolværket.

På rutens sydlige del - ved Bellevue, Tårbæk, Skodsborg, Vedbæk og Rungsted - var der gode dampskibsbroer af tømmer, men fra Sletten var forholdene for barske til sådanne konstruktioner, der alt for hurtigt ville være blevet ødelagt af storm eller isgang.

Familien Hasselbalch, som boede på Borupgård, var ikke landliggere, men også de ønskede at deltage i det fashionable badeliv ved kysten. I 1920 lod de umiddelbart syd for Snekkersten havn bygge dette imponante badehus i »vikingestil«. Det stod til 1975, da Borupgård blev udstykket. (Fiskerne, Flynderupgård).

Sommergæster i Skotterup i 1924. Stuepigen Anna serverer theen for fru Carla Lasson og sønnerne Per og Ole, som havde lejet sig ind hos fiskerfamilien Jonassen i Strandvejen 242. (Fiskerne, Flyndlerupgård).

Når skibet nærmede sig et af lejerne, satte kaptajnen flag på formasten for at signalere, hvor mange både, der var brug for. Normalt kunne det klares med en af de brede bundgarnsbåde, der, roet af to fiskere, kunne tage 16-20 passagerer, men på søndagene var der gerne fire færgebåde i fart, og 2. pinsedag nåede man helt op på syv-otte både, som tog 150 passagerer og deres gods.

Med et stød i fløjten løb dampskibet udenom bundgarnene og hen til 200 m afstand fra havneindløbet, mens farten blev taget af. Der blev hevet en kasteline til fiskerbåden, og bag hjulkassen blev falderebstrappen klappet ned, så passagererne kunne gå i håden, støttet af en matros og en færgemand. Når alle var på plads, lød styrmandens trillefløjte til kaptajnen på broen, og efter et slag på maskintelegrafen gik hjulene i gang, så færgebåden blev ladet agterude, vippende på de skumtoppede bølger fra hjulene.

Passagererne kunne glæde sig over »det idylliske kystbillede i formiddagssolen« og over synet af havbunden, »hvor det dunkle, høje græs snart gik brat over til lys sandbund under det svagt grønne, blinkende, krystalklare vand, der klukkede mod bådens klædning«. Færgebåden rundede molehovedet og stævnedes mod den primitive landgangstrappe, hvor man ofte kunne se familien Reumert stå og vente på søndagsgæster. »Blandt den særprægede, sydlandsk mørklødede og mørkhårede familie gjorde især den unge, højt voksne Ellen Reumert et dybt indtryk, som hun stod der under den røde parasol, i den hvide kjole med rødt skærf og med sorte proptrækkerkrøller ved ørene under den bredskyggede hat. Vidunderligt!«.

Overhovedet i familien Reumert var skuespilleren og forfatteren Elith Reumert, »vor scenes ypperlige og eneste elegantier«, som i 1891 havde opdaget »en stor, stråtækt våning« i Esper-

gærde. Den var ubeboet, men lignede med lidt velvilje en hyggelig præstebolig, selvom den i en årrække havde ligget »ganske forladt, overladt til sig selv uden ringeste røgt og pleje, forglemt af både guder og mennesker«. Det var Mary Hill, som Reumert købte for 6200 kr., hvilket han kunne magte økonomisk. Tidligere havde han som mange andre kunstnere måtte leje en sommerbolig på kysten, hvor de hurtigt fik følgeskab og konkurrence af borgerskabet.

I august 1897 åbnedes Kystbanen mellem København og Helsingør, og dermed begyndte dybtgående ændringer på kysten. »Grosserertogene« blev en forløber for en senere tids motorvejs trafik, for de gav forretningsfolk, sagførere og embedsmænd mulighed for »at ligge på landet« med familien og alligevel passe forretningen eller kontoret i København. Den nye bane bød på rækker af 1. classes waggoner med sofabænke, gulvtæpper og mahognipaneler med indfældede spejle. Rejsen varede kun en times tid, og den var komfortabel. Den blå havaneserrøg drev hen under kupélofterne, og de velklædte passagerer knitrede med morgenbladene eller passi-

Arne Ungermann tegnede i 1944 Espergærde badeanstalt til Politikens Magasinet, og i luften tog han de tyske fly med, som dengang patruljerede over Øresund. Badeanstalten - med strengt adskilte afdelinger for damer og herrer - stod fra år 1900 til 1950'erne. Den blev brugt af sommergæsterne på hotel »Gefion« og andre adresser uden egen strandgrund. Hvert efterår blev den taget ned for ikke at ødelægges af storm og is, og om foråret blev den igen sat op på en del af Jens Hansens bundgarnsstade, hvis ejere fik 75 kr. i leje om året. (Privateje).

arede om verdens gang. Togets saloner udkonkurrerede snart dampskibenes. I 1900 solgte DFDS sundruten til det nye dampskibsselskab »Øresund«, og snart blev den regelmæssige trafik afløst af udflugtssejladser.

Landliggerne og sommergæsterne var på kysten i sommermånederne, der alligevel ikke var højsæson for fiskeriet, og deres penge var velkomne, for som fiskerne sagde i en blanding af spøg og alvor: »Københavnernes behøver man ikke sætte garn for - de går lige i hyttefadet«. Dermed udtrykte de undren over den pris, de kunne kræve for at

rømme deres bolig i nogle uger. Fiskerfamilierne flyttede gerne til lofter eller udhuse, men fattede ikke, at bymenneskene ville ofre så meget for at være i lejet, mens deres egne, langt mere luksuriøse boliger inde i København stod tomme.

Det måtte forekomme fiskerbefolkningen sært at se U.V. Gad, en admiral af flåden og kongelig yacht-kaptajn, færdes på Strandvejen i Espergærde på trehjulet cykel eller i en lille, lakskinnende gig, trukket af et æsel. Hvad skulle de tænke om baronesse Rosenkrantz, som i sommeren 1873 lejede sig ind i

De første landliggerere opsøgte kysten på grund af dens uforstyrrede idyl, som de så straks bidrog til at ændre. Holger Tvermoes fandt dog endnu i 1898 et par sommergæster, der søsatte deres jolle i Humlebæk, og som synes at have været alene med naturen. (Fiskerne, Flyndlerupgård).

et af husene ved Egebæksvang? Hun dinerede alene - børnene måtte ikke sidde med ved bordet, før de blev studenter - med en tjener i mørkt livré til at varte sig op. Og hvad med herskabet på »Egebæksro«, den skånske adelsfamilie Løvenskjold? De drog på natlige togter til Flyndrupgård for at fange krebs i dammene, og siden kogte og spiste de fangsten, som en fisker ikke ville have nedladt sig til at agne torskekroge med. Familien Rung boede i Skotterup hos »den ældgamle fisker Rasmussen«, som nægtede at fortælle børnene om sine oplevelser i Kaperkrigen. Han sad tavs ved husgavlen på et dørtrin og bødede rødspættegarn, mens han undrede sig over københavnerens begejstring over landlivet:

»Og fra denne dør i den kalkhvide mur mellem skarlagensrøde pæoner måtte vi hver mor-

gen trippe over en toppet række brosten og langs et hegn af høje brændenælder for at nå hen til det lille skur af mosset træ, der stod på pæle oven over den altid fyldte grube, hvorfra skyer af grønne spyfluer summende for op! Og derinde kunne vi i solstråben fra den lille hjerteformede ventil studere ældgamle annoncer i Adresseavisen, som det var vor lørdagspligt at skære til og hænge på et søm over kassen med det friske tørvesmuld«.

Der må have været en mental glasvæg mellem de to slags mennesker, fiskerne og landliggerne, der delte lejets huse, men var så forskellige kulturelt og socialt. For den ene gruppe var havet en både banal og ærefrygtindgydende arbejdsplads, for den anden en skønhedsværdi og en sundhedskilde. Og som de var forskellige i dette, var de det i mange andre ting. Hvad fiskerne

indbyrdes har sagt om landliggerne, kan ingen vide i dag, men udadtil bevarede de for det meste en værdig ro, selvom gæsteriet og spørgsmålene på stejleplads og havn må have irriteret.

Holger Drachmann, der stod både uden for og oven over de to grupper, skildrede dem i 1893 i mørke farver. Landliggeriet var »kedsommelighed, bysladder, nøgternhed, overtrukket med denne sødlatne fernis henholdsvis af asparges, jordbær og rødgrød«, og han tordnede:

»Og derfor, I herrer, fruere og frøkner af landliggeriet: hvis engang eders historie skal skrives, hvorledes I med og mod eders vidende planmæssigt kom til at ødelægge det bedste, vort land besidder, kysten og dens oprindelige befolkning - så vil det kritiske materiale kunne indsamles mellem disse mindre eller mere anløbne fiskere, båd-roere, små toldembedsmænd, kadrejere, detailhandlere, landslagtere, prangere, dagvognskuske, søkaptajner på retur, eller proprietærer, der har »overtaget« gæstgiverier og badhoteller - de kender jer allesammen, ud og

En »æggebåd« kaldte man de lette joller som denne, der kunne tumles af bymennesker i smukt vejr. Båden ligger i 1898 på strandgrunden til villa »Reden« i Skotterup, hvor nogle af landliggerens tjenestepiger i stivede og plisserede uniformer er grupperet af fotografen. To elegante, lokale herrer er kommet med på pladen - tømrermester Johan Andersen (stående) og bådebygger Vilhelm Andersen. Det er sikkert udlejere og folkehold for en velstående landliggerfamilie, der er blevet foreviget. (Privat-eje).

ind, i al eders moralske såvel som fysiske nøgenhed«.

Drachmann rasede over middagsgrosserere og gammelholmsmatadorer, der skaltede og valtede med kysten, når de delte den i villaparceller, og han vendte sig med væmmelse fra

»Espergærde og Egebæksvang og Skotterup - en eneste kedsommelig Østergade«.

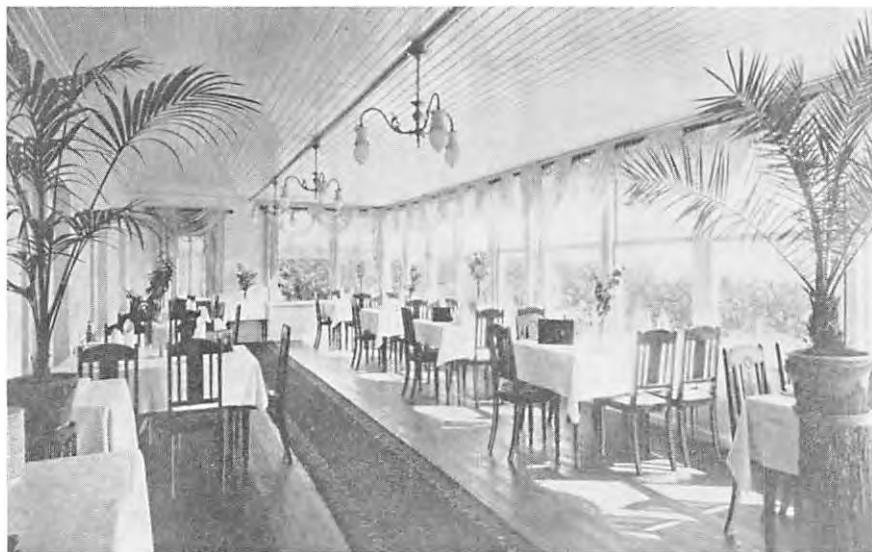
Holger Drachmanns kritik er rettet mod den eksplosive udvikling i byggeriet, der kom, da rejsetiden med eet blev nedsat fra dampskibenes tre timer til

togets fem kvarter. Nu kunne man ikke blot ligge på landet om sommeren, man kunne bo der hele året.

I Espergærde var der til omkring 1900 kun bygget villaer ved Strandvejen, men så tog en række konsortier fat på at ud-

Hotel »Gefion« i Espergærde, bygget i 1896, var det største badehotel på denne kyststrækning. Her hæver det sig, set fra havnen, over lejets lave, gamle bygninger i 1906. Husene ved havnen fik 1910-17 de købstadsprægede etagehuse »Strandborg« og »City«, som nye naboer, da Espergærde var ved at ændre sig fra et fiskerleje til en lille stationsby. (Fiskerne, Flynderupgård).

Fra table d'hôte-salen på hotel »Gefion« var der vid udsigt over kysten og Øresund. Hotellet havde fire etager, 33 værelser, banket-sal gennem to etager, opholdssaloner, restaurant, stor veranda og - meddeltes det i brochuren fra cirka 1930 - badeværelse, elektrisk lys, w.c., koldt og varmt rindende vand, centralvarme etc. (Fiskerne, Flynderupgård).

stykke jorderne op mod Kystbanen. Det foregik uden en samlet plan - »disse konsortier nærmest lå og bekæmpede hinanden for selv at få det mest mulige ud af deres besiddelser, og fra kommunens side var der ikke rigtig nogen hånd i hanke«. Tikøb-Hornbæk-Hellebæk kommune, hvis administration var dimensioneret efter et tyndt befolket og fattigt landområde, fik først en

bygningsvedtægt for kystdistrikterne i 1908. Indtil da kunne man bygge nogenlunde som man ville, og veje kunne udstikkes, som det passede konsortierne bedst. Espergærde fik »en masse småstier og små private veje«, som næsten fra starten gav alvorlige trafikproblemer. Det mest positive ved disse kvarterer blev, at de overkommelige jordpriser muliggjorde store byggegrunde, og at husene fik håndværksmæssig kvalitet.

Sommerbeboerne og villa-ejerne kom til at præge lejernes udvikling. I 1904 stiftedes Espergærde-Snekkersten Grundejerforening, som gerne holdt generalforsamling i august, hvor alle medlemmerne boede ude ved kysten. Den tog sig af mange ting - opsatte bænke og vejskilte, fik drysset klorkalcium på Strandvejen til støvdæmpning og gav tilskud til vejanlæg og renovation. I 1917 betalte

grundejerforeningen 5000 kr. til byggeriet af Espergærde station, der skulle afløse det oprindelige trinbrædt ved Kystbanen.

Mange af landliggerne var turister på sommerferie, men også de ændrede kystens ansigt. De boede på de efterhånden mange pensionater og badehoteller, hvoraf hotel »Gefion«, bygget i 1896, var et iøjnefaldende eksempel. »Gefion« var en italiensk villa i gigantformat, højt oppe på skrænten over Espergærde havn. Den hævdede sig over sirlige, terrasseformede haveanlæg og havde mængder af altaner, balkoner, pergolaer og verandaer. Der var 33 gæsteværelser i de fire etager, en banket-sal gennem to etager, en table d'hôte-sal og en restaurant, hvor dineren kostede 2,50 kr. Der var saloner og skrivestuer, alt møbleret i tidens bedste stil med kurvemøbler, viftepalmer og flerarmede lysekroner, og til gæsternes udflugter havde hotellet egen dampbåd, der i 1898 betalte havnekassen 60 kr. for 75 anløb.

Uden for sommermånederne lå mange villaer og hoteller tomme hen, rullegardinene var trukket ned og møbler og lysekroner var svøbt ind i lagenlærred, mens lejerne kunne være sig selv som før i tiden. Alle sommergæsterne skabte dog også erhvervsmuligheder for nye beboere - der kom købmænd, bygningshåndværkere, slagtere, bagere og mange andre.

Livet i lejet

Villa-byggeriet påvirkede lejerne på forskellig måde. Fra Trykkerdammen til Tibberup bakke var Strandvejen allerede i begyndelsen af 1900-tallet kantet af tilflytteres hække og stakitter mellem havne og stejlepladser. Krogerups ejer havde ledet udstykningen uden om Humlebæks husrække, der i 1930 beskrives som »et lille guldaldermaleri, der kun forstyrres af de pågående bilers støj«. I Sletten kom der hyggeri som på den nordlige strækning, og den store fiskerbefolkning udlejede deres huse. I 1907 havde alle fiskere sommergæster, og de fik 90 kr. for hele sommeren for et pænt, stort hus med seks værelser.

Lejeindtægten og de penge, fiskerne og deres familier kunne tjene - døtrene blev stuepiger, og fiskerkonerne sørgede for storvasken - blev ilde omtalt af Drachmann, men taget i forsvar i værket »Den danske Stat i Skildringer og Billeder«, som i 1901 skrev om fiskerne: »Det er da til deres ære, at de pynter op på hytten, en hæderlig sag, om de udbyder den til leje. Naturbørn kunne de ikke blive ved at være, da de så at sige opslug-

tes af den store by.

Det viser styrken i den traditionelle kultur, at den bevarede sit særpræg, men også sin lukketthed. Der kom lidt flere penge ind, og mange fik som Sv. Jonassen i Skotterup en pænere bolig, men fiskerfamiliernes sammenhold og livsform ændredes ikke, før kystfiskeriet forsvandt som hovederhverv.

Dagens gang i lejet blev markeret af måltiderne. Fiskeren var fastende, når han ved to-tre-tiden om morgenen sejlede ud for at røgte garnene. Et par timer senere stod konen og hørnene op, og når båden kom ind ved fire-fem-tiden havde de allerede spist morgenmad, men en kop kaffe stod klar til ham.

Når konen var draget af med trillebøren og garnene var hængt op og rensat, spiste han sin frokost - tit et par skiver brød med en øl og et par snapse. Middagen, det vigtigste måltid, spiste hele familien sammen, når konen var kommet hjem fra torvet. Det var varm mad, og kostplanen så i ældre tid således ud i Snekkersten:

Mandag kogt rødspætte, tirsdag stegt rødspætte eller skruber, onsdag kogt torsk, torsdag

plukfisk, fredag pandekager og koldskål, lørdag kogt sild og øllebrød eller mælkebrød og søndag søbemad. Netop om søndagen var husmoderen jo hjemme hele dagen, og så havde hun tid til at koge oksekødssuppe på de stumper, hun havde reddet sig på torvet. Hun kogte også grød til flere dage, af rabarber, stikkelsbær og jordbær, »når bærrerne var billige«, eller de kunne hentes i haven. Byggrød og grynsuppe fik man »af og til«.

Efter en middagslur på et par timer fik alle ved 14-tiden en kop kaffe med kandis, og så begyndte eftermiddagens arbejde på stejlepladsen, »der dog i regelen ikke er så anstrengende som formiddagens«. Kl. 17-18 spistes »midaftensmad«, der lignede frokosten, og man arbejdede så igen til kl. 20. Ved »udskejning« - fyraften - fik man the og »de fleste steder sigtebrød med smør på«.

»Så kunne man have noget fyraftensarbejde, der varede så længe man kunne se. Avis eller anden læsning befattede man sig ikke med. Eller folk sad i smågrupper på bænke ved vejen og samtalede. Kl. 21-21.30 gik de ældre i seng efter at have kaldt

Fisker Lauritz Petersen og hans kone Signe med børnene i spise-stuen i »Havblik«, Gl. Strandvej 220, Sletten. Billedet er fra ca. 1914, og al aktivitet er samlet under petroleumslampen. Nøjsomheden mildnes af blomstret tapet og blondgardiner, og der er kommet indrammede familiefotos og olietryk på væggen. De ældste børn læser lektier, og husfaderen studerer langsynet avisen. (Fiskerne, Flynderupgård).

Lauritz og Signe Petersen, der ovenfor ses med deres børn, arbejdede sammen hele livet. Her er de cirka 1940 på »Pe'r Mads' stejleplads« i Sletten, hvor han står med en bakke garn. Hun er i bytøjet, men passede iøvrigt en salgsrute ind i land til Langstrup og Danstrup. Fisken blev transporteret på cyklens bagagebærer. (Fiskerne, Flynderupgård).

børnene hjem og i seng. De yngre blev dog i regelen længere oppe trods påmindelser om, at de skulle tidligt op«.

Som en reserve til perioder med storm eller is hængte husmoderen oppe på loftet under stråtaget fladfisk til tørre, og hun lavede selv klipfisk af saltet torsk. Hun lagde selvfølgelig også sild i saltetønder og krukker

- »Jeg kan da huske, at vi hjemme hos os saltede 400 pund (200 kg)«, fortalte en slettenbo. Det var ikke til middagsmad, for spegesild var »en ret for sig selv« til frokost- eller aftensbordet. Røgvarer lavede hun ikke selv, for det krævede særligt udstyr og dyrt træ, men hun kunne gå til træskomand Ole Hansen ved Espergærde havn. Hans kone passede et lille røgeri, hvor hun - som det var skik blandt træskomænd og bødkere - udnyttede affaldet fra værkstedet. Stumper og spåner af hårdt træ var ideelt til røgovnen.

Kød måtte købes, så det var en sjælden spise, men flæsk kunne man få. Mange fiskerhuse havde et skur, hvor der hvert år blev opfodret et svin med fiskerester, kartoffelskræller og køkkenaffald fra landliggerne. I Sletten var det skik, at husejerne opfedede to svin - et blev solgt for at give rentepenge til terminen, og det andet slagtedes til familien. Det gav steg og pølse i slagteti-

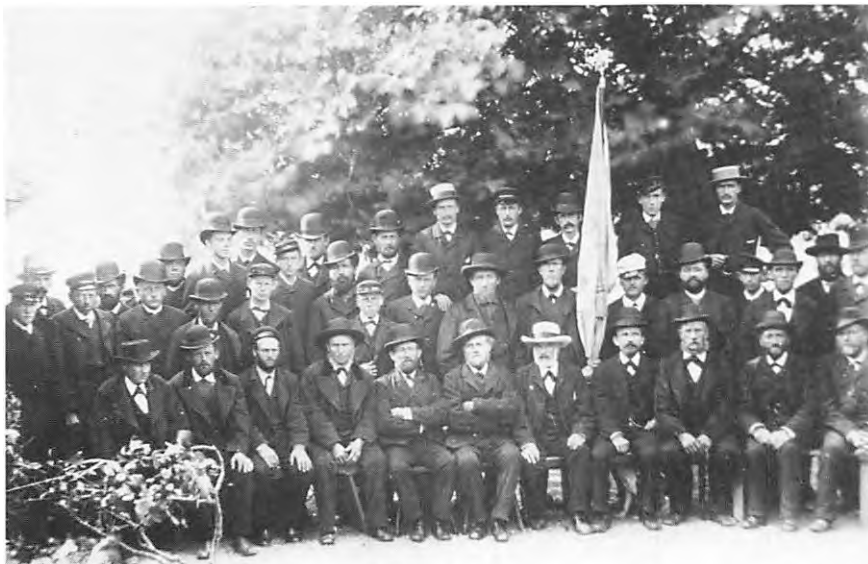
Snekkersten og Skotterup Fiskerforening blev stiftet i 1877, og den var en overgang en af de største i landet. Dette foto blev taget ved foreningens 25 års jubilæum i 1902, hvor 40 medlemmer var samlet, sikkert i Snekkersten krohave (Fiskerne, Flynderupgård).

Det flæsk, fiskerfamilien skulle spise, måtte den selv fede op. Man holdt et svin eller to på havelodden, og stien blev lavet af drivtømmer og grene som denne, der omkring 1830 blev tegnet af Vilhelm Petersen i Humlebæk (Privat-eje).

den, men «når sulekarret var tømt og det røgede flæsk spist (mest rå), afsluttedes kødretterne for det år».

Kartofler, kål og andre grøntsager dyrkede fiskerkonen selv i haven mellem frugtbuskene og blomsterbedet, og om efteråret blev høsten dækket til i en kule. Fiskerfamilien var altså i høj grad selvforsynende, men noget måtte købes for rede penge: kaffe, the, gryn, brød, sukker, smør, øl og brændevin. Der skulle også være skråtobak til manden, der kun af nød tyggede en «forloren skrå» af en stump tjæret tovværk.

Stimulanserne gjorde det lidt lettere at klare hverdagens slid. Kvinderne styrkede sig med the og især kaffe med sukker, der af og til blev spædet op med snaps til en kaffepunch, når turen med bør og fiskebaljer var særlig tung. Mændene havde deres skrå og dunken med brændevin, der

var med både på havet og på stejlepladsen. Derhjemme havde karaffen med Kronborg Akvavit sin faste plads i skabet over spisebordet.

Allerede i 1830'erne havde Henrik Krøyer bemærket spiritusforbruget. Han noterede, at det var skik i Sletten, at den, der skulle have sin båd af eller i søen, skulle byde hjælperne på en halv pægl (12 cl) brændevin. Han erfarede også, at det var skik, at en båd skulle have to potter (knap 2 l) med på en lidt længere fisketur, og at det var ilde anset at have noget med hjem i bimpelen. Derfor blev de unge opfordret til at drikke med.

J. Mathiesen skrev i 1853 om det ganske vist nordligere distrikts fiskere, at de ikke var

drikfældige - »man kan endog i sammenligning med husmandsstanden sige, at de er mådeholdne, men det er nu en almindelig skik, at brændevin-flasken altid skal vandre rundt, ja endog smådrenge bydes på et »niv«, når de blot ere med at lægge hånden på en jolle, som skal udsættes«.

Omkring 1870 regnede man i Snekkersten med, at hver mand skulle have en halv pægl brændevin og stundom en flaske tyndt øl med til en formiddags torskefiskeri. Ved isfiskeri havde alle snapseflasker med, og der fortælles om fiskere, der blev træt af den lange ventetid ved fiskehullet. De »gik på besøg«, og vendte hjem til lejet med »en isbjørn«.

Flaskerne var også med på

Nogle af fiskerne har som andre søfolk været mestre i at udføre husflidsarbejder, ofte med en toldekniv som eneste værktøj. Denne kutter i en karaffel har dog krævet mere end almindelig fingerfærdighed, for den er med alt sit udstyr perfekt gjort. Kutteren er »Neptun« af Sletten med nummeret H. 1886, og den er signeret Gotfr. Larsen, 1953. (Handels- og Søfartsmuseet).

Kystbanens åbning i 1896 indvarslede store ændringer på kysten. Banen var i starten enkeltsporet, men forberedt for dobbelt-sporet. Her passerer et tog omkring århundredskiftet en viadukt i Humlebæk, trukket af et damplokomotiv og med personvogne af den gamle type uden sidegang. Konduktøren måtte balancere fra kupé til kupé ad trinbrædter uden på vognene. (Det kgl. Bibliotek).

I portrætfotografernes storhedstid havde ateliererne forskellige baggrunde at tilbyde. Th. Buchhave Petersen på Stengade i Helsingør kunne anbringe de tre unge mænd fra Snekkersten i en »båd« mod et bagtæppe med hav-motiv. (Fiskerne, Flynderupgård)

Slottefiskeriet, som begyndte ceremonielt med, at man drak »hornfiskens skål«, hvorpå bunkefejerer skulle bide den først fangede fisk i halen. Man gjorde løjer med fiskere, der faldt i udmattet søvn, og som fik grimme overraskelser, når de

vågnede og opdagede, at deres snapseflasker var tømt og fyldt med søvand.

Et af slotteselskaberne havde officerer, »der i marinens tjeneste havde lært al slags råhed«. For selskabets drenge var det meget ubehageligt at være under denne kommando, »men man lærte os at tåle den såvel som brændevinen, de tvang os til at drikke«.

To slottefiskere havde været sammen til orlogs i krigen i 1864. Siden holdt de sammen, og begge satte stor pris på en snaps. »Når frokosten var spist, var Svends pægleflaske i reglen tom, medens Johan sparede mere på sin og »tog pænt til den«. Så kunne det ske, at Svend hen ad dagen sagde: »Min ædle ven! Der skulle vel ikke være en lille en på din flaske?« Johan: »Nej, du Svend, den er tom«. Svend: »Du er dog en nederdrægtig gammel skurk« - og flere lignende ord,

Skotterup kro, set fra badebroen omkring 1910, og med Kongevasen til venstre. Kroen blev sidst i 1800-tallet udvidet med »Skotterup Hotel« til højre, men fiskernes samlingssted var den lavloftede skænkestue bag piletræet. (Det kgl. Bibliotek)

som Johan svarede rolig med: »Det ved jeg nok, jeg ligner jo dig«. Efter nogen tids forløb tog Johan sin flaske frem, viste Svend, at den endnu var halvfuld. Svend jublede: »Du er dog et herligt gammelt menneske« og roste Johan i høje toner. Så var venskabet genoprettet.

Mere eller mindre venskabeligt drikkeri dyrkedes også på kroerne langs hele kysten. I 1757 talte Ludvig Boesen 24 kroer mellem Helsingør og København, og blandt disse fremhævede han Snekkersten og Humle-

bæk som nogle af »de fornemste«. De hørte da også til branchens aristokrater, for de var begge kongeligt privilegerede, hvilket indebar, at de havde både rettigheder og pligter som besteder for de rejsende på Strandvejen.

Humlebæk kros privilegium blev underskrevet af Christian VI i 1740, og det gav ret til at »lade holde et kro eller vertshus, og de reisende såvelsom andre med behøvende logementer samt spiise- og drikkevarer til nødtørftighed og for en billig betaling sammesteds betiene«. Pligterne, der fulgte med, var at købe øl og spiritus i Helsingør i stedet for selv at brygge og brænde, at holde kroen i forsvarlig stand, efterleve forordningerne om krohold og at undgå »fylderier eller tiidsspilde for bonden«.

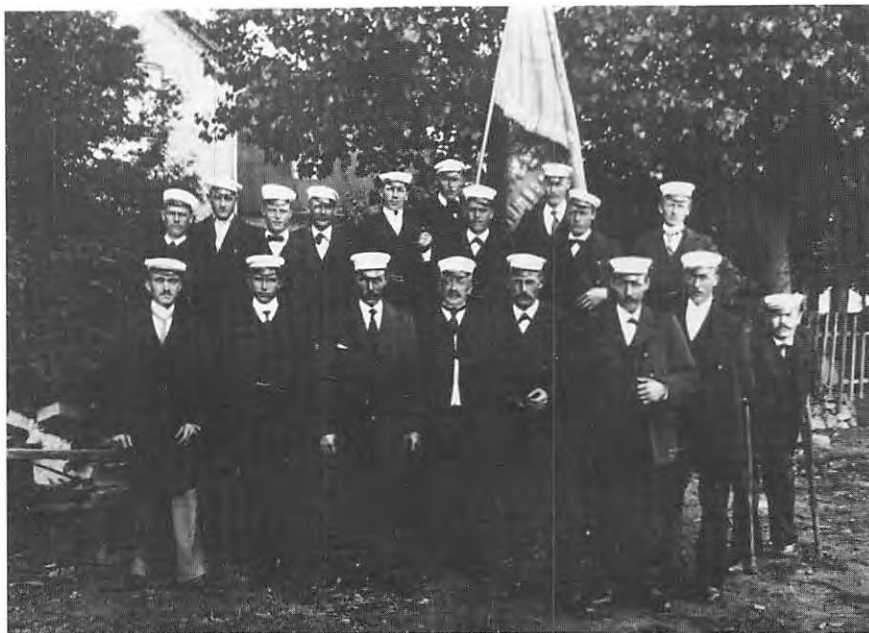
Humlebæk kro tilhørte Krogerup, og den blev drevet af skiftende fæstere, sikkert ligesom godsets anden kro, der lå i Espergærde. Om denne første Esper-

gærde kro vides ikke meget, men at den har eksisteret fremgår af en indberetning i 1778 fra amtmanden til Rentekammeret. Her siges det, at Krogerups to kroer »anføres at være nødvendige for reisende og i egnen værende fiskere«. I 1786 ønskede Rentekammeret begge kroer nedlagt, men Humlebæk kro blev fortsat uændret, hvorimod Espergærde kros skæbne er mere usikker.

Den ældste Humlebæk kro lå ved stranden, men formentlig i 1840 lod Krogerups ejer Constantin Brun bygge en ny ved Strandvejen, som jo 30 år før var ført op over Humlebæk bakke, udenom selve lejet. Den blev, da landligerne kom, udbygget flere gange, skiftede navn til Humlebæk Hotel og fik en hovedbygning på 18 fag, logihus, sal, stald og en skænkestue til det jævne, lokale publikum. Omkring 1930 blev det meste af komplekset nedrevet af hensyn til en udvidelse af Strandvejen, og kun logihuset fra 1870'erne blev tilbage med den nuværende kro og købmandshandel. Som afløser for hotellet lod Krogerups ejer Ida Brun 1934-35 bygge Kølles Gård på den anden side af Strandvejen, navngivet efter den første restauratør Ernst Kølle.

Snekkersten kro blev efter traditionen til ved en kongelig gestus. Den første kromand skal have været en orlogsgast, der var om bord på Christian IV's admiralskib »Trefoldigheden« i slaget på Kolberg Heide i 1646. Kongen belønnede veteranen med privilegium til kro i Snekkersten, og den blev i sin teglhængte solidi-

Sangforeningen Sletten på skovtur i 1906. Herren i midten forrest er dirigenten overlærer O.J.R. Madsen, men iøvrigt er de fleste af medlemmerne fiskere - og alle uden undtagelse er fra Sletten. Fane og hvide sanghuer var nødvendigt udstyr. (Fiskerne, Flynderupgård).

tet en institution på kysten, lige til den nedbrændte i 1950.

Skotterup kro begyndte som traktørsted, men blev af skiftende ejere udbygget til et typisk, mindre landliggerhotel. Det havde to bygninger - en stor med restaurant, dansesal og hotelværelser og en mindre med skænkestuen, hvor fiskerne samledes. Yndlingsdrikken var mælketoddy - et glas mælk med en stor snaps brændevin.

Kroen i Sletten var et magtcentrum allerede i 1700-tallet, før kromanden havde ikke blot udskænkning, han var også købmand, tømmerhandler og entreprenør for kongen. Slettens lave, brede strand var det bedste sted at udskibe byggematerialer og forsyninger til Fredensborg, og kromanden fik til opgave at holde opsyn med de fiskerbåde, der hjalp til ved losningen. Han købte imidlertid også tømmer af

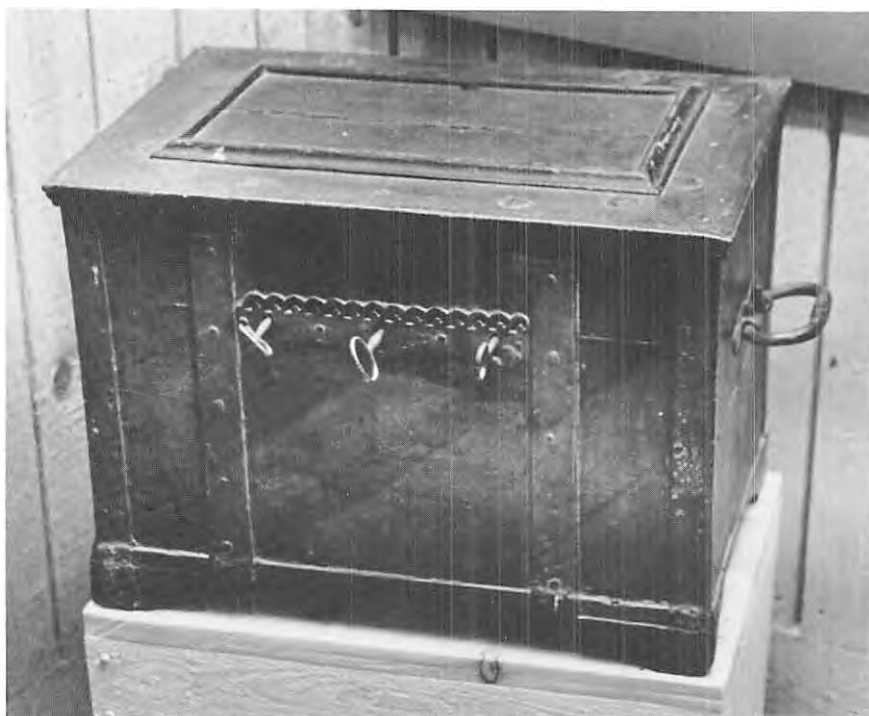
skippere, og fiskerne beskyldte ham for uretmæssigt at bruge deres både til transporten i kongens navn. Fiskernes oprør mod kromandens magtstilling blev først vurderet af amtmanden, der fandt sigtelserne grundløse, og siden af domstolene, der bebrejdede de stridbare fiskere, at de kritiserede øvrigheden. Fiskernes sejladser blev ikke regnet stort i en tid, hvor egnens bønder var plaget af »de utålelige hoverier ved bygningsvæsenet på de kongelige lystslotte«.

I Sletten havns tidlige år i 1880'erne var Jørgen Nielsen, som kromanden nu hed, i en periode med i havnekomitéen, men det kom snart til konflikt, fordi fiskerne ikke mente, at han betalte rimelige havnepenge for sine tømmerlaste. Dertil kom, siger traditionen, at kromanden var »fin på den« og krævede, at gæsterne klædte sig i kjole og

hvidt - dog næppe i slyngelstuen. Under alle omstændigheder resulterede de mange års modsætninger i, at fiskerne i 1907 dannede en klub, hvor de i deres egen kreds kunne stå for udskænkningen.

Idéen til at fiskerne dannede klub skal være opstået i Skovshoved, og eksemplet blev fulgt i Sletten og Espergærde, hvor »Klubben« havde lokale ved den store ejendom »Strandborg« på hjørnet af Strandvejen og Mørdrupvej. Fiskernes klubber var ikke smugkroer, men de havde heller ikke beværterbevilling, så der blev kun serveret for de lokale kendinge, som til gengæld kunne få fyldt godt i glassene.

Klubberne var en del af det foreningsliv, som i 1800-tallet blomstrede op i lejerne. Det vigtigste var naturligvis havneinteressentskaberne, hvor alle fiskere var selvskrevne medlem-

Snekkersten Ligkasses laugslade er enkel, men solid - sikkert et arbejde, fiskerne har bestilt hos Helsingørs håndværkere. I kisten opbevaredes dokumenterne og den fælles formue, og indholdet var beskyttet af jernbeslag og tre låse. Oldermændene og de to bisidder havde hver en nøgle. (Flynderugård).

mer, og til disse knyttedes naturligt de faglige foreninger, hvor skillelinien gik mellem staderne og frie fiskere.

Mere selskabeligt prægede foreninger viste, at der fra 1870'erne var tid til lidt mere end det nøgne slid for eksistensen. I 1878 stiftedes Snekkersten-Skotterup Sangforening og i

1885 sangforeningen Sletten, som begge havde kor under musikalsk kyndig ledelse. De arrangerede også baller, andespil, dilettantforestillinger og festafstener, og i Sletten kunne der ikke holdes sølvbryllup uden koret. Et blæserorkester kunne lejet ikke præstere, men det lød også godt, når sangerne foredrog det kendte repertoire mellem de lave huse. Man fik altid »I østen stiger solen op«, »Tre hjørneste- ne« og »Det er så yndigt«, inden sangerne blev kaldt ind til morgenkaffe og bajere.

I 1882 udvidede Snekkersten-Skotterup sangforeningen med en syge- og begravelseskasse, og i 1886 gjorde man det samme i Sletten. Alle i lejerne var jo medlemmer - selvom de ikke var aktive sangere - og foreningerne kunne derfor videreudvikle det gamle fællesskab. Man betalte i

Sletten 25 øre i kontingent om måneden, og man kunne så ved sygdom få 40 øre om dagen i op til ti uger - dog ikke, hvis man måtte holde sengen med delirium tremens eller efter slagsmål. Begravelseshjælpen var 60 kr., som sikrede den døde hæderligt udstyr og gilde.

Foreninger som disse var typiske for Danmark i slutningen af 1800-tallet, men som noget helt unikt havde Snekkersten også sit Lig-Societet - eller Ligkassen, som den kaldtes for nemheds skyld. Den skal være blevet til under den store pest-epidemi i Helsingør-området i 1711, og fra 1745 er dens dokumenter bevaret.

Forbilledet var Helsingørs ligbærerselskaber, der førte traditionerne fra den katolske tids gilder videre. Selskaberne gjorde gode, kristelige gerninger ved at søge for, at ukendte og fattige døde fik ordentlige begravelser, og dette har sikkert også været det oprindelige formål med Ligkassen i Snekkersten. Det udviklede sig hurtigt til, at kassens medlemmer havde mødepligt ved alle begravelser i Snekkersten og Skotterup - mulkten for udeblivelse var tre mark.

Kassens medlemmer skulle op i 1800-tallet stille i laugsdragt med trekantet hat, sort spidskjole, blomstret vest, knæbukser, sorte strømper og sko med sølvspænder. På den måde var enhver død sikret et stateligt følge, og kassen sørgede desuden for at udlåne ligklæder - som den havde to sæt af - og for at grave-redskaber og andre rekvisitter

Så snart der blev råd og tid til det, satte fiskerne en ære i at holde deres huse i smuk stand og selv at være ordentlige folk. Det fremgår tydeligt af billedet fra 1905-06 af fiskerægteparret Stephan og Sørine Rasmussen og deres datter Henrikke foran hjemmet i Skotterup. (Fiskerne, Flynderupgård).

var til stede på Tikøb kirkegård.

Ligkassen fungerede som fiskernes udgave af byens håndværkerlaug, og 3. pinsedag og november skiftedag var faste mødedage. På den ene, hvor alle medlemmer under trussel om mulkt havde pligt til at deltage, blev der valgt oldermænd for det følgende år, hvorpå den afgående oldermænd skulle give et gilde i sit hjem med et traktement, der var foreskrevet i lovene. Han skulle »tractere samtlige medlemmer med en half tønde godt øl, 6 pletter brændevin og piber (kridtpiber) og tobak«. Desuden

plejede oldermændene at byde på mad og æbleskiver, så gilderne blev oftest så muntre, at der blev brug for paragraffen om en høde på tre mark for kiv og slagsmål. Først var det en ren ære og udgift at være oldermænd, men siden ydede kassen et tilskud på først fire og sluttelig seks rigsdaler, så hvervet ikke blev alt for kostbart at påtage sig.

Snekkersten Ligkasse samlede med tiden en smuk formue, som blev brugt til understøttelse og til lån til bådekøb. Den »enevældige hersker« var oldermændene, der kunne udpege to bisiddere,

»der efter kassens love skulle udføre alt arbejde kassen vedrørende, som pålagdes dem af oldermanden, bl.a. hvis denne ikke var skrivekyndig føre protokoller og regnskaber«, der i øvrigt på god laugsvis opbevarede i en lade med flere låse.

Da staten i 1914 krævede kontrol med ligkassen efter reglerne for de private sygekasser, reagerede man i lejerne med typisk selvrådighed. Fiskerne svarede, at kassen var et helt privat foretagende, og at man foretrak at ophæve den frem for at give myndighederne indpas. Nedlæggelsen synes dog at have været proforma, for først i 1933 blev kassens midler fordelt i lejerne.

Peter Jonassen Villumsen skrev 1872, at det var »selvfølelse eller, om man vil, stolthed«, der fik fiskerne til at oprette deres låne- og begravelseskasse. »De ville »ståe på deres egne ben, selv efter døden«. Kassen havde da bestået uantastet siden 1700-tallet, »næsten uden at strække sig uden for de to byer« Snekkersten og Skotterup, og Villumsen fandt det »ganske interessant«, at regnskaberne viste, »at en stor deel af medlemmerne, der på få undtagelser nær alle var simple fiskere, havde kunnet skrive og regne, flere af dem endogså meget ordentligt, og det på en tid, da »boglige kunster« som bekjendt ikke var almuens stærke side«.

Potteål og fiskefrikadeller

Fiskerfamilierne spiste fisk hver dag til et eller flere måltider. Det var en selvfølgelig ting, men det var også værdsat mad, der blev tilberedt med omhu. Fiskefrikadeller var en herlig ret, når man som Ellen Collatz lavede dem efter denne opskrift:

Filet'er af ca. 11 mellemstore torsk blev hængt til tørring i bånd ude i det frie. Når fileterne var tilstrækkelig tørre, blev de med en skarp kniv skrabet fra halen og opefter, og fiskekøddet blev to gange kørt gennem hakkemaskinen med fersk spæk og tre store løg. Derefter blev farsen rørt med fire æg, syv træskeer mel, en halv liter mælk og tilsidst peber og salt. Frikadellerne blev formet og stegt på en hed jernpande i smør.

En cirka 100 år ældre fiskeopskrift fra kysten er potteål, som snekkerstenerne spiste den:

På bunden af potten - sikkert en jydepotte af brændt ler - lagde man et tyndt lag timian, for at fisken ikke skulle brænde på. Så fulgte skiftevis lag af ål og æbler, til der var en passende mængde. En kop vand blev hældt ved, og potten blev sat over ilden, så retten blev kogt ved damp.

Slægtens højtider, tro og overtro

Fiskerbefolkningen kunne bestå som en kerne i de nye bydannelser, fordi man holdt sig til sine egne, når man giftede sig: »Da man som regel kun giftede sig med bysbørn, fulgte deraf, at de fleste fiskerlejer repræsenteredes af medlemmer af 2-3 familier, der endog var fjerntbeslægtede indbyrdes«. Dette mønster ses også i mandtalslisterne, hvor navne som Johannessen, Børgesen, Jonassen, Villumsen, Aa-nonsen og Hellesen sammen med mere almindelige sen-navne og tilsvarende fornavne angiver en tæt og fast rytme for generationernes vekslende i de samme familier.

De stærke slægtsbånd overflødiggjorde mange andre sociale reguleringer af lejernes liv, men naturligvis kunne der komme uoverensstemmelser i lejet. Så »bilagdes striden i reglen ved næveretten, hvad der bevirkede, at flere familier i årrækker stod fjendtlige overfor hinanden«.

Hvis en familie kom i nød, var det utænkeligt at hente hjælp fra det offentlige, og det er typisk, at snekkerstenerne nægtede at få deres syge- og begravelseskasse under myndighedernes kontrol. Fiskerne levede på et eksistens-

minimum, men selv af dette var de villige til at undvære noget for at undgå den skam, at en af lejets beboere »kom på sognet«.

Fra Snekkersten berettes om »en ældgammel, arrig, trættekær og grim pebermø«, der havde boet hos sin bror og hans kone. Hun overlevede og arvede dem begge, men da arven var et livfæstehus med meget sparsomt indbo, kunne hun ikke leve af det. Alligevel fik hun det nødvendige, for »da snekkerstenerne ikke tillod, at nogen af deres »indfødte gamle« kom under sogneforsorg, blev der stadig bragt hende mad, lidt pleje og tilsyn af nærmere og fjernere slægtinge (d.v.s. hele fiskerlejet). Og takken, hun gav for det, bestod i reglen af skændsord og forbandelser«.

Da hun endelig døde, sørgede lejet for, at begravelsen blev »god nok«. Før turen til Tikøb kirkegård var der frokost med snaps og øl, efter højtideligheden var der servering på Tikøb kro og hjemme i lejet middag med risengrød med sødet øl og klipfisk med kartofler, sennep og snaps. Måltidet foregik under løjer og skæmt, for »her var jo ingen grund til sorg«. Ordentligt

skulle det dog gå til med et regulært begravelsesgilde, der sluttede med mad, kaffeknægte, rom, brændevin, punch, tobaksrygning og sang - flere gange tog man således »Om hundred år er er alting glemt«.

På denne baggrund af sammenhold og slægtsskab blev familiefesterne vigtigere end al anden selskabelighed i lejerne. Et sådant gilde, som man på kysten kaldte en »artid«, var en af de få adspredelser i en trælsom hverdag, og man fandt mange lejligheder til at holde dem.

En af traditionerne var »svineartid«, der blev holdt om efteråret, når svinet i udhuset var slagtet, så man kunne servere fersk sulemad. Andre artider var kyndelmisse aften og fastelavnsmandag, hvor man uhøjtideligt sagde: »Kom hen til os«.

»Så mødte man først efter at have spist til aften hjemme, og gildet bestod blot i pandekager med tilhørende drikkevarer. Man var i reglen mådholdne i spise, hvad man ikke kunne sige om drikkevarer. Dog er drukken-skaben langt større nu (1927), efter at bajersk øl er blevet almindeligt«.

De store familiefester var

naturligvis barselsgilde, bryllup og begravelse. En barnedåb var »i det hele en fest, som ikke toges så højtideligt«, og hvor kun de nærmeste var inviteret med til »frokost og middag i hjemmet samt lidt forplejning i Tikøb kro. meget sjældent aftengilde«. Det var skik, at »ståmoderen« (gudmoderen) skulle betale for vognen de 1½ mil ud og hjem til Tikøb kirke, og at »huepigens« skulle give en sølv-barneske. »De mandlige faddere havde ingen forpligtelser, men gav dog stundom en pengegave«.

Brylluppet var af gode grunde en større fest, for her knyttedes et nyt bånd mellem to familier i lejet. Fra morgenstunden rejstes to stænger med flag - faste flagstænger med line blev først indført af landliggerne - foran huset, hvor artiden skulle holdes. Brudeparret kørte alene til Tikøb og blev viet, og om aftenen samledes de med familierne til måltid, »der afsluttedes med punchebolle og visesang, sjældent kortspil og aldrig om penge. Jeg erindrer kun eet tilfælde, hvor der blev danset«.

De største og mest højtidelige fester var begravelserne. En overdådig og mindeværdig artid var en hæder for den døde, og den var et udtryk for fællesskabet i lejet, så familien følte sig forpligtet til at gøre det hele godt og rigtigt. Man begyndte med uden for familiens kreds at finde en bedemand og en bedepige, der gik rundt i lejet for at aflevere de formelle indbydelser. Bedemanden indbød mændene til selve begravelsesdagen, mens bedepigen opfordrede kvinderne til at

komme til kistelægningen aftenen før. Her blev liget klædt og lagt i den sorte kiste, der stod i husets bedste stue.

Kvinderne »drak et utal af kopper kaffe - stundom fik man vin og kager - og så passiarede man til ofte langt ud på natten«.

På begravelsesdagen mødte ligkassens medlemmer i den reglementerede uniform og alle andre mænd »med høje hatte og pligtmæssigt alvorlige ansigter«. De blev bænket af bedemanden, der fyldte snapseglassene, sendte store ølkrus rundt og bød frokost af kogt, røget skinke, smør, brød og forskelligt pålæg.

Når klokken var ca. 11 begyndte ligtoget, der til fods gik langsomt gennem lejet, mens ligkassens medlemmer højtideligt bar kisten. Toget gik ad Strandvejen til den første vej ind i landet mod Tikøb. Her ventede vogntoget med rustvognen forrest.

I Tikøb kirke blev kisten enten sat ind foran alteret, eller den blev - hvis det skulle gå mindre højtideligt til - båret rundt om kirken og hen til den del af kirkegården, hvor lejet havde sine grave. Tikøb sogn havde inden for sine grænser mange landsbyer og fiskerlejer, og hver af dem havde sine bestemte stolestader i kirken og sit eget område på kirkegården. Det var derfor en naturlig ting at lade begraveshøjtideligheden ske på dette stykke »hjemlig jord«, hvor alle slægtens døde var samlet.

Efter jordfæstelsen samledes følget i Tikøb kro lige over for kirken, hvor vognene stod i

gården. Først af dem alle blev rustvognen sendt af sted hjemefter for at varsko kvinderne, og mændene gik ind i krostuen. Da de havde fået en solid frokost hjemme, »gik det fornemmeligt ud over de våde varer, der ofte satte en del i alt for godt humør til lejligheden. Gennem skovene lød fra vognene lystige sange og råb, der dog dæmpedes af de mere besindige ud for beboede steder og forstummede ved hjemkomsten«.

Kvindernes afsked med den døde - hvad enten det var mand, kvinde eller barn - var kistelægningen, og de var ikke med i Tikøb, hvor det var fiskersamfundet, repræsenteret ved dets mandlige overhoveder, der tog den formelle afsked. Kvinderne blev hjemme og havde den varme mad klar, når rustvognen efter en passende ventetid blev efterfulgt af vognene med det sortklædte, blussende følge.

Ved en sådan ligfærd i Snekersten var et 84-årigt medlem af ligkassen, en anset fiskerveteran, bragt til kirkegården, og ved den følgende artid hjemme i lejet blev der serveret forskellige stege, vine, kager til kaffen, og der blev spist af sølvservice. »Der var ingen sang, men ellers var drikkeriet det samme«.

Mændene - for kvinderne spiste ikke med ved bordet - tilbragte den lange aften med afvekslende at spise kogt røget skinke med sennep, drikke kaffe med rom eller punch og ryge tobak af lange, hollandske kridtpiber, der sammen med tobakskarduserne »Blåmand« og »Rødt G« stod fremme på bordet. De

Fregatten »Snekkersteen« er i 1700-tallet skænket som kirkeskib til Tikøb kirke af kystens fiskere. (Fiskerne, Flynderupgård).

bankede piberne ud på kopper og tallerkener, og de, der var blevet omtågede, »dyppede deres flæsk i sennep, tobaksaske, øl og brændevin - og det gik«.

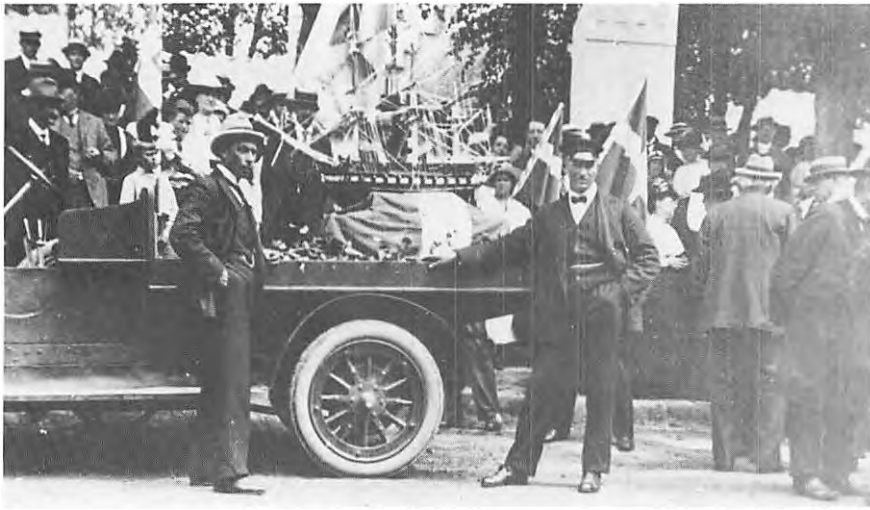
Ved artiderne lejede eller lånte fiskerne vogne af bønderne for at komme til Tikøb, men hvis de skulle til almindelig gudstjeneste, måtte de gå, og det samme måtte børnene, der skulle til konfirmationsforberedelse. Det var en lang og streng tur først ad kirkestien langs Helsingørs byskel og fra Kongevejen ad de elendige jordveje, for 1½ mil er mere end ti kilometer, og de skulle tilbagelægges både ud og hjem. Pengemangel og konservatisme må være årsag til, at der skulle gå næsten 150 år, før man fulgte eksemplet fra Hornbæk, som også var en del af Tikøb sogn, men som fik sin egen kirke allerede i 1737.

Det, som kystens fiskere kunne sende til sognepæsten, var beskedent, hvis man skal tro den indberetning, som pastor Wichmand Hasebart i 1707 sendte til myndighederne om kaldets indkomster. Fra lejerne synes der udover »ofre« ved gudstjerner og højtideligheder kun at være kommet »nogen fisk af sild og anden småfisk,

som mesten i huset fortæres«. Undertiden kunne »Gud vel-signe fiskerne med rige fiske-dræt«, og så kunne også præsten sælge et par tønder sild, »som ej kan opsættes for noget, men snarere henregnes til småofferet«. Sådanne bidrag kunne fiskerne ikke holde præst og kirke for hjemme i lejet, men de følte sig også virkelig knyttet til Tikøb kirke.

I 1866 noteredes det, at Snekkersten-fiskerne længe havde haft deres eget overdækkede stolestade i kirken - måske lige så længe som kirkeskibet, fregatten »Snekkersteen« havde svævet i sin spinkle jernkæde under kirkens gotiske hvælv. Denne een meter lange model af en orlogsmænd, bestykket med 34 kanoner, er engang i 1700-tallet før 1773 givet som gave fra snek-

Kirkeskibefester er en særlig tradition i søkøbstæder og fiskerlejer, hvor modellerne under hvælvingerne i ældre tid blev betragtet som votivgaver for sikker sejlads. Den sidste skibefest i Snekkersten blev holdt i juni 1920, da fregatten »Snekkersteen« var blevet udbedret og pudset op af lejets fiskere. Den blev bragt tilbage til sin plads i Tikøb kirke i højtidelig procession - dog tillempet så meget, at man brugte en lastbil til transporten. (Fiskerne, Flynderupgård).

kerstenerne, der selv havde udført det fornemme arbejde. Den har været nede i 1856 og 1920 for at blive overhalet og istandgjort i Snekkersten, og hver gang er den i højtidelig procession bragt tilbage til Tikøb.

I 1870'erne holdt præsten fra Tikøb nogle gudstjenester i Snekkersten skole og i Egebæksvang, hvor fiskerfamilier og landliggerne må have haft smukke

oplevelser. Den voksende befolkning på kysten kunne dog herettige en kirke på stedet - især efter at Hornbæk-Hellebæk i 1880'erne var skilt ud af det meget store Tikøb pastorat. I 1887 dannedes derfor en komité, hvis opgave blev at få bygget et kapel - som man i starten heskendent kaldte kirken - for Snekkersten, Skotterup, Espergærde, Rørtang, Mørdrup og Tibberup.

Der cirkulerede lister, hvor familierne kunne tegne sig for månedlige bidrag på 25-50 øre, og der blev holdt bazar og skovfest i Egebæksvang, men der kom først rigtigt gang i projektet, da P.E. Blume i 1892 blev præst i Tikøb. Han stillede sig i spidsen for komitéen, hvor medlemmerne iøvrigt var fiskeskipper Jacob Aanonsen, Espergærde, fisker Johannes Nielsen, Snekkersten, fisker Wilhelm Hansen, Snekkersten, tømrermester Niels Andersen, Skotterup, og marinemaler Carl Baagøe, Snekkersten.

Blume bad på komitéens vegne Kultusministeriet om

statsstøtte til kirkebyggeriet, og gav gode grunde: »Den talrige (for en stor del fattige) befolkning, der om sommeren betydeligt forøges ved en mængde sommergæster, har cirka 1¼ mil til Tikøb sognekirke, en afstand, der gør det overordentlig besværligt at deltage i gudstjenesten og få de kirkelige handlinger udførte. Navnlig om vinteren er det vanskeligt at få børn døbt, da den lange kørsel på åben vogn i barskt vejr endog kan være farlig for små børn. Lukkede vogne kan kun fås i Helsingør og ere i regelen dyre at leje for den fattige befolkning. Af samme grund forsømmes altergangen i høj grad«.

Begravelser gav praktiske problemer: »Ligene må forblive henstående hjemme i de tætbefolkede småhuse, hvor der afstedkommes, særlig i sommertiden, den mest ulidelige ulempe, idet det næsten er en umulighed at have dem henstående, efterdi hvert et rum er optaget af gæster, der bo tilleje, medens familiernes opholdsrum er indskrænket til det mindst mulige, i regelen på loftet«.

Staten bevilgede et gratis areal af Egebæksvangs jord og et tilskud på 8500 kr., og derefter kom der rigtigt gang i indsamlingen. Fiskerne selv kunne næppe undvære store beløb, men »ikke mindst ved landliggerens offervilje« kom man op på ialt 32.000 kr. i frivillige bidrag. Egebæksvang kirke, tegnet af arkitekt Ludvig Knudsen i en noget stiv ny-romansk stil, kom til at koste 40.500 kr., og den blev 8. august 1897 indviet af Sjællands biskop.

»Capellet« i Humlebæk, som kirken da kaldtes for at understrege, at den var en filial af Asminderød kirke, blev indviet i 1868. Her er den fotograferet cirka 1910 med præstegården til venstre og med Humlebæk Hotel - som kroen da hed - i baggrunden. Strandvejstrafikken skulle til højre ned gennem lejet, indtil hotellet blev nedrevet i 1930 for at give plads til Ny Strandvej. (Det kgl. Bibliotek).

Godsejer K. A. Hasselbalch på Borupgård gav kirken altertavle og prædikestol, udført af medlemmer af kunstnerslægten Skovgaard, og andet inventar blev skænket af landliggerne, men det var fiskerne, der bragte de to kirkeskibe. Det ældste af dem, givet i 1925 af »fiskerbefolkningen« og Snekkersten Fiskeriforening, er en skonnert, vestindiefareren »St. Louis«, som er bygget af Carl Holm, der var formet på Helsingør Værft. Det yngre, briggen »Agnes« er i 1952 bygget og givet af fisker Johan Würtz, Skotterup.

Humlebæk og Sletten hørte til Asminderød sogn, og også herfra var der 1½ miles vej for at komme til kirken, hvor to kirkeskibe minder om tilknytningen.

Fregatten »Søe Blomsten« er skænket 1835 af styrmand ved de kgl. skibe Anders Stibolt Pedersen, der sikkert er kommet fra et af lejerne, mens orlogsbriggen »Anna Catharina« er bygget

af en Rungsted-fisker og skænket af fisker Anders Larsen, Humlebæk, i 1820. Den er bestykket med 18 kanoner og har navn og årstal sirligt anbragt på agterspejlet bag små glaseruder.

Den store og fattige fiskerbefolkning i Sletten har næppe været hyppige deltagere i gudstjenesterne i Asminderød, så i 1850'erne begyndte kapellan Emil F. V. Warburg at holde gudstjenester under åben himmel i Laveskov.

Digteren Fr. Paludan Müller var Warburgs ven, og han har i et stort digt skildret en af disse højtider i naturen:

»I somrens pragt sig bøgens
kroner højned,
Igenem løvet lyste himlens
blå,
og nedenfor en folkehob jeg
øjned,
der sås ad vejen op mod lunden
gå.
De vandred frem i klynger,
mænd og kvinder,

med langsom gang i simpel
klædebon:
landmænd og arbejdsfolk med
varme kinder,
solbrændte fiskere og fiskerinder,
unge og gamle med de mindre
børn ved hånd«.

De anbragte sig, siddende og stående, i en halvkreds under træerne og søgte »kirken i naturens tempel«, mens de ventede på »den unge prædikant, hvis tro de kender«.

»Han skred ad vejen frem, den unge hyrde. Med blottet hoved i sin sorte dragt«. Så fulgte den religiøse oplevelse:

»Der stod han midt i kredsen,
tynd som sivet,
et rør, men fyldt af åndens
kraft han stod,
med blik, som kærlighedens
glans oplived,
med panden lysende af troens
mod.
Et skridt på græsset trådte han
tilbage,

i tankens fylde hæved sig hans
bryst,
og nu med ild han sås tilorde
tage,
og alles blik og sind til sig at
drage
ved talen holdt med klar og
stærkbetonet røst«.

Warburg døde i 1859, men da
B.C.W.L. Hjort i 1866 blev kapel-
lan i Asminderød, begyndte også
han at prædike i Lave skov og i
Sletten skole. Samtidig fik han
dannet en indsamlingskomité
for et kapel ved Humlebæk, hvor
Constantin Brun på Krogerup
havde skænket jord til byggeri og
kirkegård.

Kirken skulle bygges for fi-
skerbefolkningens skyld. Den
ejede ikke befordring, og det
kunne det - som der stod i komi-
téens henvendelse til offentlig-
heden - »ikke være andet, end at
hele denne betydelige deel af
sognet sågodtsom har være
udelukket fra at kunne tage deel
i menighedens gudstjeneste«. Fiskerne fik dog ikke selv noget medlem af komitéen, hvor det bedst kendte navn var hofballetmester August Bournonville, mens gårdejer Niels Larsen, Sletten, nok har været den, der kendte fiskerne bedst.

Kirken var en gave fra de højere befolkningslag til de lavere, fremgår det også af indsamlingslisterne, der indledes med 300 rdl. fra kong Christian IX og dronningen og 150 rigsdaler fra kronprinsen, den senere kong Frederik VIII. Den københavnske filantrop C.H. Stoltenberg gav 2100 rdl., Constantin Brun 1000 rdl, Bournonville 50 rdl., Paludan-Müller 5 rdl., og sådan

fortsatte det med bidrag fra kendte og agtede folk i og udenfor sognet, mange af dem fra København.

Fra fiskernes egen kreds ses en gave på 2 rdl. - »en efter datidens forhold ikke ubetydelig gave« - fra fisker og dykker Jens Jensen, Sletten. Han skænkede også, formentlig i 1868 kirkeskibet, en orlogsbrig eller et armeret handelsskib med 12 kanoner.

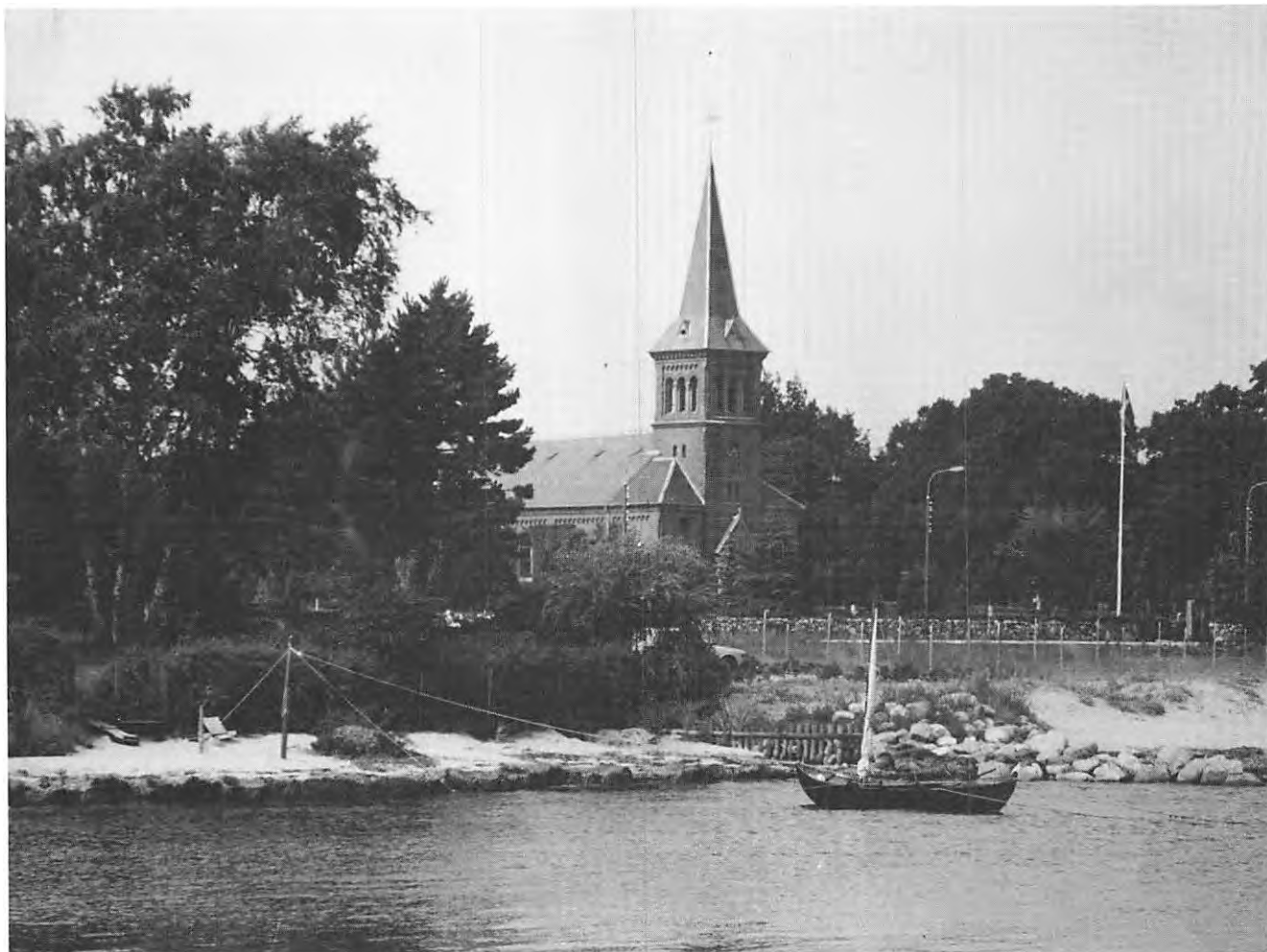
Humlebæk kirke, tegnet af arkitekt F.V. Tvede, blev indviet af Sjællands biskop H.L. Martensen i 1868, og det blev en ceber højtidelighed med kongefamilien og kultusministeren som deltagere. Man får at vide, at prinsesse Alexandra i blå silkekjole med sort fløjlsbat og jaquet, og at prinsesse Thyra havde et lignende toilette - dog kantet med hvid astrakan. Men det nævnes ikke, om fiskerne har været med, og hvad de har haft på.

Kirkebyggerierne i Humlebæk og Egebæksvang medførte ikke automatiske sognedelinger - tværtimod betragtedes de som annekser af Asminderød og Tikøb, og deres præster fik den officielle titel residerende kaldskapellan. Det blev en langvarig og besværlig sag at få udstukket de to nye sogne, og undervejs drøftedes mange muligheder - bl.a. i 1915 en sammenlægning af Humlebæk og Nivå eller Humlebæk og Egebæksvang. Humlebæk ville ikke være sammen med dem i Nivå, for de »har til alle tider været skarpt adskilte«, men man følte sig nært knyttet til Espergærde. Der blev dog ikke brug for noget

fællesskab, idet Humlebæk endelig blev selvstændigt sogn i 1933, mens Egebæksvang udskiltes i 1928.

Det er nærliggende at tro, at præsternes, myndighedernes og borgerskabets interesse for kirkebyggerier på kysten har skyldtes Indre Mission og andre vækkelsesbevægelser arbejde blandt fiskerne. Luthersk Missionsforening, opstået blandt bornholmske fiskere, var i mange år aktiv i Sletten, og også i de andre lejer var der adskillige »vakte«. Men i modsætning til lejerne på den jyske vestkyst, hvor missionen dominerede, holdt de troende her sig for sig selv som snekkersteneren Jens Thomassen, der i 1929 skrev: »Da jeg, omtrent 24 år gammel, blev omvendt, tabte jeg interessen for politik, men stødtes samtidig tilbage af de kristne partiers indbyrdes ufordragelighed og partiskhed og kunne ikke slutte mig til noget af dem, uagtet jeg var en velset gæst blandt flere«.

Måske har Thomassen og andre alvorligt troende også følt sig frastødt af den aggressive missioneren, der i 1800-tallet blev drevet i de fattige lejer på den skånske kyst. »Man havde det meget fattigere i svenske fiskerhjem end her«, fortalte han. En af årsagerne var drikkeriet, for i Råå leje blev der tidligere smuglet meget brændevin ind, og der var hele to kroer. I 1920'erne var alle i Råå blevet afholdsfolk, og årsagen var: »Først var der jo kristelig påvirkning, der havde indflydelse. Det var Vestre Skånes Missionselskab, og der blev oprettet et

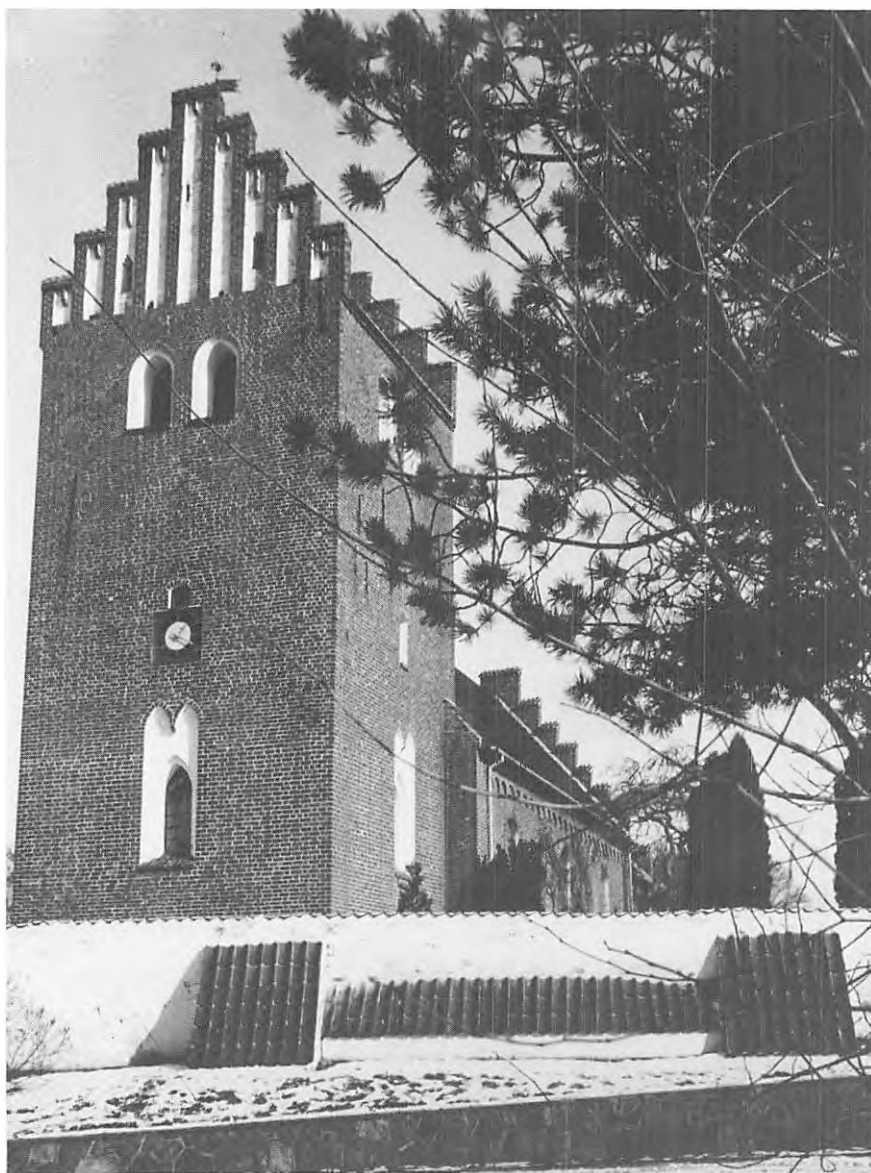
Egebæksvang kirke, indviet i 1897, er måske ikke inspireret arkitektur, men den har nær tilknytning til stranden og havet, og tårnet er ikke vendt mod vest, som traditionen kræver, men mod øst - ud mod Øresund og fiskernes arbejdsplads. (Fiskerne, Flynderupgård).

missionshus. Så kom metodister og baptister. Så kom Good Templerne og tog de fleste af resten, og Frelsningsarmeen tog rub og stub, og så var der ikke flere«.

Mens kirken var noget fjernt og højtideligt, var overtroen til stede overalt i hverdagen, fordi så meget i fiskeriet afhænger af chancer og held. Der var magter i havet, der måtte besværges, og det skete ikke altid med så stor rettroenhed, som når man sørgede for at sætte alle fiskeredskaber ud om styrbord, fordi fi-

skerne på Genesareth sø i Bibelen fik besked på at kaste garnet ud i højre side. Der var en anden regel, der sagde, at man ikke måtte sætte sig på garnet og spise, når man sejlede ud med redskaber, for så ville sælen plyndre det. Hvis man fastende blev »gantet« af gøgen - hørte dens kukken - var uheldet for alvor ude, og lige så slemt var det at se en grå kat, en hvid hest eller visse personer, »som man af erfaring vidste, at det ikke var godt at møde«.

Skrækken for heksen - og

Tikøb kirke var sognekirke for Snekkersten, Skotterup og Espergærde, indtil Egebæksvang kirke blev bygget i 1897. Lejerne havde deres egne stolestader i kirken og på kirkegården hver sit område til slægtens grave. (Fiskerne, Flynderupgård).

respekten for den kloge kone - levede længe i lejerne, hvor man frygtede »den onde fod«, når garnene var bredt ud på stejlepladsen. I Sletten gjaldt den enkle regel, at hvis man mødte heksen på vej til stranden, gik man på kroen i stedet for på søen, og også i de andre lejer tog man sig i agt - for en heks var der

alle steder, og alle vidste, hvem hun var. Carl Collatz gjorde ingen hemmelighed af, at det varede længe, før han brugte et garn, som hun var gået hen over på stejlepladsen. Trolddommen havde det med at klæbe til maskerne, og så holdt fiskene sig på afstand.

Overtroen gav sig mangfoldige

udslag. Der blev lagt mønter i bådens mastespor, der blev lagt fiskeredskaber under julebordet, man undgik omhyggeligt at agne første og sidste krog på en line, man tog varsler af vejret og talte om uheldige dage, og de mest ihærdige hentede sten fra kirkegården til synk.

På stejlepladsen måtte man hellere træde på garnet end springe over det, for så ville fiskene gøre det samme - og mange landligere blev af den grund upopulære, når de søgte at undgå redskaberne.

På søen måtte man ikke fløjte, for så trak man storm til, og man måtte ikke bande eller sige »præst«. Derimod kunne man tage afsted med et »Nu, i Jesu navn«, man kunne købe fisk af søjomfruen med en sølvknap eller af havet med en mønt eller et torskehoved. Stort uheld var sikkert, hvis tilskuere ønskede »Lykkelig rejse« eller »God fangst« - man skulle spytte efter båden, der gik ud på fiskeri. Tyveri fra båden var en grov forseelse, for tyven stjal også fiskelykken, men til gengæld var det virksom sikring mod alt ondt at have lidt stål - f.eks. et fyrtøj - med om bord.

Øresund giver altid en glæde

Det vigtige garnfiskeri efter store rødspætter blev »ødelagt af de hensynsløse rovfiskere, der brugte de stærktfiskende slæbevod«. Så kategorisk udtrykte Jens Thomassen i 1927 sin generations kritik af industrialiseret havfiskeri med motordrevne kuttere, snurrevod og slæbe-trawl, køleteknik og nye fiskerihavne. Man skulle ikke længere væk end til Gilleleje eller Hundested for at se de vældige fangster blive landet, og enhver bundgarnsfisker måtte føle, at her blev havet tømt for fisk, som han betalte stadepenge for.

En snekkerstener som Thomassen havde oplevet det helt traditionelle og slidsomme kystfiskeri, og han havde været med, da fiskenetfabrikkerne omkring 1900 begyndte at levere de store, fintmaskede bundgarn, der gav lejerne deres bedste tid. Nu så han, at de samme fabrikker solgte vod og trawl, og at fiskeriet på Vesterhavet og Kattegat voksede hurtigt i økonomisk betydning. Snekkersten mistede den førerposition, lejet havde haft, da Peter Jonassen Villumsen var dets talsmand i fiskeriforeningernes landsstyrelse og Rigsdagens kommissi-

oner. Kystfiskeriet gik ind i en lang retræte, som Thomassen beskrev:

»En del erhvervsfiskeri er her endnu, men der er for mange lejlighedsfiskere, der til tider er arbejdsmænd og lignende. De førstnævnte sønner vandrer ud eller søger pladser ved jernbane-, post- og toldvæsenet. Enkelte er ved bankerne eller bliver håndværkere og søfolk. De sidstnævnte, på få undtagelser nær, bliver »jack of all trades and master of none«, som englismændene siger«.

Allerede omkring århundredskiftet var det tydeligt, hvordan udviklingen var. Folketællingen i 1890 viste 92 fiskere i Snekkersten-Skotterup, hvilket var knap 45 pct. af de erhvervsaktive. I 1911 var der 84 fiskere eller 36 pct., men andre erhvervsgrupper var vokset stærkt. Nu boede der 43 håndværkere i lejerne, der var 29 i forskellige servicefag, 16 var ansat ved DSB og 16 var arbejdere - de fleste af dem på Helsingør Værft.

Mange i andet erhverv var fiskere på deltid - om ikke andet i bundgarnssæsonen, hvor staderejerne havde brug for hjælpere, som fik en bestemt del af udbyt-

tet. Også fiskeri med garn, kroge og ruser kunne klares som bibe-skæftigelse, når man havde motor i båden.

Fisker og kadrejer Peter Hansen var den første i Espergærde, der omkring 1911 lod en Ålborgmotor lægge i sin snekkerstenjolle med stående spryd »Rap«, og efterhånden fulgte de fleste hans eksempel. I 1921 fik købmand A. Petersen lov at opstille tankanlæg fra Det danske Petroleumsselskab på havnen, og i 1926 kom der også et anlæg fra Espergærde Brugsforening. Carl Collatz var en af de sidste, der forlod de helt traditionelle metoder, da han i 1937 fik motor i snekkerstenjollen »Kvik«.

På een måde kostede det fisken noget af hans frihed at bruge motor. En petroleumsmotor kostede i 1926 360 kr., og der var udgifter til brændstof og vedligeholdelse, som lagde beslag på en del af fangsten. På en anden måde blev fiskeriet mere let og sikkert, og man slap for det hårde slid, som Viggo Aanonsen i Humlebæk var med til omkring 1900. I vindstille havde han mange gange været med til at ro til København med fisk - og hjem igen samme dag. Med motor

Fiskernes arbejdsplads var havnen og stejlepladsen. Havnen er overtaget af lystsejlerne og stejlepladsen af de badende. Disse soldyrkere i Snekkersten er fotograferet i 1930'erne, og nu har deres efterkommere helt overtaget den frie strand, der er en prægtig arv fra fiskeriet. (Fiskerne, Flynderupgård).

kunne levende fangst altid bringes hurtigt frem til aftagerne, mens man i »gransejlernes« tid kunne opleve, at fiskene blev værdiløse ved lang transport på en varm sommerdag.

Axel Hansen, født 1901 som søn af fisker Børge Hansen i Skotterup, gjorde hele udviklin-

gen med og fortalte om store sildeår 1910-20. En af deltagerne var Peter Hansen, der foruden »Rap« ejede den ti ton kutter »Gå På«, som Lauritz Svendsen i Snekkersten havde bygget omkring 1915. Med disse fartøjer satte han 45 sildenæringer og fik fangst til en værdi af 20.000 kr. - en virkelig formue i de dage. Hans hjælper, en murer, som holdt ferie fra håndværket, fik en part på 2000 kr., nok til at købe hus for.

I 1916 var Axel Hansen med, da sildebundgarnene på de tre samarbejdende Espergærde-stader - Jens Hansen, Wasse og Ejderkilde - gav 10.000 pund sild. Andre bundgarnslag fik lige så store fangster, da en nordvestenstorm drev stimerne ned i Øresund, og sildene blev transporteret til Helsingør. Her blev de saltet og læsset i jernbanevogne, der straks afgik til Tyskland, men alligevel har fiskene næppe været særlig friske ved ankomsten. De gav gode priser, for de krigsførende tyskere havde hårdt brug for levnedsmidler. Iøvrigt var det, før kølevognenes tid, velkendt, at i Tyskland skulle fisk helst have en »tanke« for at smage pikant.

Om fiskeriet i mellemkrigsårene fortalte Axel Hansen, at det

Efter en hård kamp er en tun på 250 kg klar til at blive bragt i land af snekkerstenerne Erik Johansen og Kai Lønnen. Fangstpladsen er Øresund udfor Sophiero. (Fiskerne, Flynderupgård).

Åge og Henry Petersen var Espergærdes sidste bundgarnsfiskere. Åge og Henry Petersen har lagt op, men er stadig aktive i Fiskerlauget og i Espergærde havnebestyrelse. (Fiskerne, Flynderupgård).

Axel Hansen, Skotterup, var aktiv til han var sidst i 70'erne. Her står han i familiens gamle bundgarnsskur på stejlepladsen foran faderens, Børge Hansens navneplade og alt det grej, som han værnede om. (Fiskerne, Flynderupgård).

gav gode udbytter at sætte næringer for fladfisk, sild, stenbider, hornfisk og makrel. Af og til fik man de fine, lyserøde »kongesild«, men lige så ofte de giftige fjæsinger eller de glubske havkatte.

Fjæsingen var frygtet, fordi man kunne få den i hånden, når man drog sildenæringerne om natten, hvor man ikke kunne se utysket i fangsten. Axel Hansen oplevede, at en fisker efter et fjæsingstik besvimed af smerte, mens armen svulmede voldsomt op på ham. Manden måtte under lægebehandling, men et prøvet middel mod fjæsingstik var ellers straks at sprætte fisken op, tage leveren ud og gnide stikstedet med den.

Den store og hæslige havkat var ikke til at tage fejl af, så den kunne man vare sig for, selvom den havde et sandt rovdyrbid. En havkat kunne, sagde man på lejet, bide en åretold over i eet smæk, og Axel Hansen havde set en havkat æde et tykt bræt i splinter. Fiskerne lod den ikke komme for nær, men aflivede den effektivt med et hug over nakken.

Det var tradition, at tunene landedes og vejedes i mastekranen på Snekkersten havn. Her præsenteres et flot eksemplar omkring 1950. (Fiskerne, Flynderupgård).

Axel Hansens garnskur står på stejlepladsen i Skotterup nær Kongevasen. På bænken kunne han sidde med sit arbejde og nyde udsigten over Øresund.

Stortorsk var en af de bedste fangster. Axel Hansen landede eksemplarer på 36-38 pund, og hans rekord var en kæmpe på 50 pund, som det var umuligt at hale op fra dybet med armkræfterne alene. Han vikled snøren om åretolden og satte sejl, så bådens fart trak fisken op.

Der blev fanget rokker i Skræpperne ved Helsingborg, helleflynder på op til 160 cm diameter under Hven, og pigvar fik man også jævnlige. Axel Hansens største var på 18 pund, og den fik han i 1920'erne betalt med 13 kr. Laks på fire-otte pund gik ofte i bundgarnene, og lubber og langer var der mange af. Lubberne, der giver godt kød til fiskefrikadeller, blev solgt til

gode priser som »stenlaks« i København.

Øresunds sælbestand var på grund af dens hærgen i bundgarnene blevet udryddet i 1800-tallet, men endnu i 1940'erne gik der to-tre marsvin i Espergærdes bundgarn hvert år, og tunen kom gerne sammen med stimerne af hornfisk eller makrel. Kødet fra de store fisk - der blev i 1920'erne landet nogle på mere end 150 kg i Snekkersten - kunne kun bruges til svineføde, mente man, indtil rationeringen under Den anden Verdenskrig gjorde tunbøf acceptabel. I årene omkring 1950 var der endnu store tun i Sundet, og fiskerne tjente pænt ved at rigge deres både med fangststole, der blev lejet ud til velhavende sportsfiskere. Landingen og vejningen på Snekkersten havn vakte stor opsigt.

Under de to verdenskrige kunne man få gode priser for alle de fisk, der kunne trækkes op af havet, men hverdagen blev besværlig. Sejl og årer måtte tages i brug, når de knappe rationer af petroleum slap op, og myndighederne indførte restriktioner. 1914-18 gik det nogenlunde let, efter at der i de første krigsuger var fjernet badebroer og stationeret soldater på havnene, men 1940-45 blev alt naturligvis langt værre.

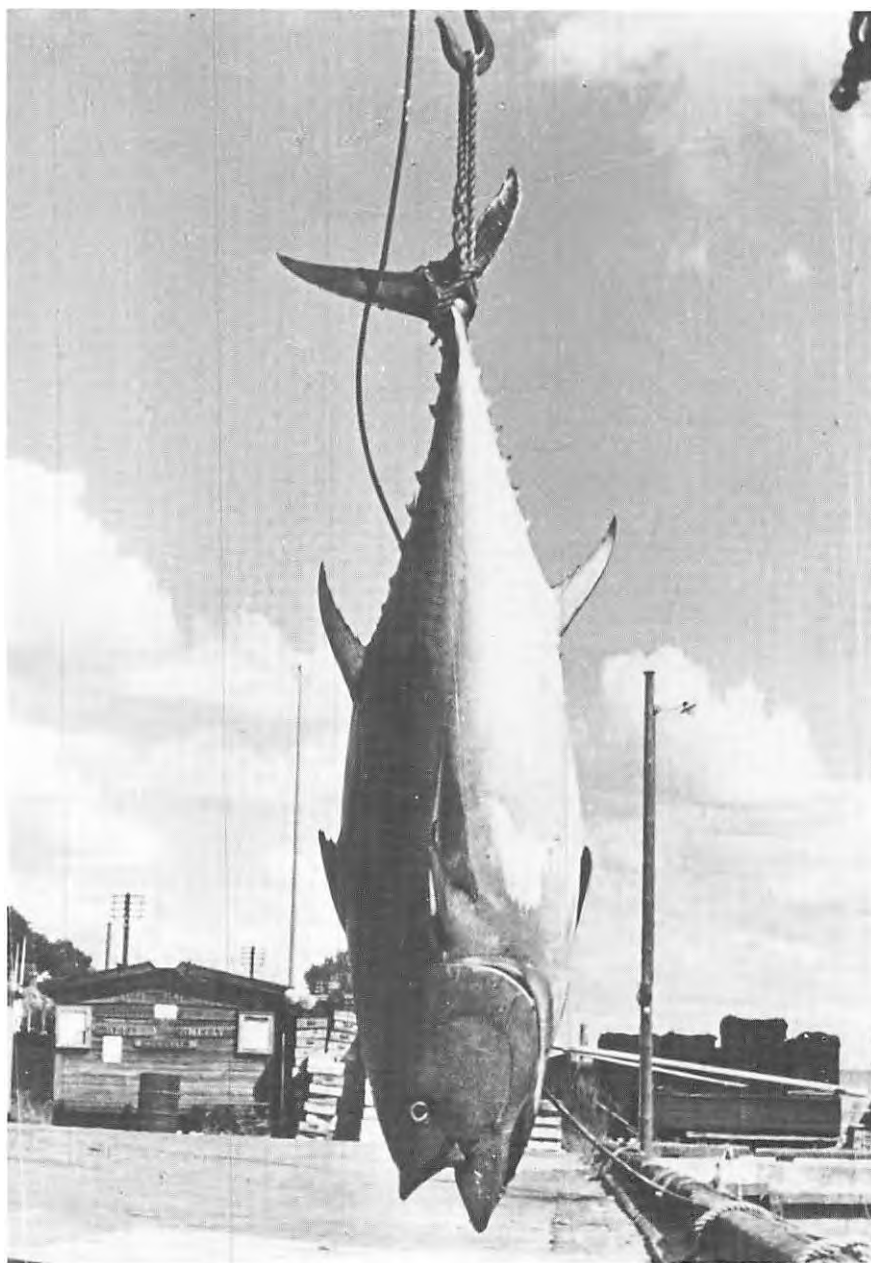
I 1941 oprettedes et dansk kystpoliti på 1000 mand, der havde lokale hovedkvarterer på »Stella Maris« ved hotel Marienlyst i Helsingør og på Krogerup i Humlebæk. Kystbetjente blev døgnet rundt posteret på alle havnene, hvor de skulle kontrollere fiskernes bådpass og legitima-

tionskort, som blev stemplet for hver tur på Øresund. Forsøg på at undgå kontrollen blev straffet med bøder eller fængsel i op til to år.

Reglerne fik yderligere en stramning, da der efter 29. august 1943 var militær undtagelsestilstand i landet. Al lystsejlad blev forbudt, og fiskerne måtte kun anløbe de havne, hvor de hørte hjemme. Ude på Sundet kom der derimod et »hul i bevogtningen«, da den danske flådes skibe forsvandt, mens tyskerne manglede mandskab og patruljebåde til en effektiv overvågning.

Under disse forhold gjorde fiskerne deres del for redningen af de danske jøder, efter at tyskerne natten mellem 1. og 2. oktober 1943 havde sat deres program i gang. Allerede 29. september var der i synagogen i København blevet advaret om aktionen, og jøder i tusindvis var flygtet fra deres hjem. Mange af dem søgte op på kysten, som de kendte fra ophold som landliggere, og de søgte og fik tilflugt - nogle steder hos bekendte, andre hos vildtfremmede. I de første dage var alt forvirring, men forbløffende hurtigt opstod der illegale transportorganisationer, som skaffede jøderne over Øresund. Sverige modtog i efteråret 1943 næsten 8000 flygtninge fra Danmark.

Jødetransporterne udgik fra hele kyststrækningen op til Gilleleje, og der er ingen tal for fordelingen, men det anslås, at mindst 2000 blev udskihet mellem Helsingør og Sletten. Jøderne blev samlet af illegale grupper, som tilrettelagde rejser

og indkvartering ved kysten, og som traf aftaler med fiskerne om overfarten.

I Espergærde var det tømrermester Kaj Tjellesen, der blev organisator, mens læge Halldor Finsen skjulte jøder i sit hjem og gav hørn og stærkt nervøse flygtninge beroligende midler, så der

En flot tun, landet på Snekkersten havn i september 1948. (Det kgl. Bibliotek).

Alle fiskerne i Snekkersten måtte i 1940 lade sig fotografere til de legitimationskort, som den tyske besættelsesmagt krævede. Nu hænger bådpas og portrætter, som Rudolph Jørgensen, Helsingør tog, på Flynderupgård, hvor Axel Hansen studerede dem i 1983. Hans eget billede er nr. 1 fra venstre i øverste række. (Fiskerne, Flynderupgård).

ikke opstod uro. Cykelhandler Eigil Christensen havde forretning ved havnen, så han sørgede for kontakt med fiskerne og aftalte udskibningssteder - oftest to gamle vaser, der lå ved Strandhøj og Tibberup Mølle. Blandt Eigil Christensens kontakter var Carl Collatz, der gjorde ca. 30

illegale overfarter med jollen »Kvik«, hver gang med fire-fem jøder om bord. Hvis tyske patruljebåde nærmede sig, blev flygtningene skjult under fiskegarnene i bunden af båden.

I Snekkersten var det på lignende vis kroejner H.C. Thomsen på Snekkersten kro og læge Jørgen Gersfelt, der organiserede transporter af over 1000 jøder, mens det i Humlebæk var en københavnsk gruppe, som bragte flygtningene frem til fiskerbådene. Rektor Aage Bertelsen var en af denne gruppes ledere, og har siden skrevet dens historie. Han fortæller bl.a. om de store beløb, der blev betalt for sejladsen:

»Det er hyppigt blevet kritiseret, at fiskere og skippere, der sejlede med jøder, beregnede sig stor fortjeneste for transporten - undertiden opgives flere tusinde kroner for hver passager - medens det af alle betragtes som en

selvfølge, at jødernes hjælpere på land arbejdede uden nogen form for vederlag, og ofte har man hørt disse fremhævet på søfolkernes bekostning. Uden at ville forsvarer, hvad der faktisk er forekommet af ublu udbytning i visse tilfælde, finder jeg det nødvendigt her at understrege, at det var almindelig anerkendt blandt jødernes hjælpere, at de, der sejlede, havde krav på at få deres arbejde godt betalt. Deres risiko var betydelig større end alle andres. Blev de opsnappede, mistede de deres eksistensgrundlag, båd eller skib, rent bortset fra den direkte livsfare, der kan være forbundet med den slags arbejde«.

Der var adskillige fiskere på kysten, som i efteråret 1943 fik råd til både nye møbler til huset og en pels til konen, men de 500 kr. pr. passager, som blev den almindeligt anerkendte takst, var altså tjent med stor risiko. Fiskerne var også i dette frie mænd, der ikke gik ind som medlemmer af de illegale grupper med den solidariske tryk, som dette kunne give. Organisationerne udviklede sig på land, og deres ledere forhandlede med fiskerne om de enkelte transporter. Det krævede naturligvis meget af samhørigheden i lejerne, hvor en enkelt stikker kunne have gjort uoverskuelig skade. Der var folk som en bestemt havnefoged, der mente, at disse sejladsere var moralsk og juridisk forkastelige, men de sagde intet til udenforstående. De vidste, at de ville blive frosset ud af lejerne, hvis de røbede noget.

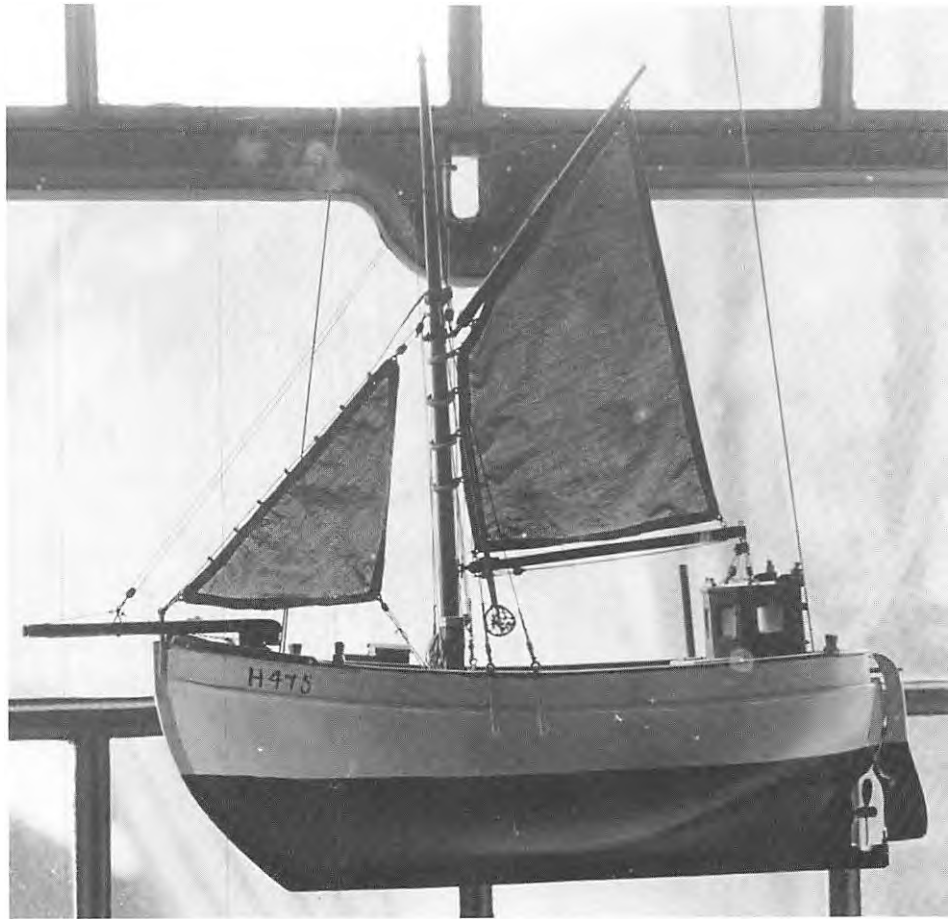
Disse, de mærkeligste og mest

Model af motordrevet kutter af den type, der i 1930'erne byggedes og brugtes på kysten. Den er bygget i 1948 af fisker Johan Würtz, Snekkersten. (Fiskerne, Flynderupgård).

dramatiske ture, som fiskerne har gjort på Øresund, fik deres monument i oktober 1968. Da afsløredes ved Israels søfartsmuseum i Haifa snekkerstenkutteren »Astrid«, som i 1943 havde sejlet på Øresund. Skipper var fisker Jonas Børgesen, Snekkersten, der havde opkaldt båden - bygget i 1918 - efter sin mor. Om bord på den sejlede han under besættelsen mange jøder og modstandsfolk til Sverige, og i 1968 var han inviteret med til dens indvielse som monument under Karmel-bjerget.

Ved krigens udbrud var der i Sletten 62 erhvervsfiskere i »Den frie Fiskeriforening af 1903«, og de havde »ca. 30 større og mindre motorfartøjer og 15 sejl- og robåde«. Tilsvarende stort var antallet af fiskere og både i de øvrige lejer, så jøde-transporterne blev muliggjort af, at det traditionelle fiskeri endnu eksisterede i fuld udstrækning.

I 1968 var snekkerstenfiskeren Jonas Børgesen inviteret til Haifa i Israel, hvor man fejrede 25-året for de danske jøders redning over Øresund i 1943. Som monument for jøde-sejladserne blev Børgesens gamle kutter »Astrid« anbragt under Karmel-bjerget. (Fiskerne, Flynderupgård).

Brødrene Svend Åge og Viggo Andersen var endnu i begyndelsen af 1980'erne aktive med deres kutter »Øresund«, H. 12 af Espergærde. Her er »Kagerne«, som de kaldtes, med fartøjet på ophalingsbeddingen i Snekkersten havn i 1980. (Fiskerne, Flynderupgård).

Efter 1945 begyndte ændringerne at ske. I 1946 var de fleste ophørt med bundgarnsfiskeriet efter vårsild, fordi det var blevet for dyrt, besværligt og gammeldags. Derefter blev pælene først slået ud i september, når ålefiskeriet forestod.

I 1952 hentede Snekkerstens sidste slotteselskab for sidste gang hornfisk ved Kronborg hage, og en lang kontinuitet blev brudt, da Jonas Børgesens jolle, bygget i 1860 og veteran som storbåd i mange hagestrøg, forsvandt sydover.

Løvrigt skete tingene langsomt. De modne fiskere fortsatte med at arbejde på den vante vis, men tilgangen af nye folk blev mindre, og set over en årrække blev tendensen åbenbar. Netop i 1952 viste Fiskerikontrollens statistik, at antallet af erhvervsfiskere i Sletten var gået ned til 34. Snekkersten var stadig det

største leje med 39 fiskere, mens der i Espergærde var 10 og i Humlebæk 10. I Helsingør var der 34, men af disse var en del på Nordhavnen, der blev bygget som lystbåde- og fiskerihavn i 1934. 50 af de ialt 127 var deltidsfiskere.

Alsidigheden var så stor som nogensinde. Kystens fiskere havde - men brugte måske ikke altid - 1944 hakker med 100 kroge, 1503 rødspættensringer, 1093 sildensringer, 121 makrelgarn og adskillige andre redskaber til det almindelige fiskeri. Til stadefiskeriet var der 54 ålebundgarn og 207 åleruser, der blev brugt på 25 stader. Til bundgarnene brugtes pæle af 2715 afharkede granstammer - heraf alene 970 i Snekkersten.

Der landedes pæne fangster i 1952. I Helsingør blev det til 285 ton, men heraf kom en del sikkert fra fjernere pladser. I Snek-

Ålefangsterne var store og givtige, men en kæmpe som denne var det usædvanligt at få i rusen. Humlebækkeren Georg Larsen præsenterer i 1918 en ål på 31 pund (15½ kg), taget i bundgarn. (Fiskerne, Flynderupgård).

Espergærde-fiskskeren Carl Collatz havde mange aktive år på Øresund, hvor han lagde op i 1967. Her er han - yderst til venstre - fotografet sammen med kammeraterne på Espergærde havn i 1911. (Fiskerne, Flynderupgård.

kersten landedes 123 ton, i Espergærde 85 ton, i Humlebæk 73 ton og i Sletten 90 ton. Dertil kom kystens samlede fangst på 931.000 kg ål i ruser og bundgarn.

Fiskeriet i 1950'erne er beskrevet af Axel Hansen, som førte omhyggelig dagbog. 1958 begyndte med hård vinter med streng frost og sne »helt op over havelågerne«, men daglig var han på fiskeri »i Renden«, »på Leret« eller »i Dybet«. Årets første fangst 4. januar var 30 kg skrubber og en stenbider, og siden blev det op til 100 kg torsk og skrubber om dagen. 27. februar tog han 100 kg fisk »på Leret«, indtil det blev »en forrygende snestorm«. 30. april så Axel Hansen årets første svale, og samme dag havde han 87 kg fisk i 12 garn »i Dybet« og under land.

I 1958 købte Axel Hansen Skytte stade, hvor han fiskede sammen med broderen Georg og slægtningen Wilhelm Hansen. Han havde også den kraftige motorbåd »Delphin«, som han forsynede med ramslag og brugte til at sætte bundgarnspæle ud på de fleste af staderne fra Trykkerdammen til Sletten. 9. maj begyndte han at bøde og rede bundgarn og med at klargøre båden,

men han var også ude for at sætte næringer eller pirke fisk til middagsmaden. 4. juli måtte han til doktor Gersfelt for at »blive stukket for gigt«, og en uge senere havde han monteret ramslaget på »Delphin« og var i arbejde langs hele kysten.

Axel Hansens eget lag satte tre store ålebundgarn i række på Skytte stade, så opgaverne var mange. 7. august røgtede han fire garn med 5 kg rødspætter, rammede 38 pæle og hængte garn op, så »det var en lang dag«. I løbet af august blev bundgarnene gjort færdige, tjæret og forsynet med kæder og tovværk. 2. september blev det inderste garn sat ved »østlig vind og fint vejr«, og i de følgende dage kom det mellemste og det yderste garn ud. 4. september blev garnet røgtet første gang, og de 80 små ål i det

blev solgt for 75 kr. til fiskehandler Helmuth Jensen på Espergærde havn.

Indtil 17. september var ålefangsterne beskedne - gerne 10-15 kg, men der var også nogle makrel, således 12 kasser 12. september. Så kom der »fin ålevind« af øst, og hver nat gav 30-57 kg, indtil »første mørke« sluttede 22. september og garnene blev hentet ind til bødning. 1. oktober var alle tre garn igen sat, og den første nat gav 21 kg, men 5. oktober gik der 500 kg ål i garnet. Søen var stille med vind af sydøst, så fangsten var en overraskelse. 6. oktober var der 450 kg, dagen efter 500 kg, og så fortsatte det med fra 40 til 250 kg om dagen til »andet mørkes« slutning 22. oktober. »Tredie mørke« begyndte 26. oktober og gav fangster på indtil 150 kg på

Fiskefabrikken Danmark i Helsingør var fiskernes faste leverandør fra 1892, og da den lukkede i 1965 var også fiskeriets store tid på kysten forbi. I 1931 var Danmark en stor og alsidig virksomhed, der præsenterede denne stand på Havudstillingen i København. (Fiskerne, Flynderupgård).

en nat, men oftest betydeligt mindre. 15. november var der 5 kg, og 18.-22. november blev garnene taget ind, hvorpå man holdt ålegilde i hjemmet. De sidste pæle blev hentet ind 4. december, og 6. december faldt årets første sne. Det samlede udbytte blev ca. 300 kg ål i første, 3000 kg i andet og 1925 kg i tredje mørke, og de blev solgt for 6 kr. pr. kg for de små og 10,50 kr. for de store. Axel Hansen kunne tilfreds notere: »Moder har været i hanken med penge«.

I 1961 kom der 2. oktober i andet mørke »en fin ålelejlighed« med frisk vind af sydøst, og på tre nætter var der 3900 kg i garnene. Det reddede den sæson, for tredje mørke gav kun ialt 800 kg, og første mørke var ikke meget bedre. Kun en enkelt nat var der 125 kg plus »halvanden spand torsk og en masse møg«.

I 1962 blev Axel Hansens dagbogsnotater præget af skuffelse. Et par gode døgn 26. og 27. september gav 700 kg, men så faldt udbyttet brat til 15 kg. »Det går langsomt med at få hyttefadet fyldt. Det var en skidt ålevind for os, men der er vel andre, den hjælper«, skrev han. 26. oktober noteredes 60 kg og: »Det er det bare skidt for os, men vi kan jo ikke tage selv«, og 9. november: »Vi får intet. Jeg kan ikke forstå det«. 24. november sluttede fiskeriet efter at der på tre nætter havde været ialt ni ål i garnene. Den samlede afregning fra fiskehandler Ejnar Brammer, Frederiksværk, som i mange år opkøbte lejernes ål med sine kvaser »Stella Polaris« og »Falken«, var på 15.700 kr. Det var alt for lidt i forhold til udgifterne og anstrengelserne.

De samme triste erfaringer

med ålefiskeriet i 1960'erne gjorde brødrene Henry og Åge Petersen, Espergærde. 2. november 1945 havde Henry Petersen, som da arbejdede for fiskehandler Ole Larsen i Espergærde, været med til at tage 6000 kg ål på en nat i fem bundgarn. I 1963 begyndte han selv sammen med broderen på Ejderkilde stade, og fangsterne var i begyndelsen gode. Så blev de ligesom for Axel Hansen mindre og mindre, indtil brødrene i 1979 måtte nøjes med 400 kg ål, som knap kunne dække udgiften på 10.000 kr. til udsætning af de tre store bundgarn.

Omkring 1970 blev bundgarnsfiskeriet opgivet på det ene stade efter det andet, for blankålene trak ikke mere langs kysten i så stort antal som før. Fiskerne fortalte, at man ved flodmundingerne i Tyskland, Polen og Rusland er blevet meget dygtigere til at fange ål, og at resten gik ude på dybere vand, fordi der ved kysten er alt for meget skidt fra byerne og skibene.

En anden forklaring var, at ålegræsset er forsvundet. Før strakte det tætte tæppe af mørkegrøn, bølgende, smalbladet be-

Den ti ton kutter »Gå På«, der forlader Espergærde havn i 1931, var en af de første motordrevne både på kysten. Under Den første Verdenskrig landede den sild for en formue. (Fiskerne, Flynderupgård).

voksning sig helt ind til brændingens urolige vand, og nede i det bugtede ålene sig usete frem i de mørke efterårsnætter. Ålegræsset blev ødelagt af en epidemisk sygdom i 1930'erne, men det varede dog 40 år, før også ålen forsvandt. I Nivå-bugten blev der endog i en årrække taget store fangster på stader, som før havde været ubrugelige på grund af store mængder tang.

Med bundgarnsfiskeriet på de faste stader forsvandt grundlaget for det traditionelle kystfiskeri, men Axel Hansen og hans samtidige gav ikke op. I 1977 skrev Axel Hansen, der nu gik i sit 76. år, og som forlængst var blevet folkepensionist, i dagbogen om sin hverdag. 22. februar var han oppe kl. seks, barberede sig og var ved syv-tiden i sin båd ude at hente garnet. Fangsten var syv stenbidere og en kvabso, som blev solgt for 31 kr. Han fangede også 19 skrubber, som han forærede væk: »Det er mange at rense. Jeg satte garnet på klove«.

5. maj sejlede Axel Hansen ud kl. fem, og »den stødte noget«. Der var ingen fisk af betydning - 13 rødspætter til 70 kr. og han var i havn lidt før 12 efter ene mand at have røgtet fire garn. Ved 16-tiden gik han sin tur hen på Snekkersten havn, for som han skrev: »Den tur må jeg have

så godt som hver dag«. 23. august røgtede han garn med fisk for 40 kr. og var færdig lige før kl. 13, hvorpå han sejlede ud og begyndte at pirke: »Jeg måtte hele ruten igennem for at få en spand torsk: Humlebæk, Skallerne, udfør Nivå, Barken, Dybet og op på Leret. Jeg må prøve i morgen igen«.

I slutningen af 1970'erne kom der igen mange sild i Sundet. Axel Hansen var nu ikke mere på havet hver dag, men han tog flere gange med fisker Ib Børgesen, Snekkersten, og han fortalte, hvordan de drev med sildegarn for nordvestlig strøm til Hornbæk. Kl. 9 kom de i land med 19½ kasse sild, og »vi fik dem af garnet kl. 12«. Han fulgte med i livet på havnen, og noterede i dagbogen, når der skete noget særligt - således en decemberdag, at der var landet mere end 100 kasser sild - 22 af Hilbert Hansen, 32 af Ib Børgesen og 50

af »Kagerne«, som alle kaldte Espergærde-fiskerne Svend Åge og Viggo Andersen, hvis bedstemor havde solgt brød i lejet. I 1980'erne giver høstens sildefiskeri liv på kystens havne, for fiskeriet forsvinder aldrig fra Øresund.

Axel Hansen døde i 1986, som en af de sidste, der kunne fortælle om det gamle fiskeri på kysten. Så længe han magtede det, var han hver dag på Snekkersten havn, han passede sit hus og sine bundgarnsskure i Skotterup, glædede sig over den første svale og over »Georg Stage« på reden, men sørgede over olietilsølede fugle ved stranden: »Svanerne er sorte. Vi sviner med alt og dør nok af forurening«, skrev han.

Axel Hansen var tilfreds, når han havde en ret god, friskfanget fisk med hjem til middagen. Stegt sild, stegt rødspætte og kogt torsk blev han aldrig træt af, viser dagbogen, og da han en

decemberdag fik en laks på syv pund, "en fin fisk" i rødspættegarnet, har han den til Helsingør og fik den ordentligt røget. Øresund havde altid en glæde til ham og hans fæller, kystens fiskere.

En novemberdag i 1986 er en fangst af fede, sølvblanke høstsild landet på nordmolen i Snekkersten havn. Det er Snekkersten-fiskerne Ib Børgesen og Lars Hansen (i

orange arbejdstøj), der har været ude at røgte næringerne, og resultatet har været godt. Øresund har altid været et rigt fiskevand. (foto: Ulla Bang).

Fiskernes museum

Minderne om kystens fiskere findes i dag på Flynderupgård, der ligger ved Agnetevej mellem Snekkersten og Espergærde, nær Egebæksvang. Den herskabelige hovedbygning, udlængerne og havejorden er en afdeling af Helsingør Kommunes Museer, og her vises samlinger, der belyser historiens forløb i den gamle Tikøb kommune, som i 1970 blev sammenlagt med købstaden Helsingør.

I hovedbygningen huses den lokalhistoriske samling, der blev skabt af kommunearkivar Arne Meyling, og som beskriver hele området mellem Hornbæk og Espergærde med dets mange landsbyer. Den 150-200 år gamle stenlade og området uden for er hjemsted for samlingen »Fiskerne fra Kronborg hage til Sletten«, hvis skaber er arkitekt m.a.a. Per Christiansen, Espergærde.

Per Christiansen er født 1919 i København, og han kom allerede i de tidlige barneår på sommerophold i Snekkersten og Skotterup. I 1929 fik familien helårsbolig i »Strandbo« ved stejlepladsen i Skotterup, og nogle år senere flyttede den til »City« ved Espergærde havn. Under hele sin opvækst boede Per Christiansen derfor nær fiskernes arbejdspladser, hvor han blev modtaget med venlighed.

Privat boede Per Christiansen først i villa »S« ved Espergærde havn, og her fulgte han Ellen og Carl Collatz i arbejdet. Carl Collatz blev i 1950'erne Per

Christiansens læremester i fiskeriet, når han tog ham med som hjælper i snekkerstenjollen »Kvik« og gav ham fortrolig viden om fangstmetoder, »mærker« på de gode fiskepladser, traditioner og meget andet. På Espergærde havn kaldte man Carl og Per »rockefellerne«, fordi de fiskede efter rokker bl.a. i Råå dyb.

I 1950'erne begyndte Per Christiansen opbygningen af den samling af både og redskaber, der til slut kom til at omfatte mere end 1000 genstande. Det var en periode, hvor det traditionelle fiskeri forsvandt fra kysten, og hvor dets tilbehør ofte blev kasseret som skrammel. Lykkeligvis fik Per Christiansen reddet meget af det fra hele kysten fra Sletten til Helsingør.

I 1960 overtog Per Christiansen »Kvik«, men han og Carl Collatz fortsatte det fælles fiskeri op gennem 1960'erne. Jollens 50 års jubilæum i 1965 blev fejret ved en stor fiskerfest på Skovkroen, og 30. maj 1967 dannedes »Espergærde Lystfisker- og Fiskerlaug«. Per Christiansen blev laugets første formand, og medlemmer blev de da ti erhvervsfiskere på Espergærde havn samt ti lystfiskere. Siden er balancen ændret i lystfiskernes favør, men lauget består som forening for alle med båd til fiskeri i Espergærde havn. Det er også støtte for »Fiskerne« på Flynderupgård, hvor laugets medlemmer ydede stor hjælp til indretning af stejle-

pladsen. Her vil de fremtidig vise museumsgæsterne arbejde med rebslageri, bødning og binding af garn, redning af nærringer og meget andet.

Dansk Fiskerimuseum i Esbjerg og andre institutioner viste stor interesse for Per Christiansens samling, men det var hans beslutning, at tingene skulle blive på kysten, hvor de har hjemme. Efter forhandlinger med Helsingør byråd og museumsinspektør Åse Faye tilbød han derfor 5. august 1977 samlingen som gave til kommunen på betingelse af, »at samlingen skulle bevares her på sydkysten, at samlingen altid skulle være samlet og at lokaleforholdene museumsteknisk skulle være i orden, så der var mulighed for at udstille en snekkerstenjolle med fuld rig«.

Disse betingelser blev accepteret af Helsingør byråd, som i 1978 havde bevilget 320.000 kr. til indretning af Arne Meylings samling. I 1979 kom så fra byrådet en bevilling på 600.000 kr. til fiskernes museum. Dette beløb sammen med en del af arven efter Carl Collatz, som havde testamenteret sin og Ellen Collatz' opsparede formue, ca. 200.000 kr. til fiskerisamlingen, blev anvendt til ombygning af Flynderupgårds gamle stenlade. Per Christiansen udførte projekt og ledede arbejdet, og 4. august 1982 indviede borgmester Ove Thelin »Fiskerne fra Kronborg hage til Sletten« som del af de permanente samlinger på Flynderupgård.

I 1986 er der endnu dele af planen for »Fiskerne«, som ikke er virkeliggjort, men som ventes færdige i 1987. Så vil museet i den tidligere lade komme til at bestå af afdelinger med genstande, billeder og tekster for bådebyggeri, jollens udstyr, agnfiskeri, krogfiskeri, smågarn, næringer, kuber og ruser, det sidste bundgarnsfiskeri, stejlepladser, isfiskeri, rebslageri, slottefiskeri, transport, ankerfiskeri, fiskehandel, kadrejeri, strandinger, tunfiskeri, besættelsen, Ellen og Carls Collatz' mindemontre, havnene, garnfremstilling, netfabrik, husgeråd og møbler, foreninger samt en original fiskerstue.

På stejlepladsen med udgang fra museumshallen er opstillet en kopi af Skotterups rebslagerhjul fra 1908, som er nedtaget af Nationalmuseet. Der findes også et bundgarnsskur med fuld indretning - en kopi af fisker Axel Hansens skur i Skotterup - samt læskur med bænkeplads og et bådeskur, der er en rekonstruktion af et nedrevet skur ved Teglgårdshuset i Snekkersten. I forbindelse med museets færdiggørelse skal stejlepladsen udvides med bl.a. anlæg af komplet reberbane og opstilling af tjærelad, som Humlebæk-fiskerne har skænket fra deres stejleplads. Endelig er det tanken at genopføre Espergærdes barkkedel efter Per Christiansens opmåling.

»Fiskerne« har egne magasin- og depotlokaler, og i forbindelse med disse skal indrettes et studierum, hvor Per Christiansens store arkiv af historiske

fotos og tegninger, dokumenter, beretninger og litteratur skal opbevares på betryggende måde.

En meget væsentlig del af samlingen er de gamle fiskerbåde, der alle stammer fra familien Svendsens bådebyggeri. Ældst af disse - og ældst på kysten - er »Teglgårdsbåden«, som Jens Svendsen 1864 byggede på sit første værksted ved »Kildehuset« i Espergærde. Den er knap seks meter lang, klinkbygget af eg på eg og med nagler af galvaniseret jern. I mange år var jollen ejet af »Teglgårdsslægten« i Snekkersten, der brugte den til bundgarnsfiskeri og værnede om den med et særligt bådeskur. Senere ejere var Jonas Børgesen og sønnen Ib Børgesen, som brugte den som storbåd i de sidste slottefiskerier. 1968 blev båden overtaget af Per Christiansen.

Den største »genstand« i museet er snekkerstenjollen »Wilhelm«, der står på hallens gulv, og som med riggen når helt op til tagryggen. Båden er bygget 1908 af Laurits Svendsen i Snekkersten, den er på knap 5,5 meter, er klinkbygget af eg på eg, har nagler af galvaniseret jern og er rigget med storsejl, fok og topsejl. »Wilhelm« var 1908-22 ejet af fiskeeksportør Wilhelm Hansen, Snekkersten, 1922-67 af dennes søn, fisker Wilhelm Hansen, Snekkersten, 1967-68 af fiskerne Åge og Henry Petersen, Espergærde, og fra 1968 af Per Christiansen. Den har været brugt til ruse- og garnfiskeri og har været lillebåd i slottefiskeriet. I museet ses den med skvætbord og udstyr til garnfi-

skerier.

I bådeskuret på stejlepladsen står bundgarnsbåden »Mølleren«, som Laurits Svendsen 1910 byggede til ejerne af Møllestade i Espergærde. Den gik i 1927 til Børge Larsens stade og blev 1968 overtaget af Per Christiansen. »Mølleren«, som ikke har haft rig, er klinkbygget af eg på eg og med nagler af galvaniseret jern.

Alle de nævnte både er 1980 overdraget af Per Christiansen til »Fiskerne«, og det samme gælder snekkerstenjollen »Frem«, som er bygget af Laurits Svendsen i 1933, men som Espergærde Lystfisker- og Fiskerlaug har brugsretten til. Den ligger i Espergærde havn, og det samme gør »Kvik«. Den ejes nu af Per Christiansen og Henry Larsen, Espergærde, som testamentarisk har bestemt, at båden efter deres død skal overgå til »Fiskerne«.

Svendsen i 1933, men som Espergærde Lystfisker- og Fiskerlaug har brugsretten til. Den ligger i Espergærde havn, og det samme gør »Kvik«. Den ejes nu af Per Christiansen og Henry Larsen, Espergærde, som testamentarisk har bestemt, at båden efter deres død skal overgå til »Fiskerne«.

Forfatter og udgiver takker Helsingør Kommunes Museer for stor hjælpsomhed ved bogens tilblivelse. En særlig tak rettes til museumschef Kenno Pedersen, der fra første færd har fulgt manuskriptet og har bidraget med adskillige illustrationer, og fru Hennie Ingerslev, der har gennemlæst bogen og udarbejdet dens realregister.

Kilder

- Boesen, Ludvig*: Den ved Øresund beliggende anseelige stad Helsingørs beskrivelse. (1757).
- Collin, Jonas*: Bidrag til kundskab om Danmarks fiskeri. (IV. Humlebæk). (Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, 1875).
- Dahl, Svend*: Til minde om zoologen Henrik Krøyer. (1941).
- Eriksson, Henning S.*: Skånemarkedet. (1980).
- Fiskeriministeriet*: Betænkning angående afløsning af retten til fiskeri med ålegårde. (1955).
- Galschiøt, M.*: Helsingør. (1921).
- Hansen, Kaj*: Sommerophold i Espergærde 1915-34 (Helsingør Kommunes Museer, årbog 1984).
- Hasslöf, Olof*: Svenska Västskustfiskarna. (1949).
- Haste, William*: Strandvejen, dens huse og mennesker. (1930).
- Helsingør Stadsbog* 1549-56, 1554-55, 1559-60, 1561-65.
- Henningsen, Henning*: Kirkeskibe i Frederiksborg amt. (Fra Frederiksborg amt 1952)
- Henningsen, Henning*: Kadreje og bombådsmænd. (Handels- og Søfartsmuseets årbog 1971).
- Hostrup, Helge*: Et grundtvigsk Hjem. (u. år).
- Jensen, Tage*: Humlebæk kirkes historie. (1977).
- Kohl, J.G.*: Reiser i Danmark i året 1846. (1848).
- Krabbe, Ludvig*: Krogerup. (Fra Frederiksborg amt 1916).
- Landbrugsministeriet*: Beretning fra udvalget til undersøgelse af fiskeriforhold i det nordlige Øresund. (1914).
- Landbrugsministeriet*: Beretning fra kommissionen til undersøgelse af spørgsmålet om afløsning af ålegårdsrettigheder m.m. (1919).
- Larsen, Georg*: Fiskestader og fiskestaden. (Fra Frederiksborg amt 1970).
- Linvald, Steffen*: Landevejen i strandkanten. (1964).
- Magnusson, Bent*: Sletten havn 100 år. (1978).
- Mathiesen, J.*: Det nordsiellandske fiskeri. (1853).
- Michelsen, Peter*: Om det såkaldte slottefiskeri. (Handels- og Søfartsmuseets årbog 1953).
- Michelsen, Peter*: Risflettede ålekuber. (Fra Nationalmuseets arbejdsmark 1952).
- Mikkelsen, Birger*: Espergærde. (1980).
- Møller, Kristen*: Danske ålegårde. (1953).
- Nationalmuseet*: Danmarks kirker, Frederiksborg amt. (1967).
- Nationalmuseet*: Dansk fiskeri før industrialiseringen. (1975).
- Nielsen, Chr.*: Danske bådtyper. (1973).
- Nielsen, O.*: Codex Esromensis. (1973).
- Nordisk Tidsskrift for Fiskeri*. (1874-82).
- Nystrøm, Eiler*: Fra Nordsjællands øresundskyst. (1938).
- Olsen, Gunner*: Kronborg vestre birk. (1961).
- Parbøl, E.L.*: Den nordsjællandske Jernbanc. (Signalposten, 1964).
- Pedersen, Kenno*: Torvelivet i Helsingør. (Helsingør Bymuseum 1973-76).
- Pedersen, Laurits*: Helsingør i Sundtoldstiden. (1926).
- Praëm, Jørgen*: Den danske fisker i litteratur og billedkunst. (1962).
- Reumert, Elith*: Fra livet og teatret, II. (1931).
- Rung, Otto*: Fra min klunketid. (1942).
- Schmelling, Asger*: Humlebæk fiskerleje. (Fra Frederiksborg amt 1971).

- Schmidt, Aug. F.*: Fiskerlav og fiskergilder. (1945).
- Seeger, Valdemar*: Fra Frederiksborg og Kronborg amter. (1931).
- Smidth, A.J.*: Indberetning om fiskeriernes tilstand. (1864).
- Steenstrup, Joh.*: Nogle træk af fiskerbefolkningens historie. (Historisk Tidsskrift, 1905).
- Stenfeldt, Niels*: Om Tikøb sogn i gamle dage. (1960).
- Stoklund, Bjarne*: Bonde og fisker. (Handels- og Søfartsmuseets årbog 1959).
- Strandberg, Kaj*: Fiskerlejet Sletten. (Folk og Minder fra Nordsjælland 1980).
- Terslin, H.C.*: Fiskertro. (Fra det gamle Gilleleje 1955).
- Thomassen, Jens*: Fiskerliv 1860-80. (I.A. Uhrskov: To gamle fortæller, 1927).
- Tidsskrift for Fiskeri*. (1866-73).
- Topsø-Jensen, Torben*: Fem mil langs Øresunds kyst. (1968).
- Uhrskov, Anders*: Hjemstavnsbog for Frederiksborg amt. (1942-43).
- Villumsen, Peter Jonassen*: Om fiskerlejerne Snekkersteen og Skotterup. (1872).
- Østergård, Jens*: Krogcrup gård, gods og have. (Fra Frederiksborg amt 1962).

Ikke trykt materiale

- Henrik Krøyers* samlinger og udkast til »Danmarks Fiske«, Det kgl. Bibliotek.
- Kaj Strandberg*: manuskript om Sletten.
- Holger Tvermoes*: manuskript om Humlebæk.
- Axel Hansens* dagbøger, deponeret i fiskerisamlingen, Flynderupgård.
- Arkivalier i Helsingør Kommunes Museer, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Statsskovvæsenets Kronborg distrikt samt i særlig grad i fiskerisamlingen på Flynderupgård, Espergærde, og hos arkitekt m.a.a. Per Christiansen, Espergærde.

Fiskerne på kysten

har bidraget med vigtige oplysninger og råd. En særlig tak rettes til følgende:

- Trykkerdammen*: Anders Tonny Larsen (f. 1912), Arne Otto Larsen (f. 1921) og Jørgen Frede Larsen (f. 1923).
- Snekkersten og Skotterup*: Viggo Petersen (f. 1894), Georg Hansen (f. 1894), Svend Aage Johannessen (f. 1900), Axel Hansen (f. 1901), Evald Thomsen (f. 1902), Wilhelm Hansen (f. 1903), Henrik Duvé Hansen (f. 1906), Anders Andersen (f. 1908), Skjold Johansen (f. 1909), Svend Johansen (f. 1911), Ib Børgesen (f. 1932), Hilbert Hansen (f. 1926) og Lars Hansen (f. 1945).
- Espergærde*: Carl Collatz (f. 1893), Johannes Nielsen, (f. 1905), Aage Petersen (f. 1916) og Henry Petersen (f. 1920).
- Humlebæk*: Mogens Aanonsen (f. 1913) og Tonny Larsen (f. 1917).
- Sletten*: Kaj Magnussen (f. 1924).
- For oplysninger takkes endelig bådbygger Bjørn Andersen, Snekkersten, og fru Anne Ploug, Espergærde.

Stikordsregister

De hyppigst forekommende stednavne er kun medtaget i registeret, når de indgår i navne på foreninger, begivenheder, kirker, kroer, redskaber o.lign.

- Adler, D.B., grosserer 120
 Andersen, Anders, fisker 102
 Andersen, Bjørn, bådebygger 107
 Andersen, H. Yde, fotograf 95
 Andersen, Ida, fiskerhustru 123
 Andersen, Johan, tømrermester 177
 Andersen, Johannes, fisker 123
 Andersen, J.P., »Forstråden«, kadrejer 143
 Andersen, Jørgen, gårdmand 39
 Andersen, Niels, tømrermester 192
 Andersen, Peder, fisker 59
 Andersen, Peter, »Per Boes Laes«, fisker 155, 156
 Andersen, Svend Aage, fisker 204, 207
 Andersen, Viggo, fisker 204, 207
 Andersen Vilhelm, bådebygger 177
 Ankerbakken 147
 Arnold af Lübeck 16
 Arp, Hans, tømrermester 43, 44, 68, 150
 »Artid«, familiefest 189, 190, 191
 Axeltorvet, Helsingør 159, 164ff
- Babyloneskoven 136, 140
 Bache, Lars, færgemand og kaperkaptajn 136
 Bang, Ulla, fotograf 208
 Barkning 79, 137, 139
 Bentsen, Peter, fisker 27
 Bentzon, Otto, tegner 57
 Bergmannsdal 37, 73, 102
 Bertelsen, Aage, rektor 202
 Besættelsestiden 69, 201ff
 Bjørnsen Bertel, borgmester 36
 Blache, Chr., maler 104, 106
 Blankålsruse 8, 30, 94ff
 Blume P.E., præst 192
 Boesen, Ludvig, præst 55, 57, 184
 Borup torp 52
 Borupgård 130, 173
 Bo stade 33, 37, 38, 136
 Bournonville, Aug., balletmester 194
 Bovænget 136
 Brammer, Ejnar, fiskehandler 206
 Brammer, W., købmand 123, 124
 Brun, Alexander, Louisiana 116
 Brun, Constantin, godsejer 39, 113, 115, 184, 194
 Brun, Ida, hofjægermesterinde 44, 50, 184
 »Brændepladsen« 136
 Bundgarnsfiskeri 24ff, 31ff, 67, 92ff, 204, 206
 Byfogedstaden 36, 102
 By stade 39
 Børge Larsens/Børge Laes stade 39, 102
- Børgeesen, Børge, høker 164
 Børgeesen, Carl »Kosten«, fisker 68, 69, 86, 166
 Børgeesen, Ib, fisker 207, 208, 210
 Børgeesen, Jonas, fisker 152, 203, 204, 210
 Børgeesen, Martin, fisker 62
 Børgeesen, Wilhelm »Smutten«, fisker 86
 Baagøe Carl, maler 18, 58, 76, 111, 139, 144, 149, 192
- »Capellet« i Humlebæk 193
 Christensen, Alfred, folketingsmdl. 41
 Christensen, Christen, fisker 39
 Christensen, Eigil, cykelhandler 202
 Christensen, Lauritz, fisker 101
 Christensen, Otto, fisker 106
 Christiansen, Per, arkitekt 69, 105, 209f
 Cisterciensermunkene 29, 30
 »City«, ejendom 177, 209
 Clausen, Signe, fiskesælger 166
 Collatz, Ellen Andersen, »Den grå Dame«, fiskerhustru 159, 160, 162, 209f
 Collatz, Carl, »Den Gyldenblonde«, fisker 63, 69, 76, 78, 81, 85, 105, 109, 112, 160, 188, 196, 197, 202, 205, 209f
 Collin, Jonas 94
- Dagelykke 49, 128, 137
 Damkier, Axel, forfatter 155
 Dampskibsselskabet Øresund 175
 Dannemand, Anders, fisker 27
 Danske Petroleums Selskab, Det 197
 DFDS' kystrute 167, 171ff
 Dockum, E. van, admiral, 120
 »Domæner« 31, 33, 38, 42, 115
 Dorph, A., maler 83
 Drachmann, Holger, digter 60, 62, 150, 151, 163, 172, 176, 177, 179
 Drukneulykker 145, 152
 Dørgefiskeri 72, 75
- Ebbesen, Adser, fisker 46
 Egebæk landsby 29, 33, 51
 Egebæk stade 39
 Egebæksvang kirke 192, 193, 195
 Egebæksvang skov 167
 »Egebæksro« 176
 Ejderkilde stade 39, 101, 136, 198, 206
 Ellah, T., købmand 158
 Ellekilde stade 31
 Eskil, ærkebisp 29
 Espergærde Badcanstalt 175
 Espergærde Brugsforening 197
 Espergærde Center 136, 210
 Espergærde Kro 184
 Espergærde Lystfisker- og Fiskerlaug 5, 112, 209
 Espergærde Sejlklub 5, 43

- Espergærde Sportsdykkerklub 5
 Espergærde-Snekkersten Grundejerforening 178
 Espergærde Station 178
 Esperød landsby 51
 Esrum kloster 29, 30, 50, 51
 Ewald, Johannes, digter 92
- Fasting, H.C., amtsforvalter 32ff, 37ff, 61
 Finsen, Halldor, læge 201
 Fiskenetfabrikken Danmark 79, 81, 82, 96, 101, 102, 132, 206
 Fisker, Bent, Helsingør-borger 23
 Fisker Peder Hansen, Helsingør-borger 23, 24
 Fiskeriloven 39, 41
 Fiskerkonerne 158ff
 Fiskerporten, Helsingør 24, 28
 Fiskerstræde, Helsingør 28
 Fiskestadehartkorn 31, 39, 139
 Fisketorvet, Helsingør 156, 157
 Fiskevrager, embedsmand 157
 Flynderupgård 5, 176, 209f
 Fløjte stæde 39, 99, 102
 Forlis 152ff
 Forfang 38
 Forprang 27, 156
 Frederik Jensens vase 118, 122
 Frederiksen, Frederik, fisker 100
 Frie Fiskeriforening af 1903, Den 41, 203
 „Frihavnen“ 127
 Frimurerclogen Kosmos 103
 FS 33, 35
 Fynbo Jørgen, fisker 22
 Færgelauget, Helsingør 27, 67
 Færgevej, Helsingør 126, 127, 132, 133
 Fæstebrev 36
- Gad, U.V., admiral 175
 Garboe, Rasmus, provst og sognepræst 53, 64
 „Gefion“, hotel 175, 177, 178
 Geleff Paul, socialist 60
 Gersfelt, Jørgen, læge 202, 205
 Gjødesen, Niels, fisker 22
 „Glittre“, villa 33
 Glumsløv kirke 35
 „Godthåb“, aktieselskab 164
 Grimminga, H.R., holl. skipper 151
 Grove, Vilhelm, løjtnant 34, 35
 „Gylfe“, hotel 136
 Grønnehavn fælled 28
 Guldkande stæde 35, 37
 „Gårdsletten“, Egebæksvang 51
- Hage, Johannes, godsejer 125, 126
 Hagestrøg 88, 89
 Hans, Helles Hans, fisker 69
 Hansdatter, Karen, tjenestepige 46
 Hansen, Anders, fisker 46
 Hansen, Anders, fisker 145
 Hansen, Axel, fisker 68, 86, 101, 102, 134, 141, 151, 152 198ff, 205ff
 Hansen, Børge, fisker 68, 86, 101 102, 198, 199
- Hansen, Carl, fisker 123
 Hansen, Georg, fisker 68, 84, 151, 205
 Hansen, Hans, fisker 46
 Hansen, Hans, gårdejer 164
 Hansen, Henrik Duvé, fisker 102, 152
 Hansen, Hilbert, fisker 207
 Hansen, Jens, fisker 145
 Hansen, Jens, fisker 175
 Hansen, Jens, handlende i Gyldenstræde 146
 Hansen, Jens Carl, bådebygger 106, 107
 Hansen, Lars, fisker 151, 208
 Hansen, Lars, fisker 145
 Hansen, Lene, fiskerhustru 46
 Hansen, Ludvig, „Silde-Ludvig“, fiskerhandler 166
 Hansen, Mogens, fisker 46
 Hansen, Nikolai, Fisker 60
 Hansen, Ole, tjenestekar 46
 Hansen, Ole, træskomager 180
 Hansen, Peter, fisker 123, 197, 198
 Hansen, Wilhelm (senior), fiskeeksportør 41, 158, 192, 210
 Hansen, Wilhelm (junior), fisker 205, 210
 Hasebart, Wichmand, præst 191
 Hasselbalch familien 173
 Hasselbalch, K.A., godsejer 193
 Havarier 148, 151
 Hcgnsmandslodden 93, 136
 Hellesen, Hans, fisker 69
 Hellesen, Inger Hansdatter, Jens og Reinel, fiskerfamilie 54
 Hellesen, Lars, fisker 69
 Helsingør almindelige Hospital 38
 Helsingør Håndværker Sangforening 121
 Helsingør Statshavn 165
 Henningsdatter, Ellen, fiskerhustru 46
 Henningsen, Henning, museumsdir., dr.phil. 143
 Hjort, B.C.W.L., kapellan 194
 Holck Ejler, amtmand 50
 Holm, Chr., former 193
 Hornfiskefangst 85ff
 Hostrup, J. Chr., præst og digter 169, 170
 „Hostruphus“ 170
 Humlebæk kirke 193, 194
 Humlebæk kro, senere hotel 184, 193
 Humlebæk reberbane 140
 Hundekilde stæde 39, 102
 Hven 18
 Hvitfeldt Arild 17, 21
 Hüsigg, W., nagelsmed 123
 „Håbefester“ i Egebæksvang 167
- Ipsen, Jens, krogemager 24
- Jacobsen, Lasse, fæster 29
 Jacobsen, Niels, krogemager 24
 Jens Hansens stæde 39, 101, 102, 198
 Jensen, Berthe, „Bedste“, fiskerkone 158
 Jensen, Daniel, bådebygger 106, 108
 Jensen, Helmuth, fiskehandler 205
 Jensen, Hendrik, gårdejer 125
 Jensen, Jens, fisker og dykker 125, 194
 Jensen, Jens Peter, fisker 139

- Jensen, Jonas, fisker 47
 Jensen, Rasmus, skibstømrer 106ff, 115ff
 Joelson, Fr., købmand 145
 Johannessen, Anders, fisker 142
 Johannessen, Erik, Fisker 198
 Johansen, I.C., skipper 152
 Johansen, J.M., lods 41
 Johansen, Mikkel, fisker 169
 Johansen, Skjold, fisker v/256
 Jonassen, Birthe Kristine, fiskerhustru 53, 54
 Jonassen, Jens, fisker og havnefoged 122, 172, 173
 Jonassen, Kristine, fiskerdatter 53
 Jonassen, Svend, fisker, 47ff, 105, 132, 141, 179
 Julebæk 73
 Jødetransporterne 201ff
 Jørgensen, August, fisker 28
 Jørgensen, John, tjenerkarl 46
 Jørgensen, Nielsigne, fæster 44
 Jørgensen, Per, fisker 113
 Jørgensen, Rudolph, fotograf 61, 68, 157
- Kemppe, Peder, Helsingør-borger 23
 Kirkeskibefester 192
 »Klippinge«, møntsort 21
 Kloster stade 36ff, 52
 »Klubben« i Espergærde og Sletten 185
 »Kluerne«s stejleplads 136
 Klug, Marie Sofie, fiskerhustru 84
 Klug, Martin Frederik, fisker 41, 84
 Knoblauch, fiskerslægt 132
 Knoldt, Søren, fisker 27
 Knudsen, Ludvig, arkitekt 192
 Knytlinge, saga 15
 Kolera 134
 »Konge«, fiskerlejets 60, 61
 Kongens »Sisse«, afgift 22
 Kongevasen 48, 5t6, 118, 128, 133, 141, 167, 173, 184
 Krabbe, Mogens, adelsmand 51
 Krogemager-lauget 24
 Krogerup 30, 31, 33, 37ff, 92, 113, 128, 184
 Krogfiskeri 70ff
 Kronborg Teglgård 26, 33, 35, 37, 66, 95
 Krøyer, Henrik N., zoolog 31, 32, 63, 64ff, 87, 88, 92, 94, 95
 98, 103, 113, 147, 148, 155, 161, 181
 Kystbanen 174, 178, 183
 Kystens Perle 31, 142, 168
 Kølle Ernst, restauratør 184
 Kølles Gård 184
- Langstrup 128
 Larsen, Anders, fisker 193
 Larsen, Anna Rebakka, fiskerkone 163
 Larsen, Arne, fisker 33
 Larsen, Carl, fisker 171
 Larsen, Dorthea, fiskerhustru 69
 Larsen, Edmund, fisker 35
- Larsen, Emanucl, maler 25
 Larsen, Georg H., fisker 35, 71, 100, 204
 Larsen, Georg, lektor 33f
 Larsen, Gotfr., fisker 181
 Larsen, Hans, stædcejerformand 34
 Larsen, Henry, luftkaptajn 210
 Larsen, Hvidtfeldt, kommissionsmedlem 41
 Larsen, I.C., tegner 58
 Larsen, J.E., tegner 107
 Larsen, Jens Rasmus, fisker 69
 Larsen, Jørgen, fisker 123, 171
 Larsen, Marie, fiskehandler 162
 Larsen, Niels, fisker 28
 Larsen, Niels, gårdejer 194
 Larsen, Nikolaj, fisker 102
 Larsen, Ole, fiskehandler, kommissionsmedlem 39, 41, 206
 Larsen, Otto, »Ålekongen«, fisker 28
 Larsen, Otto jr., fisker 28
 Larsen, Tonny, fisker 102
 Lasson, landliggerfamilie 174
 Lauritz Bryggers gård 24
 Laursen, Anders, krogemager 24
 Laveskov 49, 136, 193, 194
 Lille Jens, fisker 27
 Lind, Jens, kaper v/156
 Lindahl, hokerslægten 133, 145
 Lorentz, Valentin, kortlægger 15
 Louisiana 113, 114, 116
 Luthersk Missionsforening 194
 »Lynn«, hornfiskesteme 79ff
 Lønne, Kai, fisker 198
 Løvenskjold, skånsk adelsfamilie 123, 176
- Madsen, A.P., tegner 117
 Madsen, Jørgen, fisker og sognefoged 39
 Madsen, O.J.R., overlærer 185
 Madsen, Peter, fisker 125, 146
 Madsen, Peter, kaperkaptajn 136
 Madsen, Rigmor, fiskerdatter 46, 47
 Magistratsstader 28, 31, 33, 35, 37
 Magnussen, Edmund, fisker 100
 Magnussen, John, Fisker 35
 Magnussen, Kaj Lund, fisker 102
 »Mary Hill«, villa 169, 173, 174
 Mathiesen, Andreas, fisker 106
 Mathiesen, J., fyrinspektør 62, 63, 182
 Meining, kroeier 38
 Meulenborg teglværk 37
 Meyling, Arne, kommunearkivar, 209
 Michelsen Peter, museumsinspektør 11, 12, 91
 Mikkelpborg stade 33, 34 39, 102
 »Mirasol«, hotel 134
 Mortensen, F.V., fiskeridirektør 42
 Mortensen, William, toldskriver 37
 Munck-Poulsen, J., folketingsmand 41
 Munk, Søren, fisker 25, 155

- Mølle stade 136
 Møller, Peter, fiskeriforeningsformand 162
 Møller, Th., maler 148
 Mørck, Niels, brygger 36
 Mørdrup 44, 136
 Maase, Friederich von der, adelsmand 39
- Nilausen, Niels Capel, fisker 49
 Nilausen, Søren Capel, fisker 49
 Nielsen, Christian, konservator 108, 111
 Nielsen, Johannes »Tokosten«, fisker og fiskchandler 68, 69, 152, 166
 Nielsen, Johannes, fisker 192
 Nielsen, Jørgen, kroejer 125, 185
 Nielsen, Lundwall, tegner 138
 Nielsen, Ole, fiskehandler 36
 Nielsen, Peter og Poul, fiskere 145
 Nivågård 125
 Njals saga 17
 »Nyboder«, fiskerhus 134, 142
 Nysted stade 39
- Ole Svendsens hus 31
 Olrik, Holger Ludvig, rådmann 36
 Olrik, Jacob B., borgmester 120
 Olsen, Anders, fisker 42
 Olsen, Ole, bådebygger 106
- Paludan-Müller, Fr., digter 193, 194
 »Pasbord«, dokument 22
 Pedersen, Anders Stibolt, styrmand 193
 Pedersen, Lauritz, fisker 8, 10
 Pedersen, Svend, fisker 38
 Pe'r Mads' stejleplads 134, 136, 180
 Petersen, A., købmand 197
 Petersen, Andreas Christian, fisker 65
 Petersen, Andreas, »Bjørnen«, fisker 67
 Petersen, Hans, fisker 145
 Petersen, Henry, fisker 102, 199, 206, 210
 Petersen, Jens, fisker 145
 Petersen, Lauritz, fisker 180
 Petersen, Peter, kadrejer 146
 Petersen, Signe, fiskerhustru 180
 Petersen, Th. Buchhave, portrætfotograf
 Petersen, Tom, tegner 163
 Petersen, Viggo, fisker 80
 Petersen, Vilhelm, maler 16, 17, 47, 50, 55, 64, 114, 121, 172, 182
 Petersen, Åge, fisker 102, 199, 206, 210
 »Pilemandens Hus« 138
 Ploug, Ejnar, marinemaler 152, 153, 154
 Polititorvet, Helsingør 158
 »Poulinelyst« 118, 130, 134, 168
- Rademacher, maler 168
 Rasmussen, Christian, folketingsmand 41, 60
 Rasmussen, Erik Christian, fisker 38
 Rasmussen, Ernst, fisker 36
 Rasmussen, J., sognerådsformand 120
 Rasmussen, Niels, fisker 37
 Rasmussen, Steffen, fisker 62
 Rasmussen, Stephan, Sørine og Henrikke, fiskerfamilie 187
 Ravn, L.A., købmand 103, 145
 Reberbanc 140, 142
 »Reden«, villa 177
 Reumert, familien 173, 174
 Rogert, C.B., rådmann 36
 Rosenkrantz, baronesse 175, 176
 Rostgård, Fredrik, godsejer 50
 Rostgård, Hans, godsejer 39, 50
 »Rund mønt« 21
 Rung, Otto, forfatter 171, 176
 Russerkirkegården 133, 134, 136
 Ræveleje 43, 48
 »Røde Signe«s hus 43, 44
 Rømeling, kammerherreinde 169
 »Råboens selskab« 35
- »S«, villa 209
 Sandtold«, afgift 30
 Sangforeningen Sletten 185, 186
 Sangforeningen Snekkersten-Skotterup 186
 Saxo 15, 29
 Scheibel, J., gårdejer 120
 Schierbeck, P. Chr., skibsklarerer 168, 169
 Schulin, grevinde 62
 Sct. Olai kirke 27, 157
 Sildefiskerier i middelalderen 15ff
 Skellebæk stade 38
 Skjelbek, Ole Andersen, fisker 37
 Skoptes torp 52
 Skotske invandrere 52
 Skotterup kro 41, 167, 184, 185
 Skotterup reberbanc 142
 Skovparken 136
 Skrædders, Oluf Ipsen 23
 Skytte stade 38, 39, 42, 52, 205
 Sletten Fiskeriforening 41, 162
 Sletten kro 125, 185
 Slettenpigerne 162, 166
 Slibemøllebroen 35, 36
 Smed, Mads, fisker 22
 Smidht, A.J., forfatter 162
 »Snedker-stenen« 52, 56ff
 Sneedorff, kommandør 120
 Snekkerstenjoller 5, 6, 10, 63, 105, 107ff, 119, 143, 197
 Snekkersten kro 38, 54, 60, 151, 168, 172, 184
 Snekkersten Ligkasse 186 ff
 Snekkerstenkuber 10ff
 Snekkersten og Skotterup Fiskerforening 182
 Sophienberg stade 33, 39
 »Sorte Rasmus«, fisker 27

- »Springere«, tunfisk 85
 Stadeafgift 24ff
 Stadeejernes Fagforening 40
 Stadsprotokol 32ff
 Stenfeldt, J.A., borgmester 36
 Strandberg, Kai, lokalhistoriker 49
 Strandbo 142, v/156
 »Strandborg«, ejendom 177
 Strandinger 65, 148ff
 Strandvaskere 133, 134, 152
 Svalegab stads 39
 Svendsen, Christen, krogemager 24
 Svendsen, Jens, bådebygger 106, 107, 109, 110, 143, 164
 Svendsen, Julius, bådebygger 107, 122, 123
 Svendsen, Kristine, fiskerhandler 162
 Svendsen, Lauritz, bådebygger 69, 107, 109, 110, 198, 210
 Svenske, Peder Christensen 39
 Svingelport i Helsingør 126
 Sæler 86ff, 113
 Søborg, købstad 63
 Søbæk stads 39
 Søren Mikkels stads 39
 Sørensen, Christian, fisker 103
 Sørensen, C.Fr., maler 146
- Teglgård, Georg, fisker 86
 Teglgårdshuset 128, 134, 169
 Teglgårds stads 38
 Tegner, Isaac Vilhelm, storkøbmand 168
 Tegner, Peter W., kommandør 118
 Tengnagel, Pauline, godsejer 39
 Thagesen, Jens Peter, fisker 164
 Thomassen, Jens, fisker 34, 61, 69, 194, 197
 Thomsen, Evald, fisker, 102
 Thomsen, H.C., kroejer 202
 Tibberup mølle 55
 Tibberup stads 39, 102
 Tikøb kirke 190ff
 Tikøb kro 189, 190
 Tietgen, C.F. 173
 Tjellesen, Kaj, tømrermester 201
 »Toldsalt« 22
 Topsøe-Jensen, Torben, forfatter 55
 Tornebuske stads 33, 39, 41
 Trykkerdammen 26ff, 51, 73, 78, 102, 126, 127, 131, 139, 142
 Tunfiskeri 198, 200, 201
 Tvede, Charles, landstingsmand 41
 Tvede, F.V., arkitekt 194
 Tvermoes, Holger, ingeniør 46, 49, 108, 115, 116, 127, 176
- Uhrskov, Anders, lokalhistoriker 52
 »Undertag«, aftægtsbegreb 61
 Ungermann, Arne, tegner 175
 »Urmagerens plads« 136
 Ulstrup, Regner, skibsprovianteringshandler 120
- Vase, stenmole 114, 117, 118, 121
 Vedbo stads 31, 33ff, 37, 38
 Venepiger 13, 18
 Villumsen, Peter Jonassen, fisker 33, 60, 103, 118ff, 164, 188, 197
 Villumsen, Thorvald Jonassen, fisker 9ff
 Villumsen, Vilhelm Jonassen, fisker 10, 164, 172
 Vor Frue kloster 33
- Warburg, Emil F.V., kapellan 193, 194
 Wasse stads 33, 35, 39, 101, 102, 136, 198
 Wiboe, N.J., færgemand 36
 Wilde, Tehwis, borgmester 36, 158
 Wismer, Chr., fotograf 131
 Wrig, Otto, fiskehandler 166
 Wroblensky, Otto 130
 Würtz, Johan, fisker 193, 203
- Æbelholt kloster 30
- Øge- og tilnavne blandt fiskere 68, 69, 86, 90, 204
 »d'Øresund«, hotel 159
 »Øresundshjemmet« 136
- Ålegårdskommission 41
 Ålegårdsnavn 42
 Ålegårdsret 29ff, 40, 41
 Aanonsen, Jacob, fisker 192
 Aanonsen, Mogens, fisker 102
 Aanonsen, Osmund, styrmand, havnefoged 114
 Aanonsen, Viggo, fisker 8, 81, 100, 197
 »Åresild«, afgift 30
- Illustrationerne
- er stillet til rådighed af de i billedteksterne nævnte institutioner, men derudover har private ejere med stor velvilje udlånt fra deres samlinger.
- Specielt takkes cand.arch. Bent Waagepetersen, Espergærde, og kontorchef Ib Ørkild-Hansen, Humlebæk, der har givet mulighed for gengivelse af tegninger og malerier af Vilhelm Petersen, som ikke tidligere har været reproduceret. Vilhelm Petersen (1812-80) blev optaget på Det kgl. Kunstakademi i 1830 og udstillede på Charlottenborg 1833-75.
- Bent Waagepetersen har også stillet andre kunstværker til rådighed, og for tilsvarende udlån takkes direktør Rudolf Jørgensen, fru Inge Schmelling, fru Anne Ploug, kunsthåndværker Gert Tvermoes og fiskerne Wilhelm Hansen, Anders Larsen, Jørgen Larsen, Ib Børgesen, Mogens Aanonsen og Tonny Larsen.
- Som omregningstal for mål og vægt er brugt:
1 fod	= 31,5 cm	1 pund	= 500 g
1 alen	= 63 cm	1 pægl	= 24 cl
1 favn	= 189 cm	1 pot	= 2 l
- De i teksten anførte omregninger er tilnærmede, og i nogle tilfælde er der tale om gl. sjællandsk og skånsk mål.

Ny Horserød

Nygård

Nordhavnen

Horserød Hegn

Teglstrup Hegn

Kronborg

Statshavn

Helsingør

Trykkerdammen

Gurre

Prøvesten

Kronborg Teglgård

Ruin

Nyrup Overdrev

Nyrup Hegn

Snekkersten

Krogenberg Hegn

Snekkersten Kro

Flynderup
"Fiskerne"

Snekkerstenen

Skotterup Kro
Kongevasen

Mørdrup Egebæksvang

Lokkerup

Skotterup

Center

Kirkestranden

Espergærde

Munkegaarde
Hegn

Tibberup Mølle

Tibberup

ØRESUND

Kalvehave

Babyloneskoven

Humlebæk

Kirke skov

Hejre skov

Louisiana

Sletten

Dageløkke

Pe'r Mads stejleplads

Lave skov

Niverød

Teglværk

Nivå

Ålekuben

Middelalderens
sildebjerger

Helsingørs fiskere

Staderne i Sundet

Huse og lejer

En fri mand

Kroge og isfiskeri

Små og store garn

Slottefiskeriet

Ruser og
bundgarn

Både og
bådebyggerier

Havnene

Stejlepladserne

Kadrejere,
ankerfiskere og
bjergelag

Fiskehandel

Landliggerne

Livet i lejet

Slægtens højtider,
tro og overtro

Øresund giver
altid en glæde

Fiskerne,
Flynderupgård

ISBN: 87-88245-16-0